

श्रीयुक्त लाला विहारीलालजी ।

आप अमरालाजीय दिग्गज जैन हैं। कुलदेवताओं रहने वाले हैं और भगवद्गुरु के गानमेंट हाईस्कुलमें मग्यर हैं। बड़े हैं। योग्य हैं। जैनधर्मके आग प्रच्छेद ज्ञानकार हैं। उन्हे नानी लेखक हैं। सन् १८०७ में १९०५ तक आप 'दिव्यप्रारम्भ' नामक उन्हेका पत्र निकालने रहे हैं। उन्में आपने २०-२५ ग्रन्थ लिखे हैं। जैनधर्मका प्रचार करनेकी और आगकी बहुत रचि है। जैनममात्रको आपके द्वारा बहुत लाभ पहुँच रहा है। आपने एक 'जैनधर्मसंरक्षणात्मिका' स्थापित कर रखी है जो बहुत अच्छा काम कर रही है।

आपके पुत्र चिरञ्जीवि शान्तिचन्द्रजी भी बड़े धर्मप्रेमी और होनहार युवक हैं। आपने धर्मप्रचार करनेके लिए इस प्रयत्नकी लगभग २५० प्रतिर्यां लेनेकी कृपा करके इस संस्थाको बहुत ही उपरुत किया है।

निबंधन ।

स्वर्गाय दानद्वारा गेठ मणिचरणन्द हीमचन्द्रजी ने, पी. के. कृती नामके सम्पूर्ण ग्रन्थोंके लिए बीजगा बाय किया जाय, जिस समय इस विषयपर विचार किया गया उस समय यही निश्चय किया गया कि उनके नाममें एक ग्रन्थमाला निश्चयित जाय जिसमें सम्पूर्ण और प्राकृतके प्राचीन ग्रन्थोंके प्रकाशित करनेका प्रबन्ध किया जाय । ग्रन्थोंका प्रकाशित करना और उनका प्रचार करना, यह गेठजीका बहुत ही प्यारा कार्य था, अतएव उनके स्मारकमें भी यही कार्य किया जाना सबसे पगल किया और तदनुसार स्मारकालयके समीपमें यह कार्य शुरू कर दिया गया । कमेटीने इस कार्यके लिए एक स्थल समिति भी बना दी जिसकी अनुमतिमें ग्रन्थोंका मुद्रण, अथवा प्रचर्चकी व्यवस्था आदि कार्य सम्पादित होते हैं ।

ग्रन्थमालाके दो अंक एक साथ ही प्रकाशित किये जाते हैं । मुझे आशा थी कि सामान्यसम्मेलन जल्दी तैयार हो जायगा परन्तु कई कारणोंसे इसका प्रकाशित होनेमें देरी हो गई और हमी कारण यह पहले नहीं किन्तु दूसरे अंकके रूपमें प्रकाशित होगा है । आगेके लिए श्री हरिमल्लकृत विद्वान्त कौरवीय नाटक, और महाकवि यादवप्रसादकृत ' पांडुरवनाथचरित ' ये दो ग्रन्थ तैयार कराये जा रहे हैं जो सम्भव हो दो महीनेके अन्तरमें प्रकाशित हो जायेंगे ।

ग्रन्थमालाका प्रत्येक ग्रन्थ स्वयंके मन्थार सेना जायगा, यह निश्चय ही मुका है, इसलिए यह आशा नहीं कि ग्रन्थमालामें कुछ मुनागा रहेगा जिसके द्वारा यह कार्य स्थायीरूपमें चलता रहेगा । इसके विवाय हमका पण्ड भी इतना नहीं है जिसके व्याजमें इसका मुच चलता रहे, अतएव

धर्मात्मा भाइयोको चाहे, कि एक नौ प्रणयमात्रके पत्रको बदलेहा प्रपन्न करे और दूसरे इमके द्वारा प्रकाशित हुए, प्रणोत्री नौ नौ पत्राग पत्राग, या कमसे कम दण दण तीन तीन प्रान्तीय स्वरीदकर जैनसभा ओको, विद्यागियोको, निर्धनोंको और अन्यधर्मी विद्वानोंको दान कर दिया करे। यदि जैनसमाजके धर्मात्माओंने इम और प्यान दिया, तो हम विश्वास दित्यते है कि इम सभाके द्वारा सैकड़ों सुसंपन्न और दुर्लभ जैनग्रन्थोंका उद्धार हो जायगा और विश्वसाहित्यमें जैनसाहित्य भी एक गणनीय साहित्य समझा जाने लगेगा।

हीमवाग, बम्बई। }
 कार्तिक वदी २ }
 स० १९०२ }

विनीत—
 नाथूरामप्रेमी।
 (अननिक मनी)

पंडितप्रवर आशाधरः ।

(हिन्दीभाषातः संस्कृतेऽनुवादः कारितः)

अथ भीमविद्वान्शुभेभ्यः एताभ्यश्चात् ५ पंचमश्चात्) जातिदिग्मा निजते
जगता भूयसात्तथे, अतएवाभ्य आशाधरेति सार्थक नामास्ति । तस्य
पितुर्नाम मल्लवर्णो मातुश्च भीरवती इति प्रथितम् । जन्म चास्य माण्डव्यगदे
वर्तमान्नाममये मेवाह्वयगणेऽन्तर्गतं श्यामिलोचनेन्दुमित १-१० विषम
स्यन्तरे निवृत्तवर्षिणि कस्मिंश्चिन्मये बभूव । एकोनचत्वारिंशद्विंशत्तदगात्
(१२४०) विषमभाजे राजनीयहनस्यशाहासुदीनगौधनामकेन गुरुकारेण
पृथ्वीराजपुत्रेण निजवधने कृत्वा इन्द्रप्रस्थ (दिल्ली) स्वकीयराजधानी स्थापिता ।
तदैव च तेन अजमेरगण्यप्रान्ते आश्रयितः । यवनानां मददत्याचारेभ्यः धर्म
नाशाभयेन तत्राग्रे पण्डितवरस्य पृथ्वीराजः सज्जुष्य माण्डव्यराजधान्यां
भारापुरीं न्यवसन् । तदा तत्र परमारवधनीयस्य प्रतापिनो विन्ध्यवर्मणस्य
राज्यमासीत् । एष विन्ध्यवर्मणश्चित्रवर्मण्यभ्याम्भ्यामपि प्रथितः ।

आशाधरस्य पिता मल्लवर्णः (मल्लवर्णः) भूवि बहुममानित इत्यनु
मीयते । अर्जुनवर्मदेवमहाराजस्य दामस्यार्थिष्वद्वादशागतपरिमित (१०७२)
विषमभाज्येक दानवस्तुत्तद्व्यमस्ति यदस्येववर्तीये समर्पितम् । तदन्ते च
“ महामार्थिविर्माह्वयराजा मल्लवर्णममतेन राजगुरुणा मदनेन ” इति लिखित
मस्ति । अनेन ज्ञायते यत् आशाधरस्य पिता मल्लवर्णाख्यः अर्जुनवर्मदेव
स्य सार्थिविर्माह्वयवर्मा (पारेण मेनेटरी) बभूव, त च राजपदवी उप-
स्थाऽऽसीत् ।

अर्जुनवर्मा विन्ध्यवर्मणः पौत्रः सुभटवर्मणस्तनुज आसीत् । अस्य
राज्यममयो विजयवर्चपट्टार्थिष्वद्वादशागतान्तर एव दिवसे पूर्वं पश्चात्तस्मि
इति कल्प्यते ।

आशाधरस्य रमणी सरस्वतीति नाम्ना प्रख्याता । तस्याः कुशितः छाहृष्टान्यः
सूनुर्भयत् सस्य प्रसता तैरेव स्वपत्नीं लिखित चाम्नि यत् महाराजार्जुनदेवा
धरि तदृणेऽनुरक्ता आसन् ।

श्रीराजपरमामृतशोभायां 'स यादगम्पती मदाकरिमदन' इति कथितः । तेन निर्मिता 'परित्रातमजरी' नाम्नी एवा नाटिकास्ति ।

विक्रमीयन्त्रपञ्चाधिकदादशमशतकर्मिताष्टे १०६५ आगाधरेण धारा नगरी त्यक्त्वा नलकच्छपुरे च गत्वाऽऽश्रमः कृतः । यमधुना 'नालका' इति कथयति । नलकच्छपुर धारातः क्रोडादशक दूरे यत्नेन तत्र आरक्षणं निरामो विपुल आसीत् । तदा मालवप्रान्तस्य नृपोऽर्जुनवर्मदेव आसीत् ।

नलकच्छपुरं गत्वा निवासकारणमाशाधरो निजप्रशान्ता त्रिनघमोशोतेनेच्छा प्रकटयति । अनेन ज्ञायते यदात्मन् ममये तेन गृहस्थाश्रमात्मवचस्त्वक्तः । स च कश्चिदुच्चप्रतिमाधारकः श्रावक इव निवसतिस्म । तन्निर्मिताजनमह्वनाम स्तोत्रस्य निम्नश्लोकैः प्रतीयते यन् गृहस्थाश्रमादुद्गमो जातः ।—

प्रभो भवाद्भगभोगेषु निर्विण्णो दुःस्वर्भीरुक्तः ।

एष विज्ञापयामि त्वां शरण्यं करुणार्णवम् ॥ १ ॥

मुखलालसया मोहाद् भ्राम्यन्बहिरितस्वतः ।

मुखैकहेतोर्नामापि स्तवनं ज्ञातवान् पुरा ॥ २ ॥

अद्य मोहप्रहोवेनशैथिल्यात्किञ्चिदुन्मुखः ।

अनन्तगुणमात्रेभ्यस्त्वां श्रुत्वास्तोतुमुद्यतः ॥ ३ ॥

ज्ञायते यदाशाधरोऽन्निमममययत् नलकच्छपुरे एव न्यवसन् । तन्निर्मितैप्राप्यप्रथेषु अनागारधर्माश्रमस्य टोका निम्बिलप्रंथभ्यः पश्चादर्थान् त्रयोदशशतविक्रमाब्दे १३०० रचितास्ति, सा च नलकच्छपुरस्थनेमिनायचैत्याल्ले पूर्णता गता । तस्यान्येऽपि प्राप्यग्रन्था तत्पुरे एव रचिताः सति ।

आगाधरः त्रयोदशशतविक्रमाब्देत. १३०० पश्चात् कदापर्यन्तं जीवित इति बोधुं किमपि साधनं नास्ति । तथापि तेन महदायुः प्राप्तं स्यात् । पूर्वोक्ताब्दकाले स बुद्ध एव जातः स्यात् । तेन धारागमनानंतरं मालवदेशे नृपयन्त्रक मिहासनामीनं दृष्टं भवेत् । विष्ववर्मममये धारां समागतः । विष्ववर्मणस्तनुजः सुभटवर्मा जातः । सुभटवर्मन्वर्जुनवर्मणः ममये स नलकच्छपुरमागतः ।

भक्तुनवर्गः षोडश पुत्रो नार्हात् अतस्तस्य द्रवितामहजवर्मणो भ्रातुर्लक्ष्मी
वर्मणः पौत्रो देवशालः सात्त्विकमहाप्रगल्भो राज्ञिसिंहासनं लब्धवान् । अतएव
देवशालस्य ममोपे आशाधरणे स्वीर्याजनयशकल्प (प्रतिष्ठापाठ) रचयित्वा
ममामि नीतम् । देवशालानतरं तत्पुत्रो जैतुमिदेशो जयसिंहाप्रगल्भो राजा बभूव ।
सागारधर्मासूतस्य टीका पद्मवन्द्याधिकदादशशतविक्रमाब्दे १२९६ अना
साग्धर्मासूतस्य टीका श्रयोदशशतविक्रमाब्दे १३० - यदा ममामिमगात्तदा
जैतुमिदेशस्यैव शासनकाल आसीत् । आशाधरो निजप्रथमशान्तिपु स्वनिमित्त-
निर्गर्त्तितप्रधानानुष्ठेय करोति-

१ प्रमेथरत्नाकरः (न्यायग्रन्थः) ।

२ भरतेश्वराभ्युदयकाव्यं—स्योत्पत्तीकार्णवित् ।

३ धर्मासूतशास्त्रं—अस्य द्वौ भागौ स्तः । एको अनागागे द्वितीय
सागरः । द्वार्षि भागौ स्योत्पत्तीकाममलंकृतौ । सागागभागस्यैका पत्रिकानाम्नी
टीकापि स्योत्पत्तौ ।

४ अष्टांगहृदयोद्योगिनी टीका—एय साग्धर्मादितास्त्रमुपनिषद्बैश्व-
प्रथम्य टीकाऽस्ति ।

५ आराधनासार्टीका ।

६ इष्टोपदेशटीका—एय पृथ्वरादकृतेष्टोपदेशस्य टीका ।

७ अमरकोषस्य क्रियाकलापटीका ।

८ भूपालचतुर्विंशतिका टीका ।

९ काव्यालंकारटीका—रुद्रस्य प्रख्यातानुवाकप्रथम्य टीका ।

१० जिनसहस्रनाम सटीकम् ।

११ जिनयज्ञकल्पं सटीकम् ।

१२ त्रिपष्ठिसंनिशास्त्रं सटीकम् ।

१३ नित्यमहोपासनम् ।

१८ राज्ञीमतीविप्रलम्भकाव्यं सटीकम् ।

१९ अध्यात्मरहस्यं (योगशास्त्र) ।

१६ रत्नवयविधानम् ।

अनेनेति सभवति यत् त्रयोदशशताब्दतः पश्चात् तेनान्येषामपि ग्रन्थानां रचना कृता स्यात् । येषामुल्लेख एतन्ग्रन्थान्तिषु नास्ति । पूर्वोक्तेषु ग्रन्थेषु मध्येऽधुना जिनयज्ञकण्ठ, मागारधर्माभूत, अनागारधर्माभूत, जिनसहस्रनाम, नित्यमहोद्योत, इष्टोपदेश इत्यादयो ग्रन्था उपलभ्यन्ते । शेषग्रन्थानामन्येषण भवितव्यम् ।

आशाधरस्य रचनातीव्रकृष्टास्ति ज्ञायते चाल एव तेन प्रायः स्वनिर्मित-
सकल्यनामपि ग्रन्थानामुपरि टीका लिखिता मति । एतन्मागारधर्माभूतस्य तु
तेन द्वे टीके रचिते तथापि तस्य कृतौ तदसाधारणपाण्डित्यमनुमीयते ।

अन्यग्रन्थमदृश तस्यापि ग्रन्थोऽपि अतीव महनीयोऽस्ति, अनेनेति च कार-
णनाथ प्रकाशयन्त, श्रावणाचार्य्यान्प ईदृश्विम्बुतो विगदश्च ग्रन्थो नास्ति ।
इति कृत पदवितेन ।

गिनेदकः

नाथूरामप्रेमी ।

मन्त्रिभुविदुद्रप्रसादाध्यापिकाधरविषये लुको विम्बुतो लिखोस्ति, ये महा-
शया विगदशरभे 'त्रैलोक्य भास्वि, हागशास, बंधु' इति स्थानेन
आचार्य पदं तु ।

१५
अमो धीतरागाय ।

सटीकं

सागारधर्मांशुतम् ।

धीवर्द्धमानमानस्य मन्दबुद्धिमपुद्गये ।

धर्मांशुतोत्तमागार-धर्मटीकां करोम्यहम् ॥ १ ॥

समर्थनादि यथात्र शुभे प्यासभयात्कचिन् ।

तज्ज्ञानदीपिकात्पर्यत-त्पञ्चिकायां विलोचयताम् ॥ २ ॥

अथ अनुशासनाद्ये—

शुद्धबोधो गणद्वेष मोहो विच्यपतिःरुद ।

हिंसादेविरतः कार्त्तव्या-यति स्वाध्यायबोधोऽज्ञानः ॥

इत्युक्तम् । अतो मध्यमद्वेषविधानपूर्वकं विवेचान्प्रति सागारधर्मांशुतं प्रतिपाद्यतया प्रतिजानीते—

अथ नरत्वाऽर्हतोऽक्षुण-धरणान् धमणानपि ।

तद्धर्मरागिणां धर्मः सागाराणां प्रणेप्यते ॥ १ ॥

टीका—प्रणेप्यते प्रतिपाद्यविष्यतेऽस्माभिः । कः, 'इत्युक्तं तापत्रः धर्मः शुकदेवाविरतिलक्षणं चारित्र्यम् । केचो, सागाराणां चक्षुष्यमाणलक्षणानां शुद्धस्थानाम् । किंविशिष्टानां, तद्धर्मरागिणां तेषां धमणानां धर्मं सर्वविरतिक्रमे चारित्र्ये रागिणां संहननादिदोषाद्बुद्धेतामपि प्रीतिमताम्, यतिधर्मानु-सागरहितानामगारिणां देशविरतेरप्यसम्प्रभुत्वान् । सर्वविरतिलालसः स्वसु देशविरतिपरिणामः । किं कृत्वा प्रणेप्यते, नरत्वा गिरः प्रवृत्तीकरणादिनर विग्रहमनोनिर्वाणेन च पूजयिष्या । कान्, अर्हतमर्थाधिकरणपरमदेवान् । किंवि-

१ प्रचयनक्रियाकर्मतापत्रः ।

शिष्टान्, अक्षुण्णचरणान् अक्षुण्णं सम्पूर्णं सकलमोहप्रक्षयादाविर्भूतत्वेन नित्यं निर्मलं चरणं यथाख्यातचारित्र्यं येषां ते अक्षुण्णचरणास्तान् । न केवलमर्हंतो नग्वा धमणानपि नमस्कृत्य, श्राम्यन्ति याज्ञमाम्यन्तरं च तपश्चरन्तीति धमणा आचार्योपाध्यायमाधवस्तान् । किंविशिष्टान्, अक्षुण्णचरणान् अक्षुण्णं भावनाविशेषबलादनतिचारं चारित्र्यं क्षायोपशमिकर्मयमपरिणामो येषां ते तान् । कथं अथ, अथेतिशब्दो मङ्गलार्थः अधिकारार्थो वा । इतः सागारधर्मोऽधिक्रियते इत्यर्थः ॥ १ ॥

किं लक्षणाः सागारा इत्याह—

अनाद्यविद्यादोषोत्थ-चतुःसंज्ञाज्वरातुराः ।

शश्वत्स्वज्ञानविमुखाः सागारा विषयोन्मुखाः ॥ २ ॥

टीका—अत्र भवन्तीति क्रियाभ्याहारः । भवन्ति । के, सागाराः अगारं गृहं सकलपरिमहोपलक्षणं सह अगारेण वर्तन्ते इति सागाराः । एतदेव अनाद्यविद्येत्यादिविशेषणश्रयेण स्फुटयति—किंविशिष्टाः सागारा भवन्ति, शश्वत्स्वज्ञानविमुखाः शश्वदनवरतं स्वज्ञाने

“एगो मे सामदो आदा णाणदंमणलवणो ।

मेमा मे बाहिरा भावा सम्भे संजोगलवणणा ॥ ”

इत्यादिपरमागमप्ररूपिते स्वाग्भावबोधे विमुखाः परात्मुखाः, तत्र मुक्त्य-तयाऽनुपयुक्ता इत्यर्थः । पुनः किंविशिष्टाः, विषयोन्मुखाः विषयेष्विष्टेषु शक्यामिन्वादिष्वनिष्टेषु च दुर्भोजनदुर्व्यमनादिषु उन्मुखाः सागारं द्वेषाच्च व्यावृत्ता उपुक्ताः । पुन एतदिति हेतुं प्रथमान्तत्वेन निर्दिशति । पुनः किंविशिष्टाः, अनाद्यविद्यादोषोत्थचतुःसंज्ञाज्वरातुराः अविद्या अनित्यामुषि-दुःखानाममु विवरीतवन्ति, यस्मान्पूर्वं नास्ति स आदि, नाम्नादि-र्यस्याः साऽनादि, अनादिआयो अविद्या च अनाद्यविद्या, एव शौचो चातदित्येककालो वैश्वस्यम्, उद्यानमुखा उद्गतिः, अनाद्यविद्यादोषादुत्था येषां ते अनाद्यविद्यादोषोत्थाः, संज्ञाः आहारायनित्यापानुभवनसंस्कार-रुचाश्रवणः, तथा ज्वराः प्राणैर्वा वैदृतश्रेति इति प्रत्येकं साप्योऽप्याप्यश्रेति चकारः, संज्ञा एव ज्वरा मोहमन्तापररूपत्वात् संज्ञाज्वरा, चकारश्च ते संज्ञाज्वराश्च चतुःसंज्ञाज्वराः, अनाद्यविद्यादोषोत्थाश्च ते चतुःसंज्ञा-

उच्यते अनाद्यविद्यादोषोऽप्यनुभवात्प्रज्ञागवरा निरागुरा वर्धिता । यत्र
नृवरभूतागतं साधकवृत्तान्वितमुक्ता । अत्र एव च निरर्थं विषयोऽमुक्ता
नवपराप्रकाशान्महाबाहादुक्तो विमुक्ता ॥ २ ॥

अत्र तन्मतेण मानेबाह—

अनाद्यविद्यानुस्यूतां ग्रन्थमञ्जामपासितुम् ।

अपारयन्त. सागाराः प्रायो विषयमूर्च्छिताः ॥ ३ ॥

टीका—अत्रापि भवन्तीति क्रियाप्याहारः । एवमभ्युदयमात्रं क्रियापदं
पुरतन्नादप्यप्याहारार्थम् । भवन्ति । के ते, सागाराः । किंविदिष्टाः विषयमूर्च्छिताः
कामिण्यादिविषयेषु ममेदं भोग्यमहमस्य स्वामीत्येव ममकाराहङ्कारविकल्प-
परतन्मनसाऽप्यवयिता । कथं प्रायो, बाहुभ्येन नुराटवोऽपि चारित्र्यावरण-
कर्मोदयवृत्तादेव सर्वव्यवहारात्प्रवृत्तस्य । ये तु केचिज्जन्मान्तराभ्यस्तरान-
त्रयानुभावाभ्यान्नाद्यादिविषयमप्यनुभवन्तोऽग्नीनाद्योपभोग्यन्यायेन तत्त्व-
ज्ञानदेहायवमप्रणिधानपरार्थेन भुञ्जाना अप्यभुञ्जानवद्व्यवहारात्तन्म-
चारप्रदर्शनार्थं प्राय इत्युच्यते । किं कुर्वन्तस्ते तथा भवन्तीत्याह—अपारयन्त
अनाद्यनुवन्त । किं कर्तुं, अपागितुं निराकर्तुं । की, ग्रन्थमञ्ज्यां ग्रन्थं परिग्रहे
मप्यना ममेदमिति मूर्च्छोपरिणामरती । किंविदिष्टा, अनाद्यविद्ययाऽनुस्यूतां
विद्यादुःखव्यायेन तन्मत्या प्रवर्तमाना ताम् ॥ ३ ॥

एवं सागारात् लब्धादिषा तद्भावाभावनिदानयोरविद्याविषयोर्बोधोपदे-
शार्थमिदमाह—

नरत्वेऽपि पशुयन्ते मिथ्यात्वग्रन्तचेतसः ।

पशुन्येऽपि नरायन्ते सम्यक्त्वव्यक्तचेतनाः ॥ ४ ॥

टीका—पशुयन्ते हिताहितविवेकविकल्पतया एषाव इत्यापरिणिति । के ते,
मिथ्यात्वग्रन्तचेतसः मिथ्यात्वेन विपरीताभिनिवेशेन प्रस्तमाविष्टं चेत्

- १ धार्त्रीबालामतीनाथ-पद्मिनीचलवारिवत् ।
दग्धरज्जुवदाभाति भुञ्जानोऽपि न पापमाह ॥
- २ वपुर्वृद्धं धनं शाराः पुत्रमित्राणि क्षत्रवः ।
सर्वेषाम्यस्वभावानि मूढः स्वानि प्रपद्यते ॥

मनो येषां ते । क मति, नरत्वेऽपि, नरा हि प्रायो विचारचतुरचेतसः
 किल प्रमिद्धास्तद्भवेऽपि मति किं पुनर्मित्यंगादिभवे इत्यपिशब्दार्थः । एव-
 मविद्यामूलकारणं मिथ्यादर्शनं विभाव्य विद्यामूलकारणं सम्यग्दर्शनं भाव-
 यितुमाह-पशुत्वेऽपीत्यादि, नरायन्ने हिनाहितविचारचतुरतया नरा इवा-
 चरन्ति । के ते, सम्यक्त्वव्यक्तचेतना सम्यक्त्वेन सत्त्वार्थधृद्धानलक्षणेन
 सम्यग्दर्शनपरिणामेन व्यक्ता प्रेशममवेगानुकम्पेपास्तिकर्यानुभाविः प्रतीतियोग्या
 कृता चेतना चेतन्यसम्पद् येषां ते । क मति, पशुत्वेऽपि, पशयस्तिर्यग्भ्रमने
 चात्र सन्निह एव । जाल्या तिर्यग्भावेऽपि मति सम्यक्त्वमाहात्म्याद्देवो-
 पादेयतावशाः पशवोऽपि भवन्ति किं पुनर्मनुष्यादय इत्यपिशब्दार्थः ॥ ४ ॥

एवं मामाम्यतो मिथ्यात्वानुभावं प्रदर्शयैदानीं तस्य त्रिविधस्याप्यनुभा-
 वमुपमानैरनुभावयितुमाह—

केषाञ्चिदन्धतममा-यतेऽगृहीतं ग्रहायनेऽन्येषाम् ।

मिथ्यान्यमिह गृहीतं शल्यति सांशयिकमपरेषाम् ॥५॥

टीका—अन्धतममायने घोराज्ञानविवर्तहेतुतया त्रिविधोऽंधकारवदाचरति ।
 किं नत्, मिथ्यात्वं । किंविशिष्टमगृहीतं परोपदेशमन्तरेण प्रवृत्तत्वात्तनुपातं
 अनादिमग्नत्वा प्रवर्तमानरतात्वात्त्वरूपध्विपरिणाम इत्यर्थः । केषां तत्तथा
 क्यादिप्याह-केषाञ्चिन् गृहेन्द्रियादिसंज्ञितप्रसंगेन्द्रियपर्यन्तानां । क, इह समारे-
 तंया ग्रहायने विविधाकारकारितया ग्रहवदाचरति भूत्वावेगवद्विवर्तत इत्यर्थः ।
 किंनत्, मिथ्यात्वं । किंविशिष्ट, गृहीतं परोपदेशानुपातमन्तरेणाभिनिवेशलक्षणं

- १ रागादिषु च दोषेषु तिलवृत्तिनिवर्तनम् ।
 तं प्रागु प्रसन्नं प्रज्ञाः समन्ताद्व्यग्नवृत्तम् ॥
- २ क्षाण्डमानमागन्तु-वेदनाप्रभवात्प्रज्ञात् ।
 स्वद्रेन्द्रबालमहत्वा-द्वृत्ति संवित उच्यते ॥
- ३ मने सर्वत्र तिलस्य द्यार्द्रत्वं इवालयः ।
 सर्वत्र परमं मूल-मनुच्यते प्रवक्षते ॥
- ४ अत्र अने अने मने तिलमिति-पर्यन्तम् ।
 अस्मिन्परम-मिदं-दृष्टं तुल्यं तुल्यत्वं-तं च ॥

चिद्वृत्तं । केचो, अन्वेषो मन्त्रिणव्योद्भिवाणा । तथा चरुयति बहुदुःखदेनुवा-
 चरुतिरात्त प्रविष्काराद्वादेवदाचारति । किं तन्, मिथ्यात्व । किमात्त्व, मांसा-
 दिवं मिथ्यात्वकर्मोद्ध्ये मति ज्ञानाचरणोद्भवविशेषवशात् किमिदं जीवादि
 वागु यथा अन्तरनेकान्तामकमुत्पत्ते तथा स्यादुत्पत्तिवदन्वयेति चक्षित्वा
 प्रतीतिं शंसाथ. सदावे भवं मांसादिकं वृद्धिप्रगतिसम्बन्धमात्मरूपम् ।
 केचो तन्तथा स्याद्विदाह-परेशाम् इन्द्राचार्यादीनाम् ॥ ५ ॥

अन्वेषितामुत्पत्तिमिथ्यात्वनिमित्तवत्त्वमर्थं च सम्यक्त्वपरिणामस्य कतमा
 प्रादुर्भावनतामर्थात्प्रमुषोते मतीदमुत्पत्ते—

आसन्नभक्ष्यताकर्म-दानिसाञ्जित्वशुद्धिभाक् ।

द्वेषनाद्यन्त्रमिथ्यात्वो जीवः सन्त्यवत्वमश्रुते ॥ ६ ॥

टीका—अन्वेषे प्राप्नोति । कोऽपी, जीव आत्मा । किं तन्, सम्यक्त्वं
 तन्वार्थं अज्ञान । किञ्चित् सन्, आसन्नभक्ष्यताकर्मदानिसाञ्जित्वशुद्धि
 भाक्, भक्ष्यो रक्षप्रवाविर्भावयोग्यो जीव, आसन्न. कतिपयभक्ष्यप्राप्तनिर्वा-
 नपद्, आसन्नभक्ष्यो भक्ष्यभ्यासप्रत्ययस्य भाक् आसन्नभक्ष्यता, कर्म-
 दानिर्मिथ्यात्वादीनां सम्यक्त्वप्रतिबन्धककर्मणो यथासम्भवमुपशामः क्षयो-
 पशाम क्षयो वा, मन्त्रा शिक्षाः क्रियालापोपदेशमाहिव मन्त्राऽध्यात्मिणि
 मन्त्रो मन्त्रिणो भावः सन्निवृत्तं,

मनोऽवशम्भत शिक्षा-क्रियालापोपदेशविन् ।

येषां ते सन्निवृत्तो मर्त्या वृषकीरगजादय ॥ इति ।

शुद्धिर्विदुःशुद्धपरिणाम, आसन्नभक्ष्यता च कर्मदानिसाञ्जित्वं च शुद्धिर्धैर्य-
 रत्तरयोरे इन्द्रे मति ताभनयोः भक्ष्ये संवते ततो मर्पितीति तद्भाग्यन्तरस-
 म्यग्दर्शनादिभावकारणसम्पन्न इत्यर्थः । पुन. किञ्चित्, देशनाद्यन्त्रमि-
 थ्यात्वं देशना सम्यग्गुरुपदेशः सा भाविपर्यव आतिरमरणत्रिनप्रतिमादर्श-
 नादेर्बहिरङ्गकारणकलापर्यव स देशनादि तेन भर्तुं निराहृतमुपशामाद्यवस्थां
 जीवं मिथ्यात्वं दर्शनमोहात्वं कर्म तद्देनुको वा सर्वपैकान्ताभिवेशो वर्य
 स्य तथोक्तः ॥ ६ ॥

मनो येषां ते । इ मति, नन्वेऽपि, ना हि प्रायो विचारधनुषेण्यः
 किन् प्रयिदात्मद्रुवेऽपि मति किं पुनस्मिदंशादिभवे इत्यरिभद्रार्थः । एव-
 मविद्यामूलकारणं मिथ्यादर्शनं विभाव्य विद्यामूलकारणं सम्यग्दर्शनं मा-
 दितुमाह—पमुन्वेऽपि, नरापन्ने द्विनाहितविचारधनुषतया वा इवा-
 चरन्ति । के ते, मन्वस्त्वन्वत्त्वेनाना. मन्वस्त्वेन तावायंमदानन्वनेन
 सम्यग्दर्शनराशियामेन न्वाद्यः प्रमनसंवेगादुक्तैनास्मिर्कपांनुनायैः प्रतीतिषोऽपि
 कृता चेतना चेतन्यमन्वद् येषां ते । इ मति, पमुन्वेऽपि, पमस्मिदंशन्वे
 चात्र मन्त्रिन एव । आत्मा निर्दग्मावेऽपि मति मन्वस्त्वनाहान्वादेयो-
 पादेवतत्वज्ञाः पमवोऽपि नवन्ति किं पुनर्ननुत्वाद्य इत्यरिभद्रार्थः ॥ ४ ८

एवं मानान्यतो मिथ्यात्वानुभावं प्रदर्शयन्ती तस्य त्रिविधत्वात्पुनः-
 वसुधैवकुतुम्ब इत्युक्त्या—

केषाञ्चिदन्धतममा-यत्रेऽग्रहीतं ग्रहायत्रेऽन्येषाम् ।

मिथ्यात्वमिह गृहीतं सत्यति सांश्रयिकमपरेषाम् ॥५॥

टीका—अन्धतममायने योराज्ञानविवर्तेहेतुतया निविडांधकारवदाचरति ।
 किं तत्, मिथ्यात्वं । किंविमिहमगृहीतं परोपदेशानन्तरेण प्रकृतत्वाद्गुरुत्वं
 अनादिमन्तया प्रवर्तमानमन्वचारविरुधाभिव्यक्तिमान इत्यर्थः । केषां तत्रया
 स्यादिन्वाह—केषाञ्चिद् एकेन्द्रियादिमान्त्रिद्वेन्द्रियपरेऽन्तानां । इ, इह संसारे ।
 तेषां ग्रहायने विविधाकारकारितया ग्रहवदाचरति मूलावेगावहेतुर्नत इत्यर्थः ।
 किन्तु, मिथ्यात्वं । किंविमिह, गृहीतं परोपदेशानुत्तमानतत्वाभिव्यक्तिवैकल्यार्थं

- १ रागादिषु च दोषेषु चित्तवृत्तनिवर्तयन् ।
- २ तं प्रकृतः प्रकृतं प्रकृतः अनन्ताहवत्प्रकृतम् ॥
- ३ शरीरमानसायन्तु-वेदनाप्रमवाप्रवात् ।
स्वदेन्द्रजातसंज्ञाना-श्रुतिः सर्वेषु उच्यते ॥
- ४ सत्त्वे सर्वत्र विद्यस्य दशार्त्वं दद्यातवः ।
धर्मस्य परमं मूल-ननुत्तमां प्रवक्षते ॥
- ५ ज्ञाने ध्रुवे प्रते तत्त्वे विद्यमस्तिक्वदंशुत्तम् ।
आस्तिक्वदस्तिक्वदंशुत्तं दुष्टं दुष्टिधरेण वा ॥

चिद्वृत्तं । केचो, अन्येषां सम्मिश्रणोद्दिवाणां । तथा शक्यते बहुदुःखेदुःखा-
 प्यरीरान्त प्रविष्टकालादेवदाचारानि । किं तन्, मिथ्यात्वं । किमाल्पं, सांसा-
 दिकं मिथ्यात्वंकर्मोद्दे सति ज्ञानाकारणोद्भवद्विषयवशात् किमिदं जीवादि
 क्षानु तथा जिननेकात्म्यात्मकगुरुत्वे तथा रसादुत्तरेवदुःखधेनि चक्षिता
 प्रतीतिः संशयः, संशये भवे सांसादिकं इतिद्रष्टानिश्चयमात्ररूपं ।
 केचो तन्तथा रसादिदाह-परेषाम् इत्याचार्यादीनाम् ॥ ५ ॥

अन्वेषितामूलमिथ्यात्वंविमर्शममर्शश्च सम्भवत्परिणामस्य कृत्वा
 प्रादुर्भावंश्यामर्शात्प्रसङ्गे कर्त्तादमुपपत्ते—

आसन्नमव्ययताकर्म-हानिसाञ्चित्वशुद्धिभाक् ।
 देवनायस्त्रयिध्यात्वो जीवः सन्परत्वमभुते ॥ ६ ॥

टीका—अभते प्राप्नोति । कौट्मी, जीव आत्मा । किं तन्, सम्पत्त्वं
 नचासन्नमव्ययता । किञ्चिद्विदुः सन्, आसन्नमव्ययताकर्महानिसाञ्चित्वशुद्धि
 भाक्, अथो रत्नप्रयाविर्भावयोग्यो जीवः, आसन्न कतिरयमव्ययतात्पनिर्वा-
 णरत्, आसन्नमात्मी अव्ययतामव्ययतरस्य भाव आसन्नमव्ययता, कर्म-
 हानिर्मिथ्यात्वादीनां सद्यस्त्वप्रतिबन्धककर्मणां यथामम्मवमुपसामः क्षयो-
 पनाम क्षयो वा, सन्त्या शिक्षाक्रियालापोपदेशादित्त्वं सन्त्यात्वात्मीनि
 सन्त्या सम्मिश्रणो भावः सम्मिश्रणं,

कर्त्तादव्ययत- शिक्षा-क्रियालापोपदेशविद् ।
 केचो ते सम्मिश्रणो मर्त्या वृत्तीरगत्रादयः ॥ इति ।

शुद्धिर्विशुद्धपरिणामः, आसन्नमव्ययता च कर्महानिश्च सम्मिश्रणं च शुद्धियेतीत-
 वेतरयोरे इन्द्रे सति ताभनस्यो भवते मेवते ततो भावतितीत तद्भाग्यन्तरहस-
 न्दगर्तानादिभावकारणमव्यय इत्यर्थः । पुनः किञ्चिद्विदुः, देवनायस्त्रयि-
 ध्यात्वं देवाना सम्पत्त्वरूपरेताः सा आदिर्यस्य ज्ञानिरमत्यत्रिवप्रतिमात्सी-
 वादेर्बहिरङ्कारणकलापरस्य स देवतादिः तेन असं निराकृतमुपसामाधरस्यो
 जित मिथ्यात्वं दर्शनमोहादयं कर्म तदेतुको वा सर्वैर्पेकात्म्याभिनिवेशो परस्य
 स तद्योक्तः ॥ ६ ॥

मासप्रतं योऽयं सम्यक्त्वस्यास्यैव सत्यां सम्यग्गुरुरदेशोऽवश्यं नृग्यन्-
स्येदानीमत्र समुपदेशां प्रविरलवानुशोचनद्वारेण दुर्लभत्वं लक्षयति-

कलिप्रावृषि मिथ्यादि-झोयच्छवासु दिक्ष्विह ।

स्वद्योतवत्सुदेशारो हि द्योतन्ते कश्चित्कविन् ॥ ७ ॥

टीका—द्योतन्ते प्रकारान्ते भाग्यमानं दर्शयन्ति दृश्यन्ते इत्यर्थः । के ते,
सुदेशारः सुशोभनं निर्वाधं सम्यगं वा जीवादितत्त्वं दिशस्युपदिशन्तीति
सुदेशारः सम्यग्गुरवः । कश्चित्कविन्, कापि कापि न सर्वत्र । कस्मिन्, इह
भरतक्षेत्रे । किंत्, स्वद्योतवत् ज्योतिरिद्गगा यथा । कासु मतीषु, दिक्षु
समुपदेशेषु ककुप्सु च । किंविशिष्टासु, मिथ्या सर्वयैकान्तविषयत्वात्सत्या
दिशो बौद्धादिवाद्युपदेशास्त एव मेधा दिशामिवानेकान्तोपदेशानावारकत्वात्
तदच्छवासु छादितासु प्रतीत्यविषयीकृतासु । कदा, कलिप्रावृषि कलिः दुष्प-
माख्यः पञ्चमकालः स एव प्रावृद् वर्षाकालस्तत्र । अयमर्थ—यदा वर्षाकाले
मेघाच्छादितासु दिक्षु सूर्यादिप्रकाशाभावे कश्चित्कविप्रदेशे स्वद्योता द्योतन्ते
तथैह दुष्पमायां कश्चित्कविदायैदेशे समुपदेशारः प्रकारान्ते न पुनः कृत्तपु-
गादिवद्यत्रतद्भ्रुतकैवलिनः कैवलिनो वा दृश्यन्ते इति । हि-शब्देन कष्टार्थे-
नान्तस्तापमभिप्यनक्ति ।

इह दुष्पमायमयसामर्थ्यादिशकवैदश्यानामपि दर्शनमोहोदयाक्रान्तचित्त
तथा देशनानहंत्वाप्रायो भद्रका अपि पुरया देशनायां मूयामुरित्याशास्त्रे-

नायामहेऽथ भद्राणा-मप्यत्र किमु सदृशम् ।

हेमन्यलभ्ये हि हेमादम-लाभाय स्पृहयेन्न कः ॥ ८ ॥

टीका—नायामहे भद्रका अपि जीवा देशनार्हा भूयामुरित्याशास्त्रेहे ।
के, धयं । केषां, भद्राणामपि । किमु, किं पुनः । मरुतां सम्यग्दर्शनां विशेषतो-

१ विदून्मन्यतया सदस्यतिनरामुष्णवाग्भवा.

शृंगारादिरसैः प्रमोदजनकं व्याख्यानमातन्वते ।

ये ते च प्रतिमद्य मन्ति बहवो म्यामोर्हविमारिषो

येभ्यस्तत्परमात्मतन्वविषयं ज्ञानं तु ते दुर्लभाः ॥

जायामह इत्यर्थः । अ, अत्र क्षेत्रे । अदा, अत्र अरिमन्काले । अमुमेवार्थमुत्तरा-
 दैक समर्थयते । द्वि चरमार्थे । को न एतद्वेत् नाभिलषेत् । अस्मै, हेमा-
 इमलाभाय शुभर्णोपलभ्यार्थम् । अ मति, हेमिन् शुभर्णे । किञ्चिद्विष्टे, अल्पे
 लघुमन्त्राद्ये ॥ ९ ॥

अद्भ्यस्य लक्षणगुणत्वा तद्विषय इत्यतया देवताईवमाह—

शुभर्मस्थोऽपि सद्मं लघुकर्मतयाऽद्विपन् ।

भद्रः स देवयो द्रव्यत्वा-न्नाभद्रस्ताद्विपर्यायात् ॥ ९ ॥

टीका—अप्यते । कोऽस्मी, भद्र । किं कुर्वन्, अद्विपन् इत्यविषयमकुर्वन् ।
 क, सद्मं सन् मर्मार्थान् प्रमाणोपपन्नो धर्मोऽगुदयनिःशेषस्तोपायस्तम् ।
 कया, लघुकर्मतया लघु अल्प कर्म सद्मं द्वेषनिमित्तं मिथ्यात्व यस्य सोय
 लघुकर्मोक्तस्य भावमना तथा लघुकर्मतया । किञ्चिद्विष्टोऽपि, शुभर्मस्थे
 प्रमाणवाधिने धर्मे आगत, न केवलमुभयोर्मध्यस्य इत्यपि शब्दार्थः । किं
 पुनरमाहिस्याह—देवय, धर्मे व्युत्पादनीय । कोऽस्मी, स भद्रः । कस्मान्, द्रव्यत्वात्
 आगामिसम्बन्धगुणयोग्यत्वात् । न पुनर्देवय । कोऽस्मी भद्रः शुभर्मस्थ-
 सद्मं लघुकर्मतया द्विपन् कस्मान्, आगामिसम्बन्धगुणयोग्यत्वाभावात् ।

इदानीमाप्तोपदेशमभ्यादितशुभ्रुपादिगुण सम्पत्त्वहीनोऽपि लघुनिश्च
 सद्भूतव्यवहारभाजो प्रतिभासने इति निदर्शनेन प्रत्यक्षीकरोति—

शलाकयेवाप्तगिराऽऽप्तसूत्र-

प्रवेशमार्गो मणिवद्य यः स्यात् ।

हीनोऽपि रुच्या रुचिमत्सु तद्दद्

भूयादसौ सांख्यवहारिकाणाम् ॥ १० ॥

टीका—य. पुरय स्यात् भवेत् । किञ्चिद्विष्ट, आप्तसूत्रप्रवेशमार्गो एव ।
 अशाब्दस्यात्रावधारणार्थस्य योजनान् । सूत्रं परमागमः, प्रवेशमार्गः शुभ्रुपा-
 दिगुणः, सूत्रस्य प्रवेशमार्गोऽन्तस्त्वपरिच्छेदनोपायः सूत्रप्रवेशमार्गः, आप्त-
 प्राप्त सूत्रप्रवेशमार्गो येन स तथोक्तः । कया, आप्तगिरा सद्भूत्वात् । कयेव,
 शलाकयेव त्रिद्वारवत्सूचिकया यथा । किंवा, मणिवन् यथा मणि शला-
 कया आप्तप्रवेशमार्गो स्यात्, आप्त-प्राप्तः सूत्रस्य तन्तोः प्रवेशमार्गो त्रिद्वं क्षेत्रेन स

तपोक्त । अर्थात् गुणान् प्रतिभासेन । किंचित्, तद्वत् इतिमात्रिव । केनो मीत्य-
 बहारिकाणां गुणव्यययोग्याम् । केन मध्ये, क्वचित्तु गुरदितु रीतिमात्रमिति
 च मध्ये । किंचित्तिरोऽपि हीनोऽपि किञ्चोऽप्यो वा । कदा, कदावा गुरदा रीत्या
 किं पुना क्वचित्तु इतिमात्रेण । एतेनागुणव्ययव्ययानो गुरदितु
 च मध्ये गगनीयगोरिति । गुरदितुनेऽपि मतां मात्या भवन्तीति मत्वः ।

एवं देवदेवकीं स्वव्ययान्य मागारधर्मोऽस्तिमगादिनां लक्षणितुमाह—

न्यायोपात्तधनो यत्रन गुणगुरुन् मदींशिवर्गं मन-

न्योन्यानुगुणं तदर्हमृदिणीस्थानालयो न्दीपयः ।

युक्ताहारविहार आर्यसामितिः प्राज्ञः कृतज्ञो वर्गी

नृष्वन् धर्मविधिं दयालुरस्यभीः मागारधर्मं चरेत् ॥११॥

टीका— अत्र 'पुण्याधार्ह' इत्यनेनाहं मतमी । चरितुमहं-
 त्तिथ्यर्थः । विधी या, यथोक्तगुणेन गृहिणा मागारधर्मधारितस्य
 इत्यर्थः । अत्र पूर्वो भद्रक उतरो द्रव्यपाक्षिक इति विभागः । चरेत् अनुति-
 छेत् । कोऽसौ, 'न्यायोपात्तधन' इत्यादिविशेषणधनुर्दशभिः समन्वीष्यन्तीषां
 विशिष्टो गृही । कं, मागारधर्ममिति वाच्यार्थः । इतो विशेषणानि व्याख्या-
 यन्ते । न्यायोपात्तधन, स्वामिद्रोहमिन्द्रोहविधमित्यस्यनधीयादिगर्वायो-
 पार्जनपरिहारैणार्थोपाज्जनोपायभूतः स्वस्ववर्णानुरूपः सदाचारो न्यायः
 तेनोपात्तमुपाज्जितमात्ममाकृतं धनं विभवो येन स तपोक्तः । यत्रन्
 गुणगुरुन्, गुणाः सदाचारसौजन्यदीर्घदाक्षिण्यस्वैर्यप्रियपूर्वकप्रथमाभिभा-

- १ सर्वत्र शुचयो धीराः सुकर्मबलगर्विताः ।
 स्वकर्मनिहितारमानः धापाः सर्वत्र शङ्कितः ॥
 अन्यायोपार्जितं विसं दशवर्षाणि तिष्ठति ।
 प्राप्ते त्वेकादशे वर्षे समूलं च विनश्यति ॥
 यान्त न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोपि सहायताम् ।
 अपन्यानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुच्यति ॥
- २ लोकापवादधीरत्वं दीनाभ्युद्धरणान्तरः ।
 कृतज्ञता सुदाक्षिण्यं सदाचारः प्रकीर्तितः ॥

पलाय्य स्वपरांपकारिण आत्मधर्मात्तान् पूजयन् बहुमानप्रशस्तायाहाव्य-
करणादिना समुदास्ययन्, तथा गुरवो मातेःपितराश्चाश्वंश्च तानपि पूजयन्
स्त्रियन्व्यप्रशामकरणादिनोपचरन्, तथा गुणज्ञानयवमादिभिर्गुरवो महान्तो
गुणगुरवानानपि यजन् सेवाप्रव्याग्यनाभ्युधानादिकरणगणेन मानयन्,
गुणाश्च गुरवश्च गुणगुरवश्चेति विगृह्यकरोपेण गुणगुरवस्तान् । संप्रीः,
शर्मा प्रसाहना परावर्णेषादपारस्यादिदोषरहिता गीर्वाणयव्यामी सत्री । तिवैर्ग
धरुचम्यांम्यानुगुण, पररपरानुपघातक श्रिवर्ग धर्मार्थकामान् भजन् सेव-
मान । तदर्हं गृहिणीस्थानालय, गृहिणी कालीन्यादिगुणालङ्कृता पत्नी,
स्थान पुरप्रामादि वास्तु च, आलयो गृहं, गृहिणी च स्थानं च आलयश्च
गृहिणीस्थानालया, तदर्हं शिखणंयोग्या गृहिणीस्थानालया यस्य स तथा-
क्तः । प्दामय, स्रग्वाया निरुत इव स्रग्भाभूयिष्ठो वा । युना
दारविदार, युना सास्त्रविहिताबाहारविहारी भोजनविचारेण यस्य स ।

- १ यन्मानापितरौ ज्ञेयौ सहेते सम्भवे कृणाम् ।
न तस्य निष्कृतिः दासया चर्तुं वर्षंशतैरपि ॥
- २ यदिच्छसि वशीकर्तुं अगदेहेन कर्मणा ।
परापवादसहस्रंभो गां चरन्ती निवारय ॥
परपरिभवपरिवादा-दास्यमोक्षकपांश्च वप्यते कर्म ।
नीचिर्गोत्र प्रतिभव-मनेकभवकोटिदुर्मोक्षम् ॥
- ३ यस्य श्रिवर्गेशुन्यानि दिनान्यायान्ति यान्ति च ।
स लोहवारमश्वश्च श्वराप्रपि न जीवति ॥
पादमायाप्रिधि कुर्यात्पादं विलाय सत्क्षयेन् ।
धर्मोपभोगयोः पाद पादं भर्तव्यपापणे ॥
आयार्दं च नियुञ्जीत धर्मे समधिकं ततः ।
क्षेपेण क्षेपं कुर्यात् यत्नस्तनुच्छेदमिदिकम् ॥
- ४ अभ्युत्थानमुपागते गृहपती सद्भाषणे नमता
सत्पादाधिपतरदृष्टिमाननविर्धी तस्योपचर्या स्वयं ।
सुप्ते तत्र धयीत तस्यप्रथमतो अह्नाश्च शय्यामिति
प्राङ्, पुत्रि निवेदिता, कुलवधूसिद्धातधर्मा इमे ॥

आर्यममिति, आर्येषु सदाचरणैकप्राणेषु, न तु क्वितवधूर्नेवितमहमण्डनटा-
द्विषु, समिति. मैङ्गनिर्यस्यामी । प्राज्ञः, उहापोहान्मकमतिज्ञानानि-
शयवान् । कृतज्ञः, कृतं परोपकृतं जानाति न निन्दते । वैशी,
इष्टेष्वर्थेष्वनासक्या विरद्धे वाऽप्रवृत्त्या स्पर्शनादीन्द्रियविकारनिरोधका-
न्तरङ्गादिपद्मनिगृहपरश्च । शृण्वन् धर्मविधि, धर्मस्याभ्युदयनिश्रे-
यसहेतोर्विधि- युक्त्यागमाभ्यां प्रतिष्ठा सं श्रण्वन् प्रत्यहमाकर्णयन् ।
दयोलुः, दुःखितदुःखप्रहाणेच्छालक्षणां दयां शीलयन्, 'धर्मस्य मूलं दयेति'

- १ यदि सत्सङ्गनिरतो भविष्यसि भविष्यसि ।
अथ सञ्ज्ञानगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥
- २ इदं फलमियं क्रिया करणमेतदेव क्रमो
व्ययोऽयमनुपद्गजं फलमिदं दशैवा मम ।
अयं सुहृदयं द्विपत्रयतदेशकालाविमा—
विति प्रातीवतिकर्मप्रयतते बुधो नेतर ॥
प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरितमात्मनः ।
किन्तु मे पशुभिस्तुल्यं किन्तु सत्पुरुषैरिति ॥
- ३ विवित्तपुरेणं तदिहात्मवदस्यं कृतज्ञतायाः समुपैहि पारम् ।
गुणैरुपेतोऽप्यासिलैः कृतप्र' समस्तमुद्रेजयते हि लोकम् ॥
- ४ भव्यः किं कुशलं ममेति विमृशन्तु सादृश्यां भीतवान्
सौर्य्यधी धवणादिबुद्धिविभवः ध्रुवा विचार्यं स्फुटम् ।
धर्मं धर्मकरं दयागुणमयं युक्त्यागमाभ्यां स्थितं
गृह्णधर्मकथाधुताविधिकृत. शास्यो निरस्ताग्रहः ॥
- ५ प्राणा यथाऽऽत्मनोऽर्भाष्टा भूतानामपि ते तथा ।
आत्मोपभ्येन भूतानां दयां कुर्वीत मानवः ॥
ध्रुयता धर्मसर्वस्वं ध्रुवा वैवावधार्यताम् ।
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥
अवृत्तिभ्याधिसौकार्ता-ननुवर्नेत शक्तिनः ।
आत्मवभ्रान्तं पश्ये-दपि कीर्तिरपीतिष्ठाः ॥

भूतेष्वनामकार्यं कुर्वाण । अथभी, अघान्वापान् दृष्टादृष्टापायकला-
त्कर्मणः श्रीपां देमत्पाभादेव दिभ्यम् पापभीरतिथये । एषा संक्षेपतो
व्याख्याऽत्र कृता । विरतरतो धर्मोऽतपत्रिकायां ज्ञानदीपिकामात्रिकायां
कृता, सा स्वर्गीऽत्र द्रष्टव्या ॥ ११ ॥

साधनं मन्दमतिविशेषानां सुखसमूहार्थं सकलगामारधर्मं महत्कृतानि—

सम्यक्चरत्वममलममला-

न्यगुणशिक्षाव्रतानि मरणान्ते ।

सद्वैखना च विधिना

पूर्णः सागारधर्मोऽयम् ॥ १२ ॥

टीका—भवति । अथ श्रुयमाणं सागारधर्मं । किंचिद्, पूर्णं समग्रं । किं
किञ्चिद्वाह—सम्यक्त्व तादृशकिञ्चिद्वाहं, अमलं शङ्कादिदोषरहितं । तथा अगु-
णशिक्षापूर्वाणि व्रतानि अगुणशिक्षाव्रतानि अगुणव्रतानि गुणव्रतानि
शिक्षाव्रतानि च । किञ्चिद्विधानि, अमलानि निरतिशाराणि । अ केवल निर-
तिशारतरवार्यं अज्ञानपूर्वाणि निरतिशाराणुवतादीनि, किं तर्हि, मरणान्ते
विधिना सहेतुना केन्ययं सम्पूर्णं ध्यावकधर्मं । शैश्विशेषणानां यथाश्वमंत्र-
वाग्भर्त्वाद्गुणसमुच्चयार्थं च दृष्टेन समुच्चयनाच्च । तत्र मरणमेवाग्नौ
मरणान्तस्तद्वचमरणं, तदाधीनमरणं तस्य प्रतिक्षणं सर्वप्राणिषु भावात् ।
सहेतुना सम्यक् स्थाभाद्यसपेक्षायैव हेतुना, चाष्टेनाभ्यन्तरेण च तपसा
कार्यकपायाणां कृतीकरणम् । विधिम् सप्तदशाध्याये चक्ष्यते । (साधति-
समयमायुषः कर्मणो निवेकस्योदयपूर्विका निर्जरा भवति तदाधीनमरणम्)

असंप्रमिनोऽपि सम्यग्दशा कर्महेतुजापक्षयो भवतीत्युपदेशार्थमिदमाह—

भूरेखादिसहस्रपायवशागो यो विश्वदृष्टवाग्भया

हेयं वैपायिकं मुखं निजमुपादेयं त्विति श्रद्धयत् ।

चौरां मारयितुं धृतस्तलवरेणेवाऽऽत्मनिन्दादिमान्

शर्माक्षं भजते रुजत्यपि परं नोत्तप्यते सोऽप्ययैः ॥ १३ ॥

रीडा—मोक्षरते मोक्षकृत् त्रिभुवने । कोऽपी संश्रुतिप्रतिष्ठापयत्परिः,
 किं पुनः । एतन्निवृत्तम् । सर्वान्मनोवृत्तेषु वा दिग्गारिणो विनश्यन्ति-
 गच्छन्ति । केः कर्तुंभिः, नरे परिदोषिषो कर्तुंभिः । य किं करोतीत्यह-
 यो भवते मेवने । किंन, गमं मुनम् । किं विनियतं भाग्येभ्य इतिभ्यम्
 भाग्यं चतुरादिभिर्दिग्गारादीननुभवत भाविभूमिमित्यर्थः । न केनचित्मिन्द्र-
 यमुत्तमनुभवति यो ज्ञापयति पीडयति च । क परं ज्ञापय ज्ञापयं वा भू-
 त्प्रामं । किं कुरुं, घटयन् अभिनिविद्यमान । किं, इयं वैश्विकं मुन निज-
 मुगदेयमिति । एषु नु भवात्कारणार्थो भिन्नः । इयं स्यात् न ज्ञानमेव ।
 किं तन्, मुन । किं विनियतं, वैश्विक विनयेतिष्टकामिन्सादिषुभुयमानेषु
 जातं, तन्मैत्रस्य दुःस्वकारणकर्मवन्निवृत्तत्वात् । तथा ज्ञादेव स्वप्र-
 योपयोगादात्मन्याविभाषनीयं । किं तन्, मुनं । किंभूत, निजं आत्मोपं निज्यं
 वा । इत्येवं रोचमानो न स्वप्नेऽप्यस्यथा । कया हेतुभूतया, विश्वरचन. सर्व-
 स्य भागां शासनमनुत्स्यं तथा 'नायथा चादिनो जिना' इति एतन्मप्रति-
 परत्येव्यर्थः । एतेन निश्चयमभ्यर्दशनभाग्यवशिस्युक्तं वेदितव्यम् । पुनः
 किंविशिष्टः मन्, भाग्यनिन्दादिमान् धिग्गामेवं प्रदीपहस्तमप्यन्धहृपे पतन्-
 मियात्मानं निन्दयन्. भगवन्कथमस्मिं दुर्गानिदुःस्वाय घटियते एवमुपय-
 चारी जनोऽपमिति गुरुसाक्षिकं महंमाण्यः । नन्वेवंभूतो भवन्नपि कुतोऽभ्युत्थं
 संवते, कुतश्च तदर्थं भूतप्रामं पीडयतीत्याह—भूरेत्यादिषु कथायवशगो
 यतः, भूरेत्यादिभिः पृथ्वीभेदादिभिः मरुशास्त्रुण्याः कथायाः भूरेत्यादि-
 कथायाः, एषद्वनीत्यादिसूत्रोक्तलक्षणा अप्रत्याख्यानावरणादयो द्वादश
 क्रोधादिविकल्पाः तेषां वशः पारतन्त्र्यं तं गच्छतीति तद्व्यतिरिक्तमोहोद्वपर-
 तंत्रः सन्नित्यर्थः । क इव, चीर इव तस्करो यथा । किं विशिष्टः, एतोऽहः
 किं कर्तुं, मारयितुं । मारयिष्याम्येनमहमिति प्रतिहृदः । केन,
 तलवरेण कोट्टपालेन । अयमर्थो—यथा तलवरेण मारयितुमुपकान्तधरो
 यद्यत्तेन खरारोहणादिकं कार्यते तत्तस्करोति तथा जीवोऽपि चारित्र्यमोहोद-
 येन यद्यदात्मनीनं भावद्रव्यसिंहादिकं कार्यते तत्तदयोग्यं जानन्नपिकरोत्येव,

१ न दुःखवीजं शुभदर्शनाक्षिती कदाचन क्षिप्रमपि प्ररोहति ।

सदाप्यनुसं सुखवीजमुत्तमं कुदर्शने तद्विपरीतमिष्यते ॥

२ नो इन्द्रियसु विरसो नो जीवे थावरे तसे वापि ।

जो सर्वहृदि विष्णुत्वं संमाइती अविरदो सो ॥

दुर्निवारान्वाङ्मन्त्रान् विपश्यन्मातरं चर्मणः । एतेन मन्त्रवत्त्वद्रहणात्पूर्वमव-
 द्वापुषोऽगयत्तस्यापि मन्त्रग्रहे सुदेवाद्यमुमानुषाद्यदतिरेकेण सकलसंसार-
 संहरणाय कर्मज्ञेत्तापकर्षः । अद्योपुषान्नु पञ्चदशगृहीतमन्त्रवत्त्वस्य नरकगतेरपि
 एतन्प्रभाषा जपन्वसिधौदैवानुभवन्नसम्भवात् बहुदुःखोपरमञ्च प्रतिपादित-
 प्रतिपत्तस्य । तत्र मन्त्रमन्त्रिणकालात्पूर्वं संमौरभीष्टना भवेत्तन् मन्त्रमन्त्रिणा-
 वाधनायां निगद्ये वनितप्रथमिति विधीयते पर्यवसन्नमेतन्मन्त्रमन्त्रिणान्तस्यम् ॥

इदानीं धर्मसामंशराशोऽपि मन्त्रप्रसक्तिविमित्तान्वात् शिष्टैरवश्यं मेव्यमि-
 त्त्युपदेशुमाह—

धर्मं यथा धर्मं च सेवमाना
 केऽप्येकशो जन्म विदुः कृतार्थम् ।
 अन्ये द्विशो विद्यन्त्येवं त्वमोषा-
 न्यहानि यान्ति त्रयमेवयैव ॥ १४ ॥

टीका—विदुः जातमि । के, केऽपि लौकिका । किं तत्, जन्म मनुष्यभव-
 प्रणयम् । किंविशिष्ट, कृतार्थं कृत. साधितोऽर्थे प्रयोजनं साध्यं यस्य तत् ।
 विदुर्वाणा, सेवमाना कर्तव्यतानुरक्तपुद्गलासाधयन्तः । के, धर्मं सुकृतम्, यथाः
 कीर्तिम्, धर्मं सुकृतम् । कथम् एकशः एकम् । केचिद्धर्ममात्रं केचिदशोमात्रं
 केचिच्च सुकृतमात्रं साधयन्तो वयं प्राप्तमनुष्यजन्मकला इति मन्यन्ते,
 वाताग्निसिंवाहोक्तस्य । तथा अन्ये लोकपुण्ड्रानुवर्तिनः शास्त्रज्ञमन्या-
 विदुः । कि, जन्म । किम्भूतं, कृतार्थम् । किं कुर्वाणाः, धर्मं यथाः धर्मं च सेव-
 माना. । धर्मं, द्विशः द्वे द्वे । केचिद्धर्मयसामी केचिद्धर्मसामेणी केचिद्यथा-धर्मणी
 च साधयन्तो जन्म कलवन्मन्यन्त इत्यर्थः । तर्हि सुष्मारं किं मतमित्यत्राह-

- १ दुर्गतावापुषोऽन्ध्यात्मन्वक्तव्यं यस्य जायते ।
 यतिच्छन्दो न तस्मात्प्रि तथाप्यल्पतरा स्थितिः ॥
- २ जन्मोन्मात्रं भजतु भवतः पादपय न सभ्यं
 तस्येत्त्वं चरतु न च दुर्देवता सेवता सः ।
 अभावात्तं यदिह सुकृतं दुर्लभं येन्मुधाऽऽहेत
 सुपाशुर्व्यं क्वलवति कः कालवृत्ते सुभुञ्ज ॥

सुविद्योने । विद्युत्तान्त्रिकः । हेने । जने । अद्विष्टकामात् । तन्निर्वाणकामिनि । अन्ते ।
 अद्विष्टकामिनि । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।

एवं भावितव्यम् । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।

मूलोत्पत्तिसूत्रम्-

मधित्तुः पञ्चमूलोत्पत्तिसूत्रम् ।

दानयजनप्रधानं

ज्ञानमुखां श्रावकः पितागुः स्यात् ॥ १५ ॥

दीक्षा-स्वात् । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।
 अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते । अन्ते ।

१ ओ तसवद्वाद्दु विरदो अविदो तद् य थावरवहादो ।

एकसमयाद्भि जीवो विरदाविरदो जिणेकमद् ॥

२ ध्यानेन शोभते योगी संयमेन तपोधनः ।

सत्येन वचसा राजा गेह्री दानेन शोभते ॥

आत्मा तु आत्मकस्य हीर्ष्यादिप्रधानप्रवृत्त्यात्प्रवृत्तिः । किं चेत्सु आवकं एषान्, विषयान् वापुमिच्छतु इत्यर्थोऽयम् । की, ज्ञानमुद्यो इत्यन्तरज्ञानात्मिकम् ।

एष एवमगुणतया निर्दिश्य तद्विकल्पानां भावद्वयत्वमनामंकारज्ञाना मुपानवपदानां अल्पेऽभ्यन्तरे विद्युद्वरिर्मेहाद्यनपरिपालनकालो यथा-
गमनानि च प्रतिपद्यते तमभिनन्दति—

रागादिसयत्नारतस्त्वविक्रमच्छुद्धात्मसंवित्मुख-
स्वादान्मस्ववर्षिर्ष्यहिस्रसवधाघहोच्यपोहात्मगु ।
सद्वृत्तानिकादिदेशविरतिस्थानेषु चैकादश-
स्वैक यः श्रयते यतिप्रतरतस्तं श्रयते आवकम् ॥१६॥

टीका—अश्रये मायु बरोत्पयमिति प्रतिपद्येऽहम् । कं, तं आवकं । यः कि, य श्रयते स्वःश्रुते । किं तत्, एक पदं । केपु मध्ये, एतानिकादि-
देशविरतिस्थानेषु एकादशसु श्रयमाणेषु । कथम्भूतो भूत्वा, सद्वृ-
त्तवृत्तानिच्छुद्ध । पुन किंविनिष्ट, यतिप्रतरत यतीनामनगाराणां मतानि स्वर्षिमादिविरतिपरिणामाग्नेषु एत आवक, सर्वविरतिकलशारोषणो हि आवकधर्ममात्मा । किंविनिष्टेषु भावतरनेतिवत्याह—रागादिश्रयतरतमध्येत्यादि,
अथ सर्वधानिस्पर्शकानामुदयाभाव अपारिणयानिस्पर्शकानामुदय, तार-
तम्य यथोत्तरमुत्कर्षं, रागादीनां रागद्वेषमोहानां क्षयनारभ्येन विक्रमन्ती आविर्भवन्ती आत्मा शुद्धात्मसद्विद्य निमलविद्यवानुभूति ईव तदुद्यं वा मुलमानन्दस्वस्व इवाद् स्वसद्वित्याऽमुभय स एवात्मा स्वस्वं येषां तानि नदाग्मानि तेषु । क, एषंभूतेषु अवहिरप्यात्म । तर्हि इभ्यन्त किंरूपेवित्याह-
वदि तर्हरे वाचि मनसि च प्रसवयं आदिर्षेयी स्थूलादीनां तानि प्रसव-
धादीनि तान्येव अहानि पापानि तत्कलावासेभ्यो व्यपोहो विधिपूर्वकं देवगुरुमधर्ममाक्षिकमपोहो विरति ईवात्मा एषो तानि तेषु । 'च' शब्दस्यात्र भिन्नप्रत्यय योजनान् ॥ १६ ॥

- १ आयुःधीवपुरादिक यदि भवेत्पुण्यं पुरोपाश्रितं
स्यात्तत्त्वं न भवेत् तच्च नितराभावापि तेषां तानि ।
इत्याद्यो मुविचार्य चार्थकुण्डलाः कार्येऽत्र संश्लेषमा,
द्राग्यामिभवाथैवेव सततं प्रीत्या यतन्ते नराम् ॥

किं लक्षणास्त्रे दर्शनिकादयो भवन्तीत्युच्यते—

दृष्ट्या मूलगुणाष्टकं व्रतभरं सामायिकं प्रोपयं
सच्चित्तान्नदिनव्यवायवनितारम्भोपाधिभ्यो मत्तान् ।

उद्दिष्टादपि भोजनाच्च विरतिं प्राप्ताः क्रमात्प्राग्गुण-

प्रौढ्या दर्शनिकादयः सह भवन्त्येकादशोपासकाः ॥१७॥

टीका—भवन्ति । के, उपासकाः श्रावकाः । कति, एकादश । किञ्चामानः दर्शनिकादयः । दर्शनिकोऽथ व्रतिक इत्यादिना वक्ष्यमाणा । किं विशिष्टा-सन्तः, प्राप्ता प्रतिपन्ना । किं तत्र, दृष्ट्या मूलगुणाष्टकमित्यादिविरतिमित्यन्तं देशसंयमं। तथा हि-सम्यक्त्वेन विशिष्टं मूलगुणाष्टकं प्राप्तो दर्शनिकः, स एव च व्रतभरं निरतिधाराण्यणुव्रतादीनि प्राप्तो व्रतिकः । एवमुत्तरेष्वपि मन्वन्धः कर्तव्यः । व्यवायो मैथुनम्, वनिता स्त्री, उपधि परिग्रहः, मत्तान् मर्त्यं साधु-कृतमनेनेदमित्यनुमोदितान्, अपि भोजनान् मत्तादुद्दिष्टाच्च भोजनादपि विरतिं प्राप्तोऽनुमतविरत उद्दिष्टविरतश्च, योऽनुमतमुद्दिष्टं च भोजनपि न कुर्यात् स किमां न्यत्रारम्भादीं पापकर्मण्यनुमतिं दद्यात्, उद्दिष्टं च वसत्याच्छादनादिकमुपयुञ्जी-तेत्यपिशब्दाहभ्यते । कथं ते तत्तत्पदं प्राप्ताः, सह सार्धम् । कथा, प्राग्गुणप्रौढ्या दृष्टिमूलगुणाष्टकप्रकर्षेण सह व्रतभरं, तत्रयप्रकर्षेण सामायिकमित्यादियुक्त्या ते तथा भवन्तीत्यर्थः । कस्मात्तथा भवन्ति, क्रमान् अनादिविषयाभ्यामासंय-मभग्नमनस्कतया युगपत्तत्रासामर्ष्यात् ।

साग्रतं दुरितापचयनिमित्तेऽयादिधर्मकर्मसिष्यर्षं कृप्यादिपट्कर्मलक्षण वार्तामाधरतो गृह्ण्यस्यावश्यंभावी सावधलेशः प्रायश्चित्तेन पक्षादिभिश्च निराकार्यं ह्युपदेशार्थमाह—

नित्याष्टादिकसद्यतुर्मुखमहः कल्पद्रुमैन्द्रध्वजा-

विज्याः पात्रसमन्त्रियान्वयद्यादक्षीस्तपःसंयमान् ।

स्वाध्यायं च विधातुमाहतकृपासेवावणिज्यादिकः

शुध्याऽऽप्तोदितया गृही मललवं पक्षादिभिश्च शिषेत् ॥

टीका—शिषेत् निराकुर्यात् । कोऽसौ, गृही गृहस्थः । कं, मललवं पापले-
शम् । कथा, शुध्या प्रायश्चित्तेन । किं विशिष्टया, भासोदितया । न केवलं तथा

एतादिभिश्च पदाशर्यानाधनेतिभिः । विधिसिद्धे मन्, भाटनृशीमेवावगि-
 ज्यादिश्च भाटनानि यथाश्च प्रवर्तितानि कृशीमेवावगिज्यानि भाटिशाब्दान्म-
 र्थाविवर्तितानि च पदाशर्यावचमार्गि देन म् भाटनृशीमेवावगिज्यादिक् ।
 वि कर्तुं विधातु कर्तुं करिद्याम्यहमित्यादीनि त्रिनागमनविज्ञानि पद्य धर्म-
 कर्मार्णानि अप्यवसाय । कानि मानाग्याह नित्येण्यादि, नित्यमेह *भटाद्भि-
 कमा मद्यतुमुग्रमेह कर्पेद्रम ऐन्द्रोचजधेति पद्याहैतूजाविदेया
 इत्या । अतुमुग्रस्य म्दिनिषिरोपणादप्रेरार्नामयमेव परमोऽहृष्ट कल्पवृक्षस्या-
 मग्मशादिति प्रकाशयति । अत एवैन्द्रोचजेन सह ममस्यैव निर्दिष्ट । पात्रे-

उक्त च आदि भगवत्कृतमेवपादौ -

प्रोक्ता पुत्रार्हतामिज्या सा अतुर्धा सदाचनम् ।

अतुमुग्रस्य कर्पेद्रम इत्येवोऽपि च ॥

- १ तत्र नित्यमनो नाम शश्वत्तिसृष्ट प्रणि ।
 स्वसृष्टार्थयमानाऽर्था मन्धपुत्राक्षतादिवा ॥
 वेत्तवेत्तदात्तयादीनां भक्त्या निर्माणं च यत् ।
 शास्त्रादीन् दान च प्रामादीनां सदाचनम् ॥
 या च पूजा मुनीन्द्राणां नित्यदानानुपद्विर्णा ।
 स च नित्यमहो ज्ञेयो यथा शास्त्रयुवर्त्तयत् ॥
- २ अष्टादिको मह गार्व-जनिहो ह्य एव स ।
- ३ महामनुद्वर्द्धस्तु वियमाणो महामह ।
 अतुमुग्रे स विज्ञेय सर्वलोभद्र इत्यपि ॥
- ४ दत्त्वा विमिश्रानुक्त दान समस्तमित्यं प्रवर्त्यते ।
 कल्पवृक्षमह साऽय जगदाशाप्रवृण ॥
- ५ महानेन्द्रोचजोऽन्यस्तु मृगार्जे कृतो मह ॥
 बलिश्रवणमित्यस्य शिवायोगेवया समम् ।
 उक्तैवेव विकल्पेषु ज्ञेयमन्यथ तात्परम् ॥
 एवं विधाविधानेन या महेज्या त्रिनेशिताम् ।
 विधिहास्तामुशन्तीज्या वृत्त प्राथमबलिपत्नीम् ॥
 वार्ता विद्युद्भवा ह्याऽहृष्टयादीनामनुष्टिभिः ।

किं लक्षणास्त्रे दर्शनिकादयो भवन्तीत्युच्यते—

दृष्ट्या मूलगुणाष्टकं व्रतभरं सामायिकं प्रोषधं

सधितान्नादिनव्यवायवनितारम्भोपाधिभ्यो मतात् ।

उद्दिष्टादपि भोजनाद्य विरतिं प्राप्ताः क्रमात्प्राग्गुण-

प्रौढ्या दर्शनिकादयः सह भवन्त्येकादशोपासकाः ॥१७॥

टीका— भवन्ति । के, उपासकाः धारणा । कति, एकादश । किञ्चामान-
दर्शनिकादयः । दर्शनिकोऽथ मतिक इत्यादिना वक्ष्यमाणा । किं विशिष्टा-
गमन, प्राप्ता प्रतिपत्ता । किं तत्र, एतया मूलगुणाष्टकमित्यादिविरतिमि-
त्यन्ते देशमयमं तथा हि मन्वकत्वेन विशिष्ट मूलगुणाष्टकं प्राप्नो दर्शनिक, स एव
च व्रतभरं निरतिचाराण्यगुणतादीनि प्राप्नो मतिक । एवमुत्तरेष्वपि मन्वक-
कर्तव्य । स्वचायो मैथुनम्, वनिता स्त्री, उपाधि परिषद, मत्तान् मदर्धेसापु-
वृत्तमनेनेदमित्यनुमोदितान् अपि भोजनात् मताद्दिष्टाद्य भोजनादपि विरतिं
प्राप्नोऽनुमनविरत उद्दिष्टविरतश्च योऽनुमनमुद्दिष्ट च भोजनपि न कुर्यात् स किमा
स्वचाराभ्यां। पाण्डकमन्वकमिति दृष्टान् उद्दिष्ट च वगत्याप्युद्दिष्टादिकमुपपत्ती-
तेष्वपि साध्याऽप्यन्ये । कथं ते तत्राप्युद्दिष्टा मन्वकत्वे । कथा प्राग्गुणप्रौढ्या
दृष्टिमूलगुणाष्टकप्रकर्षेण सह व्रतभरं, तत्राप्युद्दिष्टेण सामायिकमित्यादियुक्त्या
सै तथा भवन्तीत्यर्थः । क्रमात्प्राग् भवन्ति क्रमान् भवति विरतयाभ्यासात्प्रा-
ग्भद्रमन्वकतया गुणतयासाध्यात् ।

साग्रतः कृशितापचरनिमित्तान्यादिभक्तमसिध्वये दृष्ट्यादिपदमन्वक-
कर्तव्यमाचरन्तो गृह्यन्त्यावश्यभावात् सावधानतया प्रायश्चित्ततया तथादिभिश्च
निगद्यते इत्युक्तेसागमात्

नित्याष्टादिकमशतुर्गमहः कल्पद्रुमेन्द्रध्वजा

विद्याः पात्रमसिध्वयान्वयद्यादधीत्यत्र मयमान् ।

स्वाध्याय च विधातुमाहवृत्तीमैवावगिष्यादिकः

शुभ्याःऽऽत्रोदितया शूरी मन्वकश्च यथादिभ्यो तिरिव ॥

टीका— अत्रोदितयाः शूरी । शूरी गृह्यते । अ मन्वकश्च यथादि-
भ्यः । कथा, कृष्ट्या प्राग्भक्त्या विरतिं प्राप्ता साग्रतःप्राग् न केवलं तथा

सधादिभिश्च पञ्चम्यांश्यायनैश्चिभिः । विविदिष्टं सन्, आत्महृषीमेवावणि-
ज्यादिक आत्मनानि स्यात्सर्वं प्रवर्तितानि हृषीमेवावणिज्यानि आदिदानान्म-
र्षादिवर्षाणां पानि च पञ्चाङ्गायनसमांशानि येन स आत्महृषीमेवावणिज्यादिक ।
दि कर्तुं विधानं कर्तुं कर्त्तव्यान्ग्रहमिन्द्रादीनि त्रिभागमन्त्रिद्वानि पञ्च धर्म-
समांशानि अभ्यवसाय । कानि मार्जान्याह नित्येभ्योऽपि, नित्यमेव 'अष्टाद्वि-
समह सप्तमुंशमेव कल्पेऽस्य ऐन्द्रोऽवज्ञेति पञ्चाङ्गपूजाविशेषा-
इत्या । सप्तमुंशस्य सतिर्त्विशोऽङ्गाद्रेऽर्जामयमेव परमोऽष्ट' कल्पवृक्षरथा-
सम्भवादिनि प्रकाशयति । अत एवैन्द्रोऽवज्ञेन सह समस्येप निर्दिष्ट । पात्रे-

उक्तं च आदिं भगवत्सन्तानेनपादे -

श्रोत्रा पूजाहंतामिज्या या सप्तुधां सदावेनम् ।

सप्तमुंशमा सप्त इमञ्चाष्टाद्विकोऽपि च ॥

१ तत्र नित्यमहो नाम सप्तद्विनपृह प्रति ।

स्वपृहाप्रायमानाऽथो सन्धनुपाशतादिवा ॥

सैन्यसैन्दालयार्दानो भक्त्या निर्मापणं च यत् ।

सागनीकृत दान च दामादीनां सदावेनम् ॥

या च पूजा मुनीन्द्राणां निन्ददानानुपहर्षिणा ।

स च नित्यमहो ज्ञेयो यथा सक्त्युपकर्षेण ॥

२ अष्टाद्विको मह सार्ध-जन्विको ऋष्ट एव स ।

३ महामहृष्टवर्द्धेऽस्तु कियमाणो महामह ।

सप्तमुंशं स विज्ञेय सर्वतोभद्र इत्यपि ॥

४ दत्त्वा किमिच्छुः क दान सन्नाडभिर्यं प्रवर्त्यते ।

कल्पवृक्षमह सोऽयं जगदाशाप्रवृण ॥

५ महर्निन्द्रोऽवज्ञेऽन्यस्तु सुरराज्ञे कृतो मह ॥

कलिघ्नपनमित्यन्य विमेष्यासेवया समम् ।

उपोऽवेव विकल्पेणु ज्ञेयमन्यच तात्सम ॥

एवं विधविधानेन या महेश्या त्रिनेशनाम् ।

विदिहाम्नामुसन्नीज्या कृणि प्राथमकलिकर्तम् ॥

वातां विशुद्धया स्यात्पुण्यादीनामनुष्टिभिः ।

किं लक्षणम्बे दर्शनिकादयो भवन्तीत्युच्यते—

दृष्ट्या मूलगुणाष्टकं प्रथमं सामायिकं प्रौढं
 सधित्वादिनव्यरायनितारम्भोपाधिभ्यो मतात् ।
 उद्विष्टादपि भोजनाद्य विरतिं प्राप्ताः क्रमात्प्राग्गुण-
 प्रौढ्या दर्शनिकादयः सह भवन्त्येकादशोपामकाः ॥१७॥

टीका— भवति । के, उपागकाः भावका । कति, एकारा । किञ्चामान-
 दर्शनिकादयः । दर्शनिकोऽथ सतिष्ठ इत्यादिना वक्ष्यमाणा । किं विशिष्टा-
 मन्त प्राप्ता प्रविष्टा । किं मत्, एतन्ना मूलगुणाष्टकमिणादिविरतिमि-
 लाने देशसंभवे तथा हि मन्वरायेन विशिष्टं मूलगुणाष्टकं प्राप्नो दर्शनिक , म एव
 च प्रथमं विरतिपारायणमुत्तमादीनि प्राप्नो सतिष्ठ । एवमुत्तमेवमि सन्वन्द
 कर्तव्य । स्वभावो मैथुनम्, वनिता बी , उपाधि परिग्रह , मतान् मर्षे साधु-
 कृतमनेने दृष्टिगन्तुमोदितान् भवि भोजनान् मताद्विष्टाच्च भोजनादपि विरतिं
 प्राप्नोऽनुमतविरत उद्विष्टविरतच्च योऽनुमतगुद्विष्टे च भोजनमपि न कुर्वीत् स किमो
 स्वभावभाती रागकर्मण्यनुमति दृष्टान् उद्विष्ट च वन्यतापरादनादिकगुणान् प्रौ
 मेव विरतिप्राप्तव्यते । कथ ते मन्वरां प्राप्ता मद्मार्थम् । कथा प्राग्गुणाष्टका
 उद्विष्टानुमादिकमर्षेण मद्म प्रथमं, मन्वराकर्मण सामायिकमिणादिसुवन्ता
 के मता भवन्तीत्यर्थ । कर्ममात्रा भवन्ति कर्मान् जनार्दिविषयाभ्यासासांभ-
 क्तमप्रमत्तव्यवसायान् सुगुणवतामामभ्यास ।

सागरतः पूर्वप्रायश्चित्तमिमांसादिप्रसक्तमिच्छते इत्यादिपरकर्मैकप्रसक्त
 कर्ममन्वरादी गृहस्थव्यावृत्तभाती सावयवेषा प्रायश्चित्तैक पञ्चादिभिश्च
 विशिष्टाव इत्युच्यतेत्यादिमात्र

निन्द्याष्टादिहमन्वृत्तमदः कल्पद्रुमैश्च
 विद्याः वाचमसदिद्यान्वयदद्यादनीत्यत्र मवमान् ।
 स्वाध्यायश्च विद्यान्वयदद्यादनीतिरावगिद्यादिकः
 नृत्यान्वयोदितया गृही मन्वराव यत्प्रादिविषय विषेवृ ।

टीका— विद्यान्वय इत्यादि मन्वरा गृही मन्वरा . क मन्वराव यत्प्राये .
 कथ । कथा कल्पना कर्मभ्याम् दिव्यैः इत्यथा कर्मान् इत्यथा च इत्यथा कथा

पश्यादिति च पश्यापरागवाधैरिति । विविचिता मन्, आत्मवृत्तवैधावनि-
ज्जादिक आत्मनि यथाश्चै प्रवर्तितानि कृत्वीमेवमणिग्यानि आदिनाद्यान्म-
र्योविश्यादित्यादि न पश्यापरागवाधैरिति यत्र न आत्मवृत्तवैधावनिग्यादिह ।
वि चतुं विचतुं चतुं वरिण्यान्महामिग्यादीनि त्रिनागममन्त्रिग्यानि यत्र धर्म-
बर्माणैरिति अथयन्नाय । कानि तानोत्याह नित्येग्यादि, नित्यमेह *अष्टादि-
ब्रह्मह मन्मुग्गममह चान्द्रम वेन्द्रं ब्रह्मधेनि यथाहैग्याविशेषा
हृत्वा । चतुर्मुखस्य सर्वादिविशेषात्प्रेतार्नामयमेव परमोहृष्ट' बन्धुवृत्तवै-
धर्मवर्तितानि प्रकाशयति । अत्र ल्येन्द्रत्वज्ञेन मह समस्य निर्रिष्ट । पारे-

उक्तं च अत्रै भगवत्स्वर्गमनेनपारै -

प्राज्ञा पुत्रार्हतामिग्या वा चतुर्भो महाचंनम् ।

चतुर्मुखमह चान्द्रमभ्र्वादिबोर्होर्हो न्व ॥

- १ तत्र नित्यमहो नामे वाधस्वर्गमह म्नि ।
स्वर्गहासीयनावाधो मन्धगुग्यादिवा ॥
वेन्ववेन्वाग्यादीना मन्धया निर्माणं च यन् ।
शास्त्रीकृत्य दान च प्रमादीना महाचंनम् ॥
या च पूजा मुनीन्द्राणां गिन्यदानानुभ्र्वा ।
न च नित्यमहो हेयो यथा वाधगुग्यादिपते ॥
- २ अष्टादिको मह सर्वं-जन्त्रो क्ट एव न ।
३ महामहृष्टब्र्वादिस्तु विद्यमानो महामह ।
चतुर्मुखे न विधेय सर्वतोभद्र इत्यपि ॥
४ इत्या विविचगुर्ह दानं सत्तन्त्रिभ्ये प्रवर्त्यते ।
बन्धुवृत्तमह सोऽय जगदाशाप्रपण ॥
५ महानिन्द्रत्वज्ञेऽन्यस्तु सुरगर्ज कृतो मह ॥
ब्रह्मिष्णनमित्यन्य दिमभ्यासेवया समम् ।
उपोषेव विब्रह्मो हेयमन्धय त्पदम ॥
एवं विधविधानेन या महेत्वा त्रिनेशिनम् ।
विभिन्नस्तानुसन्नाग्या कृति प्राथमकलिकाम् ॥
बाता विद्युद्वाद्या द्यान्त्र्यादीनामनुष्टेति ।

किं लक्षणान्धे दर्शनिकादयो भवन्तीत्युद्दिशति—

दृष्ट्या मूलगुणाष्टकं व्रतभरं सामायिकं प्रोपयं
सच्चित्तान्दिनव्यवायवनितारम्भोपाधिभ्यो मतात् ।
उद्दिष्टादपि भोजनाच्च विरतिं प्राप्ताः क्रमात्प्राग्गुण-
प्रौढ्या दर्शनिकादयः सह भवन्त्येकादशोपासकाः ॥१७॥

टीका—भवन्ति । के, उपामकाः श्रावका । कति, एकादश । किञ्चामानः
दर्शनिकादयः । दर्शनिकोऽथ प्रतिक इत्यादिना षड्यमाणा । किं विशिष्टा-
सन्तः, प्राप्ताः प्रतिपद्या । किं तत्र, दृष्ट्या मूलगुणाष्टकमित्यादिविरतिमि-
त्यन्नं देशसंयमांतथा हि-सम्यक्त्वेन विशिष्टं मूलगुणाष्टकं प्राप्तो दर्शनिकः, स एव
च व्रतभरं निरतिचाराण्यणुव्रतादीनि प्राप्नोति कतिः । एवमुत्तरेष्वपि सम्बन्धः
कर्तव्यः । व्यवायो मधुनम्, वनिता स्त्रीः, उपाधिः परिग्रह, मतात् मदर्धं माधु-
कृतमन्नेनेदमित्यनुमोदितान्, अपि भोजनात् मताद्दृष्ट्याच भोजनादपि विरतिं
प्राप्तोऽनुमतविरत उद्दिष्टविरतश्च, योऽनुमतमुद्दिष्टं च भोजनपि न कुर्यात् स किमां
न्यत्रारम्भाद्दी पापकर्मण्यनुमतिं दद्यात्, उद्दिष्टं च वसत्याप्लादनादिकमुपयुञ्जी-
तेत्यपिशब्दाहम्यते । कथं ते तत्तत्पदं प्राप्ताः, सह सार्धम् । कथा, प्राग्गुणप्रौढ्या
दृष्टिमूलगुणाष्टकप्रकर्षेण सह व्रतभरं, तत्तत्प्रकर्षेण सामायिकमित्यादियुक्त्या
ते तथा भवन्तीत्यर्थः । कस्मात्तथा भवन्ति, क्रमात् अनादिविषयाम्यामामंय-
मभङ्गमनस्कतया युगपत्प्राप्तामर्ष्यात् ।

साम्प्रतं दुरितापचयनिमित्तेभ्यादिधर्मकर्मसिद्ध्यर्थं कृप्यादिषट्कर्मलक्षण
वार्तामाचरतो गृहस्थस्यावश्यंभावी सावयलेशः प्रायश्चित्तेन पक्षादिभिश्च
निराकार्यं इत्युपदेशार्थमाह—

नित्याष्टाद्विकसच्चतुर्मुखमहः कल्पद्रुमैन्द्रध्वजा-
विज्याः पात्रसमक्रियान्वयद्यादत्तीस्तपःसंयमान् ।
स्वाध्यायं च विधातुमाहतकृपासेवावणिज्यादिकः
शुध्याऽऽप्तोदितया गृही मललवं पक्षादिभिश्च क्षिपेत् ॥

टीका—क्षिपेत् निराकुर्यात् । कोऽमौ, गृही गृहस्थ । कं, मललवं पापले-
शम् । कथा, शुध्या प्रायश्चित्तेन । किं विशिष्टया, भाप्तोदितया । न केवलं तथा

पश्चाद्भिन्न पश्चात्प्रागप्येतिभिः । विविदिष्ट मन्, भारतकृषीमेवावगि-
ज्यादिक भारतानि पश्चात्तं प्रवर्धितानि कृषीमेवावगिज्यानि आदिभारतान्म-
र्षदित्तानि-एति च पश्चात्प्रवर्धितानि येन च भारतकृषीमेवावगिज्यादिक ।
किं चतुं विधायुं चतुं कश्चिदाग्निमिध्यादीनि त्रिनागमप्रविद्यानि पञ्च धर्म-
बर्माणानि अभ्ययग्राय । कानि तानांन्याह नित्येयादि, नित्यमेह *अष्टादि-
बमह मद्यमुंन्यमेह कश्चिद्म ऐन्द्रोपतभेति पञ्चाईपूजापिदेगा
हृज्या । चतुर्मुंन्यमेह सर्दिनिविदेपेयाद्देदानांमयमेव परमोहृष्ट कल्पवृक्षस्या-
सम्भवादिनि प्रकाशयति । अत एवैन्द्रोपतभेति मद्य ममस्येच निर्दिष्ट । पापे-

उक्त च आदि भगवांश्चनगेनपादे -

श्रींणा पूजाईकामिज्या या चतुर्धा मदाचंनम् ।

चतुर्मुंन्यमेह कल्प दुमभ्यष्टाईवोईपि च ॥

१ तत्र नित्यमहो नाम दार्धजिनगृह प्रति ।

स्वगृहार्पायमानाईचो मन्धपुपक्षतादिका ॥

वेत्तार्धेयात्प्रादादीनां भक्त्या निर्माणं च मन् ।

राजनीकृत्य दान च प्रामादीनां मदाचंनम् ॥

या च पूजा मुनीन्द्राणां नित्यदानानुपदिष्टा ।

म च नित्यमहो देयो यथा दानानुपकीपत ॥

२ अष्टादिको मह सर्ध-जनिहो मन् एव म ।

३ महामपुटवईस्तु कियमाणो मगाम ॥

चतुर्मुंन्यं म विज्ञेय सर्वतोभद्र दर्शयि ॥

४ दत्त्वा किमिवायुक्त दान समार्धार्थं प्रवर्त्तने ।

कल्पवृक्षमह सोईव जगतासाप्रवृण ॥

५ महान्द्रोपतभेति मुरगर्ज कृतो मन् ॥

कश्चिन्नपनमित्यन्य त्रिसंशामेयया ममम् ।

उक्तेष्वेव विवल्पेषु जेयमन्यच तादृशम् ॥

एवं विधिविधानेन या महेज्या जिनैतिनाम् ।

विधिज्ञानानुसन्तीज्या कृति प्राथमकल्पिकाम् ॥

कानां विद्वद्भूया क्याकृयादीनामनुष्टिति ।

२

स्यादि, समा आत्मना समाना क्रिया आधानादिका उपपन्नान्त्रयनादप्यत्र
यस्यायी समक्रिय, पात्रं च समक्रियश्च भन्त्यथ दद्यात् न पात्रमक्रियान्वय-
दद्यान्नाथया दत्तयो दानानि न ह्यवपन्ना, पात्रदानं समानदानमन्वयदानि
दद्यादिति च । तपोऽनशनादि संयम व्रतधारण । स्वाध्यायं व्रतमन्वयताम् ।

किमेतन्वक्षादिप्रथमित्याह—

स्यान्मैत्र्याशुपवृद्धितोजखिलवधत्यागो न हि स्यामहं
धर्माधर्ममितीह पक्ष उदितं द्रापं विशोध्योऽङ्गतः ।
मूनी न्यस्य निजान्वय गृह्णयां चर्या भवेत्साधनं
त्वन्तेऽन्नेहतनूज्जनाद्विशदया ध्यात्यान्मनः शोधनम् ॥

टीका—स्यात् भवेत् । कोऽर्मा, पक्ष अहिमापरिणामत्वं । किमात्मा,
अखिलवधत्याग. अखिलोऽनृतादिमहितो वध प्राणानिरात, स चेह
सागारधर्मप्रक्रमान्त्रयवधविषय एव तस्य त्यागो वर्जन । किञ्चिद्विष्टः, मैत्र्याशुप-
वृद्धितो मैत्रीप्रसोदकारुण्यमाध्यस्थभावनाभिररचितः । केन, न हि स्यामहं

१ चतुर्धा वर्णिता दत्ति-र्दयादानसमाऽन्वयैः ॥

मानुष्यमनुप्राप्ये प्राणिवृन्देऽभयप्रदा ।

त्रिशुभ्यानुगता सेवे दद्यादतिमता बुधैः ॥

महानपोधनायाचर्या-प्रतिग्रहपुरःसरम् ।

प्रदानमशनादीना पात्रदानं तदिष्यते ॥

समानायात्मनाऽन्यस्मै क्रियानन्त्रयनादिभिः ।

निस्तारकोत्तमायेह भूहेमाद्यनिसर्जनम् ॥

समानदत्तिरेषा स्यात् पात्रे मध्यमतामिते ।

समानप्रतिपत्त्यैव प्रवृत्ता भद्रयाऽन्विता ॥

आत्मान्वयप्रतिष्ठार्थं मूनेषु यदशेषनः ।

स्रमं समयवित्ताभ्यां स्ववर्गस्यातिवर्जनम् ॥

संया सकलदत्तिः स्यात् स्वाध्याय- शुभभावना ।

तपोऽनशनवृत्त्यादि संयमो व्रतधारणम् ॥

धर्मोत्पत्तिरेवमकारेण सङ्कल्पेन धर्मार्थं देवतार्थं मन्त्रविष्णुधर्मसौख्यार्थ-
माहारार्थं वा प्राणिघानं न कुर्यामिति प्रतिज्ञाय । अथ हि मन्त्रकथायोऽपि
गृहधामसंबन्धनार्थेन प्रवर्तितारम्भवाद्द्वारम्भकालेन यावद्विद्वी द्विषी
परिहर्तुं शक्नोति, न पुनरारम्भानुपदिशीम्, तस्या गृहिणोऽवश्यम्भावात् ।
अथ पक्ष स्यात् इह एतेषु पक्षादिषु मध्ये । तथा भवेत् । कोऽर्था, यथा
प्राणिकादागम्यानुमतिविरतं यावदुपायकाचार । कस्य गृहिणः । किं
कुर्येत् उक्तगत्यमन्त्रः । किं मन्त्रं, गृहं । किं कृत्वा, मन्त्रस्य स्थापयिष्या । क,
निज्ञानस्य एव पेत्यधर्मा धन धर्म्यं च । क, मूर्तो पुत्रे । तद्व्यम्भवे तत्पुत्र्ये
वदयेत्पि । किं कृत्वा, विनोध्य विधिपूर्वकं प्रायश्चित्तेन साम्रोक्तविधानेन
निराहृत्य । क, दोष हिमादिकं । किंचिदिष्ट, सुदित कृत्वादिद्वारेण, मन्त्रं । कथ-
मर्थो, पञ्चमैकारानन्तर विरायपरिणामे मन्त्रहमारोहनि मतीत्यर्थः । तथा
भवेत् । किं मन्त्रं साधनं । किं, शोधनं शुद्धी रागादिदोषापनयनं । करण,
आमन्त्र चिद्रूपस्य । कथा, ध्यात्वा ध्यानेन । किं विनिष्टया, विनादया
मुद्रया । कस्मान्, अवेदितनूयनान् अक्षं चाहार ईदृशं दारिद्र्येण मनुष्य
परिरमवेदितनवलाभ्यामुत्पन्नं नियतकालं यावत्कालं च यथाचितं परित्याग्य-
मान् । क, अन्ते गृहत्यागावसाने मरणे चासन्ने । 'तु' शब्दादुदितं दोषं विनोष्ये-
त्यनुकृत्याप्रापि योऽयम् ॥१९॥

इदानीं पञ्चादिकल्पनाद्वारेण कृतावतारान् धावकस्य धीन् प्रकृतानुद्विष्य
संक्षेपेण लक्ष्यब्रह्म—

पाक्षिकादिभिदा प्रेषा श्रावकस्तत्र पाक्षिकः ।

तद्धर्मगृहस्तन्निष्ठो नैष्ठिकः साधकः स्वयुक् ॥२०॥

टीका—भवति । कोऽर्था, धावकः । कतिपय, प्रेषा त्रिविधः । कथा,
पाक्षिकादिभिदा पक्षेण चरति हीयति जयति वा, पाक्षिक आदिर्देव्यासी
पाक्षिकादि, पाक्षिको नैष्ठिकः साधकश्चेति स एव तेन वा भिद् भेदो
विकल्पकथनं पाक्षिकादिभिद् तथा । तानेव लक्षणतो दूरीयति— सप्रेत्यादि,
तत्र तस्या पाक्षिकादिभिदि । भवति । कोऽर्था, पाक्षिकः । किरूप, तद्धर्म-
गृह तस्य धावकस्य धर्मं एकदेशहिमाविरतिरूपं मतं गृहं पक्षं प्रतिज्ञा-

विद्यते कल्पयामी धाराधरोत्तमस्य भावकथर्ममिहात्तर इत्यर्थः । तथा
 भवति । कोट्यो, श्लोक निवृत्ता चरति तत्र वा भव । द्विविधित्, तद्विदु
 तत्र धर्मो निवृत्ता निवृत्त कल्पयामी धारमानोत्तमस्यमो निवृत्तित्वाभावकथर्म-
 निवृत्तत् इत्यर्थः । तथा भवति । कोट्यो, श्लोक समाधिमानं शाधयतीति
 श्लाघा । द्विविधित्, शत्रुत् शत्रिमतामति युक्त समाधिपदवर्गी निवृत्त
 रेत्यर्थेन भावमानवत् इति भद्रम् ॥ ३० ॥

इत्यन्तर्गतं विवृत्तं तं पदार्थोत्तमस्य भावधर्मोत्तमो
 म-वत्पुत्रक रक्षापदार्थामादिषु इत्यम्
 पवन च प्रथमोत्तमः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

इह सागरधर्मो मृत्तिकायाः पारिवासात् प्रवृत्तित्वात् प्रथमं सागर-
 धर्मस्य अन्तर्गतं पदार्थोत्तमस्य धर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न
 इतिवत्तम् ...

मृत्तिकायात्तस्य विपयान् पदार्थोत्तमं त्रिणाड्या ।
 मोः सागरधर्मोत्तमस्य मृत्तिकायात्तुत्तमस्य ॥ १ ॥

इह सागरधर्मस्य विपयान् पदार्थोत्तमस्य धर्मोत्तमस्य । का श्री, मृत्तिकायात्तस्य
 सागरं न इतिवत्तम् । इति तदर्थे सागरः । सागरं विपयान् पदार्थोत्तमस्य
 इति । सागरं न इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न
 इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न इतिवत्तम् ।
 सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य
 भावधर्मोत्तमस्य सागरं न इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य
 सागरं न इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न
 इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न इतिवत्तम् ।
 सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य
 भावधर्मोत्तमस्य सागरं न इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य
 सागरं न इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न
 इतिवत्तम् । सागरधर्मोत्तमस्य भावधर्मोत्तमस्य सागरं न इतिवत्तम् ।

विरतिमहं करिष्यामीति प्रतिपद्यमानो गृही मूर्तिभिरासिष्यनुज्ञापते । एतेन
ग्यावरक्षयानुमतिदोषानुषयोऽप्याचार्योणां परिहृतो भवति ॥ १ ॥

भयुता वाक्षिष इतिमविदुद्रिमप्यामीनमहिमासिष्यार्थं मदारिविरती
वियुक्त-

नवादां श्रद्धयज्जनी-मात्रां हिंसापयामितुम् ।

मद्यमांसमधून्युज्ज्ने-स्पञ्च क्षीरिफलानि च ॥ २ ॥

टीका-उगोन् स्पजेन् । कोऽग्यो, देशमयमोन्मुषो गृही । कानि, मद्यमांस-
मधुनि, न केवलमेतानि पञ्च क्षीरिफलानि च क्षीरिणां विषयत्वादीनां पञ्चानां
फलानि । च-नाश्चाक्षरतीनरात्रिभुक्ष्यगालिनरार्त्नायादिकमप्युमृवेदियनुक्तं
त्यमुत्पिबत इत्यति । किं कर्तुं अपामितुं स्पञ्चुं । को, द्विसो भावतो मद्यादिवि-
पथरागाभ्यां प्रथमश्च नष्टतप्राणिप्राणव्यपरोपणलक्षणम् । किं कुर्वन्, अर्थम् ।
को, भानो । किञ्चिदिष्टो, जैनीं जिनागामसिष्यार्थे । क, आदां प्रथमतः । क, तत्र
गृह्यधर्मं । एतेनेदमुक्तं भवति, तादृगिज्जनाजाधदानेनैव मद्यादिविरतिं कुर्वन्
देशमर्ता स्यात् न कुलधर्मादिबुद्ध्या ॥ २ ॥

अथ स्वमतपरमताभ्यां मूलगुणान् विभज्यते-

अष्टान् गृहिणां मूलगुणान् स्थूलवधादि वा ।

फलस्थाने स्मरेद् घृतं मधुस्थान इहैव वा ॥ ३ ॥

टीका-स्मरेत् इमृतिविषयीकुर्यात् । कोऽर्मा, मूलगुणस्थापनोद्यत सूरिः ।
कान्, मूलगुणान् । केषां, गृहिणां । किञ्चिदिष्टान्, एतान् उपायकाध्ययनादि-

१ सर्वविनाशी जीवाण्यसहनने त्याग्यते यतो जैने ।

स्थावरहननानुमतिस्ततः कृता तैः कथं भवति ॥

२ मांसादिषु दया नास्ति न सन्धे मद्यपाविषु ।

अनृसोस्यं न मरुदेषु मधुदुम्बरसैविसु ॥

शास्त्रानुसारिभिः पूर्वमनुष्ठेयतयोपदिष्टान् । कति, अष्ट मद्यमांशमपुत्रोद्गन्धक-
लविरतिरूपान् । वा-शब्दः पश्चान्तरसूचने । स्वाभिव्यंभंतभद्रमने पुनः स्मृतिः स्म-
रेत् । किं तत्र, स्थूलवधादि स्थूलहिमानृतस्तेयमैधुनग्रन्थपञ्चकम् । क, फलस्थाने
पञ्चोद्गन्धकफलप्रमहे तद्विद्वृत्ता वा मद्यमांशमधुविरतित्रयं पञ्चागुत्रतानि चाष्टौ
मूलगुणान् स्मरेदित्यर्थः । पुनर्वाशब्दः पश्चान्तरसूचने । महौपुराणमते तु-स्मरेत् ।
किं तत्र, दूतं । क मधुरस्थाने । करिमन् इहैव अस्मिन्नेव स्वाम्युक्ताष्टमूलगुणपक्षे
मद्यमांशवृत्तविरतित्रयं पंचागुत्रतानि चाष्टौ मूलगुणान् स्मरेदित्यर्थः । स्मरेदित्य-
नेन न च सर्वत्र यमनियमार्ता भुक्त्यगो स्मरणपरेण भवितव्यमिति लक्षयति ॥

सम्प्रति मद्यस्य जन्तुभूयिष्ठतानुवाद्पुरस्मरमुपयोऽनृणामुभयलोकवाप-
कत्वमुपदर्शयन्नवदयत्याज्यतःसभिधत्ते-

यदेकविन्दोः प्रचरन्ति जीवा-
श्चेत्तत् त्रिलोकीमपि पूरयन्ति ।
यद्विरुवाश्रेमममुं च लोकं

यस्यन्ति तत् कश्यपवश्यमस्येत् ॥ ४ ॥

टीका—अस्येत् त्यजेत् । कोऽमी, स्वहितैषी । किं तत्र, कश्यं मद्यं ।
कथं, अवश्यं नियमेन मद्यविरतिमत्तं स्वीकृत्यादित्यर्थः । यतः पूरयन्ति

१ मद्यमांशमधुव्यागे सहोद्गन्धकपञ्चकः ।

अथवेने गृहस्थानां मुक्ता मूलगुणा धृते ॥

(सोमदेवः)

२ मद्यमांशमधुव्यागे महागुत्रतपञ्चकम् ।

आष्टौ मूलगुणानाहुर्गृहिणां धर्मशोभना ॥

(ममन्तभद्रः)

३ द्विगाम्यस्तेषां-द्वन्द्वपरिमदाद्य वादरभेदान् ।

वृत्तान्मांशान्मद्या-द्विरतिर्गृहिणोऽष्ट सन्ध्यमी मूलगुणाः ॥

४ मनोमोहस्य हेतुव्या-भिदानत्वाद्य दुर्गतेः ।

मद्यं चाद्भिः सदा त्याज्य-मिहामुन च दोषकृत् ॥

विषेष्टः संयमो ज्ञानं शर्वं शौचं दया क्षमा ।

मद्यात्यर्चयते सर्वं नृभ्या बन्दिभ्यादिषु ॥

भरन्ति । के ते, जीवा । यो शिल्पोऽपि समस्तविष्टपमपि । कथं, तत् ततः ।
के, -चादि । प्रशान्ति शशरन्ति । के, जीवा । कस्मान्, यदेकविन्दो परत
मद्यप्येकान्तं विन्दोः पृथक् स्वकान्तात् तत्रा प्राणिनो यदि विष्टोऽपि-
त्यर्थः । यथा शशरन्ति शशरन्ति शेषो, अहित कुर्वन्तीत्यर्थः । के ते, यद्विष्टरा-
क्षेत् मद्येन शोऽपि मद्ये । क, लोक । किञ्चिदपि, -ममुं, न केवलममुं च
तद्व्यवहारमथ च तु मद्ये कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

इदानीं मद्यपानस्य द-य-न-श-र-श-र-निदानस्य मन्त्रं तत्रिष्टुतिप्रवृत्तिरालोचनी
गुणदोषैः, एतन्नदानेन शशरतात्—

पीते यत्र रसाद्जीवनिवहाः क्षिप्रं क्षियन्तेऽखिलाः
कामक्रोधभयभ्रमप्रभृतयः सावद्यमुच्यन्ति च ।
तन्मद्यं घृतयद्भूतिलपरास्कन्दीव यात्यापद
तत्पापी पुनरेकपादिव दुराचारं चरन्मज्जति ॥ ५ ॥

टीका—न यानि न प्राप्नोति । कोऽसौ, पुण्य । को, आपद् विपद् । किं
कुर्वन्, घृतयद् घृतं कुर्वन् अमद्यपुत्रजानोऽपि देवादिमाक्षिकं निवर्तयन्नित्यर्थः ।
किं तन्, तत्रत्यपुत्रविनिपातशायं मद्यम् । क इव, भूतिलपरास्कन्दीव भूतिलनामा
शोरो यथा । तत्पापी पुनर्मद्यपानशीलो मज्जति दुर्गतिदुःखे मज्जति । किं कुर्वन्,
चरन् अनुतिष्ठन् । क, दुराचार अगम्यगमनाभक्ष्यभक्षणापेयपानादिकं । क
इव, एकपादिव एकपाद्यामपरिग्राज्जो यथा । यत्र कि, यन्मिन्मध्ये पीते सति ।
क्षियन्ते विपद्यन्ते । के ते, रसाद्जीवनिवहा रसोऽङ्गं कारणं येषां ते रसांगाः
रसजा इत्यर्थः, तथा रसम्यागानि वाग्णानि रसांगानि मद्ये रसजनना
इत्यर्थः, रसागाश्च ते जीवाश्च रसांगजीवान्तेषां निवहा संपाताः । किञ्चि-

- १ रसजानां च बहूनां जीवानां योनिरिष्यते मद्यम् ।
मद्यं भवती तेषां हिंसा सजायतेऽवश्यम् ॥
समुत्पद्य विषयेह देहिनाऽनेकज. निल ।
मद्ये भवन्ति बालेन मनोमोहाय देहिनाम् ॥

शिष्टाः, अश्विला. ममस्ताः । कथं, क्षिप्रं पानानन्तरमेव । तथा उद्यन्ति उत्प-
द्यन्ते । के ते, कामादयः । क मनि, यत्र पीते सति । कथं, मात्रयं पापेन
निन्दया वा सह । कामो योन्यादी रिरसा, भ्रमो मिथ्याज्ञानं चक्ररुद्धस्येव
शरीरभ्रमण, कामश्च क्रोधश्च भय च भ्रमश्च कामक्रोधभयभ्रमा ते प्रभृतयः
प्रमुखा येषामभिमानहास्यारतिशोकादीनां ते ॥ ५ ॥

अथाचारविशुद्धिगविताना पिशिताजन गद्यंमाण. प्राह—

स्थानेऽश्रन्तु पलं हेतोः स्वतथाशुचिकदमलाः ।

श्वदिलालावदप्यशुः शुचिम्मन्याः कथं नु तत् ॥६॥

टीका—अश्रन्तु भक्षयन्तु । के ते, कदमला जातिकुलाचारमलिनाः । किं
तत्, पलं मांसं । क्विशिष्टं, अशुचि । कस्मात्, हेतोः शुक्रशोणितलक्षणात्
कारणात्, न केवल हेतोः स्वतश्च स्वभावेन अमेध्यव्याजममेध्यस्वभावं
चेत्यर्थः । कथं, स्थाने युक्तः कदमलानां तथाप्रवृत्त्युपपत्तेः । नु अहो । कथमशुः
कथं प्रादेयु. गार्हामहे । अन्याय्य (अनायं) मेतत् । गहो सप्तम्या विधानात् ।
के ते, शुचिम्मन्या आचारविशुद्धमात्मानं मन्यमाना । किं तत्, पलं ।
क्विशिष्टं, श्वदिलालावदपि श्वदीना कुक्काचित्रकश्येनादीना लाला मुक्कसावः
श्वदिलाला सा अस्मिन्नस्तीति श्वदिलालावत्, अथवा श्वदिलालया तुल्यं
श्वदिलालयत् कुक्करादिलालायुक्तं तत्तुल्यं वा । अपि विम्मये ॥ ६ ॥

साग्रन्तं स्वयमेव पश्यन्व प्राप्तम्य पश्येन्द्रियस्य मन्वादेभंक्षणमदृग्णमुप्रे
क्षमाणान् प्रत्याह—

हिंस्रः स्वयम्भृतस्यापि स्यादक्षान् वा स्पृशन्पलम् ।

पकापका हि तत्पेक्षयो निगोर्दाघमुतः सदा ॥ ७ ॥

१ भक्षयन्ति पलमन्ववेतनाः सप्तधनुमपदेद्गभवम् ।

यद्गदन्ति च शुचित्त्वमात्मनः किं विद्वन्वतततः परं पुथाः ॥

यतो मांशुशिन. पुगो दमो दानं दयादता ।

सत्यसांचननाचाय न शुर्दिघादयोऽपि च ॥

टीका—एषात् भवेत् । कोऽर्मा, पुमान् । किंविदिष्टं, हिंस्रं । द्रव्यहिंसापीलः । भावहिंसायास्तु मांसभक्षणे दर्पहरणत्वेन चक्षुषमागन्त्यात् । किं कुर्वन्, भक्षन् व्यादन्, शृणुन् वा हस्तदिना मयोऽपचन् । किं लन्, पल मांस । करय, स्वय-
स्मृतस्यापि भोज्यं प्रयत्नमन्तरणापि त्यक्तप्राणस्य मांस्यमहिंसादे किं पुनरा-
त्मना चचित्तस्योपविनात्पदार्थं । कुत इत्याह हिंसात्मा । भवन्ति । का, -स्तत्पेक्ष्यः
सस्य पलस्य पेक्ष्य कोऽर्मा । किंविदिष्टं, निर्गोदीघमुत् निर्गोदान्तं
स्याधाराणां गजैवानामेकगरीरभोजनपुणामनस्यप्राणिनामोषाः । बहुधात्मास्तान्
शुचन्ति जनयन्तीति निर्गोदीघमुत् । इति कदाचिन्नोप्याह—मश्न मर्वेदः ।
किंविदिष्टं मस्य पक्षापका पक्षाभापकाभेति विगूह्यकतोपेगपक्षापका इत्यस्य
सोपमनेन पक्षा. आत्मा पच्यमानाभ्येवर्थे. ॥ ७ ॥

अथ मांसस्य प्राणिहिंसानिरेकप्रभवत्वेनेन्द्रियदर्पकरत्वेन च भावहिंसा-
द्वेषुषानुषादपुरस्सर मज्जक्षण नरकादिगतिविवर्तननिमित्तत्वेनोपदिशन्त्याह—

प्राणिहिंसार्पितं दर्प-मर्षयच्चरसं तराम् ।

रसयित्वा नृशस स्व विवर्तयति ससृती ॥ ८ ॥

टीका—विवर्तयति द्रव्यभेदहालभावे. परिवर्तयति । कोऽर्मा, नृशंस्यः
मूरकमकृत् । क, स्वं भक्षणं । क, समूर्ता संयारे । किं कृत्वा, रसयित्वा
भास्यात् । किं लन्, मस्य मांस । किंविदिष्टं प्राणिहिंसार्पितं पशेन्द्रियवर्जिव-

१ अस्मिन्मानभयलुप्या-हास्यासति कामशोककोपादा ।

हिंसाया पयोषा मर्वेदपि च नरकसनिहिता ॥

न विना प्राणाविघातान्मांसस्येत्पतिरिष्यते यरमान् ।

मांसं भजतस्तस्मान्न प्रमरत्वनिवारिता हिंसा ॥

ये भक्षयन्त्यस्यपल स्वर्कायपलपुष्टये ।

स एव घातका यत्र वद को भक्षकं विना ॥

मांसास्वादनलुब्धस्य देहिनी देहिनं प्रति ।

हन्तुं प्रवर्तते शुद्धि शाकिन्य इव दुर्षियः

आमां वा पक्षा वा स्तादति वा शृणोति वा विधितपेर्दाम् ।

म निहन्ति सततनिचिन विण्ड बहुर्जायवोटीनाम् ॥

आमास्यपि पक्षास्यपि विषयमानानामु मांसपेशीषु ।

सातत्येनेत्पादस्वप्नार्तानां निर्गोतानाम् ॥

समेऽपि अन्नमांसयोस्तुल्येऽपि न च प्राणिकान्यादात्म्यस्यापि मांसत्वमुप-
कल्प्यं, यो यः प्राणिकाय स त मांसमिति वशात्तेरभावात् । अन्यथा वृक्षत्वा-
दशोकादीनामपि निम्बत्वरत्ननामगदमान् । यत भोग्या अनुभवनीया ।
काऽसौ, जायय, न पुनरभिरुका माता भोग्याः । कर्जने लोके । व सति
जीवितविशेषेऽपि भार्यामात्रो र्जात्ये तुल्येऽपि ॥ १० ॥

अथ क्रमप्राप्तान्मधुदोषानाह—

मधुकृद्घ्रातवानोन्य मध्यगुन्यपि विन्दुशः ।

खादन् यथात्यथ सप्त-ग्रामदाहाहसोऽधिरुम् ॥ ११ ॥

टीका—कानानि आत्मना योजयति । कौऽर्था, पुमान् । किं तत्र, अर्थे पाप ।
किपन्, अधिकं अतिरिक्तं । कस्मात् सप्तग्रामदाहाहस्यु ग्रामगतकृदाहकपातवान् ।
किं कुर्वन्, खादन् मधीयन् । किं तत्र, मधु र्हात्रं । किंमातमपि विन्दुशः, विन्दु-
मात्रमपि । किंविशिष्टं, मधुकृता मक्षिकाभ्रमरमशकादीनां मधुकरप्राणिनां घात
सङ्घस्य घातो नात्मस्मान्मुग्धा उत्तरति परेषु सम्मधुकृद्घ्रातवानोऽर्थः । पुन

- १ मांसं जीवरातेर जीवरातेर भवेत्त वा मांसम् ।
यद्गृध्रिभ्यो वृक्षो वृक्षस्तु भवेत्त वा निम्बः ॥
दुग्धं तुल्यं न गोमांसं वस्तुवैचित्र्यमीश्वरः ।
विषयं स्मरमादेयं विषं च निरदे यत ॥
हेयं फलं पयः पर्यं मधे सत्यपि कारणे ।
विषदोरायुषे पर्यं मूलं तु मूलयं सततम् ॥
- २ ग्रामगतकृदाहदाहरेकनां तुल्यता न मधुर्मांसोऽपि ।
तुल्यमत्रलिजलेन कुप्रति—सिम्नगापतिजले न जायते ॥
यधिरादिघाते स.रथ बुधोः मीः व कणविनाशःनापृष्टः ।
पापवर्द्धमानियेधनियमा यय हन्त कण्ठा कुपराती ॥
स्वयमेव विगलितं यद् गृहीतमथवा बलेन निजगोलम् ।
सत्रापि भवति शिवा सदाधयप्राणिनां घातान् ॥
- ३ अनेकजन्तुगदघात-निघातनसमुद्भवम् ।
अनुपतनीयं सःस्यवच खादवान् मांसिकम् ॥
मांसिकागर्भसम्भूत-कालाण्डकनिर्घातान् ।
जाते मधु कथं सप्त-मेवन्ते कलकृतम् ॥
एकेकजन्तुगदघातमापाय मक्षिका ।
वदुर्मांसं मधुविषयं सदृशं न भामिका ॥

बन्धुस्य बाकोदुग्धरिषा । किञ्चिदिति, आर्द्राणि, न केचनमार्द्राणि तान्यद् न
 क्थुलसूक्ष्मप्रणिनो हन्ति, किं तर्हि दृग्बन्धुवि कालोऽपि प्रत्यान्यवि ।
 तान्यद् न स्वमागानं हन्ति । कस्मान् रागयोगतः प्रीतियन्वयश्चात् । अत-
 दीपकत्वादिदं मावादिष्वपि योऽयम् । तथापि रोगावताग्दारेणात्मघातस्यो-
 क्तत्वात् ॥ १३ ॥

अथ निशाभोजनागालितजलेऽपयोग्योर्नद्याद्युपयोगरहस्यमप्यथापरि-
 हारमाह—

रागजीवक्षपापाय-भूयस्त्वात्तद्दुग्धमृजेत् ।

रात्रिभक्तं तथा युज्या-श्च पानीयमगालितम् ॥ १४ ॥

टीका—उष्णजेदुग्धमृजेत् । किं तत्र, रात्रिभक्तं रात्रावच्छमासन । किञ्च, तद्दुग्धं मद्यपानादियत् । कस्मान् रागेत्यादि, रागश्च जीवशब्दश्च अपायाश्च जलोदरादयस्ते भूयोमी । दिनभोजनादतिशयेन बहवो यत्र तद्ग्राग्रीवषधपा-
 यभूयस्तस्य भावस्तत्त्वं तस्मान् । तथा न युज्यात् नोपयुज्यति । किं तन्, पानीयं जलं पेयत्वात्तलघुतादि वा सर्वं द्रव्यद्रव्याकिञ्चिदपि, -मगालितं यथादपरिसृतम् ।
 माग्नतमजसमितिभोजितं मन्त्रं किञ्चिदष्टान्नेन भुग्धजनभरोचनायं प्रकटयति—

चित्रकूटेऽथ मान्नी यामानस्तमितप्रतात् ।

स्वभर्त्रा मारिता जाता नागश्रीः सागराहना ॥ १५ ॥

टीका—जाता उपजा । काऽमी, मान्नी अन्नेवामिनी । किञ्चिदपि, साग-
 राहना सागरदत्तभेदिपुत्री । किनामी, नागश्रीः । क, चित्रकूटे । किञ्चिदपि, अथ
 मृत्स्मिन्नेव भालवदेशस्योत्तरस्यां द्विदि प्रसिद्धे । कस्मान्, यामानस्तमितप्रतात्
 यामं महारमायं पालिताद्वस्तमितभोजननियमान् । किञ्चिदपि मनी, मारिता ।
 केन स्वभर्त्रा जागरिकनाम्ना ॥ १५ ॥

एवं हृतपरिवर्तनाः पाक्षिकभाष्येण कृत्वाहिमादिर्विगतैरपि यथाऽमगति
 भावनीयेषुपदेशार्थमाह—

१ अर्कलोकेन विना भुञ्जान परिहरेत्कथं हिमात् ।

अपि बोधितप्रदीपो भोग्यजुषो मूत्सर्वाधानाम् ॥

पद्मपद्मधुनिशासन-

पद्मरत्नीःविरनिपक्षकास्तनुती ।

जीवदया जलमालन-

मिति च क्वचिदष्टमूलगुणाः ॥ १८ ॥

टीका— वतने । के मूलगुणा । क्वचि, अष्ट । क्व, क्वचिन् जाये । कथं, मतेत्यादि, पद्मरत्नी पद्मानां कलानां समाहार, पिप्पलादिष्वपद्मकमित्यर्थः, तद्विरतिरेक एवात्र मूलगुण भासतुति, त्रिकालदेवचन्द्रना, मयं च पलं च मधु च विद्यानाभ च पद्मरत्नी च नाभ्य पद्मभ्यो विरततामां पद्मकं, तद्वामनुतिश्च ते द्वे, जीवदया अनुकम्पया, जलमालनं वेति ॥ १८ ॥

महत्तमुपसहरन् सायकालिकमग्न्यन्वगुद्विपूर्वकमघादिविरतिहृतां हृतो-
धर्मातिनां प्राग्रहणधर्मियविनां जिनधर्मधुपधिकारितामाविकर्तुंमाह-

यावज्जीवमिति त्यक्त्वा

महापापानि शुद्धीः ।

जिनधर्मधुतेयौग्यः

स्यात्कृतोपनयो द्विनः ॥ १९ ॥

टीका— स्यात्कृत्वा । कृतोऽर्थो, द्विनः द्विजातो मातृगर्भे जिनसमयजानगर्भे
शोण्यादान् द्विजो ब्राह्मणधर्मियविनामन्वतमः ' त्रयो वर्णा द्विजातय ' इति
वचनान् । किंविशिष्ट, कृतोपनय कृतां यथाविशुद्धकल्पित उपनयो मौञ्जी-
बन्धादिलक्षणोपनीतिक्रिया यस्य स तयोऽह । किंविशिष्टः स्यात्, योग्योऽधि-
कारी । कस्या, जिनधर्मधुते, धातरागमवेक्षोपदिष्टस्य धर्मस्य धुनिः धवणं
शास्त्रं वा उपगमवाच्यवनादि तस्या । किं कृत्वा, शुद्धीः मग्न्यन्वविशुद्ध-
शुद्धिः सन् । त्यक्त्वा । कानि, महापापानि महद्विपुलमनन्तमन्तारकारणं पापं
येभ्यस्तानि मघातानादीनि शारद्वन्द्वेभोजानि । कथं यावज्जीवं जीवितान्यधि ।
कथं, इति अनेन प्रकारेण ॥ १९ ॥

१ अद्यवन्निष्टदुस्तराशुभितायतनान्धमूनि परिवर्ज्यं ।

जिनधर्मदेशनाया भवन्ति पापानि शुद्धयिः ॥

तत्त्वार्थं प्रतिपद्य तीर्थरूपनादादाय देशव्रतं
 तद्दीक्षाग्रभृतापराजितमहामन्त्रोऽस्तदुद्देवतः ।
 आह्न पूर्वपर्यार्यसंग्रहमधीत्याधीतशास्त्रान्तरः
 पर्वान्ते प्रतिमासमाधिमुपयन्धन्वो निहन्त्यंहसी ॥

टीका—निहन्ति नाशयति । कोऽर्था, धन्यं मुहूर्ती । के, अहयी इत्य-
 भाववापे इत्यर्थं । किं कुर्वन्त, उपयन् अन्वयस्यन् । के, प्रतिमासमाधिं शधि
 प्रतिमासयोगं । क, पर्वान्ते पर्वणां मासि मासि इत्योरण्योर्द्वयोश्चतुर्दशयोरन्ते
 अयमाने राताविश्वं । किंविनाष्ट मन्, अधीतशास्त्रान्तर अधीतानि विप-
 टितानि शास्त्रान्तराणि सौगतादिग्रन्था ध्याकरणादीनि च वेनासी । किं कृत्वा,
 अधीत्य पठित्वा । कन्, अर्धमद्गृह उदारग्रन्थमुपधुत्य, सूत्रमपि । किंविनाष्ट,
 माह्नं आचाराह्नादिहादशाह्नाधित, न केवलमाह्नं, पीर्वं च चतुर्दशपूर्वगतभुता-
 धितम् । अथ हादोऽथ चार्थे । किञ्चभूतो भूत्वा, अन्तदुद्देवत लक्षणमिच्छादेव-
 तागण । पुनः किंविनाष्टो भूत्वा, तदित्यादि, तस्य देशमनस्य हीक्षा अर्धं
 पूर्वं पर्य तत्तर्हीक्षाम् इत्यायवहीक्षापूर्वक धतो गुह्यमुपादाहितोऽपराजितो
 नाम महात् गणधरदेवादीनां पूज्यो मन्त्र पद्यमन्कारागतयो देव स तर्हीक्षा-
 प्रस्तापराजितमहामन्त्रः । किं कृत्वा, आमाद्य लक्षणम् । किं तन् देशमनं
 तर्हीक्षामूलगुणाष्टकादिक । किं कृत्वा, प्रतिपद्य निश्चिन्त । के, तत्त्वार्थं जीवा-
 दिकं । करमाण्, तीर्थैवचनात् तीर्थस्य धर्माचार्यस्य गृहस्थाचार्यस्य वा कथ-
 नाद्वाक्यप्रबन्धान् । एता अर्था मित्यादयो हीक्षाम्बन्धित्वा, क्रमेण सक्षेपाद्-
 मोक्षा विलसतस्तु ज्ञानमन्त्रीपिकायामार्थे वा प्रष्टव्याः । अत्रार्थोक्तः श्लोको

वया—

अर्चतारो पूर्णलाभः । एवात्तलाभो गर्णोऽप्यहः ।
 पूजोरात्त्वं पुर्वव्रतो हर्षवर्षोपयोगिता ॥

गुह्यं न विता तत्र-ज्ञानं वार्धं गुह्यं हृतम् ।
 तथा तत्रावलीचोऽर्था अभ्यासा अर्मन्मना ॥
 ततोऽयं वृत्तलाभः एवात्तदेव गुह्यादयो ।
 एतस्य जनकतं विधानेनोपयोगिषुचः ॥

अथ सूत्रस्याप्याहारादिदुर्दिमतो ब्राह्मणादिवर्द्धमेतिवाकावित्थं
मनुमन्यमानः प्राह-

शुद्धोऽप्युपस्कराचारः-

बहुशुद्ध्याऽस्तु तादृशः ।

जात्या हीनोऽपि कालादि-

लब्धो यात्माऽस्ति धर्मभाक् ॥२२॥

टीका—अमु भवतु । कोऽर्था, एतदिति । द्विविधेति,—एतत्
त्रिनधमंशनेयोऽथ । किञ्चित्तिष्ठ मत्, इत्यम् । आगतानुपकृत
भाषार मयादिबिरति, बहु शरीर, तेषां प्रयाणां शुद्ध्या एवित्तम
विशिष्ट । पुन इत्याह—जापेत्यादि, हि यामादिति भवति । कोऽर्था, आत्मा
जाप । किञ्चित्तिष्टो, धर्मभाक् भाषकधर्मोपायकः । इतरां तेषां कालादि-
लब्धो कालार्थीनां कालदेशार्थीनां लब्धो धर्मोपायनयोऽथतायां लब्धो ।
किञ्चित्तिष्टोऽपि, हीनो । त्रिभोऽप्यो वा, किं पुनल्लुटो मध्यमो संशयविशयार्थः ।
कथा, जाला वर्णमाभूत्या । वर्णलक्षणमात्रे यथा-
जातिगोत्रादिकर्मानि शुद्ध-वाताह ईतथा ।
संयु ते बहुशुद्धोवर्णाः । तेषां शुद्धा प्रकीर्तिता ॥

इत्यमाश्रयसमस्याभाषित्व परस्वनिवृत्तिरिच्छामिषमो निबिहानु क
र्षाणु ब्रह्मचर्यमिति सर्वसाधारणधर्ममभिधायेदानीमप्यब्रह्म ब्रह्म इत्यं
ब्राह्मणधर्मिणोऽपि समानो धर्मोऽऽद्यात्मवात्मनप्रतिमदाह ब्राह्मणानामेवेति
विशेषतस्तथात्वात्कार्यगुणप्रसङ्गमुपपन्नमज्ञानो ब्रह्म-विशेषानात् एतच्छिर्ष
तावदेव निपुणे-

यजेत देव संरंत गुरुपात्राणि तर्पयेत्
कर्म धर्मं यद्यस्य च यथाशक्तिं सदा चरंत ॥ २३ ॥

टीका—यजेत पूजयेत् । कोऽर्था, आशक्त । कं, देव हीनते बहुवचने
इत्यादिभिरिति देव यामाया सं । तथा संदेन इत्यामीत । कोऽर्था, आशक्त ।
कर्म, गुरुन् धर्मोपायार्थीत् । तथा तर्पयेत् प्रीत्ययेत् । कोऽर्था, आशक्त ।
यति, वाचात् संशुद्धमात्मज्ञेयताकमुखात् । तथा आशक्तोऽनुतिहेत् ।

कोऽर्थो श्रावक । इति शब्दः कर्म मृत्वाऽऽदिशानि यादिना वृद्धयमाणं ।
 किञ्चिदशेष इत्येव च्याऽऽशान-प्राप्तौ चत्वेन न केवलं इत्यर्थं यथास्य च धर्म्यं
 तावत् इत्येवमाचरणाय तच्चैव यः स्यात्तदा तत्र न प्रकर्मिण्ययमर्थश्च
 देनार्थायत । अनुषंग्यमुच्यते । तच्च तन्मायुष्य च कर्म वास्यमुद्गुर्नोत्थानश-
 रीरचिन्नात्कालेन विह्वलायत्तुः सित्प्रमाचरति वि चत्वेन । क्व यथाशक्त
 लोकस्थान निवृत्तमण च दानुस्यात्तय यः । य य आत्माक आसोपदेशप्रकाश-
 म्नेन तत्र तत्र कर्म चत्वेति प्रकृतम् । इति यथा निवृत्तम् । २३ ॥

इति प्राक्शब्द-प्रकारितवत्ता वचननि

यथाशक्ति यजेताह वैचे नित्यपहादिभिः ।
 मद्रूपतोऽपि न यथा भेदवत्स्वभेदायने ॥ २४ ॥

इति यथाशक्ति यथाशक्ति यथाशक्ति । इति शब्दः । इति यथाशक्ति यथा
 शक्तिस्तथा । इति नित्यपहादिभिः । यथाशक्ति यथाशक्ति यथाशक्ति ।
 कासा चत्वे । किञ्चिदशेष इत्येव च्याऽऽशान-प्राप्तौ चत्वेन न केवलं इत्यर्थं
 यथास्य च धर्म्यं तावत् इत्येवमाचरणाय तच्चैव यः स्यात्तदा तत्र न प्रकर्मिण्ययमर्थश्च
 देनार्थायत । अनुषंग्यमुच्यते । तच्च तन्मायुष्य च कर्म वास्यमुद्गुर्नोत्थानश-
 रीरचिन्नात्कालेन विह्वलायत्तुः सित्प्रमाचरति वि चत्वेन । क्व यथाशक्त
 लोकस्थान निवृत्तमण च दानुस्यात्तय यः । य य आत्माक आसोपदेशप्रकाश-
 म्नेन तत्र तत्र कर्म चत्वेति प्रकृतम् । इति यथा निवृत्तम् । २३ ॥

इति नित्यपहादिभिः

प्रोक्ता नित्यपहादिभ्यः नित्यपहादिभ्यः तत्र गन्धादिना
 पूजा चैवपहादिभ्यः स्वर्गादिभ्यः यादितान्माषणम् ।

यथाशक्ति यथाशक्ति यथाशक्ति ।
 मद्रूपतोऽपि न यथा भेदवत्स्वभेदायने ॥ २४ ॥
 इति यथाशक्ति यथाशक्ति यथाशक्ति ।
 कासा चत्वे । किञ्चिदशेष इत्येव च्याऽऽशान-प्राप्तौ चत्वेन न केवलं इत्यर्थं
 यथास्य च धर्म्यं तावत् इत्येवमाचरणाय तच्चैव यः स्यात्तदा तत्र न प्रकर्मिण्ययमर्थश्च
 देनार्थायत । अनुषंग्यमुच्यते । तच्च तन्मायुष्य च कर्म वास्यमुद्गुर्नोत्थानश-
 रीरचिन्नात्कालेन विह्वलायत्तुः सित्प्रमाचरति वि चत्वेन । क्व यथाशक्त
 लोकस्थान निवृत्तमण च दानुस्यात्तय यः । य य आत्माक आसोपदेशप्रकाश-
 म्नेन तत्र तत्र कर्म चत्वेति प्रकृतम् । इति यथा निवृत्तम् । २३ ॥

भक्त्या ग्रामगृहादिशासनविधादानं त्रिसन्ध्याश्रया
सेवा स्वेषुपि गृहेऽर्चनं च यमिनां नित्यप्रदानानुगमम् ॥

टीका—श्रोत्रः प्रवचने कथितः । कोऽर्था, नित्यमहः । किं, पूजा । कस्य, अर्हतः । अ, श्रम्यगृहे । केन, गन्धादिना चन्दनाक्षतपुष्पादिना । किंविशिष्टेन, नीतेन श्रम्यालय प्रापितेन । कस्मा, -स्रिजगृहान् । कथं, -मन्वह दिने दिने । तथा श्रोत्रो नित्यमहः । किं तन्, श्रम्यादिनिर्माणं श्रम्यश्रम्यालयादिनिष्पादनं । कस्मान्, स्वविभवान् निजधनविनियोगान् । तथा श्रोत्रो नित्यमहः । किं तत्, ग्रामगृहादिशासनविधादानं ग्राम स्वल्पः, गृहं धेइम भादिशास्त्राश्लेषहृदादिपरिमहः, ग्रामगृहादे शासनविधया शासनविधानेन दानं । कथा, भक्त्या । तथा श्रोत्रो नित्यमहः । किं, सेवा आराधना । कस्य, अर्हतः । किंविशिष्टा, त्रिसन्ध्याश्रया त्रिकालिकी । अ, गृहे । किंविशिष्टे, स्वे निजे, अपिशास्त्रार्थम्यगृहे च । न केवलमर्हपूजादिकं नित्यमहः श्रोत्रः, अर्चनं च पूजा । केषां, यमिनां संयतानां । किंविशिष्टं, नित्यप्रदानानुगं अहरहः प्रवृत्तदानमग्न्यन्धि ॥ २५ ॥

अथाष्टान्हिकेन्द्रध्वजो लक्षयति—

जिनाचां क्रियते भद्रैर्या नन्दीश्वरपर्वणि ।

अष्टाहिकोऽस्त्री सेन्द्रायैः साध्या त्रिन्द्रध्वजो महः ॥२६॥

टीका—श्रोत्रः सूरिभिः । कोऽर्था, -वर्मा महः । किंमालयः, आष्टान्हिकः । या किं, या क्रियते । का, -र्था जिनाचां अर्हत्पूजा । के, -भद्रैर्भक्तुलोकैः सम्भूयकरगणपतार्थं बहुवचनं । अ, नन्दीश्वरपर्वणि प्रतिवर्षमाषाडकार्तिक-पक्षाद्युत्तमिगतपक्षेऽष्टम्यादिदिनाहके । तथा श्रोत्रः । कोऽर्था, इन्द्रध्वजालयो महः । काऽर्था, सा जिनाचां । किंविशिष्टा, साध्या क्रियमाणा । के, -त्रिन्द्रायैः इन्द्रप्रतीन्द्रसामानिकादिभिः । मुदिशेषे ॥ २६ ॥

अथ महामहं निर्दिशति—

भवत्या महदुत्तमैर्षां जिनपूजा विधीयते ।

तदारूपा सर्वतोभद्र-चतुष्टुत्सर्भहायहाः ॥ २७ ॥

टीका-भवन्ति । का. -स्रदाण्या तस्या त्रिनृत्ताया भाग्या तामानि । किं किं सर्वतोभद्र इति, धनुमुंश इति, महामह इति च तिस्रोऽन्यथाः । तत्र सर्वत्र प्राणिभृन्दे कल्याणकरणात्मसर्वतोभद्र धनुमुंशभृन्दे विधीयमानस्याद्यनुमुंशः, अष्ट निकापेभ्यो गुरुवान्महामह । या किं त्रिनृत्ता विधीयते । के.-मै-कुटवर्द्धमकुटानि यद्भानि मामान्तादिभिर्येषां ते मरुद्ग्रहा मण्डलेभ्यस्तैः । कया भग्या, न तु चक्रवर्त्यदिभ्य दिना । गणोपि कल्पवृक्षवत् केव-लमय प्रतिनियततनवद्विषय दानादिकम् ॥ २५ ॥

अथ कल्पवृक्षमहमाह

किमिच्छेकेन दानेन जगदाशा मपूर्णे यः ।

चकिभिः क्रियते मोह भङ्गः कल्पद्रुमो मतः ॥ २६ ॥

टीका -मत् पूर्वापि समस्त । का. ०० मो.हराज । किमाल्य, कल्पद्रुम कल्पवृक्षनामा । य किं य क्रियते । क -अत्रिभिः गच्छावृभिः । किं कृत्वा, मपूर्णे मकरेण पूर्णवत् । का. जगदाशा साकानां मनारथान् । केन, दानेन त्यागते, किमिच्छेकेन, किमिच्छेकेन किमिच्छेकानि मपूर्णेक वाचके-कानुस्य स्थवमाणेन ॥ २६ ॥

संग्रहित वलिस्तपनाशिततत्प सोपशोकाणां निरामहादि रशाम्भयीवमाह -

वलिस्तपननाश्यादि निरत्य नैवलिह य यत् ।

सङ्ग्या कृवन्ति नश्येव नश्यन्त्या विहन्त्ययन् ॥ २७ ॥

टीका-विहन्त्ययन् निरामहादिनाम । नश्यन्त्यापि 'इहान हि न नश्यन्ति । केपू, नश्यन्ति निरामहादिपू क । यथास्त वयापाय वलिस्तपननाश्यादि निरत्ययन्ति । क त जया भाजयन्ति । क त वलिस्तपननाश्यादि, वलिस्तपननाश्यादि नश्यन्त्यापि नश्यन्त्यापि नश्यन्त्यापि नश्यन्त्यापि नश्यन्त्यापि । विहन्त्ययन् नश्यन्त्यापि । तथा नैवलिह य यत् । कृवन्ति ॥ २७ ॥

इदानीं ज्ञानादिभूतानां ज्ञानेक कल्पमान्यते -

वाचाराः वज्रम जमाय पश्यो गल्पयन्तुक्ताङ्ग

सद्बन्धननुमीरभाय विमवाणोद्गाय माण्यताता ।

यद्दुःखं विदितं तत्रैव चरुपास्तव्यं यथापि दीपस्त्रिये
 धूपो विश्वदुःखतनाय कल्पमिष्टार्थयै वापार्थैः समा ३० ॥

टीका—भवति । काऽसी, चाधोरा चासौ जलन्य धारात्पुति । कर्मै,
 कामाय अनुपेकाय । कर्म, इत्ययः पापस्य ज्ञानरगावरणकर्मलोकाः । कर्म,
 कन्दुवात्मनः पूजयितु । विविदिष्टा सती, प्रपुना सग्यादिता । कपीः,
 यदुपोऽवरणयोः । कर्म, अहंनो त्रिनेन्द्राय । कर्म, मग्यकृ यथोक्त-
 विधानेन । तथा भवति । कोऽसी, यद्दुःखं धीवन्दनद्वय । कर्मै,
 तन्मुखात्तमाय धारिताः सन्निमित्तम् । कर्म, यद्दुःखं । विविदिष्टा सन्, अहंन-
 यदुपो मग्यकृ प्रपुना । तथा सन्नि भवति । के, भक्षता भक्षणद्वयद्वयः ।
 कर्मै, विभवात्पेदाय विभवात्पणमादिविभूतेर्द्विविधाय काऽपेदेरो निरन्त-
 रमूर्तिगतार्थे । इति पूर्ववत् । तथा भवति । का,—सी एकं पुपमाका ।
 कर्म, विविदिष्टात्त्रे स्वर्गत्रयमन्त्रमालार्थे । तथा भवति । कोऽसी, अरः
 निवेद्यं । कर्मै, उमात्काम्याय कर्मैपतिवार्थे । तथा भवति । कोऽसी, एतः
 आर्त्तिकं । कर्म, निवेद्ये दीप्यर्थे । तथा भवति । कोऽसी, धूपः । विवि-
 दिष्टा, अहंन-यदुपो मग्यकृ प्रपुना । कर्मै, विश्वदुःखतनाय यद्दुःखं परमती-
 भाग्यार्थे । तथा भवति । किं तन्, कर्मं श्रीगुरुदि । कर्मै, इष्टार्थोवाभिम-
 न्यक्तुगण्यर्थे । तथा भवति । कोऽसी, सः पुन्यार्थेः पुन्याशुभितिर्यर्थे ।
 कर्मै भव,—यथापि पूजाविशेषार्थे । अथवा स इत्यनेन पूर्वोक्त इष्टार्थे एव
 धारात्पुतिने नैनापमर्थे कल्पते । यद्यथादुरात्मनोऽभिमर्त्तं वस्तु सीतादिकं तेन
 त्रिने मग्यकृ प्रपुने मत्तत्रिदिष्टार्थोवादिष्वनुनोऽप्येव गृह्याय स्वात्मन्यगात्प-
 तीत्यर्थे ॥ ३० ॥

अथ त्रिनेत्रायादा सम्यक्प्रयोगविध्युपदेशपुरस्सरं लोकोत्तरं कल्पविशेष-
 माविष्करोति—

चेत्यादा न्यस्य शुद्धे निरुपरमनिरीपम्यतत्तद्गुणोप-
 श्रद्धानान्तोऽप्ययद्विधिति त्रिनवनपेस्तद्विधोपाधिसिद्धेः ।
 नैराधिभारुक्ताव्यस्तुरदनणुगुणग्रामरज्यन्मनोर्ध-
 र्भस्यांश्चन् हविशुद्धिं प्रपलपतु यथा कल्पने तत्पदाय ॥ ३१ ॥

टीका—प्रबलपत्रु प्रबलां प्रकृष्टप्रकृतदानममयां करोणु । कौश्या, मज्जो
माफिकः । का, दग्निगुद्धिं प्राद्यादिदोषरहितानामप्रदानं । किं कुर्वन्, अर्चन्
पूजयन् । कं, जित । कै, नीरायः जलगन्धाभ्रनादिभिः । किंविशिष्टै, रत्नैः
हठगतवाहयन्त्राभ्यमुपयोगादिसापहेतुदोषमुक्तैः । पुनः किंविशिष्टै,
तद्विधोषविशिष्टैः निष्कारमाधननिर्गमैः । पुनरपि किंविशिष्टै, चारिण्यादि-
चारुणि द्रोपनिरामाद्रुगात्प्रकारस्वीकाराच्च महद्दयहृदयायज्ञकानि, काष्पानि
शोकोत्तरवर्गनारमगीधगद्ययथाभ्यानि, भनगुगुगामा भनगुनां महतां
गुरूणां गुणातो निमगंनिमल्यमंरभ्यानिशवादीनां ग्रामाः सह्याना, चारु-
कार्श्यं स्फुरन्तो भायुक्तलोकाधिनेषु यमकुपेभ्योऽनगुगुगप्रामासै रयन्ति
प्रियमाणानि मनोमि येषु तानि नैः । किं कृत्वा अर्चन्, न्यस्य मोंऽवमर्ह-
श्चिति उत्सर्पणावमर्पणतृतीयशतुपेकालयोर्ध्वशुद्धिशक्तिशयमेतः समवसृ-
तावष्टमहाप्रातिहार्यविराजितस्तन्वोपदेशेन भव्यलोकं पुनीतवान् सोऽर्ह-
वायमिति नामस्थापनादस्यभावैः स्थापयित्वा । कं, जितं । क, चैत्यादी चैषे
प्रतिमाया, आदिशब्देन तदलाभे जिनाकाररहितेऽप्यज्ञतादी । किंविशिष्टै,
शुद्धे निर्दोषे रुद्राकाररहिते इत्यर्थः । कस्मा, चारिण्यादि, निहरमा अविन-
श्वरा निरोपम्या अमाधारणास्तत्तद्गुणा स्ववहारेण दर्शनविशुद्ध्यादिभावना-
प्रमुखकल्याणपद्मकलक्षणा मिश्रयेन चिद्विद्वत्त्वद्रभ्याकारविशेषस्वरूरास्ते
धामोषे समूहे धदानं रचिरतरोऽनुरागस्तस्मात् । इत्थं तां दग्निगुद्धिं
प्रबलयन्तु भव्यो यथा दग्निगुद्ध्या प्रबलीकृतया कहरते सम्ययते भव्यः ।
कस्मै, तत्पदाय तीर्थकरन्वाय । एकस्या अपि दग्निगुद्धेहृत्करस्य तीर्थकरत्वा-
त्यपुण्यविशेषबन्धहेतुत्वप्रसिद्धेः ॥ ३१ ॥

अधुना प्रतभूपितस्य जिनयष्टुरिष्टफलविशेषप्रसिद्धते—

द्वपूतमपि यष्टार-मर्हतोऽभ्युदयश्रियः ।

श्रयन्त्यहम्पूर्विकया किं पुनर्व्रतभूपितम् ॥ ३२ ॥

टीका—ध्रयन्ति आश्रयन्ति । का, अभ्युदयश्रियः पूजार्थं शैश्वर्यविशिष्ट-
व्यपरिजनकामभोगसम्पदः । कं, यष्टारं पूजकं । कस्य, अर्हतः । किंविशिष्टै,
द्वपूतमपि सम्यक्त्वविशुद्धं । अपिर्विस्मये । कया, अहम्पूर्विकया अहं
पूर्वमहं पूर्वमित्यहम्पूर्विका तथा अहंप्रथमिकया । किंपुन, विशेषान् ध्रयन्ति ।

का, अग्युदयप्रिय । कं महतो यद्वारं । विविदिषत्, धर्तृदेवतो द्विगादिविर-
तिगणैर्भूचिनमण्डनम् ॥ ३२ ॥

जिनपूजाम्भरायपरिहारोपायविधिमाह—

यथास्वं दानमानार्थः सुखीकृत्य विधर्मणः ।

सधर्मण स्वसात्कृत्य सिध्यथी यजेता जिनम् ॥ ३३ ॥

टीका—यजेता पूजयेत् । कंऽर्था, विषयर्था जिनपूजामण्डनता स्वामोप-
सृष्टि वा अर्थायु । क, जिन । कि कृत्वा, स्वसात्कृत्य स्वार्थीनाम् कृत्वा ।
कान्, सधर्मण जिनधर्मभावितान् । कि कृत्वा, सुखीकृत्य अनुकूलान् कृत्वा ।
कान्, विधर्मणः सिद्धादिधर्मरतान् सर्वधर्मवाद्यान् वा । कं यथास्व यथा-
योग्यं । दानमानार्थं अर्थविनिर्वाणमकाराभ्युधानामनप्रदानादिभिरावर्जनो-
पायं ॥ ३३ ॥

स्नातपागतदोषसर्वं गृहस्थस्य स्वयं जिनयज्ञेऽधिकारित्वमस्यस्य पुनस्त-
थाविधेनवास्येन तदात्मन ह्युपदेशार्थमाह—

स्नयारम्भसेवासंहिष्टः स्नात्याऽऽकण्ठमथाशिरः ।

स्वयं यजेताहृत्पादानमस्नातोऽप्येन याजयेत् ॥ ३४ ॥

टीका—यजेत् पूजयेत् । कंऽर्था, भक्तिर्को गृही । कानऽ, हृत्पादान् जिनच-
रणात् । केन, स्वयमात्मना । किं कृत्वा, स्नात्वा शीघ्रं कृत्वा । कथ, आकण्ठं

१ निम्न स्नान गृहस्थस्य देवाचनपरिमटे ।

यनेस्तु दुर्जनस्यार्त्तमानमन्वद्विगर्हितम् ॥

वातातपाद्दृगस्पृष्टं भूरितोये जलाशये ।

अवगाद्याचरत्स्नान-मत्ताऽन्यद्गालित भजेत् ॥

पादजानुकटिप्रोवा-धिर पर्यन्तसंश्रयम् ।

स्नान पञ्चविधं ह्येव यथाशेषं क्षीरिणाम् ॥

अष्टशयोरुपपरस्य निवृत्त-म्भधर्मणः ।

यद्वा तद्वा भवेत्स्नान-मन्वदमन्यस्य तु द्वयम् ॥

सर्वारम्भविजृम्भस्य महाजिह्वास्य देहिनः ।

अविधाय बहिःशुद्धिं नातोपास्त्यधिहारिता ॥

कव्यवधि । अथ अथवा । भागिरः मन्त्रकावधि, यथादीर्घं प्रलेत् शुचीभूये-
त्यर्थः । किञ्चिदिष्टं यत्, कथादीनि, स्वीयेववा कृत्वादिधर्ममेववा च संत्रिष्टः
यमन्तान्कथाये मन्त्रमि षोडशत्, मन्त्रैरतन्प्रालम्ब्यदीर्मन्त्र्यादिशोवृष्टिपकाप-
मन्त्रक इत्यर्थः । सोऽप्रानात् किं कुर्यादित्याह-वाजयेत्पुत्रवा संयोजयेत् ।
कोऽसौ, अस्मात्प्रयागविश्वो गृही। कानः इत्यादान् । केन, कर्त्तव्येन इत्यानेन
मन्त्रकारिणोर्धर्मपरमंकारिता ॥ ३४ ॥

वैष्णवनिर्माणम् कलाविशेषसमर्थतया विधेयतासम्बन्धने—

निर्वाप्यं तिनत्रेन्यतन्पृष्ठमत्तवाद्यापशालादिकं
अद्याशस्त्र्यनुरूपमस्ति महन धर्मानुवन्धाय यत् ।
दिगारम्भविरतिनां हि पृष्ठिणां तन्नाहगाम्भवन-
पागन्धीलमदाभिमानिक्रमं क्थान्पुण्यनिष्पानसम् ॥

हीहा निर्माणं कार्याणीयं । किं ननु तन्निर्णयेत्यादि । हे , वाः । कथा-
वन्धे । किञ्चिन्नित्यं, अद्याशस्त्र्यनुरूपं तस्या साधार्येन च मर्यादां । अत्रि,
कर्मणि भवति । अथौ, धर्मानुवन्धाय धर्मोपानुवन्ध्याः । लक्षणभो मन्त्र-
विज्ञानं तद्विज्ञानयैर्नमन्त्रमात्मकस्याद्यैः । किञ्चिन्नित्यं मन्त्रे विद्युन्नाथ ।
अनेन वैष्णवनिर्माणे साधकायोगोद्धारितात्तत्त्वात् । तथा च तन्नामसिद्ध-
युक्तं यत् अद्यात्तु धर्मोपानुवन्धे इति हि वचमानं त्वान्भवेत् । किं ननु आत्म-
ज्ञानं । किञ्चिन्नित्यं पुण्यनिष्पानं पुण्यमुक्तं निरानि कर्त्तव्यं अथवा पुण्या-
वन्ध्या निर्माणा चित्तं सविनिर्णयं तन्पुण्यनिष्पानं कर्त्तव्यं गृहणां गृहणायो

अस्यात्तु पुण्यनिष्पाने, तु ननु यं धर्मोपानु-
वन्धे ननु मन्त्रमात्रं कुर्यात्तु यत् । अथ ।
अस्यात्तु पुण्यनिष्पाने, तु ननु यं धर्मोपानु-
वन्धे ननु मन्त्रमात्रं कुर्यात्तु यत् । अथ ।
१ अस्यात्तु पुण्यनिष्पाने, तु ननु यं धर्मोपानु-
वन्धे ननु मन्त्रमात्रं कुर्यात्तु यत् । अथ ।
अस्यात्तु पुण्यनिष्पाने, तु ननु यं धर्मोपानु-
वन्धे ननु मन्त्रमात्रं कुर्यात्तु यत् । अथ ।

किंविशिष्टानां, हिंसारम्भविघर्तिनां हिंसाप्राय आरम्भकृत्यादि तत्र विघर्तन्ते
 विविधं परिणमन्तेऽभीष्टमिति तद्विघर्तिनस्तेषां । किंविशिष्टं तत्र, तदित्यादि,
 मन्त्रिनर्चत्यर्चन्यालयादि सात्त्विकार्थयात्रादि, आलयम्बनं दृग्विद्युच्छङ्कं, प्राणकभी
 मीदिः, आभिमानिकरमः अहङ्कारानुरक्तो हर्ष, तच्च तादृश्य तच्चादृक् तच्च
 तदालम्बनं च तस्य प्राणकभी तत्रा लम्बनं द्योतमानं स्वमवस्थितिविषयीभवन्
 आभिमानिकरमो यस्मिन् तन् तथोक्तम् ॥ ३५ ॥

शास्त्रविदामपि प्रायः प्रतिमादर्शनेनैव देवादित्येषां मतिं कुर्वीणं
 कलिकालमपवदते—

धिग्दुष्पमाकालरात्रिं यत्र शास्त्रदृशामपि ।

चेत्यालोकादते न स्यात् प्रायो देवविद्या मतिः ॥ ३६ ॥

टीका—धिक् निन्दामीत्यर्थः । कां, दुःपमाकालरात्रिं दुःपमा पञ्चमकालं ।
 कालरात्रिर्मरणनिर्वाहं दुर्निवारमोहावहावात् । यत्र किं, यस्यां न स्यात् ।
 काश्मी, मतिरन्तःकरणप्रवृत्तिः । किंविशिष्टा, देवविद्या देवं परमात्मानं
 विशिष्यन्नन्वशरणीभूय भवतीति कियन्नादजायतयात् । केषां, शास्त्रदृशामपि
 ध्रुवध्रुवामपि । कथं, कते विना । कस्मान्, चेत्यालोकात् प्रतिमादर्शनात् ।
 कथं, प्रायो बाहुल्येन । केवास्मिन् ज्ञानपैराग्यपराणां चैत्यदर्शनमन्तरेणादि
 मतं परमात्मानं सधवतीति भावः ॥ ३६ ॥

कर्मो धर्मरिधितिः सत्यवर्चन्यालवमूलैरेण्यनुशासिन्—

प्रतिष्ठायात्रादिव्यतिकरशुभस्वैरचरण-

स्फुरद्भ्रमोद्भ्रमसररसपूरास्तरजसः ।

कथं स्युः सागाराः श्रमणगणधर्माश्रमपदं

न यत्राहंद्गहं दलितकलिलीलाविलसितम् ॥ ३७ ॥

टीका—यत्र नगरादीं कथं स्युः, कथमपि न भवेत्सुत्पद्यं । के ते, सागारा
 गृहरथा । किंविशिष्टा, प्रतिष्ठायादि, आदिशाह् । पूजाधिपेकत्रागत्ताद्यर्थः ।
 व्यतिकरः प्रवृत्तः, रंजं स्वच्छन्दं, उद्धरणं उग्रव, प्रमत्तविराहाद्यधियुक्तं,
 रमः हर्षो जलं वा, यत्र पारं रेणुध, प्रतिष्ठायात्रादीनां व्यतिकरे शुभं प्रयासं

पुण्यान्तराकारणं स्वीरं धरणं मनोवाकाप्यभ्यापारस्तेन स्फुरद्भ्राम्यो धर्मोद्धृते-
 म्नास्य प्रसर म एव रमपुरे जत्रयवाहस्तेनास्ते रकाटितं रजो येयो ते तथा ।
 कथं स्थुम्नत्र । यत्र किं, यत्र न भवति । किं तत्र, अर्हं ब्रह्मं त्रिनघैःपालयः ।
 किंविशिष्टं, दलितं छिन्नं म्लिच्छितं कलित्रीलाविलमितं मडपपादिदुर्णयो
 निरकुशविजृम्भमाणसंकेसररिणामो वा यत्र तद्वलितकमिलीलाविलमितं ।
 पुन किंविशिष्टं, धमगगणधर्माधमपदं धमगस्य यतिमह्यस्य धर्मार्थ-
 माधमपदं निवामस्थानम् ॥ ३७ ॥

कलाः धमतिरिषोषं विना सतामप्यनवस्थितचित्तत्वं दुःखयति—

धर्मो मडफठेराणां वात्ययेवानवस्थया ।

चेक्षिष्यमाणं नाद्यत्ये क्रमते धर्मकर्मगु ॥ ३८ ॥

टीका—न क्रमते मोक्षहते । किं त,—मनः । केतो, मडफठेराणां धमति-
 र्विज्ञानामरुपादिवासिना धर्मात्मामित्यर्थे । क, धर्मकर्मगु धर्मार्थागु क्रियागु
 भावप्रकारादिषु । कथा, अद्यत्ये अस्मिन् काले । क्रियमाणं, चेक्षिष्यमाणं धूर्ता
 पुन पुनर्थां वात्ययमानं । कथा, अनवस्थया परापररागादिविचरितपरिभाषा ।
 कथं च, वात्ययेव वात्ययत्यया नृणादिर्वेषा ॥ ३८ ॥

विमर्शस्याने विना महोपाध्यायादीनामपि शास्त्रान्तस्तन्मज्जावरीःस्थिपथं
 प्रथयति—

विनेयवद्विनेयुणा-मपि स्वाध्यायशालया ।

विना विमर्शशून्या धीर्दृष्टेऽप्यन्वायनेऽश्नति ॥ ३९ ॥

टीका—अन्वायने अन्वमित्यान्नाममात्रादि सत्यं न परवर्णित्यर्थे । काश्रमो,
 कीर्तुं हि । केतो, विनेयुणामपि । केवामिष, विनेयवत् इत्याध्यायानाम्
 गिन्यानां कथा । क, अन्वायने मांते अर्थापज्ञाये नि शेषयति वा । किंविशिष्टेऽपि,
 दृष्टेऽपि । अन्वयेनेऽपि । किंविशिष्टा मयी, विमर्शशून्या अन्वयान्वायनीरुक्तिरुत्तरा ।
 कथ, विना । कथा, स्वाध्यायशालया वाद्यन्यायेन । सत्यार्थादिषुपूर्व
 शेषोऽर्थे विवेकेन आत्येदिति प्रतिपत्त्यर्थम् ॥ ३९ ॥

मयाजुःश्रवःस्य नवोऽनुका-दृशःपुनःपुनःपुनः वा विदुःस्ये बहुरभवापानो
 नृणांशो विनयुःश्रवो नृणांशोऽनुकादिनिर्माणे दीयायां च प्रकाशवहाव —

मथमप्यनुकम्प्यानां सृजेदनुनिष्टसया ।

विदिन्वाशान्मदुप्ये-क्षय्याये वाटिकाद्यपि ॥ ४० ॥

टीका—सृजेदिति पदं स्यादधिक । किं ननु मथमप्यनुकम्प्यानां अपि साक्षात्-
 स्यात् ॥ विचरन्, विदिन्वाशान्मदुप्ये-क्षय्याये वाटिकाद्यपि ॥ कथा
 अनुकम्प्यानां उपरानुमिषत्तया । कथा, -मनुकम्प्यानां कृपाविषयानां शुभपुष्पा-
 नां व्याधिनानां च । तथा न दुप्येक्ष दुष्ट भवन् । किं ननु, वाटिकादि
 आदिनाद्यादीनां पुष्पादिनां । विमर्शे, मिश्रणं पूजार्थं । अपि साक्षात्तानां
 सार्थेन विषयसुखार्थं कृपादिषु कुर्वतां यद्यपि धर्मपुष्पा वाटिकादिविधाने
 लोके व्यवहारः नुरोधादोषो न भवति, तथापि तद्दुर्वृत्तामेव प्रथमीनेन
 पुष्पादिनां सेवायै जिन पूजयतां महान् गुणो भवतीति ज्ञाप्यते ॥ ४० ॥

निर्घोषभक्त्या येन केनापि प्रयोगेण जिनं सेवमानानां समस्तदुःखोपदे-
 मितमनन समस्तमीहितार्थमर्थानि योपदिशति—

यथाकथञ्चिद्भजतां जिनं निर्व्याजचेतसाम् ।

नश्यन्ति सर्वदुःखानि दिशः कामान्दुहन्ति च ॥ ४१ ॥

टीका—नश्यन्ति निवर्तन्ते । कानि, सर्वदुःखानि शरीरमनसतायाः । केषां
 निर्व्याजचेतसामां निर्मायममतां भाजिष्यातामिति । किं कुर्वतां, भजतां सेव-
 मातायां । च, जिन । यथाकथञ्चिद् येनकेनापि स्तपनपूजास्तपनादिप्रकारेण ।
 तथा दुहन्ति मत्स्यन्ति । का, दिशः कर्तुम् । कान्, कामान् मनोरथान् ।
 अथावामयन्ते जिनव्यहारात्मकमव्ययं लभन्ते इत्यर्थः ॥ ४१ ॥

एवं जिनपूजां विधेयतपोरदिश्य मद्भक्तिंदादिपूजामपि विधेयतपोपदे-
 शुमाह—

जिनानिव यजन्सिद्धान्साधून्धर्मं च नन्दति ।

तेऽपि लोकोत्तमास्तद्वच्छरणं महलं च यत् ॥ ४२ ॥

टीका—नन्दति अन्तरङ्गबहिरङ्गविभूषा संवर्धते । कंठसां, जीवः । किं
 कुर्वन्, यजन् पूजयन् । कान्, सिद्धान् मुक्तामनः, । तथा साधून् सिद्धिसाध-
 यन्तीत्यन्वयनामानुसरणादाचार्योपाध्यायवर्तान्, न केवलं तान्, धर्मं च स्वयं

हारनिश्चयरूपं रत्नत्रयं । कानिव, जिनानिव अर्हंतो यथा । कुत इत्याह—यद्य
स्मान् । वर्तन्ते । के ते, अपि सिद्धमाधुधर्माः । किंविशिष्टाः, लोकोत्तमा-
लोकेपूकृष्टा, तथा शरणमार्तिहृग्णमपायपरिरक्षणोपाया इत्यर्थः। नया महगलं
पापापहा. पुण्यप्रदाश्च । किवन्, तद्वन् जिनवत् ॥ ४२ ॥

मङ्गलपूज्यपूजाविधिप्रकाशनेनानुप्राहिकाया. सम्यक्श्रतदेवताया. पूजायां
मन्त्रयज्ञाह—

यत्प्रसादान्न जातु स्यात् पूज्यपूजाव्यतिक्रमः ।

तां पूजयेज्जगत्पूज्यां स्यात्कारोद्धमरां गिरम् ॥ ४३ ॥

टीका—पूजयेच्छेयाऽर्था यजेत । का, तां गिरं श्रतदेवता । किंविशिष्टां,
स्यात्कारोद्धमरां स्यात्पदप्रयोगेण सर्वैकान्तवादिभिरजय्यां । पुनःकिंविशिष्टां,
जगत्पूज्यां विश्वलोकानामर्था । यत्प्रसादान् यस्या अनुग्रहात् न स्यात् न
भवेत् । कोऽमौ, पूज्यपूजाव्यतिक्रम. पूज्यानां अर्हात्सिद्धमाधुधर्माणां पूजायां
व्यतिक्रमो यथोक्तविधिलघनं । कथं, जानु कदाचिदपि ॥ ४३ ॥

श्रुतपूजका परमार्थतो जिनपूजका एवेत्युपदिशति—

ये यजन्ते श्रुतं भक्त्या ते यजन्तेऽञ्जसा जिनम् ।

न किञ्चिदन्तरं प्राहु-राप्ता हि श्रुतदेवयोः ॥ ४४ ॥

टीका—यजन्ते पूजयन्ति । के ते, पुमांस. । क, जिन । केन, अञ्जसा पर-
मार्थेन । ये किं, ये यजन्ते । किं तत्, धृत । कथा, भक्त्या । हि यस्मान् । न
प्राहुः न भुवन्ति । के ते, आप्ता. गुरव । किं तत्, अन्तरं भेदं । कयो,
धृतदेवयोः प्रवचनपरमात्मनो. । कीदृशां, किञ्चिद् यदेव धृतं स एव देवो य
एव च देवस्तदेव धृतमित्यर्थः ॥ ४४ ॥

एव देवपूजाविधि संक्षेपेणोपदिश्य माक्षानुपकारकत्वेन गुरुणामुपामने
नित्यं नियुङ्क्ते—

उपास्या गुरवो नित्य-मप्रमत्तैः शिवार्थिभिः ।

तत्पञ्चताक्षर्यक्षान्त-श्रवा विघ्नोरगोत्तराः ॥ ४५ ॥

टीका—उपास्याः सेव्या. । के ते, गुरवः धर्मादायनायां प्रयोक्तारः । के,
शिवार्थिभिः परमकल्याणकामैः । किंविशिष्टैः, साहित्यप्रमत्तैः प्रमादरहितैः ।

कथं, निम्नं वाचम् । यतो भवन्ति । के ते, तत्पक्षगाह्यं पक्षान्तधराः तेषां गुरुणां पक्षान्तदायकतया वृत्तिः स एव तादर्थ्यपक्षो गुरुत्वतश्च तत्रात्मन्ये चरन्ति तदन्तधरा । किञ्चित्तिष्टा भवन्ति, विज्ञोरगोचराः विज्ञाः प्रथमाह-
मांनुष्ठानविषये भस्तरायात्म गुरोरया तेषां अपकारवाचान् तेभ्य उच्यते
यो तद्दर्शयति, धर्मानुष्ठानप्रवृत्तमवेनाभिभूयन्त इत्यर्थे ॥ ४५ ॥

गुरुपारित्तिकिञ्चिमाह—

निर्व्याजया मनोवृत्त्या सानुवृत्त्या गुरोर्मनः ।

प्रविश्य राजवच्छश्व द्विनयेनानुरञ्जयेत् ॥ ४६ ॥

टीका—भनुरञ्जयेदात्मनि रजः कुर्यात् । कोऽर्था, भेयोऽर्था । किं त्, स्मृत-
क्षिण । कथं, गुरोराराध्यस्य । केन, विनयेन भग्युग्यानादिना कायिकेन,
द्विजमित्तादिद्रविपादनेन वाचनिकेन, शुभचिन्तनादिना चित्तेन च । कथं,
वाचम् निम्नं । किं वृत्त्या, प्रविश्यात्मक्षरित्या । किं तत्, गुरोर्मनः । कथा,
मनोकथा चित्तप्रवृत्त्या । किञ्चित्तिष्टया, निर्व्याजया निर्दुग्धया । पुनः किञ्चि-
त्तिष्टया, सानुवृत्त्या चन्द्रानुवृत्तिमद्विजया । कथ्येव, राजवत्, राज्ञो यथा
सेवकवर्गं ॥ ४६ ॥

विनयेनानुरञ्जयेदित्येतदर्थं स्पष्टयति—

पाश्वे गुरुणां नृपवत्प्रकृत्यभ्यधिका क्रियाः ।

अनिष्टाश्च त्यजेत्सर्वा मनो जातु नु दूषयेत् ॥ ४७ ॥

टीका—त्यजेत् सर्वयेत् उपामकः । काः, क्रियाभेदाः । सर्वाः । किञ्चित्तिष्टा,
प्रकृत्यभ्यधिका स्वभावादनिरिक्ता । विकारिकी कोपेहास्यविवादादिकाः । न
केवलं ता अनिष्टाश्च दास्यनिषिद्धाश्च पर्यस्तिकोपाभयादिकाः । क, पाश्वे
समीपे । केयां, गुरुणां । केयामिव, नृपवत् राज्ञो यथा । तथा न दूषयेत् न
विकारयेत् । किं तत्, राजामिव गुरुणां मनः । कथं, जातु कदाचिदपि भार्ग-
वार्थापामर्षीत्यर्थे ॥ ४७ ॥

- १ निर्दोषनमवष्टम्भ जृम्भणो गान्धर्भजनम् ।
असत्यभाषण नर्म हास्यं पादप्रसारणम् ॥
अभ्यासयानं करस्कोटं करेण वस्तुबन्धनम् ।
विकारभंगसंस्कारं व्रत्येदतिसर्पिर्था ॥

साम्प्रतं पात्राणि तर्पयेदित्यादिपूर्वोद्दिष्टाणादिविधिप्रपञ्चार्यमाह—

पात्रागमविधिद्रव्य-देशकालानतिक्रमान् ।

दान देयं गृहस्थेन तपश्चर्यं च शक्तितः ॥ ४८ ॥

टीका—द्वेषं दातव्यं । किं तन्, दानं स्तनत्रयानुप्राहकं वस्तु । केन, गृह-
स्थेन । कस्मात्, पात्राद्यनतिक्रमान् यथापात्रं यथाऽऽत्मं यथाविधि यथाद्रव्यं
यथादेशं यथाकालं चेत्यर्थः । तथा चर्यंमनुष्ठेयं गृहस्थेन । किं तन्, तपोऽनश-
नादि । कस्मान्, शक्तितः निजसामर्थ्यानुसारेण दानतपसी कुर्यादित्यर्थः ॥ ४८ ॥

मम्यग्दशो नित्यमवश्यतया विधीयमानयोर्दानतपसोरवश्यम्भाविने फल-
विशेषमाह—

नियमेनान्वहं किञ्चिद्यच्छतो वा तपस्यतः ।

सन्त्यवश्यं महीयांसः परे लोका जिनश्रितः ॥ ४९ ॥

टीका—अवश्यं निश्चितं । सन्ति भवन्ति । के ते, लोकाः । किंविशिष्टाः,
परे जन्मान्तराणीत्यर्थः । किंविशिष्टा, सन्ति, महीयांस इन्द्रादिपदलक्षणा ।
कस्य, जिनश्रितः परमात्मानं सेवमानस्य भव्यस्य । किं कुर्वतो, यच्छतो
दत्तः तपस्यतो वा तपश्चरतः । कि, किञ्चित् यदा तदा शास्त्रविहितं ।
केन, नियमेन अवश्यतया । कथं,—मन्वहं दिनेदिने ॥ ४९ ॥

यदर्थं यद्दानं कर्तव्यं तत्तदर्थमाह—

धर्मपात्राण्यनुग्राहा-ण्यमुत्र स्वार्थसिद्धये ।

कार्यपात्राणि चात्रैव कीर्त्यं त्वाचित्यमाचरेत् ॥ ५० ॥

टीका—अनुग्राहाणि उपकाराणि धेयोऽर्थिना । कानि, धर्मपात्राणि
स्तनत्रयसाधनपरा नरा । किमर्थं, स्वार्थसिद्धये । क, अमुत्र परलोके स्वर्गा-
दिमुत्सवस्यर्थसिद्धये । तथा अनुग्राहाणि । कानि, कार्यपात्राणि त्रिवर्त-
साधनसहाया । कस्यै, अत्रैव जन्मनि स्वार्थसिद्धये पुरणार्थमग्राहये ।
तथा आचरेदनुतिष्ठेत् गृही । किं तन्, औचित्यं दानप्रियवचनाभ्यामवश्यं
सन्तोषोपादन । कस्यै कीर्त्यं यतोऽर्थम् ॥ ५० ॥

१ ययमध्यत्रयन्यानां पात्राणामुपकारकम् ।

दानं यथायथं देयं वैयावृयविधानिना ॥

समयानां यथाशुभं सन्तर्पणीयमाह—

समयिकमापकसमयद्योतकनोष्टिकगणाधिपान्धिनुयात् ।
दानादिना यथोत्तरगुणरागान्सदृही नित्यम् ॥ ५१ ॥

टीका—समयिको गृही यतिर्वा जितसमवधिना, सार्धको ज्योतिषमन्त्र
वादादिस्तोत्रोपवाचनवाचन, समयद्योतको वादिवादिना मार्गप्रभावक,
नोष्टिको मूलोत्तरगुणध्यायनयोऽनुष्ठाननिष्ठ, गणोधिरे धर्मोत्तरगारगृह-
ध्यायार्थो वा गुणान् पश्य धिनुयात् प्रीणयेत् । कोऽर्था, सदृशी पात्रिक-
भाववर्धनिको वा गृहस्थ । केन, दानादिना दानमानानुभवभाषणादिना ।
करमान्, यथोत्तरगुणरागान् यो य उत्तर गृह्ये समयिकादीनां मध्ये तस्य
तस्य गुणेषु प्रीणित, अथवा यो यो यथाशुभो गुणान् यत्र प्रीत्या न
धिनुयादिति योऽयम् । अत्र धर्मोपासकेषु सुमुमुक्षुषु एतन्नयानुसन्धनुष्या
सन्तर्पण पात्रदत्ति, सुमुमुक्षुषु च गृहस्थेषु वागम्येन यथाईमनुसन्ध समान
दत्तिरिति विभाग ॥ ५१ ॥

समदत्तिकाध्यायोपदेशार्थमाह— ३)

स्फुरत्येकोऽपि जैनत्व-गुणो यत्र सतां मतः ।
तथाप्यर्जनं सत्पात्रै र्येत्य स्वद्योतवद्रवी ॥ ५२ ॥

- १ गृहस्थो वा यतिर्वाऽपि जैनं समयमारिषत । //
यथाकालमुप्राप्तं पृथगीय. सुशुचिभि ॥
- ० ज्योतिर्मन्त्रनिमित्तकः शुभकः कायकर्मसु ।
मान्य समयविनिः समयवरोक्षार्थं+++र्थाः ॥
- ३ दीक्षायात्रानिष्ठया क्रियान्निष्ठे वृत्त ।
तदर्थं परपृच्छायां कथं च समयोमति ॥
- ४ मूलोत्तरगुणध्यायैस्तोत्रोभिर्निष्ठितारिषति ।
साधुः साधु भजेत्पुण्यः पुण्योपा र्जनपथिते ॥
- ५ ज्ञानवाण्डे क्रियावाण्डे चानुबन्धेपुरस्सतः ।
सुरिर्देव इवाराध्यः संसाराब्धितरण्डक ॥

टीका-योग्यं प्रकाश्यं प्रभाष्यं । कैः, मन्त्रैः ज्ञानतपोऽधिकैः । किंविशिष्टे,
 -रजैः शिवादिभक्तिप्रहाविष्टैः । क, तत्रापि तपोज्ञानरहितेऽपि जैन ।
 किंन्, स्वयत्तन् स्वयत्तरेव । कस्मिन्, रवौ रविमन्त्रिधाने ज्योतिरिहणा
 यथा निष्प्रभा भवन्ति तथा स्फुरत्त्वनत्वगुणपुंयः ममीपे मिथ्यादृष्टिधार्मिका
 इत्यर्थः । यत्र किं, यत्र स्फुरति प्रतपति । कोऽसौ, जैनत्वगुणः जिन एव देवो
 मे भवाणं वीक्ष्यारब्धादित्यभिनिवेशधर्मः । किंविशिष्टोऽपि, ज्ञानतपोरहितः, किं
 पुनस्तत्सहित इत्यपिशब्दार्थः । किंविशिष्टः, मतो मत मान्नामिष्टः ॥ ५२ ॥
 श्रेयोऽर्थिना जैनानुग्रहानुभावमाह—

वरमेकोऽप्युपकृतो जैनो नान्ये सहस्रशः ।

दलादिसिद्धान् कोऽन्वेति रससिद्धे प्रसेदुपि ॥ ५३ ॥

टीका-वरं भवतु । कोऽसौ, जैन । किंविशिष्टः, उपकृतोऽनुगृहीतः ।
 किंविशिष्टोऽपि, एकोऽपि । न वरं । के, -ऽन्ये अजैनाः । किंविशिष्टाः, उपकृताः ।
 कियन्तः, सहस्रदा सहस्रसंख्या । अत्र दृष्टान्तमाह-को, न कश्चिन् । अन्वेति
 अनुवर्तते । कान्, दलादिसिद्धान् दल बीजरहितवृत्रिममुवर्गादिद्रव्यं आदि-
 शब्दादूर्णोष्कादि तत्र तेन वा सिद्धान् प्रसिद्धान् । क मनि, रससिद्धे पारदेन
 दारिद्र्याधिश्रमादिनिराकरणशक्त्या प्रतीते पुंसि । किंविशिष्टे, प्रसेदुपि
 प्रसन्ने अनुग्रहाद्यते ॥ ५३ ॥

तामादिनिक्षेपविभक्तानां चतुर्णां जैतानां पात्राणं यथोत्तरं विशिनष्टि-

नामत स्थापनातोऽपि जैनः पात्रायते तराम् ।

स लभ्यो द्रव्यतो धन्यैर्भावनस्तु महात्माभिः ॥ ५४ ॥

टीका-पात्रायते तदा अजैनपात्रेभ्योऽतिशयेन संयुज्यमाननिर्वाणकारण-
 गुणलक्षणपात्रवदाचरति, मयस्वस्वमहत्कारिपुण्याश्रयकारणात् । कोऽसौ,
 जैनः । केन, नामत सन्शामात्रेण, न परं नाम्ना स्थापनातोऽपि सोऽयं जैन
 इति कल्पनामात्रेणापि । लभ्यः प्राप्य । कोऽसौ, स जैन । केन, द्रव्यतो
 द्रव्येण भागामिर्जनत्वगुणयोः शब्देन विशिष्टः । कैः, धन्यैः पुण्यधर्माः । स एव तु
 भावतो भावेन जैनत्वगुणयोगेन लभ्यः । कै, महात्माभिः महाभागैः ॥ ५४ ॥
 भावजैन प्रति निरुधाधिप्रीतिमतोऽभ्युदयनि-क्षेपममपद् कण्ठमाह-

मनीर्जनन्वगुणेऽनुरज्यापिर्ष्यामपामंमृति तद्गुणानाम् ।

पुरि स्फुरन्नभ्युदयेरदसम्भृताग्निर्लोहीति लक्ष्मरमेति ॥ ५५ ॥

टीका-मृति शब्दात् । कोऽर्ष्या, गृही । किं कुर्वन्, अनुत्तयन् स्वयमेवानु-
 रजा कुर्वन् । अथ, निर्याज निर्याज । अ, मनीर्जनं प्रमिद्धो जैनान्वगुणो यस्य
 मनीर्जनं मनीर्जनान्वगुणे । किं मेति प्रमोहोऽतिवृद्धश्च परमपद् । किंभूतो
 भूत्वा, नृप विनृपः, भूत् इत्यर्थः । किं, अभ्युदयगतेश्वरान्दिभिः । किंपिण्डः
 मन्, अदाराऽदृशमद् मन्वकाश्चमदन्, तिसुषोदययोगान् । किं कुर्वन्, स्फुरन्
 द्वापद् । अ, पुरि अग्ने । केचो मृत्मानो मनीर्जनान्वगुणानो । कथम् भाष्यंमृति
 मयाः वाचन्, भवे भवे जैनानामप्यर्ष्यामंमृतिव्यर्थः ॥ ५५ ॥

गृहस्थाध्यायाय लक्ष्मणां मध्यमयात्राय वा कन्यादिदाने पाशिकभ्यःकरणे
 कर्मभ्यस्तपोविद्वानि-

निस्तारकोक्षयायाथ मध्यमाय सधर्मणे ।

कन्याभूहमहस्यश्च-रथरत्नादि निर्वपेत् ॥ ५६ ॥

टीका-निर्वपेत् दद्यात् गृही । किं नन्, कन्या कुमारी, भूर्भूमिः, हेम
 कायान्, हस्ती गज, अश्वो घोषी, स्य स्वयन्, रत्न वज्रादि, अदिनादेन
 वज्रगृह्णनगताग्नेवज्रातीयकमन्वदपि प्रियगैसाधनाध्व विनोरेत् । कर्म, सधर्मणे
 ममाने आत्मता समो धर्म क्रियामन्वजनादिलक्ष्मणो गुणो यस्य मर्मे, किंवि-
 दिनाय, जिनान्कोक्षमाय मयारामवोत्तरकाणो गृहिणो मध्ये प्रथमाय, न
 केवलं मर्मे लक्ष्मणे च मध्यमाय अनुत्तमायमाय । अयान्दोऽत्र पश्चान्त-
 रमूर्धनैऽधिकारे वा । अत्र जघन्यविवर्षा सममृति क्याख्याय मध्यमविषयाऽ
 मावधिक्रियते इत्यर्थः । कर्षणेभ्यः गृहस्वरथ गुणाधिक्रियादि मध्यमयात्र-
 म्वात् ॥ ५६ ॥

सधर्मभ्यः कन्यादिदाने हेतुमाह-

आधानादिक्रियामन्व-प्रताद्यच्छेद्वाञ्छया ।

मदेयानि सधर्मभ्यः कन्यादीनि यथोचितम् ॥ ५७

टीका-प्रदेयानि प्रकृतं कृत्वा दत्तव्यानि गृहिणा । कानि, कन्यादीनि
 केच्य, सधर्मभ्यः साधर्मिकेभ्यः । कथं, यथोचितं यो यो वदानस्य योग्यस्त

तस्यै तदनुष्ठापयित्वा । कथा, आवावादिन्वादि-अन्वयने तस्यै तदनुष्ठापयित्वा
 कार्यस्यै वा वी विगुणित्वादीनामसौत्रानां कियत्वां ता आवावादिन्वादि-अन्वयने तस्यै तदनुष्ठापयित्वा
 द्विपात्र कर्माणि सुदयानामसौत्रानां कियत्वां तस्यै तदनुष्ठापयित्वा-
 मन्त्रानि सुदयानामसौत्रानां वा, कथयति मन्त्रानि-अन्वयने तस्यै तदनुष्ठापयित्वा-
 वरादेवसुदयानामसौत्रानां कियत्वां तस्यै तदनुष्ठापयित्वा-
 अन्वयने तस्यै तदनुष्ठापयित्वा-
 अन्वयने तस्यै तदनुष्ठापयित्वा-

मन्त्रानि सुदयानामसौत्रानां कियत्वां तस्यै तदनुष्ठापयित्वा-
 अन्वयने तस्यै तदनुष्ठापयित्वा-

निर्दोषां मुनिमित्रभूषितगिरां कन्यां वराहं गुणैः

स्कृतं न्य परिणाम्य धर्म्यविधिना यः मन्त्रकरोत्यत्रमा ।

दम्पत्योः स तयोश्चि रगेपटनान्त्रै र्वागिकेष्वग्रणी-

भूत्वा मन्त्रमया मनमोहमहिमा कार्ये परेष्यते ॥ ५८ ॥

टीका-यो गुरुः । भक्त्या धरायत्यतः । मन्त्रकरोति मन्त्रमानयति
 यथाधितवयादरादेवसौत्रानि । किं कृत्वा, परिणाम्य पुत्रिनो वरणविधान-
 मनिदेवद्विजमाधिकं च पाणिग्रहण विवाहस्यै कारयित्वा । केन, धर्म्यविधिना
 धर्म्या धर्मानुष्ठानेना मन्त्रमया मन्त्रमोहमहिमा कार्ये परेष्यते-
 यथाधितवया-

१ धर्म्याधियाहविधिगार्थे यथा—

तमोऽस्य गुरुभुक्ताना-दिथा वैवाहिकी कियाम् ।

वैवाहिकं कुलं कन्या-मुचिता परिणमेभ्यतः ॥

मिदाभ्यंनविधि मन्त्र-मिदं त्वं द्विजमन्त्रमा- ।

कृतमिदमन्त्रमा- कुरुस्तत्साक्षिकी कियाम् ॥

पुण्याधमे वृत्तित्वा-प्रतिमाभिमुखं तयोः ।

दम्पत्यो परया भूत्वा कार्यः पाणिग्रहोत्सवः ॥

वेद्या प्रणीतमन्त्रानां श्रयं द्रुपमर्थककम् ।

ततः प्रदाक्षिणां कृत्य प्रशय्य विनिवेशनम् ॥

पाणिग्रहणदीक्षायां नियुक्तं तद्रूपवरम् ।

आसत्ताहं अरे इह-अतं देवामिताधिकम् ॥

(शेषस्वप्नप्रकृतौ ।)

येन । किं कुचंनं, स्फूर्जंन विवारकचेतमि स्फुरन्तं । के,—गुणैः । किंविशिष्टे,
 चरतिं चरतिगुणोर्ध्वे कुलगील्लमानाप्यविद्यावित्तर्गोरूप्ययोग्यवधोर्ध्वैः । कां
 परिणारथ, कर्मणा । किंविशिष्टा, निर्दोषा सामुद्रिकघाष्टोत्तदोपरहिता ।
 पुन किंविशिष्टा, गुनिमित्तमृषितदिवा गुनिमित्तैः सामुद्रिकपूतग्योतिषादि-
 भविष्यत्पुमानुभजानोपायै, शूचितं प्रकाशित दिवसं स्वस्य चरस्य च कल्पानं
 धर्यावता । न किमित्याह—ऽऽर्जति समर्थो भवति । कोऽर्मा, स यथाविधि-
 कर्म्यादाता । व, कार्येऽवश्यवृत्त्ये । किंविशिष्टे, परेऽपि पारलौकिके न केवलं
 लौकिके ह्यवशिष्टार्थे । किंविशिष्ट. मन्, मदित्यादि—समसमय. जिनप्रयत्न-
 ममायमहृतिवां मेनातो निराकृतो मोहस्य चारिप्राचरणमंगो महिमा गुण्यं
 येन न लघोः । किं कृष्णा, भूष्वा । किंभूतो,—ऽप्रणी प्रधान । केपु मध्ये,
 त्रैलोक्येषु धर्माधिक्यमानात्परम् । कर्मणा त्रिवर्गघटनात् धर्माधिक्यमानता-
 दनात् । कपो,—मयो. स्वकर्म्यात्तदुराक्षणयोर्दुर्मर्यादोर्जायाप्यो ॥ ५८ ॥

साधर्मिकोपकारकरणद्वारेण महान्तं मुकृतलाभमवभासय,
 आह—

कान्वा स्वस्योचिता भूमि तीर्थभूर्माविहृग्य च ।
 स्वगृह प्रविशेद्भूत्या परया तद्भूषणम् ॥
 विमुक्तवंकण पश्चान्स्वगृहे दायनीयकम् ।
 अधिराप्य यथाकाले भोगाद्गैरुपलालितम् ॥
 गन्तानार्थमृतावेव काममेवा मिथो भजेत् ।
 शक्तिकालभ्यपेक्षोऽय कर्मोऽशक्तेष्वतोऽन्यथा ॥
 १-२ द्वौ हि धर्मो गृहस्थानां लौकिकः पारलौकिकः ।
 लोकाधयो भवेदाय. पर स्वादागमाधय. ॥
 गर्व एव हि जिनानां प्रमाण लौकिको विधिः ।
 यत्र सम्यक्त्वहातिने यत्र न मनदूषणम् ॥
 स्वकार्यैव विद्युजानां वर्णानामिह रत्नवत् ।
 तत्क्रियाविनियोगाय जिनानामविधि. परम् ॥
 यद्भवन्नान्तनिर्मुक्तिर्हेतुर्धर्मस्तत्र दुर्लभा ।
 संसारव्यवहारे तु स्वत. सिद्धे वृथाऽऽगमः ॥

सन्कन्यां ददता दत्तः सत्रिवर्गो गृहाश्रमः ।

गृह हि गृहिणीमाहुः न कुड्यकटसंहनिम् ॥ ५० ॥

टीका—दत्तो वितीर्णः सगृहिणा साधर्मिकाय । कोऽसौ, गृहाश्रमः गृहे
आश्रमो धर्मानुष्ठानं गृहमेव वाऽश्रमस्तरम्यात् । किं कुर्वता, ददता । कां,
सन्कन्यां सतीं प्रशान्ता कालीन्यादिगुणोपेता मामुद्रिकोक्तदोषरहिता च कन्या
कुमारी सन्कन्या तां । किंविदिष्टो गृहाश्रमो दत्तः, सत्रिवर्गो धर्माधिकारानां
सद्गृहिणीमुत्पाद्यते । तथाहि—धर्मः स्वदारमन्तोपाद्यामकर्मयमलभ्रगो देवा-
दिपरिचरणस्वरूप स्यात्प्रदानादिस्वभावश्च, अर्थो वैश्यादिष्यमनस्यावर्तनेन
निष्पद्युहमधेस्योपाजनेनादुपाजितस्य च रश्नाद्भक्षितस्य च वर्द्धनाद्यभाष्यं
ग्राममुद्यगादिमग्यानि, 'सकल्प्यरमणीयस्य प्रीतिसम्भोगशोभिनो रश्चिरस्या-
मिलापस्य नाम काम' इति स्मृतिरिति वचनान् कामश्च यथेष्टमाभिमानि-
करमानुविद्धमर्थेन्द्रियप्रीतिहेतुः कुलाङ्गनामङ्गिनां सुरतोतः । हि यस्मान् ।
आहुः भुवन्ति विद्मः । किं, गृह । का, गृहिणी कुलपत्नी । न आहुः । किं
तत्, गृह । कुड्यकटमहति भित्तवशादिच्छादनमद्यथानम् ॥ ५० ॥

कुलर्षापरिमहं लोकद्वयाभिमतफलमस्यादकञ्चान् त्रिवर्गिकस्य विधेयत-
योपदिशति—

धर्मसन्ततिमङ्गिणां रतिं वृत्तकुलोद्धतिम् ।

देवादिसत्कृतिं चेच्छन्सन्कन्यां यत्नतो वहेत् ॥ ६० ॥

टीका—वहेत् परिणयेत् । कोऽसौ, धावकः । कां, सन्कन्यां सतीं प्रशान्ता
सतश्च सज्जनस्य कन्या सन्कन्या तां । कस्मान् यत्नतः प्रयत्नेन तत्परतया ।
किं कुर्वन्, इच्छन् आकाङ्क्षन् । किं किं, धर्मसन्ततिं धर्मार्थां सन्ततिरपत्यानि
अथवा धर्मस्य सन्ततिरविच्छेदो धर्मसन्ततिस्तां, तथा अङ्गिणामनुपहतां
रतिं सम्भोग, तथा वृत्तकुलोद्धतिं वृत्तस्याचारस्य कुलस्य च वंशस्य गृहस्य
वा उन्नतिहेतुतिस्तां, तथा देवादिसत्कृतिं देवद्विजातिपिशाचवस्यकारम् ॥ ६० ॥

दुष्कलप्रत्याकलप्रस्य वा पात्रस्य भूयादिदानाश्च कश्चिदुपकारः स्यादित्य-
मुसर्धमवश्यं सन्कन्याविनियोगेन सधर्माणमनुगृहीयादिति विधिभ्यवस्थाप-
नार्थमपान्तरन्यासेन समर्धयते—

सुकल्पं विना पात्रे भूरेमादिव्ययो वृथा ।

कीर्तद्दन्द्यमानेऽन्त कोऽम्बुमेकाद्द्रुमे गुणः ॥६१॥

टीका—भवति । कोऽम्बी, भूरेमादिव्यय भूमिसुकर्णादिनाम् । कथम्भूतो, वृथा स्वयं । इ, पात्रे समुद्रमानमोक्षकारणगुणे गृहीणि । कथं, विना । किं तन्, सुकल्पं गल्पार्थी । अत्र दृष्टान्तमाह—को भवति, न कश्चिन् । कोऽम्बी, गुण उपकार । इत्थान्, अम्बुमेकाद् जलमेवनाम् । इ, द्रुमे वृक्षे । किं विषय-
माने, दन्द्यमाने गृहीत महयमाने । ई, कीर्तं पुणं । इ, अन्तर्मध्ये ।

विषयसुखापभोगेनैव चारिष्यमोहोदयोद्रेकरय धारयप्रतीकारत्वात्तदुरेणैव
तस्मात्पदवर्णात्मानमिदं व्यापमिकमपि विषयेभ्योऽभ्युपरमयेदिस्युपदेशार्थमाहः

विषयेषु मुखभ्रान्ति कर्माभिमुखपाकजात् ।

ठिन्वा तद्रूपभोगेन त्याजयेत्तान्स्ववत्परम् ॥ ६२ ॥

टीका—त्याजयेद्विमोक्षयेत् । कोऽम्बी, मद्गृही । कं, परं कम्पादिदानेन
विषयीविषयमाणं सार्धमिकं । कान् तान्, सुकल्पादिविषयान् । किंवा, स्वकार
आत्मानं यथा । किं कृत्वा, ठिन्वा प्रणामय्य । की, मुखभ्रान्ति मुखयन्तीति
मुखाः मुखहेतव इमे मुखं वेति विषयात्ममतिं । केषु, विषयेषु । किंविशेषः,
कर्माभिमुखपाकजां कर्मणश्चारिष्यमोहस्याभिमुखो निजफलदानोद्यतः पाकी
रमः कर्माभिमुखपाकस्तरमात् जगतां । ठिन्वा प्रणामय्य । की, मुखभ्रान्ति ।
केन, तद्रूपभोगेन विषयानुभवनेन ॥ ६२ ॥

दुष्टभाकालवशात्प्रायेण पुरुषाणामाचारविज्ञवर्शनाद्विचिकित्स्याकुलित-
चित्तस्य दातुः सौचित्यविधानार्थं श्वपुरः श्लोकात्माह—

देवाद्दुग्धं धनं प्राणैः सहावश्यंविनाशि च ।

बहुधा विनियुञ्जानः सुधीः समयिकान्क्षिपेत् ॥ ६३ ॥

टीका—क्षिपेत् विगिमान् स्वभाषणमात्रस्याप्ययोग्यानिव्याघवर्णनादेन
तिरस्कुर्वीदिति काञ्च न क्षिपेदिति प्रतिषेधे पर्यवस्यति । कोऽम्बी, सुधी-
भेयोऽर्था गृही । कान्, समयिकान् समयाभिमान् गृहस्यान् यतान् वा । किं
कुर्वाणे, विनियुञ्जानो ध्ययमानः । किं तन्, धनं । कतिधा, बहुधा बहुभि

प्रकारैः लज्जाभयपक्षरातादिभिः । किञ्चिदिष्टं धनं, लब्धं प्राप्तं । कस्मान्, देवात्पुण्योद्घास पुष्पकारान्, तस्य संमारे गौणत्वात् । किञ्चिदिष्ट, भवद्वय-
विनाशि नियमेन गत्वरं । कथं, सह । कै., प्राणः ॥ ६३ ॥

किं तर्हि कुर्यादित्याह—

विन्वस्यैदंयुगीनेषु प्रतिमासु जिनानिव ।

भक्त्या पूर्वमुनीनर्चेत्कुतः श्रेयोऽतिचर्चिनाम् ॥ ६४ ॥ .

टीका—अर्चेत् पूजयेत् । कोऽसौ, सहृद्दी । कान्, पूर्वमुनीन् प्राक्तनसा-
धून् । कया, भक्त्या । किं कृत्वा, विन्वस्य नामादिविधिना निश्चिन्व । केषु,
प्रेदंयुगीनेषु अस्मिन् युगे साधुषु । कास्विव कान्, प्रतिमासु जिनानिव प्रति-
विन्वेष्वर्हन्तो यथा । यतः कुतो भवति, न कुतश्चिन् । किं तन्, श्रेयः पुण्यं ।
केषाम्, अनिर्चर्चिनाम् अनिर्मात्रं क्षोदकाराणाम् ॥ ६४ ॥

- १ भुक्तिमात्रप्रदाने तु का परीक्षा तपस्विनाम् ।
ते गन्त सन्त्वमन्तो वा शूद्रो दानेन शुष्यति ॥
सर्वारम्भप्रवृत्तानां शूद्रस्यानां धनव्ययः ।
बहुधाऽस्ति ततोऽल्यर्थं न कर्मभ्या विचारणा ॥
यथा यथा विशिष्यन्ते तपोज्ञानादिभिर्गुणै
तथा तथाऽधिकं पूज्या मुनयो शूद्रमेधिभिः ॥
देवाऽर्च्यं धन धन्यैर्वंशस्य समयाधिने ।
एहो मुनिभेदेऽर्च्यो न लभ्यो वा यथायमम् ॥
उच्चावचजनप्रायः समयोऽयं जिनेशिनाम् ।
नैकस्मिन्पुरुषे तिष्ठे देहस्तम्भ इवालसः ॥
ते नामध्यायनाद्रभ्य-भावन्यासैश्चतुर्विधाः ।
भवन्ति मनुष्यः सर्वे दानमानादिर्कर्मसु ॥
उपलक्षणभावेन विविक्तेषु कितिष्यते ।
पुण्यार्जने शूद्रस्यानां जिनप्रतिवृत्तिश्च ॥
काले कलां चले विणे देहे चात्रादिहोटे ।
गुणैश्चैव यद्दयात्वं जिनरूपायत नतः ॥

पुनस्तदर्धममर्धनार्धमाह—

भावो हि पुण्याय मतः शुभ- पापाय चाशुभः ।

तदुच्यन्तमतो रक्षेद्धीरः समयभक्ति ॥ ६५ ॥

टीका—हि यस्मात् । पुनरिष्ट । कोऽर्धो, भाव परिणामः । कर्म, पुण्याय शुभनिमित्तं । किञ्चित्छुभ, शुभ प्रसरण । तथा मतः । कोऽर्धो, भावः । किञ्चित्छो, -ऽशुभोऽप्रसरणः । कर्म, पापाय पापनिमित्तं । यत् एवमत एतस्मात्कारणान् । रक्षेद्धीरयेन् । कोऽर्धो, धीरोऽविहारप्रकृति । के तं, भावं । किं कुर्वन्त, दुष्कृत्य विदुर्वर्णः । कस्मान्, समयभक्ति जित- ज्ञानमे कर्त्तुं धारयन्तोऽर्धो भक्तो जितव्यम्मास्या इत्यनुशासनात् ॥ ५६ ॥

ज्ञानतपसोः पूज्यं समुद्दिनयोश्च नृशतो च पूज्यत्वे तुल्यमाह—

ज्ञानमर्च्यं तपोऽह्मत्वा-स्तपोऽर्च्यं तत्परस्वतः ।

द्वयमर्च्यं शिवाह्मत्वाच्चतून्तोऽर्च्यौ यथागुणम् ॥ ६६ ॥

टीका—अर्च्यं पूज्यं गृहिणो । किं तत्, ज्ञानं भावकर्म्यं दीक्षायाप्राप्तनि- स्थापुपयोगि । कुत, -स्तपोऽह्मत्वाद्नृशतोऽदितरोनिमित्तकारणान् । तथा अर्च्यं । किं तत्, तपो वैदिककर्म्यं । कस्मान्, -स्वतश्च ज्ञानातिशयहेतुत्वात् ज्ञानं परमुत्कृष्टं परमादिति व्युत्पत्त्याध्वयान् । तथा अर्च्यं । किं तत्, द्वय ज्ञानतपोपुण्यं गणाधिपत्यं । कस्मान्, शिवाह्मत्वात्सोऽह्मत्वात्कारणान् । तथा अर्च्यौ । के ते, नृशतो ज्ञानितरतपरिवर्तो ज्ञानतपोपुण्यौ । कथं, यथागुणं यो यो गुणो परवाधिकरणेन तेन तं तं विदोरेण पूजयेदित्यर्थः ॥ ६६ ॥

अथ मिथ्यापूजेश्च शुभापेक्षेकाह्मत्वात्पुण्यत्वे पुण्यत्वे कलविद्येयमपात्रे त्वाध्विनियोगस्य वैधर्म्यं प्रतिपादयितुमाह—

न्यग्मध्योत्तमवृत्तस्यभोगजगतीभुक्तावशेषादृषा-

त्वाहवपाप्रवितीर्णभुक्तिरमुह्यदेवो यथास्वं भवेत् ।

यथा पूज्यं जिनेन्द्राणां कथं तेषां निर्भङ्गम् ।

तथा पूर्वमुनिच्छाया पूज्या नम्यन्ति संशयः ॥

(पूर्वशुद्धारागताः ।)

स्योपासनाय वा निरुद्धि दिवसाभ्यामुत्तुवावांस्तप
 को दिवसनि तप परैः कल्पितो मासि कल्पितः ।
 स्योपाधि तप कलागुणभद्राकारणभोगोऽपि
 ससादेन तपो भवति सुरगादानेऽपि योग्यास्तप ॥६८॥

टीका—निरुद्धि सायनाचार्यविरचिते के भाष्ये भोगभूमिभक्त्या । के,
 स्योपाधि कल्प दिवसात् । कति, तप तस्यानन्तरं सायनाचार्ये । किं-
 सिद्धा तप इत्यादिना इत्यादिनात्तपोत्तुवां तेषु तप उपसर्गात्तपस्यै
 निरुद्धि इत्युक्तं भाष्ये । के भाष्ये कला की भूमि । कल्प, कल्पित-
 वात् । तपो द्वितीयवशादात्मनः वासि सञ्जयति । के, भाष्या । कल्पो,
 की । के, परैः तप-वापि । के कल्पेति कल्पितेऽप्युक्तं । किं-
 सिद्धा तप, कल्पितो भोगोदात्तः । तपस्युत्तुवावादात्मनःसायौ, साय-
 नेन सायनाचार्ये स्योपाधि । इत्युक्तं परैः वासि कल्पितः । कल्पो, की
 भूमि । तपस्युत्तुवावादात्मनःसायौ सायनेन सायनाचार्ये कलागुण-
 गुणैश्च सायनाचार्ये विभक्तो भवति । तप तस्यानन्तरं सायनाचार्ये
 सायनाचार्योऽपि इत्यादिनात्तपोत्तुवां भवति । इत्युक्तं सायनाचार्ये
 तप, इत्युक्तं सायनाचार्ये सायनाचार्ये भाष्या भवति । के सुरगादाने स्य-
 कल्पस्ये । भवति इत्युक्तं ॥ ६९ ॥

अथ मुनिदेयनिर्णयार्थमाह—

तपःश्रुतोपयोगीनि निरवधानि भाक्तितः ।

मुनिभ्योऽर्घ्यापधावास-पुस्तकादीनि कल्पयेत् ॥ ६९ ॥

टीका—कल्पयेदुपकारयेत् । मद्रुही । कानि, अर्घ्यापधावास-पुस्तकादीनि ।
 भादिनादेन विच्छिन्नाकमण्डलादीनि । केभ्यो, मुनिभ्यः संयतोभ्यः । कस्यात्,
 भक्तितः । किंविशेषानि, तप श्रुतोपयोगीनि तपस्यः श्रुतज्ञानस्य चोपका-
 रकाणि । पुनः किंविशेषानि, निरवधानि विच्छिन्नापुस्तकादीनादिदोष-
 हितानि ॥ ६९ ॥

अन्नादिदानकलानां क्रमेण निदर्शनायमाह—

भोगित्वाद्यन्तशान्तिप्रभुपदमुदय संयतेऽन्नप्रदाना-
च्छ्रीपेणो रुग्निपेधाद्धनपतितनया प्राप सर्वापधर्दिम् ।
प्राक्तजन्मार्पिवासावनशुभकरणाङ्गुकर स्वर्गमङ्गं
कौण्डेशः पुस्तकार्चावितरणविधिनाऽऽप्यागमाभोधिपारम्

टीका—प्राप लब्धवान् । कोऽर्मी, धीपेणो नाम राजा । कम्, उदयम-
भ्युदयं । किंविशिष्टं, भोगित्वाद्यन्तशान्तिप्रभुपदं भोगित्वमुत्तमभोगभूमिज-
त्वमादावन्ते च शान्तिप्रभो शान्तिनाथतीर्थेश्वरस्य पदं यस्य त । कस्मान्,
अप्रदानान् विधिवद्वाहारवितरणान् । अ, संयते स्वयमभाजि आदिभ्यगत्या-
प्यारिजयमंशचारणार्थियुगले । बीजवमात्रविक्षाऽत्र । तथाविधाभ्युदयस्यो-
त्तरपुण्यविशेषोद्दयमत्पादात्वात् । तथा प्राप । काऽर्मी, धनपतितनया वृषभमे-
नाभिधाना पूर्वभवे राज्ञो देवकुलस्य मग्माजिका । की प्राप, सर्वापधर्दि
सर्वेषां ज्वरातिसारादिदयाधीनार्मापधं चिकित्सित तस्य अद्विरम्याहतसि-
द्धिस्ता । कस्मान्, रुग्निपेधान् व्याधिप्रतीकारादीपधादे दौषनिपेधान् । अ
संयते तपोधने । तथा प्राप । कोऽर्मी, सूकरो वराह । क, स्वर्ग । किंविशिष्टम्,
अप्यं मीधर्मे महर्दिंकदेवत्वमित्यर्थं । कस्मान्, प्रागित्यादि-प्राक्च पूर्व तच्च
सांस्कृतिकं च प्राग्ने, प्राक्च च ते जन्मनी च प्राक्तजन्मनी तयोः अपेक्षावा-
चने निषामरक्षणे तयोः शुभकारण शुभाभिसन्धिपरिणामस्वरमात् । पूर्वभवे
मुनेरावामदानाभिप्रायेण तद्भवे च रक्षणाभिप्रायेणेत्यर्थं । तथा कौण्डेशोऽपि
गोविन्दाख्यगोपालचरं ग्रामवृटपुत्र सन् कौण्डेशो नाम मुनिश्च प्राप । कम्,
आगमाभोधिपारं द्वादशाहधुतवारपर्यन्त । केन पुस्तकस्य अर्चाया पूजाया-
वितरणस्य च दानस्य विधिना करणेन ॥ ७० ॥

जिनधर्मानुबन्धार्थममतां मुनीनामुत्पादने सतां च गुणानिदयमभ्यादने
प्रयत्नविधानार्थमाह--

जिनधर्मं जगद्वन्धु-मनुबध्नुमपत्यवत् ।
यतीञ्जनयितुं यस्येत्तयोत्कर्षयितुं गुणैः ॥ ७१ ॥

टीका—यस्यैर् प्रयत्नेन । सद्गुही । किं कर्तुं, जनयितुम् भर्तृव्युत्कारयितुं । कान् साधून् । द्विवर्, अन्त्यवर् युगान्यथा । किं कर्तुम्, अनुष्णुं मन्तना प्रयत्नयितु । क, जितधर्मं । किञ्चिद्विष्ट, जगद्भुं शोकानामुपकारकं । तथा यामेर् । किं कर्तुम् उर्कारयितुम् उद्गृहान् कर्तुं । कान, धर्ममानान् यतीन् । के, -गुणै भूतज्ञानादिभिः । जितधर्ममित्यादि पूर्ववदपि योज्यम् ॥ ७१ ॥

सम्पत्तिं पुण्याणां दुःकमगुणाः प्रणानिशापामि उदशनामनुष्णान्ने निष्कलः प्रयत्न इति गुणिनां मनाभङ्गतिपे शंभेमाह-

भयो यन्नवतोऽन्त्येव कलिदायाः प्रणयुतो ।
योगेद्धारयि तस्मिद्धा इत्यगनुग्रहो यदान ॥ ७२ ॥

टीका- भयवय निवमम भवान् । किं तप धय गुणै । कल्प, कल्प-यत्न प्रयत्नसाधनस्य गुदभ्यस्य । कर्ममन्त्रियय गुणगुणा गुणातिशापसाकिनी तियवे । कस्यां ययाम् भर्मिद्धापयि भवृषया गुणगुणाः वनित्याभापयि । कस्यान्, कस्य उद्धमहात्मानस्य वापकर्मणा वा यायात्प्रशयान् प्राप्तताम्पारिण्यै । अगिही महान्मानमाह । भवति । कालिदा भवशानुमद भ्यस्य वय्यादुष्णकल्पस्य परस्य च सार्धनिष्ठस्य सामाभ्यसनस्य च अनुग्रह उपाकार । किञ्चिद्विष्टा मदान् विपुल । कस्यां भया, तस्मिद्धा तया गुणगुणा । नान्यथा । कस्यान्, कलिदी वादुःकर्मप्रतिपाताय वैषदुर्वागारिण्यो ॥ ७२ ॥

महाभयमनुभव वा विभव स्थित्याऽपि भयेनापववाः नुपाया इति मम कल्पितमाह

भ्रायिंकाः भ्रायिकायापि मन्डुयोऽननुभवाः ।
बन्धुद्विरेपि मदने यत्कल्पमनुभवन्त्यत ॥ ७३ ॥

टीका- मन्डुर्ननुभव कश्चिन्नवर विप्यादिना भवानेव भवही । का, कश्चिदा इत्यर्थेऽननुभव मन्डुयोः कौ । न कश्चि वा कश्चिदाक वाचसापिन्व वा वादुष्णानुव ननुष्णानुव । कश्चित्प्रत्यय कल्पे कश्चिन्वाऽकश्चिन्वाऽपि मन्डुर्ननुभव । किञ्चिद्विष्टा मनुभवा मया मनुभव यीत्यर्थेऽपि मनुभवाः अन्त्यवृत्त्यादि काया वा कल्पसाधन चरिते इति मन्डुवन्व । किं कल्प, कलि

विधिवत्प्रयुक्त भक्तवत्प्रथादि । कः, सद्ध्ये गुणसद्धाने प्राणिमणे । किञ्चिन्निष्ठे,
चतुर्विधे यत्प्रायिकामाधायकभाविकाप्रकारे । न केवलमहंसेत्येवमित्याख्यधृतेषु
विधिवत्प्रयुक्तमात्मीयं धनमन्वया प्रभूत भूत्या फलति, किं तर्हि, मरुवेऽपीत्य-
विशब्दार्थः । एतेन सप्त गृहिणो धनस्य वस्थानानीयुपदिष्टे वेदितव्यम् ॥ ७३ ॥

एवं धर्मपात्रानुग्रहं गृहस्थस्थावरदकार्यंतपोपदिश्य स्वप्रति कार्यपात्रानु-
ग्रहवियुपदेशार्थमाह—

धर्मार्थकामसध्रीचो यथार्थचित्यमुपाचरन् ।

सुधीस्त्रिवर्गसम्पत्त्या मेत्य चेह च मोडते ॥ ७४ ॥

टीका—मोडते प्रलडाते । कौऽर्था, सुधी, सद्बुद्धि । कथा, त्रिवर्गस-
म्पत्त्या धर्मार्थकामसम्पत्त्या । कः प्रेय जन्मान्तरे । इहामिमजन्मनि । इति च
दादा जन्मद्वयेऽपि मृत्युकक्षता मूषयत । किं कुर्वं—कृपाचरन् उपकुर्वन्
कृपाकामन्थान् कुर्वन् । कान्, धर्मार्थकामसध्रीचः त्रिवर्गसहकारिण पुरुषान् ।
कथं, यथार्थार्थं यद्यद्यस्य यस्य योग्य दानमाणादिक तत्तस्य तस्य कुर्वन्नि-
त्यर्थः ॥ ७४ ॥

एवं समदृष्टि पात्रदात्ति च प्रथम्येताभिषावेदानी दयादर्पि विदेवतमवे—
नेपादिशस्त्राह—

सर्वेषां देहिनां दुःखाद्धिभ्यतामभयप्रदः ।

दयाद्रो दातृर्धारयो निर्भी सौरूप्यमभुते ॥ ७५ ॥

टीका—अभुते प्राप्तोनि । कौऽर्था, भेभयप्रद प्राणादिभयापमारकः ।

१ तेनार्थान धृत सर्वे तेन तप्त पर तप ।

तेन कृत्स्नं हृत दान यः स्यादभयदानवान् ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणां जीविष मूलमित्यते ।

तद्रक्षता न किं दण इरता तप्त किं हृतम् ॥

दानमन्वद्भवेन्मा वा नरधेदभयप्रद ।

सर्वेषामेव दानानां वतस्तदानमुत्तमम् ॥

यो भूतेष्वभयं दद्यात् भूतेष्वरतस्य सो भयम् ।

यार्त्तित्वायैते दानं तारणाध्यास्यते फलम् ॥

सौरूप्यमभयादाहुराहासार्द्रांगवन्भवेत् ।

आरोग्यमपधान्त्सर्वं धृतास्त्वया धृतकेवली ॥

(शेषव्यवहारे)

कैषां देहिनां प्राणिनां । किं कुरंतो, विभ्यन्ते प्रप्यन्ते । कम्मार्, दुःखार्
 देहमनस्तापान् । कियन्ते मर्यन्ते । किम्, अभुते, मौम्यं स्नानिदयं । उप्य
 क्षणास्पर्शं गाम्भीर्यं तेजस्विन्यमादेयं मौभाग्यं मौम्यं स्यागिर्यं भोगिर्यं
 यशस्विर्यं निरामयं चिरजीवित्यमित्यादिलोकोत्तरगुणग्रामं । किंविशिष्टं यन्,
 निर्भाः मर्यन्ते भयराहित । किंविशिष्टोऽस्मी, द्यावैः कल्याणमुदुहदयः । पुन
 किंविशिष्टं, दातृपौरेय भक्तादिदातृणामप्रणी । धर्मार्थकाममोक्षाणां जीवि-
 तमूल्यावर्जावितप्रद् किमाभिमनं न ददातीति भावः ॥ ७५ ॥

अथ कर्मधर्ममित्यादि प्राक् सूक्तित प्रपञ्चयन् धितभरणकृपादानपुरम्पदं
 दिवाभोजनमुपादिगच्छीरादीनां रात्रावप्यप्रत्याप्येयतामाप्यानि—

भृत्वाऽऽश्रितानशृत्वाऽऽर्तान्कृपायाऽऽनाश्रितानपि ।

भुञ्जीतान्ध्रमुंभपज्य-ताम्वूलैलादि निश्यपि ॥ ७६ ॥

टीका—भुञ्जीत भेदनादिकमुपयुञ्जीत गृही । क, अन्हि दिने । किं
 कृत्वा, भृत्वा पोषयित्वा । कान्, आश्रितान् अनन्यस्वामिकान् मानुषान्
 तिरश्चथ । किंविशिष्टान्, अवृत्त्या जीवनाभावेनार्तां अनवस्थिताधिनाम्नान्,
 न केवलमाश्रिताननाश्रितानपि भृत्वा । कया, कृपया करुणया, न केवलं
 तथा कृत्वा दिवा भक्तादिकं भुञ्जीत । निश्यपि रात्रावपि भुञ्जीत । किं तन्,
 भ्रम्व्वादि अम्यु जल, भैषज्यमौषधं ताम्वूलं क्रमुकं, पृला प्रसिद्धा । आदिश-
 क्त्वेन जातीफलकर्पूरादिमुखवासनप्रायद्रव्यपरिमहः ॥ ७६ ॥

मनोभूरिव कान्ताङ्गं सुवर्णाद्रिव सिधरः ।

सरस्वानिव गम्भीरो विवस्वानिव भास्वरः ॥

आदेयः सुभग. सौम्यस्त्यागी भोगी यशोनिधिः ।

भवत्यभयदानेन चिरजीवी निरामयः ॥

१ ताम्वूलमौषधं तोयं मुक्त्वाऽऽक्षरादिकां कियाम् ।

प्रत्याप्यानें प्रदीयेत यावत्प्रातर्दिनं भवेत् ॥

सेव्यानामप्यर्धानां सेवायामसम्भवत्यां कालपरिशिष्या प्रत्यान्वेयता
मुपदिश्य तन्प्रत्यान्वयानं कालवत्तया समर्धयते—

यावन्न सेव्या विषयास्तावत्तानामवृत्तितः ।

व्रतयेत्सव्रतो दैवान्मृतोऽप्युत्र सुखायते ॥ ७३ ॥

टीका—आमवृत्तितो व्रतयेत् आमवृत्तेर्निवृत्तिर्मेऽस्य ताम्बूलादेरिति
नियमयेदृही । वान्, तान् ताम्बूलकामिस्यादिविषयान् । कथं, तावन्
तावन्तं कालं । यावन्किं, यावन्तं कालं । न सेव्या न सेविषुं सम्भाष्या । के
ते, विषयाः । एवं कृते किं कालं स्यादित्याह—सुखायते सुखमनुभवति ।
कोऽसौ, स तथा कृतनिपमः । व, अमुत्र परलोके । किंविशिष्टो, मृतः ।
कस्मान्, दैवान् कर्मवशान् । किंविशिष्ट सन्, समतस्तथावतभावित ॥७३॥
तपश्च यं च शक्तिं ह्युपैत तद्विशेषविधिसभिधत्ते—

पञ्चम्यादिविधिं कृत्वा शिवान्ताभ्युदयमदम् ।

उद्योतयेद्यथासम्प्रतिपिचे प्रोत्सहेन्मनः ॥ ७८ ॥

टीका—उद्योतयेत् उद्यापयेत् । कं, पञ्चम्यादिविधिं पञ्चम्यां पुण्याज-
लिमुन्नावलिरक्षत्रपादिविधामं । किंविशिष्ट, शिवान्ताभ्युदयप्रदं नि धेयमाव-
सानशकृत्परदिपदसम्पादकं । किं, कृत्वा यथाज्ञापं परिमत्ताप्य । कथम्
उद्योतयेत्, यथासम्प्रथाविभवं । ननु निष्यानुष्ठाने सत्यपि किमिदमनुष्ठीयते
इत्याह—प्रोत्सहेत् नित्यानुष्ठानांपक्षया प्रकर्षेणोन्माह गच्छेत् मनश्चितं ।
क, निमित्ते नैमित्तिकानुष्ठाने ॥ ७८ ॥

अथ व्रतग्रहणरक्षणच्छेदोपस्थापनविधीनुपदिशति—

सर्माक्ष्य व्रतमादेयमाप्तं पालय प्रयत्नतः ।

छिन्न दर्पात्प्रमादाद्वा मृत्यवस्थाप्यमञ्जसा ॥ ७९ ॥

टीका—आदेयं प्राद्यं धेयोऽर्थिता । किं तन्, व्रतं । किं कृत्वा, सर्माक्ष्य
आप्तानं देशकालस्थानतहापार्श्वं सम्यगालोष्य । तथा पाहयं रक्षणीयं
व्रतं । किंविशिष्टम्, आप्तं तथा गृहीतं । कस्मान्, प्रयत्नतः । प्रवृत्त्यतनया ।

तथा प्रत्यवभ्याष्य प्रायश्चित्तविधिना पुनरनुसन्धेयं व्रतं । कथम्, अत्रासा
मद्य एव । किंविशिष्टं तन्, छिन्नम् अतिचरितं । कस्मान्, दर्पात् मदावेशान्
प्रमादाद्वाऽनवधानान् ॥ ७९ ॥

किं व्रतमित्याह—

सङ्कल्पपूर्वकः सेव्ये नियमोऽशुभकर्मणः ।

निवृत्तिर्वा व्रतं स्याद्वा प्रवृत्तिः शुभकर्मणि ॥ ८० ॥

टीका—स्याद्भवन् । किं तन्, व्रतं । किं, नियमः प्रत्याख्यानं । ङ, सेव्ये
स्वदारताम्बुलादी । किंविशिष्टं, संकल्पपूर्वकः, इदमित्यदंतावन्तं कालं न
मेविष्येऽहमिति मनसाऽप्यवमार्यं कृत्वा इत्यर्थः । अथवा अहमिदमित्यदे-
षावन्तं कालं मेविष्याम्येवेति सङ्कल्पेन नियमं प्रतिज्ञा व्रतं स्यात् । अथवा
व्रतं स्यात् । किं, निवृत्तिः विरति । कस्मान्, अशुभकर्मणो हिंसादेः । किंवि-
शिष्टा, सङ्कल्पपूर्विकेति लिङ्गवर्णिनामेव सम्बन्धः । अथवा व्रतं स्यात् । किं,
प्रवृत्तिराचरणं । ङ, शुभकर्मणि पात्रदानादौ । सङ्कल्पपूर्विकेत्यत्रापि
योग्यम् ॥ ८० ॥

विशिष्टागमप्रत्यवायवृत्तभाषाणिरक्षाविधिमनुशास्त्रि—

न हिंस्यात्सर्वभूतानीत्यार्षे धर्मे प्रमाणयन् ।

सागसोऽपि सदा रक्षेच्छरत्या किं नु निरागसः ॥ ८१ ॥

टीका—रक्षेन् पालयेन् । कोऽर्था, धर्मो धार्मिकः । कान्, सागसोऽपि
स्यापराधात्तपि शीवान् । कथा, शक्या यथाशक्ति । किं निमित्तं, धर्मे धर्म-
निमित्तं । ङ, सदा सर्वमिदम् काले । किं नु निरागसो निरपराधात् विशेषणो
रक्षेदित्यर्थः । किं कुर्वन्, प्रमाणयन् अविमवात्पन् इत्येवमित्यर्थेति प्रति-
पद्यमानः । किं तन्, भार्ये ऋषिभिः प्रोक्तं शास्त्रं । किंवापिवाह—इति एव
कथं । न हिंस्यात् न हन्यात् । कोऽर्था, धर्मोऽर्था । कानि, सर्वभूतानि सर्वान्
प्रत्यवायवर्तीवान् ॥ ८१ ॥

आहृत्त्रिहृत्तिसाहस्रिणागमुदरिखायांस्तरण्यामेव मत्पर्यवने—

भारम्भेऽपि सदा हितां शुधीः साहकृत्स्विकी स्यन्तु ।

ग्रनोऽपि कर्षकादृशः पापोऽग्रमपि धीवरः ॥ ८२ ॥

टीका—त्यजेत् परिहरेत् । कोऽमौ, सुधी सास्त्रबलेन हिमायाः कालमे-
नदिति निश्चितमिति । को, हिमा प्राणानिपात । किञ्चिद्विद्या, साङ्ख्यिकी
भ्रमु अन्तुमात्मापार्थिवेन इमीति सङ्करपर्युक्तिकी । आरम्भज्ञा तु हिंसाऽपराध-
प्रायान्वायेति तत्र यतनामेव कुर्यादिति भाव । क मति, आरम्भेऽपि कृप्या-
दिकर्मण्यपि प्रवर्तमानः । कथं, मया नित्य । हि यस्मान् भवति । कोऽमौ,
धीवरो भाषिणः । किञ्चिद्विद्य, उच्च. पाप उच्छृष्टपातकी । किं कुर्वन्नपि,
यहम्मन्पाद इतिऽयामोऽप्यभिधानेन प्रकृतोऽप्यपराधपि । कस्मान्, कर्षकात्
कर्षणप्रकृत्यात् । किं कुर्वतो जनतोऽपि देवमाह्वयकुरुत्वाद्यर्थं धान्यमुत्पादयि-
त्यामीति अभिष्यानविशेषेण प्रकृताद्गहनपि मारयत ॥ ८२ ॥

परिधिष्यतया स्ववस्थाप्यमान हिमादिप्राणिनां बध प्रतिविधानुमाह—

हिंस्रदुःखिसुखिप्राणि-घातं कुर्यान्न जातुचित् ।

अनिमसहश्वभ्रार्ति-सुखोच्छेदसमीक्षणत् ॥ ८३ ॥

टीका—न कुर्यात् भेषोऽर्थी । क, हिंस्रदुःखिसुखिप्राणिघातं । कथं, जातु-
चित्तु कदाचिदपि । घृत्, अतीत्यदि-हिंसा व्याघ्रादयः । अत्र केचिदाहुः,
हिंस्रजीवा इत्यस्या । हिंस्रे ह्येकस्मिन्हेते भूयसां रक्षा कृता भवति । तत्र
धर्माधिगम पापोररमथ स्यात् । तदयुजमतिप्रमद्वान् । सर्वेषां प्राणिनां
हिंस्रतया हन्तव्यतानुपह्वान् । तथा च साभिमिच्छता तथावादिनां मूलोच्छेदः
स्यात् । न च सदुरक्षणाभिप्रायेणापि हिंस्र हिंस्रतां धर्म- पापोच्छेदो वा
युज्येत । इयामूलव्याप्तयो । यद्य समारमोषक प्रचक्षते तु तिनो जीवा इन्त-
र्याम्नेषां विनाशो दुःखविनाशसम्भवादिति, तदप्यनुक्त । तेषां स्वल्पदुःखानां
निहतानां अरकेऽनन्तदु रेय संयोजनाया दुर्निवारणात् । अन्ये त्वाहु -सुखिनो
हन्तव्याः यतः समारं सुख दुर्लभ । सुखिनश्च हता सुखिन एव भवन्तीति
तदप्यसङ्गतम् । सुखिनां हन्तमानानो तु नावेदोन सुखोच्छेदस्यावश्यम्भावात् ।
दुःखमृष्युना च दुःखीनानुसन्धानात्तु हन्तदुर्गातिदुःखावर्तानिर्वर्तनात् । तदप्य-
मतिप्रमद्वान् । स्वगता परगता वा यथाकथञ्चिन्नियमाणा हिंसा न धर्मोच-
स्यात् । किं ताहे, पातकसम्भवापेक्षेति प्रतिपद्यमानिपेक्षाशक्ति तत्परित्यागे
धर्माधिभि मन्तन यतितप्यमिति भावसूत्रोपनिषत् ॥ ८३ ॥

अथ वाक्षिकस्य रगिन्दुद्वयोः लोकानुवृत्तयोश्च क्रिया कृष्यतयोपदिशति-

स्थूललक्षः क्रियास्तीर्थ-यात्राया दृग्विशुद्धये ।

कुर्यात्तथेष्टभोज्याद्याः प्रीत्या लोकानुवृत्तये ॥ ८४ ॥

टीका--कुर्यात् । कोऽर्था, स्थूललक्षः स्थूलं व्यवहारं लक्षयन्पालोचय-
तीति स्थूललक्षो व्यवहारप्रधानो बहुप्रदश्च गृही । काः, क्रियाः । किंविशिष्टाः,
तीर्थयात्राद्याः तीर्थान्यूर्जयन्तादीनि पुण्यपुरपाध्युपितस्थानानि तेषु यात्रा
गमनं, आद्यशब्देन रथयात्राक्षपकयात्रानिषिद्धिकाममनादयः, तीर्थयात्रा
आद्या यामु ता । किमर्थं, दृग्विशुद्धये सम्यक्त्वनिर्मलीकरणार्थं । तथा
स्थूललक्षः क्रियाः कुर्यात् । किंविशिष्टा, इष्टभोज्याद्याः इष्टाः स्वधर्मणः
स्वजना मित्रादयो भोज्यन्ते स्वगृहे भोजनं कार्यन्ते यस्यां सा इष्टभोज्या
क्रिया, सा आद्या आमु अतिथिपूजनभूतप्रत्यादिक्रियासु ताः । कया, प्रीत्या
हृषेण मोद्रेणेन । किमर्थं, लोकानुवृत्तये लोकचिन्तावर्जनार्थम् ॥ ८४ ॥

श्रेयोऽर्थिनः कीर्तिरप्यर्जनीयत्वमाह--

अकीर्त्या तप्यते चेतश्चेतस्तापोऽशुभास्तवः ।

तत्तत्प्रसादाय सदा श्रेयसे कीर्तिमर्जयेत् ॥ ८५ ॥

टीका--तप्यते सङ्क्षिश्यते । किं तत्, चेतश्चित्तं । कया, अकीर्त्या
अवशमा । भवति च । कोऽर्था, चेतस्तापो मनःकालुष्यं । किंविशिष्टो, अशु-
भास्तवः पापहेतुः । यत् एषं तत्तत्प्रसादाय । अर्जयेत् उपार्जयेत् । गृही ।
कां, कीर्तिं । कथं, सदा । कर्म, तत्प्रसादाय चेतः प्रसरणार्थम् । कर्म तत्प्र-
सादं, धेयमे । अथवा श्रेयसे । पुण्यकारणात् तत्प्रसादायेति व्याख्येयम् ॥ ८५ ॥

कीर्तुर्पार्जनोपायमाह--

परासाधारणान्गुण्य-प्रगण्यानद्यमर्पणान् ।

गुणान् विस्तारयेन्नित्यं कीर्तिविस्तारणोद्यतः ॥ ८६ ॥

टीका--विस्तारयेद्विपुलीकुर्यात् । कोऽर्था, कीर्तिविस्तारणोद्यतो यत् प्रसा-
रणप्रकारः । कान्, गुणान् दानमन्वगौचनिसादीन् । किंविशिष्टान्, परासाधा-
रणान् अनन्यमरणान् । पुनः किंविशिष्टान्, गुण्यप्रगण्यानं गुणवन्नि प्रकर्षेण
साधनीयान् । पुनरपि किंविशिष्टान्, अद्यमर्पणान् पापविष्यांनिनः ॥ ८६ ॥

एवंविधाचारपरस्व भावकस्योत्तरोत्तराभूमिकात्प्रवृत्तेन सकृद्विस्तिग्नाभितो-
द्वजविधिमुपदिशति—

सैषः प्राथमकल्पिको जिनवचोऽध्यासासृतेनासकृ-
द्विर्वेदद्रुमभावपन् शमरसोद्गारोद्गुरं विभ्रति ।
पाकं कालिकमुत्तरोत्तरमहान्त्येतस्य चर्पाफला-
न्यास्वाद्योद्यतशक्तिरुद्गचरितमासादमारोहतु ॥ ८७ ॥

टीका—भारोहतु अटतु । कोऽर्षी, मंत्र. म एव चर्षे । प. दूरामेऽत्र सेर्षोप ।
कोऽर्षी, प्राथमकल्पिक. प्रारम्भदेशमयम । कमारोहतु, उद्गचरितप्रामादं
महेत्वनाम्नायनिधर्मैर्षी । किंविशिष्ट मन्, उद्यतशक्तिरुद्गतमामर्षेः । किं
कृत्वा, भास्वाद्यानुभूय । कानि, चर्पाफलानि दर्शानिकादिप्रतिमाफलानि ।
कस्य, एतस्य निर्वेदद्रुमस्य । किंविशिष्टानि, उत्तरोत्तरमहान्ति यद्योत्तरं
पृथूनि । किं कुर्वन्ति, विभ्रति धारयन्ति । किं, पाकमाभ्यासपरिणतिं परिपाकं
च । किंविशिष्टं, कालिक कालकृतं । पुन किंविशिष्टं, शमरसोद्गारोद्गुरं शमः
प्रशाममुर्षं म एव रमो रमनेन्द्रियप्राप्तौ गुणरतस्योद्गारोऽभिव्यक्तिस्तेनोद्गुर-
मुत्करं म एव वा उद्गुरी यत्र । किं कुर्वन्, भावपन् विघ्नन् पोषयन् । कं,
निर्वेदद्रुम संसारशरीरभोगवरागपवृक्ष । केन, जिनवचोऽध्यासासृतेन
त्रिनागमभाषनापीयूषेण । कथम्, असकृदभिक्षामिति भद्रम् ॥ ८७ ॥

इत्याशाधरविश्वविद्यायां स्वोपहृथर्मासृतयागारधर्मशास्त्रिकाया

अभ्युत्तुमुदचन्द्रिकासमज्ञायामादित एकादशः

प्रकमाच द्वितीयोऽध्याय समाप्त ॥२॥

तृतीयोऽध्यायः ।

नैष्ठिकलक्षणमाह—

देशयमग्रकपायक्षयोपशमतारतम्यवगतः स्यात् ।

दर्शनिकाद्येकादशदशावशो नैष्ठिकः सुलेश्यतरः ॥ १ ॥

टीका-स्याद्भवेत् । कांऽम्नौ, नैष्ठिकः श्रावकः । किञ्चिद्विशिष्टो, दर्शनिकाद्ये-
कादशदशावशः, दर्शन निर्मलमद्यादिविरत्याहितातिशयं सम्यक्त्वमवधारतीति
'अतिशयने ठावत्' इति ठ । एवं धतिकादिप्रयो व्युत्पाद्याः । दर्शनिक
आदिर्यासां धतिकादीनां ता दर्शनिकादय एकादशदशाः श्रावकसंयमस्था-
नानि, तानां वश पारतम्य यस्य स पटमानदेशमंथम इत्यर्थः । कस्मान्,
देशेत्यादि-देशयमत्ना अग्र्याख्यानावरणान्याः कपायाः क्रोधादयस्तेषां
क्षयेनोदयाभावेन प्रत्याख्यानावरणकपायोदयाविशिष्टेन युक्त उपशम. मन्त्रस्था
तन्धयोपशमस्तम्य तारतम्य यथोत्तरमुत्कर्षस्तदुक्ततस्तत्पारतम्यात् । पुनः
किञ्चिद्विशिष्ट म्यात्, सुलेश्यतर । लिपति स्वीकरोति पुण्यपापे स्वयं जीयो
यथा सा लेश्या, अथवा लिशत्यस्वीकरोम्यामानमिति लेश्या कपायोदप-

१ लिप्यस्यास्वीकरोत्यात्मा पुण्यपापे यथा स्वयम् ।

सा लेश्येत्युच्यते रात्रिद्विविधा इत्यभावतः ॥

प्रवृत्तिर्मात्रिका लेश्या कपायोदयवृत्ता ।

भावतो द्रव्यतो देहच्छवि योऽहोभया मता ॥

कृष्णा नीलाऽथ कापोती पीता पद्मा सिता स्मृता ॥

लेश्या षड्भिः सदा तामिगृणते कर्म जग्मिभि ॥

योगाद्विरनिमिष्यात्प्रकपायजनितोऽहिगनाम् ।

गंस्कारो भावलेश्याऽस्ति कस्मात्पापवशात्तमम् ॥

कापोती कथिता तीम्रो नीला तीमन्तरो त्रिनैः ।

कृष्णा तीमतमो लेश्या परिणामः शरीरिणाम् ॥

पीता निवेदिता मन्दः पद्मा मन्दतरो बुधः ।

शुभा मन्दतमरतामो वृद्धिः वरुथानवादिनी ॥

रतिना योगप्रकृति रीत्या भावत, इत्यनन्तु चार्थस्त्वविन्दया । सा च
द्विगत्पदि कृष्णादिभेदेन चोदा, कृष्णा भीमा चापोती रीत्या पद्या दुरा

निर्गुणकल्पयेत्तुं भावा हासोपहासयो ।
उच्यते रतिनादान भावनेत्या चलादिनाम् ॥
पदपदः अनुपुं विवेकावितराननम द्रुभा भिषु ।
द्रुभा गुणेषु घटवेवा लेःया निरुच्यमन्निमम् ॥
रागद्वेषमहाविश्रो दुष्टदो दुष्टमानस ।
शेषमानःदिभक्तनीमघरतोऽनन्त्यानुबन्धिभिः ॥
निर्दयो निरनुषोःसो मत्तमांगःदिलम्पट ।
मर्कदा चटमागन्तः कृष्णोद्वयान्वितो जनः ॥
चोर्पा मानी मायो सोभा । रागी दुर्पा मोही शोकी ।
द्विग कूरधरश्चोरो । मूर्ख स्तब्ध स्वर्थाकारी ॥
निद्रात्तु वामुखो मन्द कृत्याकृत्याविचारकः ।
महामूर्खो महारम्भो नीललेयो निगलने ॥
शोकभीमलारामुषापरनिन्दापरायण ।
प्रदांगति सदाऽऽश्मानं स्तूयमान प्रहृष्यति ॥
कृद्ग्रहानी न जानाति न मूढ स्वपरान्तरम् ।
अहङ्कारमहामरुतः समस्तां कुर्वते क्रियाम् ॥
आधितो निगरी दले रणे मर्लुम्वीहने ।
परर्षामयशोर्षणी शुक्तः चापोलेऽयया ॥
समदृष्टिर्विद्वेषो द्विनाहितविवेकक ।
बदान्यः सदयो दक्ष पीतलेदो महामताः ॥
दुर्चिर्दानरतो भद्री विनीतात्मा प्रियंबदः ।
साधुपूजोद्यत साधुः पद्मलेयो नयकियः ॥
निर्मिदानोऽनर्हवारः पक्षपातोऽज्ञतोऽशाठः ।
रागद्वेषपराचरिण दुष्टलेदयः स्विराशय ॥
लेजः पद्या लया द्रुमा लेदयास्तिरः प्रचरिक्काः ।
संवेगमुत्तमं प्राप्त क्रमेण प्रतिपद्यते ॥

चेति । प्रशस्ता लेश्या यस्यासौ सुलेश्यः प्रकृष्टः पाक्षिकापेक्षया सुलेश्यः ।
सुलेश्यतरः अथवा सर्वेऽपि यद्योत्तरं विशुद्धतरलेश्याः स्युः ॥ १ ॥

दर्शनिकादीनुद्दिशन्तेषां गृहिव्यग्रहचारिण्वभिभुक्त्वानि जघन्यमध्यमाते-
मवाद्य विभक्तुमार्याद्वयमाह—

दर्शनिकोऽथ प्रतिकः सामयिकी प्रोपधोपवासी च ।

सचित्तदिवाभंभुन-विरतो गृहिणोऽणुयमिषु हीनाः पट्॥२॥

अग्रहारम्भपरि-ग्रहविरता वर्णिनस्त्रयो मध्याः ।

अनुमतिविरतोदिष्टवि-रतावुर्भा भिक्षुकौ प्रकृष्टौ च॥३॥

युग्मं ।

टीका—अथशब्दोऽग्रानन्तरार्थं प्रत्येकं योज्यं । भवन्ति । के, श्रावकाः ।
कति, पट् । किंविशिष्टा भवन्ति, हीना जघन्या । केषु मध्ये, अणुयमिषु ।
श्रावकेषु न केवलं हीना गृहिणश्च । क कः, दर्शनिकोऽधानन्तरं प्रति-
कस्मत्त सामयिकी तदनु प्रोपधोपवासी तदनन्तरं सचित्तविरतोऽपि दिवा-
भंभुनविरतश्च । भवन्ति । के ते, त्रय । किंविशिष्टा, न वा अणुयमिषु मध्ये
मध्यमाः । पुन किंविशिष्टा, वर्णिनो मङ्गचारिण । कति, त्रय । किमाल्या,
अग्रहारम्भपरिग्रहविरता अग्रहविरत, आरम्भविरत परिग्रहविरतश्च
। तदनन्तरं भवतः । कौ, उर्भा । किंविशिष्टौ, प्रकृष्टौ अणुयमिषु मध्ये
उत्कृष्टौ । पुन किंविशिष्टौ, भिक्षुकौ । अल्पा भिक्षा यद्यपेक्षया यद्योक्ता
। किमाल्या, अनुमतिविरतोदिष्टविरतौ ॥ २।३ ॥

नैष्ठिकोऽपि यादृश सन् पाक्षिकस्यपदेशमेव लभते तादृश दर्शयति—

दुर्लेश्याभिभवाज्जातु विषये कश्चिदुत्सुकः ।

स्वलक्षणपि क्वापि गुणे पाक्षिकः स्यान्न नैष्ठिकः ॥ ४ ॥

१ यत्र गृहिणो द्वेषान्धस्य सुग्रहचारिणः ।

भिक्षुकौ द्वौ तु निर्दिष्टौ ततः स्यात्सर्वतो यतिः ॥

आद्यास्तु बहुत्रयस्याः सुमेध्यमास्तदनु त्रयः ।

दोषो द्वावुत्तमावुर्भा त्रयेषु त्रिनशासने ॥

टीका—स्वाङ्गवेन शूरी । किंविशिष्टे, वाञ्छिको न भिष्टिकः । किंविशिष्टः
 मन्, उक्तुः शोच्यताभिस्तत् । क, विषये इन्द्रियार्थे । किंविशिष्टे, क्वचिन्
 कामिन्वादीनामन्यतमे न सर्वत्र । कदा, ज्ञानु कदाचिच्च सर्वदा । कस्मान्,
 दुर्मेस्वामिभवात् दुर्मेस्वया कृष्णनीलकापोतीनामन्यतमया अभिभवः कुल-
 भिष्टिमिनाखेननशाभेन्मात्कर्मकारोद्दोषरत्नमाद्येनो न वाऽऽभिन्य । न केवले
 मया भवन् । स्मल्लहपि अनिचार सप्तश्र अन्वयस्तपूर्वस्वातसंभवस्य दुर्भर-
 न्वाद्वा मनसः । क, गुणे । किंविशिष्टे, क्वचि मद्यविरत्यादीनामन्यतमे न
 सर्वत्र ॥ ४ ॥

दर्शनिकादीनामा स्वप्नानुष्ठानदास्यांशुत्पन्न एव दर्शनिकादिष्वपदेशः
 स्वाङ्गावतान्मु पूर्वपूर्वाऽमादिति बोधयन्नाह—

तद्दर्शनिकादिश्च स्थैर्यं स्वे स्वे व्रतेऽग्रजन् ।

सुभते पूर्वमेवाप्याद्यप्यपदेशं न तूत्तरम् ॥ ५ ॥

टीका—सुभते । कोऽर्था, दर्शनिकादिश्च दर्शानकमनिकादिरपि धावकवि-
 कल्प । क, स्वपदेशं सन्तो । किंविशिष्टं, पूर्वमेव प्रालम्भेव । न तु न पुनः ।
 उत्तरं परापेक्षया पर । कस्मान्, अप्यात् परमार्थतो स्वपहारादुत्तरमपि सुभते ।
 क्वचिन्, तद्दर्श भिष्टिकमात्रवन् । किं कुर्वन्, भवजन् भगप्यन् । किं तन्, स्थैर्यं
 निरपत्वं क्वचिक्दाचिक्त्वांस्त्रिचालनम् । क, स्वे स्वे व्रते निरनिचाराहमूल-
 गुणादिलक्षणे ॥ ५ ॥

एतदेव समर्थयितुमाह—

प्रारब्धो घटमानो निष्पन्नश्चाहृतस्य देशयमः ।

योग इव भवति यस्य त्रिधा स योगीव देशयमी ॥६॥

टीका—भवति । कोऽर्था, स देशयमी भावकः । क्वचिधा, त्रिधा त्रिप्रकारः ।
 क इव, योगीव यथा प्रारब्धयोगो घटमानयोगो निष्पन्नयोगश्चेति
 नैगमादिमयापेक्षया त्रिविधो योगी तथा प्रारब्धदेशयमो घटमानदे-
 शयमो निष्पन्नदेशयमश्चेति त्रिविधः धावकोऽपि स्वादिग्यर्थे । यस्य किं,
 यस्याहृतस्य त्रिनेककारणस्य सतो भवति । कोऽर्था, देशयमी देशसंय
 किंविशिष्टः, प्रारब्ध इत्यङ्गम्., तथा घटमानः सम्पद्यमानः, तथा नि-
 पत्येत्तं प्राप्तः, क इव, योग इव समाधिर्यथा ॥ ६ ॥

एवं स्थलशुद्धि विधायाधुना दर्शनिकस्वरूपनिरूपणार्थं श्लोकद्वयमाह—

पाक्षिकाचारसंस्कार-दृढीकृतविशुद्धदृक् ।

भवाद्भगवोपनिर्विण्णः परमेष्ठिपदैकधीः ॥ ७ ॥

निर्मूलयन्मलान्मूल-गुणेष्वग्रगुणोत्सुकः ।

न्याय्यां वृत्तिं तनुस्थित्यं तन्वन्दर्शनिको मतः ॥ ८ ॥

युग्मं ।

टीका-मतः एवम्भूतनयादिष्ट सूरिभिः । एतेन नैगमनयादेशान्पाक्षिक-
स्यापि दर्शनिकत्वमनुज्ञातं भवति । ततो न ' ध्रावकपदानि देवैरेकादश
देशितानां'त्यनेन विरोधः, पाक्षिकस्य द्रव्यतो दर्शनिकत्वान् । कोऽर्था, मत-
दर्शनिकः । किलक्षणः, पाक्षिकाचारस्य पूर्वाध्याये प्रपञ्चेनोक्तस्य संस्कार
उत्कर्षस्तेन दृढीकृता निश्चलत्वं नीता विशुद्धा निर्दोषा दृक् दर्शने येन स
पाक्षिकाचारसंस्कारदृढीकृतविशुद्धदृक्, तथा भवाद्भगवोपनिर्विण्ण भवाद्भग-
भोगाः संसारशरीरेष्टविषयाः, अथवा भवाद्भगं संसारकारणं यो भोगो गृह्ण-
पूर्वकं कामिन्यादिविषयसेवनं ततो निर्विण्णो विरक्त- प्रत्याप्त्यानावरणान्य-
चारिग्रमोहकभंविपाकयज्ञान् कामिन्यादिविषयान् भजन्नपि तत्राकृतमेवानि-
बन्ध इत्यर्थः, तथा परमेष्ठिपदैकधीः परमेष्ठिरदेवेषु भवेत्तद्विषयगुणस्वरणेषु एका
धीरन्तर्हीर्ष्यस्य स तथोक्तः । आपदाकुलितोऽपि दर्शनिकमन्त्रितृप्त्यर्थं शान्त-
नदेवतादीन् कदाचिदपि न भजते । पाक्षिकस्तु भजन्परान्येवमर्थमेकग्रहणम् ।
तथा निर्मूलयन् मूलादपिनिरस्यन् । कान्, मलान् अनिचारान् । केपु,
मूलगुणेषु तथा अग्रगुणोत्सुकः अग्रगुणे प्रतिपद्यते उत्सुकोऽनुष्ठानमुत्सुक-
ण्डितः । तथा तन्वच्छनुबन्धन् । कां, वृत्तिं कृत्यादिवर्ता । किञ्चिद्विष्टो, न्याय्यां

१ आशुवेने श्पुटमिह गुणा निर्मला धारणाया ।

पापध्वंसि प्रतनपमलं कुर्वता धावकायम् ।

कर्तुं शक्यं स्थिरमुहभरं मन्दिर गलपूर

न श्येयोमिदं नमस्ते निर्मितं प्रावनात् ॥

२ वृत्तिं वृत्तिया गोरक्षमुपायैर्गुणितं वृत्तम् ।

शोकद्वयादिदृष्टी च धनार्थी संप्रदेव कियाम् ॥

एवमेव बुद्ध्यानुभवा । किमर्थं, तन्निष्ठार्थं द्वाविंशत्यर्थं न विषयोपमेवत्यर्थं
एवंविधप्रमाणो दर्शनिको नाम भावको मन्यते ॥ ७८ ॥

अथ मयादिप्रत्ययान्तार्थं तद्विषयविषयिकेभ्योऽर्थमाह--

मयादिविक्रयादीनि नार्यः कुर्यान्न कारयेत् ।

न चानुमन्येत मनो-वाक्यार्थस्तद्गतद्युते ॥ ९ ॥

टीका--न कुर्यात् । कोऽर्थो, भावो दर्शनिकः । कानि, मयादिविक्रया-
दीनि मयादीनां मयमात्मभुक्तवर्माणप्रभृतीनां विक्रयादीनि भाद्रिष्यद्वाप्य-
स्वात्मकसंस्कारोपदेशात्प्रादानं । तथा न कारयेत् । न चानुमन्येत नाप्यनु-
मति दद्यात् । के., मनोवाक्यार्थं मनसा वाचा वायेत च । किमर्थं, तद्वत्तद्युते
मयादिविक्रयादीन्मूलगुणनिर्मलीकृतार्थम् ॥ ९ ॥

अथैतानाममयादिप्रत्ययान्तं इत्यलनुपदेशार्थमाह--

भजनमयादिभजनस्त्री-न्तादौःसह संसृजन् ।

भुक्त्याऽऽर्था र्थति साकीर्ति मयादिविरतिसतिम् ॥ १० ॥

टीका--एति अष्टमि । कोऽर्थो, मती पुमान् । कां, मयादिविरतिभति-
म् अष्टमूलगुणहानि । विविदितां, साकीर्ति वाप्यतत्प्राप्ततां । किं कुर्यन्,
भजनं मेवमात्रं । का, स्त्री । विविदिता, मयादिभजो मयमाद्यादिसेविनी ।
न कंधल ता भजनं संसृजेत्थं संसृजे कुर्यन् । के सह, तादौर्भयादि-
भाविष्य पुम्भि । अ, भुक्त्याऽर्था भोजनभाजनतामनादौ ॥ १० ॥

एव श्रामान्यतो मूलप्रत्ययान्तविरतिसतिभिर्भय मयादिप्रत्ययान्तविरतिसु-
त्थार्थमाह--

सन्धानकं न्यजेत्सर्वं दधि तक्रं द्रव्यहोषितम् ।

काञ्चिकं पुष्पितमपि मद्यप्रतमलोऽन्यथा ॥ ११ ॥

टीका--न्यजेत् । कोऽर्थो, दर्शनिकः । किं तद्, संधानकं । विविदिष्टं,
सर्वं । एतेन काञ्चिकवटकादेरेव ह्येषां दर्शयति । उक्तं च--

१ मयादिव्यादिहेतु पात्रमर्थं च नाचरेत् ।

तदामशादिसर्वं न कुर्यात् कदाचन ॥

एवं स्थलशुद्धिं विधायाधुना दशानिहरस्वरूपनिरूप-
 पाक्षिकाचारसंस्कार-दृढीकृतविशुद्ध-
 भवाह्वगबोधनिर्विण्णः परमेष्टिपदैक-
 निर्मूलपन्मलान्मूल-गुणेष्वग्रगुणोन्-
 न्याय्यां वृत्तिं तनुस्थित्यं तन्वन्दशी

टीका-मत. पृथग्भूतनवादिष्टः श्रीभिः । एतेन
 स्वादि दशानिहरस्वरूपमनुजातं भवति । ततो म १ अ
 देशगतानी'त्यनेन विरोधः, पाक्षिकस्य द्रव्यतो दशानि
 ह्वानिक. । किंलक्षणः, पाक्षिकाचारस्य पूर्वस्थाप्ये
 उक्तप्राप्तेन दृढीकृता निश्चल्यं नीता विगुह्या ि
 पाक्षिकाचारसंस्कारदृढीकृतविशुद्धरह, तथा भवाह्वग
 बोधा. मगारगगरीरेष्टविषया, भयया भवाह्वगं संस्था
 नुबद्ध कामिण्यादिविषयमेवमेव ततो निर्विण्णो विरह.
 चादिप्रयोगकर्मविषयाकवशात् कामिण्यादिविषयान् भ-
 र्त्तय ह्वयः, तथा परमेष्टिपदैकधी. परमेष्टिपदैकु अर्द्ध-
 क्षीर्यारैष्टिपदैव न तथोक्त । भावदानुचितोऽपि दशानि
 नरेवनादनि क्वाचिदपि न भवति । पाक्षिकस्य भवत्पर्य-
 तथा निर्मूलपन्मूलात्तिसिक्तम । कान्, मलान
 म्मेगुणेषु तथा अग्रगुणो'मुक्त अग्रगुणे अतिव्यये
 विदत । तथा तन्वन्दनूचमन् । की, वृत्ति ह्वयदिव्यौर्गा ।

- १ आद येने एष्टीमिह गुणा निमित्तं पाशलाया
- पाशलाय मे अत्यन्तमर्त्तं कुर्वता यावदपि ।
- २ तं अन्वै विवाद्युनन अतिवृत्तं मन्वृत्
- ३ क्वदे'अन्वदमन्वे निमित्तं पाशलाय ॥
- ४ तं व'जाया संशयमप्यनिमित्तं नृणां ।
- ५ तं वृत्तं वदती न भवति वे'वद विषयम् ॥

रिपु कर्मिणोपिन्द्रप्रदाननेत्राभ्रननेत्रनदनाप्रानादिषु, किं पुनः स्वास्व्यानु-
 श्रितिकर्मपरणदिविधिविचलविशदार्थं ॥ १३ ॥

ब्रह्मदुम्बराविरलतिचारपरिहारार्थमाह—

सर्वं फलमाविज्ञातं शार्ताकादि स्वदारितम्
 तद्दुम्बरादिसिम्बीश्च स्वादेष्टोदुम्बरघ्ननी ॥ १४ ॥

टीका—न स्वादेष्ट भक्षयेत् । कोऽर्था, उदुम्बराघ्ननी विष्यलादिफलनिवृत्त
 किं तन्, फलं सर्वं । किञ्चिदिष्टम्, आविज्ञातमज्ञाननाम । तथा न स्वादेत् ।
 किं तन्, शार्ताकादि । आदिशास्त्रेण चर्चरबदरगुणफलादिः । किञ्चिदिष्टम्, अदा-
 रितमधिकं अतोऽधिनमध्यमित्यर्थः । तथा भक्ष्यादिसिम्बीः भक्षराजमात्रप्रमुक्त
 फलिका न स्वादेत् । किञ्चन्, तद्दुम्बरादिसिम्बी इत्यर्थः ॥ १४ ॥

अनस्मिन्भोजनानिचारमाह—

सुहृतेऽन्ये तथाऽऽघेऽहो यत्प्रभाप्नस्तमिताग्निः ।
 गदच्छिदेऽप्याघ्नपृता-द्युपयोगश्च दुप्यति ॥ १५ ॥

टीका—दुप्यति दोषो भवति । कोऽर्था, कस्य भोजनं । अ, सुहृते घटिका-
 द्वये । कस्य अहो दिनस्य । किञ्चिदिष्टे, अन्ये पर्यन्तवर्तिनि । तथा भाये
 प्रथमे । कस्य, अनस्मिन्भोजनानि अनस्मिन्ने सूर्येऽभ्यानीत्येवंगतस्य । तथा
 दुप्यति । कोऽर्था, आघ्नपृताद्युपयोगः घृतचारणोचमोद्यादिकलानां घृतशरीरे-
 श्चुरमादीनां च भोजनं । कस्य, गदच्छिदे रोगनिवृत्त्यर्थं, किं पुनः स्वास्व्यानु-
 श्रित्याद्यर्थमित्यपिवाच्यार्थं ॥ १५ ॥

जलगालनप्रतानिचारनिवृत्त्यर्थमाह—

सुहृतेषुगमोर्ध्वमगालनं वा दुर्वाससा गालनवम्बुनो वा ।
 अन्यत्र वा गालितशेषितस्य

न्यासो निपानेऽस्य न तद्ब्रूतेऽर्च्यः ॥ १६ ॥

टीका—अर्च्यं इति लिङ्गविपरिणामेन सम्बन्धः । न अर्च्यं निगमिमित्यर्थः ।
 किं तन्, अगालनमध्यावणं । कस्य, अम्बुनो जलस्य । कस्य, सुहृतेषुगमोर्ध्वं घटि-
 काचतुल्यादुपरि । अ, तद्ब्रूते गालितजलपाननिश्चयी । वाशान्नाशयोऽपि पर-

जायन्तेऽनन्तशो यत्र प्राणिनो रमकायिका ।

मन्थानानि न बहस्यन्ते तानि मर्वाणि भक्तिकाः ॥

तथा त्यजेत् । किं तत्, दधितकं दधि च मधितं च । किंविशिशं, पुष्पितं ग्रहीपितं अहोरात्रिद्वयमतिक्रान्तं । तथा त्यजेत् कातिकं, घान्याम्बं, सपुष्पमिव जातं । अपिशब्दाद्ग्रहीपितं च । अन्यथा उक्तविरयये । भवति । कोऽर्था, मधवतमल. मधविरायतिचारः ॥ ११ ॥

मांमविरायतिचारानाह—

चर्मस्थपम्भः स्नेहश्च द्विग्वसंहृतचर्म च ।

सर्वं च भोज्यं व्यापन्नं दीपः स्यादामिपद्यते ॥ १२ ॥

टीका—स्वात् भवेत् । किं तत्, चर्मस्थपम्भःप्रमुष्पमुष्पमानं । किं स्वात्, दोषोऽतिचारः । अ. आमिपद्यते मांमविरयति प्रतिपद्यायी । किं किं नदिरयाह-अग्नेो जल, वेहश्च घृतादिकं दीपः स्वात् । किंविशिशं, चर्मस्थं पुष्पा-दिस्यं जलं कुशुपादिस्यं च घृतादिकमुष्पमुष्पमानं । एतेन लडिकायादिरयश्च डिकादिस्यचूतकलादीनां चर्मोरनद्रवात्करीशूर्यंटिकापुष्पकृतकजिकारीनां च स्वाग्पनामुष्पप्रयति । तथा द्विगु रामडं दीप. स्वात् । किंविशिशं, अग्ने-मचर्म अमंद्दने स्वस्वभावेनापरिणामितं चर्मं येन तत् 'अमंभुतचर्म'नि वा पाट' । तत्र चर्मणा छादितं चर्मणि अह प्रयारितं वा रामडं न गृहीयादिति भावः । उपलक्षणमेतत् । तेन तथाभूतं लवणाद्यपि । तथा भोज्यं अन्नपुष्पादि सर्वं । किंविशिशं, स्वापन्नं कृषितं स्वात्कलितमिति यावत् ॥ १२ ॥

मपुष्पतानिचारनिवृत्तयेमाह—

प्रायः पुष्पाणि नाश्रीयान्मधुप्रतविशुद्धये ।

धृश्यादिस्त्रि मध्वादि-मयोगं नार्हति प्रती ॥ १३ ॥

टीका—नाश्रीयान् न मध्वेन मधुवित्त । कानि, पुष्पाणि । किमर्थं, मधु-मनविशुद्धये अंशुशिलानिचारनिवृत्तये । कथं, प्रायः । तेन मधुप्रतविशुद्धये-पुष्पाणां शक्यतां प्रमत्वात्प्रत्ययनिवेच. । धृश्यादिस्त्रि मध्वादि-मयोगं नार्हति प्रती । कोऽर्था, अनी मपुष्पमयो-विशुद्धये निवृत्त । अं, मध्वादिप्रयोगं माधिकमाममयोपयोगं । केन, कल्प-

द्विषु बालिकर्मपिण्डप्रदाननेत्राङ्गनसेचनदत्ताग्रायादिषु, किं पुनः स्वास्थ्यानु-
 श्रितवात्रीकरणादिविधिस्थित्यपिनाशार्थं ॥ १३ ॥

पञ्चोदुम्बरविरत्यनिवारपरिहारार्थमाह—

सर्वं फलमविज्ञातं वार्ताकादि त्वदारितम्
 तद्दृष्ट्यादिसिम्बीश्च स्वादेशोदुम्बरव्रतो ॥ १४ ॥

टीका—न स्वादेश भक्षयेत् । कोऽसौ, उदुम्बरव्रती विष्यलार्थिकनिवृत्तः ।
 किं तन्, फल सर्वं । किञ्चित्किञ्चित्, अविज्ञातमज्ञाननाम । तथा न स्वादेश् ।
 किं तन् वार्ताकादि । आदिशब्देन कर्त्तव्यदृष्ट्यादि । किञ्चित्किञ्चित्, अदा-
 रितमभिन्न असोधितमप्यमित्यर्थः । तथा भक्षादिसिम्बी, भक्षाराजमायत्रमुष्-
 फलिका न स्वादेश् । किञ्च तद्दृष्ट्या अदारिता इत्यर्थः ॥ १४ ॥

अनन्तमितभोजनानिवारमाह—

मुहूर्तेऽन्ये तथाऽऽद्येऽहो बलभाऽनस्तमितानिनः ।
 गदाच्छिन्देऽप्याम्रघृताद्युपयोगश्च दुष्यति ॥ १५ ॥

टीका—दुष्यति दोषो भवति । कोऽसौ, बलभा भोजनं । अ, मुहूर्ते घटिका.
 द्वये । कस्य अहो दिनस्य । किञ्चित्किञ्चित्, अन्ये पर्यन्तवर्तिनि । तथा माद्ये
 प्रथमे । कस्य, अनन्तमितानिन अनन्तमिते मूर्धेऽभार्तात्येवंजनस्य । तथा
 दुष्यति । कोऽसौ, आम्रघृताद्युपयोगश्च त्वचारसोचमोषादिकाद्याना घृतक्षीरे-
 क्षुरमादीनां च भक्षणं । कस्य, गदाच्छिन्दे रोगनिवृत्त्यर्थं, किं पुनः स्वास्थ्यानु-
 श्रित्यार्थनिस्थपिनाशार्थं ॥ १५ ॥

अलगालनव्रतानिवारनिवृत्त्यर्थमाह—

मुहूर्तयुग्मोर्ध्वमगालनं वा दुर्वाससा गालनवम्बुनो वा ।
 अन्यत्र वा गालितशेषितस्य
 न्यासो निपानेऽस्य न तद्व्रतेऽर्च्यः ॥ १६ ॥

टीका—अर्च्यं इति लिङ्गविपरिणामेन मन्वन्थ । न अर्च्यं निन्दमित्यर्थः ।
 किं तन्, अगालनमधावणं । कस्य, अम्बुनो जनस्य । कथं, मुहूर्तयुग्मोर्ध्वं घटि-
 काचमुष्ट्यादुपरि । अ, तद्व्रते गालितजलपाननिहायां । वासाद्वास्त्रयोऽपि पर-

व्यमनसश्च निरतिद्वारेण घृतादेशैरदुरितभेष प्रत्यावर्तनहेतुत्वं समस्ये
नद्विरतस्य लभ्यमाणफलवाद्वास्तुपालाद्युद्व्यमनानामपि दूरपरिहरणीयमु-
पादिदति-

जाग्रतीश्रकषायकर्कशमनस्कारापित्तदुष्कृतं-

श्वेतस्यं तिरयत्तमस्तरदपि घृतादि यच्छेषसः ।

पुंसो व्यस्यति तद्विदो व्यसनपित्त्याख्यान्त्यतस्तदूतः

कुर्वीतापि रसादिसिद्धिपरतां नत्सोदरी दूरगाम् ॥ १८ ॥

टीका-आख्यायन्ति व्यस्यति । के ते विदो विद्वांसः । किं तत्, घृता-
दियत्तकं । किमाख्यायन्ति, व्यमन व्यमनमितिनशब्देन व्यस्यहरमतीत्यर्थः । कथं,
तत् तस्मान् । यद्यस्मान् व्यस्यति प्रत्यावर्तयति । किं तत्, घृतादि । कान्,
पुंसः पुरुषान् । कस्मान्, भेषम अकषायणं प्रापयतीत्यर्थः । किं कुर्वन्, तिरयन्
घादयन् । किं तत्, श्वेतस्यमन्तभक्ष्यं । केः, दुष्कृतं पापः । किंविशिष्टं,
जाग्रदित्यादि, जाग्रदिति योदिनेस्त्रासिदुर्निवारं कषायं श्लेधादिभि कर्कश-
रदकर्मबन्धमद्यादुनोद्यतां मनस्कारभित्तप्रणिधानमेनापिनैरात्मना संयोजितं ।
किं कुर्वदपि, तरदपि भित्तकामन् । किं तत्, तमो मिथ्यात्वं । किं पुनर्मि-
थ्यात्वे विषतेमानमित्यपिशाब्दार्थः । एत एव तत घृतस्मान् कारणान् कुर्वीत
विदधीत । कोऽस्यां, तदूत यत्तादिविरति प्रतिरथ । कां रसादिसिद्धिपरता-
मपि, न परं घृतादिपरतामित्यपिशाब्दार्थः । किंविशिष्टं, दूरगां दूरवर्तिनीं ।
किंविशिष्टा, यतस्तत्सोदरीं घृतादिव्यमनमदर्शां, दूरगतदुष्कृतबन्धभेष प्रत्या-
वर्तनहेतुत्वाविशेषात् । रसादित्यादिनाभेदेनाजनगुटिकापादुकाविषयप्रवेसादि
गृह्यते ॥ १८ ॥

घृतनिवृत्तलिखारमाह -

दोषो होढायपि मनो-विनेदार्थं पणोज्झनः ।

हर्षामर्षोदयाद्गत्वात् कषायो ह्यंसेऽअसा ॥ १९ ॥

टीका-भवति । किं तत्, होढादि । होढा परस्परवर्षदा धावनादि
आदिशब्देन घृन्दतेनादि । किं भवति, हर्षोऽनित्यत् । करर, पणोज्झन

यानं ब्रह्मनुवाच भवेत्संनयः । त्रिमूर्तेः प्रमोदितोत्सर्गं मयि प्रमोदितं तद्विदुः
 एतन्मनामं शेषः, किं पुनर्भयाद्यर्थः । कुतो, इति मर्षोद्वात्सल्यं च प्रमोदितो
 अस्तेषु च । अत्र हि समभेदिपुमाह-दि यस्माद्भवति । शोभा, अत्र
 इत्युक्तं च । अत्र, अत्र च वागविति । केन अत्र च वागविति ॥१९॥

नेत्राणां गतवतां निवारितव्यं भावः—

अस्मैर्गौर्भेकामकिं वृथात्मा विदग्गद्यगविम् ।
 निर्ये वायादगनात्यागी तद्देहगमनादि च ॥ २० ॥

श्रीकृष्ण उवाच— इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः । किं किं
 कीदृशं चकारात् । तीव्रवृत्तयामिदं विचारितव्यम् । आर्त्तात्तद्वृत्तयामिदं चकारात् ।
 अस्मैर्गौर्भेकामकिं वृथात्मा विदग्गद्यगविम् । निर्ये वायादगनात्यागी तद्देहगमनादि च ॥ २० ॥
 अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः ।
 इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः ॥ २० ॥

इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः । इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः ।
 इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः । इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः ।
 इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः । इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः ।
 इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः । इति श्रीमद्भागवतस्य दशमोऽध्यायः ।

अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥ अत्र उवाच ॥

वस्त्रनाणकपुस्तादि-न्यस्तजीवच्छिदादिकम् ।

न कुर्यात्पक्षपापार्द्धि-स्तद्धि लोकेऽपि गर्हितम् ॥ २२ ॥

टीका—न कुर्यात् । कोऽसौ, त्यक्तपापार्द्धिः । किं तत्, वस्त्रेष्वदि, वस्त्राणि पञ्जररूपटादीनि, माणकानि सीतारामट्टादीनि, पुस्तकादीनि च लेप्यवित्र-काष्ठाश्मदन्तधातुवादिशिल्पाणि, वस्त्राणि च नाणकानि च पुस्तादीनि च वस्त्रनाणकपुस्तादीनि तेषु न्यस्तो मामोच्चारणपूर्वकः सोऽयमिति स्थापितो जीवः प्राणी गजपुरगादिभ्यश्च छिदादिकं स्पृशनाचर्तनभङ्गनादि । हि यस्मान् भवति । किं तत्, वस्त्रादिन्यस्तजीवच्छिदादिकं । किंविशिष्ट, गर्हितं निम्नितं । अ, लोकेऽपि व्यवहर्तुंजनमभ्येऽपि न परं शास्त्रे ॥ २२ ॥

परदारव्यमनदोषनिषेधार्थमाह—

कन्यादूपणगान्धर्व-विवाहादि विवर्जयेत् ।

परस्त्रीव्यमनत्यागव्रतशुद्धिविधित्तया ॥ २३ ॥

टीका—विवर्जयेत् । कोऽसौ, परदारवर्जी । किं तत्, कन्येस्वादि । कन्यादूपणं कुमार्या अभिगमन स्वविवाहनाथं दोषोद्भावनं वा, गान्धर्व-विवाहो यो भ्रातृ पितृबन्धुनां चाप्राप्तान्यापरस्परानुरागेण मिय समवाया-द्वध्वरान्यां क्रियते, आदिशब्देन हरविवाहो हरणादि । कन्या, परस्य स्त्री । परस्त्री तत्र तदेव वा व्यमन तस्य त्यागः स एव व्रतं तस्य शुद्धिनिर्दीपता तत्र विधिभ्या कर्तुमिच्छा तथा ॥ २३ ॥

सद्यःसाम्यमर्त्तनिदृश्योऽम्बतीचाराः प्रागेवोपाः । इदानीं यतो लोकादय-विरुद्धबुद्ध्या आत्मना विरति विपते परस्मिन्नपि तत्रयोगं तद्गतविमुद्गर्थं न विदध्यादित्यनुदासित—

व्रतयते यदिहामुत्रा—प्यपायावघकृत्स्वयम् ।

तत्परेऽपि मयोक्तव्यं नैव तद् व्रतशुद्धये ॥ २४ ॥

१ पञ्चम्वरसंहियार्द्धं सत्तद् व्रतणाद् जो विवर्जयेद् ।

सम्मतविमुद्गमर्द्धं यो व्रतणसाधयो भणियो ॥

टीका—प्रत्यते संकल्पपूर्वं प्रत्याख्यायते । किं तत्, यत् वस्तु । किंविशिष्टम्, अपायावयवृत्त्वात् अपायोऽभ्युदयनिःश्रेयसघ्नशानोपायः, अवयवं गच्छं, अपायभावघ्नं चापायावघ्नं ते करोति तत् । क, इहास्मि जन्मनि । तथाऽमुत्र परजन्मनि । केन प्रत्यते, स्वयं आत्मना । किं तत् घतविपर्यक्तं यस्तु । नैव प्रयोक्तव्यं प्रयोक्तव्यं । क, परेऽपि आत्मनीयं पुण्यान्तरेऽपि । कर्त्तव्यं, घतशुद्धये प्रकृतव्रत-निर्मलिकरणार्थम् ॥ २४ ॥

एवं प्रतिपन्नदर्शनप्रतिमस्य श्रावकस्य स्वप्रतिज्ञानिर्वाहार्थमुत्तरेण प्रवन्द्येन शिक्षां प्रयच्छन्नाह—

अनारम्भबंधं मुञ्चेच्चरेन्नारम्भमुच्छुरम् ।

स्वाचारप्रतिलोभ्येन लोकाचारं प्रमाणयेत् ॥ २५ ॥

टीका—मुञ्चेत् त्यजेत् । दर्शनिकः । कम्, अनारम्भबंधं तपः संयमादि-माघनतनुस्थित्वर्थायाः कृप्यादिक्रियायाः अन्यत्र प्राणिहिंसां । एतेन यदुक्तं स्वाभिममन्तभद्रदेवे—‘दर्शनिकस्मन्त्वपथगृह्य’ इति दर्शनप्रतिमालक्षणं तदपि संगृहीतं तथात्रिघट्टिमाविरतिविन्युपदेशेन पञ्चाणुव्रतानुसरणविधानोपदेशात् । तथा न चरेत् न कुर्यात् । कम्, आरम्भं कृप्यादिकं । किंविशिष्टम्, उच्छुरम् आत्मनिर्वाहभरं । परेण हि कृप्यादिक्रियां कारयतो द्वन्द्वलापवाच्च तादृशी प्रतिज्ञातधर्मकर्मानुष्ठाने गृहिणो विहस्तता भवति यादृशी तामात्मना कुर्वतः सा स्यात् द्वन्द्वावर्तविपर्ययान् । तथा प्रमाणयेत् प्रमाणं कुर्यात् न विमंसाद-येदित्यर्थः । क, लोकाचारः स्वामिमेवाकथयित्वादिर्कं । केन स्वाचाराप्रति-लोभ्येन आरम्भप्रतिपन्नव्रतानुष्ठानानुपघातेन ॥ २५ ॥

धर्मं पत्न्याः सुतरां स्युत्पादनविधिमुपदिशति—

व्युत्पादयेत्तरां धर्मं पत्नीं प्रेम परं नयन् ।

सा हि दुग्धा विरुद्धा वा धर्माद् भ्रंशयते तराम् ॥ २६ ॥

टीका—व्युत्पादयेत् तरां । अर्थाद्व्युत्पादान् धर्मोऽतिशयेन व्युत्पन्ना कुर्यात् अथवा धर्मविषये सर्वत्रापि परिवारं च पत्नीं च व्युत्पादयन् पत्नीं ततोऽतिश-येन तत्र व्युत्पादयेदिति व्याख्येयं । कोऽसौ, दर्शनिकः । को, पत्नीं भाषो ।

ह, धर्म । किं कुरु, - कथं प्रायश्चिन् । का, पत्नी । किं तद्, प्रेम स्वस्मिन् धर्मे
 च स्नेहं । किंविशिष्टं, परमुत्कृष्टं । हि यस्मात् भ्रंशयते तदा परिवारा-(श)
 दतिरायेन प्रख्यायति । काऽर्मा, सा पत्नी । कं, पुत्रं । कस्मात्, धर्मात् ।
 किंविशिष्टा मनी मुग्धा धर्मं मूढा धर्ममज्ञानतीत्यर्थे । तथा विस्त्वा पुंसि
 धर्मं वा द्वेषिणीत्यर्थः । इदमत्र तात्पर्यं धर्ममज्ञानानो विरिञ्च्य परिव्रजो नरं
 धर्माप्रख्याययति । ततोऽप्यतिरायेन तारुमिषा गृह्णीती । तदधीनत्वाद्वृद्धिमो
 धर्मकार्याणाम् ॥ २६ ॥

प्रेम परं नयद्विन्दस्य समर्थनाद्यंमाह—

स्त्रीणां पत्न्युरपेक्षैव परं वैरस्य कारणम् ।

तन्नोपेक्षत जातु स्त्री वाञ्छन्तलोकद्वये हितम् ॥ २७ ॥

टीका—भवति । किं तद्, वैरस्य कारणं वैरस्य विरगताया हेतुः । अपवा
 वैरस्य विरोधस्य कारणं । किंविशिष्टं, परमुत्कृष्टं । काऽर्मा, स्त्रीणां । किं तद्,
 उपेक्षैव अनादरश्च, न तु वैररूपनिर्धनत्वादि । कस्य पत्न्युर्भवेत् । एतत्त्वं तत्त-
 स्मात् । नोपेक्षेन, नोपेक्षणाद्यर्थेन पश्येत् । काऽर्मा, पुमान् । कां, स्त्री द्वयं
 कदा जातु कदाचिदपि धर्माद्यनुष्ठानकाले । किं कुरुन् स्त्रीणां अभिलषन् ।
 किं तद्, हितं मुन्य भुव्यकारणं च । ह, लोकद्वयेऽपि हृदयोऽके परलोके च ॥ २७ ॥

कुलसिद्ध्यादि धर्मादित्यभिच्छन्द्या भर्तृच्छन्दानुवृत्तिरेव कर्तव्येति प्राग्-
 द्विकीं शिवाः शिवाः प्रत्युच्छाह-

नित्यं भर्तृमनीभूय वर्तितव्यं कुलसिद्ध्या ।

धर्मश्रीधर्मकीर्त्यैककेतनं हि पतिव्रताः ॥ २८ ॥

टीका—वर्तितव्यं मनोवहापदमभिप्रायवर्तितव्यं । कदा, कुलसिद्ध्या कुलीन-
 नादां । किं कुर्यात्, भर्तृमनीभूय भर्तृमना भर्तृमना भूया पतिव्रतानुव-
 र्तनेनैव चिन्त्यं वाच्यं चोक्तं च । कथं, कित्यं सर्वदा । हि यस्मात् । नवन्ति ।
 का, पतिव्रताः पतिमेवैव कर्तुं प्रतिज्ञा शुभकर्मदृष्टिर्वा कर्मात् ता इत्यर्थः ।
 किं भवति, धर्मोवादि—धर्मस्य पुण्यस्य, शिवाः किमुतेभ्योऽप्यह,

आनन्दस्य, कीर्तयंशम. एकमुकृष्टमर्ष्यभिर्घोर केननें गृहं घृजो वा यान्ताः
धर्मश्रीशर्मकीर्त्यककेतनं । नित्य धर्मादिमयो धर्मादिविख्याता वा इत्यर्थ ॥२८॥
धर्माघर्षिन कुलस्त्रियामप्ययामकिं निषेधयन्नाह—

भजेद्देहमनस्तापशमान्तं स्त्रियमन्नवत् ।

क्षीयन्ते खलु धर्मार्थकायास्तदतिसेवया ॥ २९ ॥

टीका—भजेत् सेवते । कोऽर्था, त्रैचणिक. विदोषणादर्शतिकः धावकः ।
कां, स्त्रियं । कथं, यथा भवति देहमनस्तापशमान्तं शरीरमनसोः सन्तापो-
पशमो यथा भवति न पुनरत्यासक्या । क्विन्, अन्नवत् भोजनं यथा । खलु
यस्मात् । क्षीयन्ते क्षयं यान्ति । के, धर्मार्थकायाः धर्मो, धनं, शरीरं च
र्थाप्यपि । कया, तदतिसेवया अन्नस्येव स्त्रिया अप्यतिमात्रोपयोगेन ॥

पुत्रस्योत्पादनादिप्रयत्नविधिमाह—

पुत्रोत्पादनविधिस्त्वयमष्टाङ्गहृदयोक्तः—

- पूर्णषोडशवर्षा स्त्री पूर्णविशेन सङ्गता ।
शुद्धे गर्भाशये मार्गे रक्ते शुक्लेऽनिते हृदि ॥
वीर्यवन्तं मुतं मूत्रे ततो न्यूनाब्दयोः पुनः ।
रोग्यल्पायुरधन्यो वा गर्भो भवति नैव वा ॥
शुक्लं शुक्लं शुक्लं स्निग्धं मधुरं बहुलं बहु ।
पृतमाक्षिकतैलाभ सद्रर्मायार्त्तवं पुनः ॥
साक्षारसदाशास्त्राभं धीन यथा विरज्यते ।
शुद्धशुक्लार्त्तवं स्वस्थं संरक्तं मिधुनं मिथः ॥
स्नेहं पुंसवनेः स्निग्धं शुद्धं क्षीलितवन्तिकम् ।
नरं विशेषात्क्षीराद्यैर्मधुरांपथसंशुद्धैः ॥
नारी तैलेन मापैथ पित्तलः समुपाचरेत् ।
क्षामप्रमन्नवदनां स्फुरच्छोणिपयोधराम् ॥
धस्ताक्षिद्वाक्षि पुस्कामां विद्यादतुमती त्रियम् ।
पदं सङ्कोचमायानि दिनेऽनीते यथा तथा ॥

प्रयतेत सधर्मिण्यामुत्पादयितुमात्मजम् ॥

व्युत्पादयितुमाचारे स्ववत्त्रातुमथापथात् ॥ ३० ॥

टीका—प्रयतेत परमादरं कुर्यात् । कोऽर्था, दर्शनिक । किं कर्तुम्, उत्पादयितुं जनयितुं । कम्, आत्मजमर्त्तमं पुत्र । क्षेत्रज्ञापोकादवापुत्राणामनभ्युपगमात् । कस्यां, सधर्मिण्यां समानो धर्मो भस्वामस्तीति निश्चयोगे 'हृत्' ब्रह्मधियामियर्थः । आत्मनो जात आत्मज इत्यन्वर्थनामिच्छार्थं ब्रह्मस्तीरक्षायां निश्चं यतितव्यमिति प्रतिपत्तव्यं । तथा प्रयतेत । कोऽर्था, स । किं कर्तुं, उत्पादयितुं त्रिविधमुत्कृष्टं ज्ञानं प्रापयितुं । कम्, आत्मजं । क, आचारे ब्रह्मलोकसंस्पृहारे । किं वत्, स्ववत् आत्मना मुख्य । तथा प्रयतेतामी । किं कर्तुं, प्राप्तुं रक्षितुं निवर्तयितुमिच्छार्थं । कम्, आत्मजं । कस्मात्प्रपथान् धर्मादिभ्रशानोपायान् दुराचारादित्यर्थं । स्ववदित्यत्रापि योग्यं । अथवापद् ममुच्ये ॥ ३० ॥

सन्पुत्ररहितेन धावकेणोत्तरपदं प्रति मोहसाहो दुष्कर स्यादिति एष्टान्तेनोपलभ्यचाषटे—

विना सुपुत्रं कुत्र स्वं न्यस्य भारं निराकुलः ।

सृष्टी सुशिष्यं गाणिवत् मोत्सहेत परे पदे ॥ ३१ ॥

ऋतावतीति योनि स्यात्पुत्र नात प्रतीच्छति ।

मासेनोपचितं रक्त दमानिभ्यामूर्तं पुन ॥

इपन्कृष्ण विगन्धं च वायुसोनिमुखान्मुदेत् ।

तत परोक्षणादेव कस्याणध्यादिनी ३३६म् ॥

स्रज्जातद्वाररहिता दर्भसस्तरशाशिनी ।

क्षिरयं मावक स्तोत्र कोष्टरोधनकशनम् ॥

पर्णे शरावे हस्ते वा भुज्जीन ब्रह्मचारिणी ।

चतुर्धेऽङ्घ्रि तन आता छत्रमास्वाम्बरा छविः ॥

इच्छन्ती भर्तृमर्यां पुत्रं परवेत्पुनः पतिम् ।

ऋतुस्तु द्वादशानिया पूर्वोरित्तलोऽथ निन्दिता ॥

एकादशी च दुग्मामु रशात्पुत्रोऽन्वासु चन्दका ।

टीका—कुत्र, कस्मिन् पुंसि । स्वमाग्याय । भारं पोष्यादिनिर्वाहमां ।
 न्यस्य स्थापयित्वा । निराकुलो निर्द्वन्द्वः सन् । प्रोक्तहेतु प्रकृतमुद्योगं कुर्यात्
 न कार्यात्ययं । कोऽसौ, गृही प्रकृतव्याहर्तनिकः । क, पदे संयमस्याने ।
 किंविशिष्टे, परे वतिकप्रतिमायां धानप्रम्यायाधमे वा । कथं, विना अन्त-
 रेण । कं, सुपुत्रं आत्मममानमात्मजं । किंवन्, गणिवन् घर्माचार्यो यथा ।
 कं सुशिष्यमात्मममानमेवाचार्यादिना । कुत्र, श्रमणे । स्वं भारं मद्रति-
 र्वाहिलक्षणं । न्यस्य निराकुलो निर्व्यापेक्षः सन् परे आत्ममस्करादी
 मोक्षपदे वा प्रोक्तहेतु, न कार्यात्ययं । इदमत्रदम्पर्यं— दर्शनिकेन घर्मा-
 चार्येण च परं पदमाश्रयितुमिच्छता सन्पुत्रः मच्छिष्यस्यात्मवर्तिना-
 दर्शयः ॥ ३१ ॥

प्रकृतमर्थमुपसंहरन् वतिकप्रतिभारोहणयोग्यता सूत्रयच्छाह—

दर्शनप्रतिमामित्यमारुह्य विषयेश्वरम् ।

विरज्यन् सत्त्वसज्जः सन्त्रती भवितुमर्हति ॥ ३२ ॥

टीका—अर्हति योग्यो भवति । कोऽसौ, श्रावकः । किं कर्तुं, भवितुं सम्यक्तुं
 किंविशिष्टो, धर्ती वतिकप्रतिमावान् । किंविशिष्टः सन्, सत्त्वसज्जः धैर्यादि-
 सान्त्विकभावानिष्टः किं कुर्वन्, विरज्यन् स्वयमेव विरक्तिं गच्छन् । केषु, विष-
 येषु कामिन्यादिषु । कथं,—मरं पाक्षिकापेक्षया स्वस्य च प्राक्तनावस्थोपेक्षया-
 तिस्रोपेन । किं कृत्वा, आरुह्य पर्यन्तं प्राप्य । का, दर्शनप्रतिमां । कथम्,
 इत्यमनेन पाक्षिकाचार्यस्कारेत्यादिपूर्वोक्तप्रकारेणेति भद्रम् ॥ ३२ ॥

श्रयाशाधरविरचितायां स्वोपज्ञधर्मोदतसागारधर्मदीपिकायां

भव्यकुमुदचन्द्रिकामञ्जुशायामादितो द्वादश प्रकमाच

तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ द्विविधप्रतिभामभ्यासप्रथेन प्रपञ्चविषयः प्रथम तावत्प्रकरणं भृगुद्वि-
वादः—

सम्पूर्णरामूलगुणो निःशक्यः साम्यकाम्यया ।

धारयद्गुणानक्षूणान्प्रतिको भवेत् ॥ १ ॥

टीका—भवेत् । कोऽर्था, कतिक । कि कुर्वन्, धारयन् भृगुश्लेषेण क्वचन् ।
क्वान्, उत्तरगुणान् ब्रह्ममाणान् । किञ्चिद्विद्यान्, अक्षूणान् निरतिशारान् ।
कया, साम्यकाम्यया इष्टानिष्टयो रोगद्वेषोपरमबाधत्वा, न पुनस्तांभादीप्त्वा ।
किञ्चिद्विद्यान् सन् सम्पूर्णरामूलगुणः सम्पूर्णो उपयोगमात्राभेदेनात्तरेत्याग शेषा-
मात्राभेदेन च बहिरेणेतिशारेण रहितत्वादम्बन्धा दत्त् सम्बन्धं, मूलगुणाभ-
वस्य न लपोभ । पुन किञ्चिद्विद्यान्, नि शक्यं शूण्यमिति द्विनस्तीति शक्य
शरीरानुप्रवेतिशकाद्यादि, शक्यामिह शक्यं कर्मोदयोऽकारः शरीरमानसबा-
धादेरनुत्वात् । ता विविधे मिथ्यात्वमावादिदानभेदात् । मिथ्यात्वं विदरी
ताभिनिवेश, भाषा ब्रह्मता, निदानं तत्र संशमाद्यनुभावेन कांशाविशेषः,
शक्याशिक्षात्मनो नि शक्य ॥ सन् च सम्पूर्णरामूलगुण शूण्यनेति च शक्यपरि-
हारस्य निरुत्वात् स्वर्धमिदमिति चेत्सत्यं, किञ्चिद्विद्यप्रतिपक्षतस्य पूर्ववि

१ तत्र संशमाद्यनुभावेन कांशाविशेषो निदानम् । तत्र द्वेषा प्रपञ्चेतरभेदात्
प्रपञ्चे पुनर्द्विविधम् । विमुक्तिगतताभिनिमित्तभेदात् तत्र विमुक्तिनिमित्तं कर्मश-
यायाकादशा । उक्तं च—

कर्मभ्यासाय भक्त्युत्सहादि बोधि समाधि त्रिनबोधसिद्धिम् ।

आर्हासिते शीघ्रकयावृत्तेर्विमुक्तिहेतुः कथितं निदानम् ॥

त्रिनधर्मसिद्धयर्थं तु ज्ञान्यायाकादशात् संसारनिमित्तम् ।

जानि कुर्वन् चन्धविचरितारं ददितो वा त्रिनधर्मसिद्धिम् ।

प्रयासमानस्य विमुक्त्यहेते, संसारहेतुर्मदितं निदानम् ॥

मोक्षेऽपि मोहादभिलाषदोषो विशेषतो मोक्षनिषेधकान् ।

वत्सन्तोऽश्यात्मरतो मुमुक्षुर्भवेद्विद्वन्मयनं कृतानिवाहः ॥

अममंकारारोप्यमाणतत्परिणामानुसरणनिवारणार्थं भूयो यतः क्रियते । उप-
देशे च पानित्यर्थं न दोष ॥ १ ॥

शल्यप्रयोद्धरणे हेतुमाह—

सागारो वाऽनगारो वा यन्निःशल्यो व्रतीप्यते ।
तच्छल्यवत्कुट्टद्वायानिदानान्युद्धरेद्धृदः ॥ २ ॥

टीका—यद्यस्मान्कारणान् । इष्यते । कोऽस्मी, व्रती । किंविशिष्टो, निःशल्यः
किंविशिष्टः सन्, सागारो वा अनगारो वा । अत्रेयं भावना—शल्यारगमे
सत्येव व्रतमम्बन्धाद्गती मन्वते, न हिमाक्षुपरतिमात्रव्रतमम्बन्धान् यथा बहु-
क्षीरपृतो गोमानिति व्यपदिश्यते । बहुक्षीरपृताभावान् सतीष्वपि गोषु न
गोमान्, तथा सशल्यत्वान् सन्त्वपि व्रतेषु न व्रती । यस्तु निःशल्यः स
व्रतीति । तत्तस्मान् । उद्धरेत् निष्कामयेत् । कोऽस्मी, व्रतार्थी । कानि, कुट्टद्वा-
यानिदानानि । कस्मान्, हृदो हृदयान् । किवन्, शल्यवन् शल्यानि यथा ॥२॥

शल्यसहचारीणि व्रतानि धिक्कुर्वन्नाह—

आभान्त्यसत्यद्वद्वायानिदानैः साहचर्यतः ।

यान्यव्रतानि व्रतबहुःखोदकाणि तानि धिक् ॥ ३ ॥

टीका—धिक् विन्धानि । कानि, तानि अव्रतानि व्रताभामानि । किंविशि-
ष्टानि, दुःखोदकाणि यत दुःखमुदकं उत्तरफल येषां तानि । यानि किं, यानि
आभान्ति आभासस्ते । कानि, अव्रतानि । किवन्, व्रतवत् व्रतानि यथा ।
कस्मात्, साहचर्यत सहचारित्वात् । के, असत्यरशा मिथ्यात्वेन मायया
निदानेन च ॥ ३ ॥

उत्तरगुणनिर्णयार्थमाह—

पञ्चधाऽणुव्रतं त्रेधा गुणव्रतमगारिणाम् ।

शिक्षाव्रतं चतुर्थेति गुणाः स्युर्द्वादशोत्तरे ॥ ४ ॥

टीका—स्यु भवेषु । के, गुणाः संयमविकल्पाः । केषाम् अगारिणो
गृहिणो । किंविशिष्टा, उत्तरे मूलगुणानन्तरमेभ्यस्वादुत्कृष्टत्वाच्च । कति,

इत्यत्र । अथ,—मित्यनेन प्रकारेण । अथति । किं नन्, अनुमतं अनुमत-
 देश्या अनुमतमार्तिमादि । कतिधा, पञ्चधा अस्य पञ्चधात्वं बहुमतवादिष्यते
 कश्चिन्नायभोत्रेणमप्यणुमतमुच्यते । तथा अथति । किं नन्, गुणमत । कतिधा,
 त्रयो । गुणार्थमणुमतानामुपकारार्थं त्रयं गुणमतं दिव्यरव्यादीनामणुमतानु-
 बृंहणापेक्षान् । तथा अथति । किं नन्, शिक्षामत । कतिधा, चतुर्धा शिक्षायै
 अभ्यासात् त्रयं देशात्कानिकादीनां प्रतिदिव्यमानुषमनीयान् । अत एव
 गुणमतस्य त्रयं । गुणमतं हि प्रायेण पात्रार्थाविक्रमाद् । अथवा शिक्षा-
 विद्यावादात् शिक्षाप्रधानं त्रयं शिक्षामतं देशात्कानिकादीर्द्विषात्प्रधान-
 भावनापरिणतत्वेनैव निर्वाह्यवान् ॥

सामान्येन पञ्चाणुमतानि इत्यत्राह—

विरतिः स्थूलवधादेर्षनोवचोऽङ्गकृतकारितानुमतैः ।

कश्चिदपरेऽप्यननुमतैः पञ्चाहिसाद्यणुमतानि स्युः ॥५॥

टीका—स्यु भवेयुः । कति, अहिंसाद्यणुमतानि । कति, अत्र । विरति-
 निवृत्ति । कस्मान्, स्थूलवधादे । के, मत इत्यादि—कृतादयो भावे ऋणा-
 धना । मतञ्च वचञ्च अङ्गं च मनोवचोऽह्गानि, तेषां प्रायेण कृतं च कारितं
 चानुमतं च मनोवचोऽह्गकृतकारितानुमतानि तैः । केषां पञ्चाणुमतानि स्युः,
 कश्चिद्गृहवामनिवृत्ते धावके तथा अपरे गृहवामनिरते धावके । अननुमते-
 रनुमतिवर्जितैस्तैः पद्भिस्तानि स्युरिति सक्षेप । इतो विस्तरः—स्थूलजी-
 वादिविषयस्वान्मिध्याहृत्नामपि हिंसादिष्वेन प्रविद्धत्वाद्वा स्थूलो वधादिः
 स्थूला हिंसामृतस्नेयाम्भपरिमहा इत्यर्थे । ततो मनसा वाचा कायेन च
 पृथक्करणकारणानुमतेर्ननिवृत्तिरहिंसामृतान्तेयमङ्गवर्थापरिमहाकथानि पञ्चा-
 णुमतानि कश्चिद्गृहवामनिवृत्ते धावके भवेयुरित्युक्तं गृहयाऽणुमतान्युपदिश्यन्ते ।
 यान्वपरे गृहवामनिरते धावकेऽननुमतेरनुमतिविवर्जितमनस्करणादिभिः पद्-
 भिः स्थूलहिंसादिनिवृत्त्या स्वल्पेणै तानि माध्यमवृत्त्या यताम्यभिगम्यन्ते ।
 तन्वापयादिभिर्हिंसादिकरणे तन्कारणे वा अनुमतेरशक्यप्रतिषेधत्वात् । स

उक्तव्यवहारिप्रकारे—

१. ६धादसन्वाचीयाश्च कामाद्गन्थाप्रिर्लनम् ।

पञ्चधाऽणुमतं राम्यमुक्तिः पञ्चमणुमतम् ॥

टीका— यद्यस्मान्नवति । किं तन्मुख्यं मांशमावनं । किं, अहिपैत्र
द्रव्यभावाहिमाविरमणमेव । तत्तस्मान् । उग्मेन् स्वत्रेन् । कोऽसौ, उपायकः
श्रावकः । किंविशिष्टो, मुमुक्षुः । बुभुक्षोर्नाम्नि नियम इति भावः । कम्, एक-
क्षवधमपि त्रसहिमात्रि स्वार्थैराहिंसामपि । यः किं, यः एकक्षवध । न
स्यात् । किंविशिष्टः, अत्रयंभोगकृन् अत्रयानां वर्जयितुमशक्यानामात्रयानां
वा अर्जनीयानां भागानां सेव्यार्थानां कारणम् ॥ ११ ॥

साङ्ख्यिकवर्ध नियमयति—

गृहवासो विनाऽऽरम्भान्न चारम्भो विना वधात् ।

त्याज्यः स यत्नात्तन्मुख्यो दुस्त्यजस्त्वानुपाङ्गिकः ॥ १२ ॥

टीका— न भवति । कोऽसौ, गृहवासो गेहाधम । कथं, विना । कस्मात्
आरम्भान् कृष्यादिजीवनोपायात् । तथा न भवति । कोऽसौ, आरम्भः । कथं
विना । कस्मात्, वधात् प्राण्युपमर्दनात् । यत् एवं तत्तन्मात्त्याज्यः । कोऽसौ
स वधः । किंविशिष्टो, मुख्यः । इमं जन्तुमासाद्यार्थित्वेन द्वन्मीति सङ्कल्प-
भय । कस्मात्, यत्नान् अवधानान् । तुर्बिदोषे । तेन भवति । कोऽसौ, आरम्भः ।
किंविशिष्टो, दुस्त्यज स्वक्तुमशक्यः । किंविशिष्टः, आनुपाङ्गिकः कृष्याद्यनुपा-
जात कृष्यादी क्रियमाणे सम्भवन्नित्यर्थः ॥ १२ ॥

प्रयत्नहेयां हिंसा मुपदिशति—

दुःखमुत्पद्यते जन्तोर्मनः संक्रियतेऽस्यते ।

तत्पर्यायश्च यस्यां सा हिंसा हेया प्रयत्नतः ॥ १३ ॥

- १ जे तगकामा जीवा पुभुद्धिदा न हिंसिदव्या ते ।
एभिदियावि णिकारणेण पटमं वदं थूलम् ॥
स्तोर्केन्द्रियपातान् गृहीणा सम्पन्नयोगविषयाणाम् ।
शेषस्थावरमारणविरमणमपि भवति कर्तव्यम् ॥
भूपयःपवनःशीलां तृणादीनां च हिंसनम् ।
यावत्प्रयोजनं स्वस्थं तावद्दुर्यादजन्तुजित् ॥

टीका—हेषा व्याख्या शृङ्खला । कोऽर्था, हिस्या । कस्मान्, प्रयत्नः प्रसि-
 त्त । उपपत्ते । कि, कृत्वा शरीरं कृत्वा हेतु । कस्य, प्रभातौवराय
 तेष्व्य वा । तथा सतिरपते मन्तप्यते । कि तत् मन्त्रितं जम्भो । तथाऽ
 विनाऽपते । कोऽर्था, तावदाद्य स चागौ पयोयश्च तन्पयोषो वर्तमान-
 प्रदणम् ॥ १३ ॥

अहिमाणुमताराधनोपदेशार्थमित उच्यते प्रबन्धः । तत्र तावत्प्रयोःकारमा-
 येदमुपपत्ते - -

सन्तोषपोपतो यः स्यादल्पारम्भपरिग्रहः ।

भावशुद्धयेकमगोऽसावहिमाणुप्रतं भजेत् ॥ १४ ॥

टीका—भजेत आराधयेत् । कोऽर्था, गृही । कि तत्, अहिमाणुप्रतं ।
 कि, य स्यात् । किञ्चिद्विष्टोऽन्वारम्भपरिग्रह आरम्भश्च परिग्रहश्च मन्त्रे-
 हमस्येति बुद्धिमाद्यो भावार्थे आरम्भपरिग्रहो, अर्था दुष्प्राप्तप्रकारानु-
 पादार्थ आरम्भपरिग्रहो यस्य स तथोक्त । कस्मान्, सन्तोषपोपतो यतेः
 कस्यात् । पुन किञ्चिद्विष्टो, भावशुद्धयेकमगो मनःशुद्धयेकाम ॥ १४ ॥

पश्चात्तितारान् परिहरन वाद्यमनोगुण्यादिभावनापञ्चकेनाहिमाणुमतमुपपु-
 र्तानेषुपदिशति - -

मुञ्चन् बन्धं बधच्छेदावनिभारादिरोपणम् ।

भुक्तिरोधं च दुर्भावाद्भावनाभिस्तदाविशेत् ॥ १५ ॥

टीका—आविशेदुपपुर्तानि । कोऽर्था, मन्त्रिक कि तत् अहिमाणुप्रते । कामिः
 भावनाभि वाग्गुण्य मनागुण्यार्थं याम्भिस्या आदाननिक्षेपणसामिस्या आलो-
 कित्तपानमोजनेनेति पञ्चभिरभ्यासविशिष्ट । कि कुर्वेत् मुञ्चन् बन्धयेत् । कि तत्,
 बन्धादिपञ्चक । कस्मान्, दुर्भावादिनि समन्वयः । इतो विमरः—बन्धो रज्ज्वा-
 दिना गौमन्त्यादीना निवन्त्रणं । स च पुत्रादीनामपि विनयग्रहणार्थं विधीयते
 अतो दुर्भावादिषुक्त । दुर्भाव दुष्परिणाम प्रवल्कणयोदयमाभिस्य त्रियमाणो
 यो बन्धस्त वर्जयित्वायः । अत्राय विवि-बन्धो द्विपदानो चतुष्पदानो वा
 स्यात् । सोऽपि सार्थकोऽनर्थको वा तत्रानर्थकतावच्छावकस्य कर्तुं न युज्यते

सायंकं पुनरग्नौ द्वेषा । सापेक्षो निरपेक्षश्च । तत्र सापेक्षो यो दामप्रत्या-
दिना शिथिलेन अनुपादानां विधीयते यश्च प्रदीपनादिषु मोर्षयितुं छेत्तुं वा
शक्यते । निरपेक्षो यश्चिश्चलमप्यर्थममी बद्धयन्ते । द्विपदानो तु दामदामीषो-
रजारादिप्रमत्तपुत्रादीनां यदा बन्धो विधीयते तदा सविश्रमणा पृत्रामी बन्ध-
नीया रक्षणीयाश्च यथाऽभिमतयादिषु न विनश्यन्ति । यदा द्विपदचतुर्दश-
श्रावकेण न एव संग्राह्या ये बद्धा एव तिष्ठन्तीति प्रथमोऽतिचारः । यथा
दण्डकशास्त्राभिधानं । सोऽपि दुर्भावादिर्धीयमानो बन्धवदतिचारः । यदि पुन-
कोऽपि न करोति विनयं तदा नं मर्माणि मुक्त्वा लतया द्वारकेण वा सहृद-
द्विवां ताडयेदिति द्वितीयोऽतिचारः । छेदः कर्णनामिकादीनामवयवानामप-
नयनं । सोऽपि दुर्भावादित्रयमाणोऽतिचारो निर्दयं हस्तादीनां छेद इत्यर्थ-
स्वास्थ्यापेक्षया तु गण्डजणादिच्छेदनग्रहणादिकं समान्बन्धनं कुर्वतोऽपि नाति-
चारः म्यादिति नृताय । अतिभारादिरोपण न्याय्यभारादतिरिक्तस्य चोदुम-
शक्यस्य भारस्यारोपणं वृषभादीनां पृष्ठकन्धादौ वाहनोपाधिरोपणं । तदपि
दुर्भावात्क्रोधाहोभाद्वा क्रियमाणमतिचारः । अत्राप्यय विधिः-श्रावकेण तावत्
द्विपदादिवाहनेन जीविका प्रागेव मांक्त्येव्येय श्रेष्ठः पक्षः अयान्योऽग्नौ न
स्याच्चदा द्विपदा यावन्नं भार स्वयमुत्क्षिपति अयतारयति च, तावन्नमेव वा
वाहते मोच्यते चोचितवेलायाम् । चतुष्पदस्य तु यथोचितभारं किञ्चिदू-
क्रियते । हल्शकटादिषु पुनरुचितवेलायाममी मुच्यते इति चतुर्यः । मुनिरो-
धोऽक्षपानादिनिषेधः । सोऽपि दुर्भावाद्बन्धवदतिचारः । तद्विग्नभुजादिपादित-
प्रार्णां म्रियत इत्यच्चादिनिरोधो न कन्यापि कर्तव्यः । अपराधकाराणि च
वाच्यं वदेदद्य ते न दाम्यते भोजनादिकमिति । स्वभोजनवेलायां तु नियमत-
गृहान्य भोजयित्वा स्वयं भुञ्जानान्यत्रोपवासचिकित्स्यञ्चरादिव्यापितेभ्यः ।
शान्तिनिमित्तं चोपवासमाद्यपि कारयेदिति पञ्चमः । क्विबहुना मूलगुणस्या-
हिंसालक्षणस्यातिचारो यथा न भवति तथा यतत्रया वर्तितव्यम् ॥ १५ ॥

उक्तमेवार्थं मुग्धधिया मुग्धमृत्त्यर्थं किञ्चिदुपसंगृह्यताह-

गवार्थैर्नैष्ठिकां वृत्तिं त्यजेद्वन्धादिना विना ।

भोग्यान् वा तानुपेयात्तं योजयेद्वा न निर्दयम् ॥ १६ ॥

टीका—एतज्जैर्जयेत् । कोऽसौ, नैष्टिक । पाक्षिकस्य तु मारित नियम ।
 कां, वृत्ति जीवनार्थं व्यापारं । कै., गवाँछगौमद्विपत्तुरगादिभि । एष प्रदा-
 र्यतमः पक्ष । वा अथवा । उपेयान् परिगृह्णीयान् नैष्टिकः । कान्, एतान्
 गवादीन् । किञ्चिदिष्यान्, भोग्यान् वाहदोहदावुपयोगुं गन्तान् । कथ, विना
 केन, बन्धादिना नियन्त्रणनाहनादिना एष मध्यम पक्ष । अथवा न योज-
 येत् स्वयमन्येन वा न विधापयेत् नैष्टिकः । कं, न बन्धादि । कथ,
 निर्दयं । एषोऽधम पक्ष । 'प्रतानि पुण्याय भवन्ति जम्तो—नै-
 सातिचाराणि निषेवनानि । सस्यानि किं वापि फलन्ति लोके
 मण्योपलीडानि कराचनानि' ॥ अत्राह कश्चिन्—तनु हिर्मव भावकेण
 प्रत्याख्याता न बन्धाद्यः ततस्तत्करणेऽपि न दोषो हिमाविरतेरवधिद-
 त्तान् । अथ बन्धाद्योऽपि प्रत्याख्यातान्ना तत्करणे प्रतभर्ग एव विर-
 तित्ववदन्तान् । किं च बन्धादीनां प्रत्याख्येयावे प्रनेयता विरार्थेन प्रतिवत-
 तिचारप्रतानामादिष्व्यादिति । एव च न बन्धादीनामतिचारतेति । अत्रोच्यते ।
 सत्यमहिर्मव प्रत्याख्याता न बन्धाद्यः । केवलं तत्रप्रत्याख्यानेऽर्थतस्तेऽपि
 प्रत्याख्याता द्रष्टव्या द्विगोपायवालेषां । न च बन्धादिकारणेऽपि प्रतभर्ग
 किन्वतीचार एव । कथ ? द्विविधं हि प्रत भर्गवृत्त्या बहिर्वृत्त्या च, तत्र
 मारयामीति विवन्धाभावेन यद्वा बोधाद्येष्टात्प्रमाणप्रहाणमविगणयन्
 बन्धादी प्रवर्तते न च हिमा भवति तदा निर्दयताविरत्यनपेक्षतया प्रवृत्त-
 तेवनाम्नवृत्त्या प्रतस्य भर्गो हिमाया अभावाद्बहिर्वृत्त्या पालनमिति देशस्य
 भर्गप्रतनादेशस्यैव पालनात्प्रतिचारस्यपदेश प्रवर्तते । तदुक्तं—“न मारयामीति
 वृत्तप्रतस्य विनैव भुवु क इहातिचार । निगद्यते यः वृपितां बन्धादीन्
 करोत्यमी स्यञ्चिपमानपेक्ष ॥ मन्धोऽभावाञ्चिपमोऽस्ति तस्य कंपाह्यादीनतया
 हि भर्ग । देशस्य भंगादनुपालगात्प एतया अतीचारमुदाहरति ॥” यद्योक्तः
 प्रनेयता विरार्थेनेति तदुक्तं विनुद्वाहिमायदावे हि बन्धादीनामभाव
 एवातः स्थितमेतन् बन्धाद्योऽतिचारा एवेति ॥

एतद्वे मंगृह्णवाह—

न इन्मीति प्रतं पुष्यामिर्दयस्वाप्त पाति न ।
 मनरत्यधनन् देशभर्गश्राणास्वतिपरत्यधीः ॥ १७ ॥

टीका—न पाति न पालयति । कोऽसौ, अर्चरजोऽममीश्वकारी । किं तन्, न हन्मीति घृतं न मारयामीति नियमं । किं कुर्वन्, कुर्वन् क्लेशावेशं गच्छन् । कुतो न पाति, निर्दयवान् करुणारहितस्त्वान् । तथा न भनन्ति न नाशयति । कोऽसौ, अधी । किं तन्, न हन्मीति घृतं । किं कुर्वन्,—अनन् प्राणैर्वी-
मवियांजयन् । किं तर्हि करोतीत्याह—अतिचरति घृतमतिक्रम्याधिवर्तने । पु पुनः । कस्मान्, देशभङ्गप्राणान् भङ्गश्च प्राणं च भङ्गप्राणं देशस्यान्तर्बहिर्वृत्तु-
भयरूपव्रतैरुदेशस्य भङ्गप्राणमन्तवृत्त्या भङ्गनं बहिर्वृत्त्या च पालने
तन्मान् ॥ १७ ॥

अतिचरतीति पदार्थमभिव्यक्तं भुक्तिरोधनं चेत्यत्र चशब्देन समुच्चिनं चाति-
चारजाते वक्तुमाह—

सापेक्षस्य व्रते हि स्यादतिचारोऽशभङ्गनम् ।

मन्त्रतन्त्रप्रयोगाद्याः परेऽप्युद्यास्तथाऽत्ययाः ॥ १८ ॥

टीका—हि यस्मात् । स्यान्नचेत् । कोऽसौ, अतिचारः । किं स्यादेशभङ्गनं
अन्तवृत्त्या बहिर्वृत्त्या वा स्वण्डन । कस्य, सापेक्षस्य । क, व्रते प्रतिपन्नमहि-
साव्रतं न भनन्तीति अपेक्षमाणस्य पुनः । तथा उद्याः वितर्क्याः । के, अत्यया
अतीचारा । किञ्चिदिष्टाः, मन्त्रतन्त्रप्रयोगाद्या मन्त्र इष्टकर्मसाधनसमर्थाः
पठितसिद्धोऽक्षरार्पण्डः, तन्त्र सिद्धौपधिक्रिया, मन्त्रश्च तन्त्रं च मन्त्रतन्त्रे
तयोः प्रयोगो विधिवत्कर्मणि व्यापारणं स आद्यो येषां ध्यानादीनां ते मन्त्र-
तन्त्रप्रयोगाद्या गतिस्तम्भमतिस्तम्भोच्चाटनादिदुष्टकर्मसाधनहेतवः, न केवलं
ते परेऽपि शास्त्रान्तरनिर्दिष्टाश्च । कथमूद्याः । तथा तेन व्रतापेक्षापूर्वकं तदे-
कदेशभङ्गनलक्षणेन प्रकारेण मन्त्रादिकृत् ॥ १८ ॥

वन्धादीनामतिचारत्वसमर्थनपुरस्सरमतिचारपरिहारे यत्नं कारयन्नाह—

मन्त्रादिनाऽपि वन्धादिः कृतो रज्ज्वादिवन्मलः ।

तत्तथा यतनीयं स्यान्न यथा मलिनं व्रतम् ॥ १९ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, वन्धादि, वन्धनताडनादिः । किं स्यात्, मलः
यथादितशुद्धिप्रतिबन्धात्तद्विद्यापुत्रतानिचारस्यात्तदेकदेशभङ्गकवाचितेण

त् । किंविदिष्टः, कृतो विहितः । केन, मन्त्रादिना मन्त्रतन्त्रादिना, न केवलं
 रज्ज्वादिनेत्यपि शब्दार्थः । केनेषु, रज्ज्वादिवन् पादाकर्षादिना यथा । तत्तन्मा-
 च्यतनीयं मन्त्रादिभावनालक्षणया प्रमादपरिहारपूर्वकचेष्टारूपया च यतनया
 चर्तितस्यं । कथं, तथा तेन विद्युदाप्यवमापलक्षणेन प्रकारेण । यथा किं, यथा
 न स्यात् । किं तन्, मत । किंविदिष्टं, मन्त्रिनं मातिथारम् ॥ १९ ॥

अहिमाणुयतम्बीकारविधिमाह—

हिंस्यहिंसकहिंसातत्फलान्पालोच्य तत्रतः ।

हिंसां तथोऽज्ञेयं यथा प्रतिज्ञाभङ्गमाप्नुयात् ॥ २० ॥

टीका—उज्ज्वेत् मतयेत् । कोऽर्था, श्रावक । को, हिंसा । कथं, तथा
 तेन स्वशक्त्यनुसारलक्षणेन प्रकारेण । किं कृत्वा, आलोच्य गुरुभ्रमंभ्रयोऽ
 र्थिभिः तद् विमृश्य । कानि, हिंस्यहिंसकहिंसातत्फलानि । अथैवैकैकभ्र-
 म्माप्यानि । करमान्, तत्रैव याप्यायेत् । यथा किं, यथा नाप्नुयात् । कोऽर्था,
 मनी प्रतिपन्नमतः । कं, प्रतिज्ञाभङ्गं नियमलक्षणम् ॥ २० ॥

हिंसकार्थोऽज्ञेयनि—

ममत्तो हिंसको हिंस्या द्रव्यभारस्वभावकाः ।

प्राणास्तद्विच्छिन्ना हिंसा तत्फलं पापसञ्चयः ॥ २१ ॥

टीका—भवति । कोऽर्था, हिंसकः । किरूपः, ममत्त कथापादाविष्टः ।
 प्रवृत्तिर्न चेतद्दहिंसा महापत्तोऽपेक्ष्यप्रस्तावे प्राप्तिरिति न पुनरिह प्रपंचयते । तथा
 भवति । के, हिंस्या प्राणाः । किमात्मानो, द्रव्यभारस्वभावका द्रव्यभारकाः
 पुनरुल्लिखितरूपा भावात्मकाश्च चिन्परिणामलक्षणाः । तथा भवति । कोऽर्था,
 हिंसा । किंलक्षणा, तद्विच्छिन्ना तेषां द्रव्यभारप्राणानां विधेयाकारणं । तथा
 भवति । किं तन्, तत्फलं हिंसात्फलं । किं, पापसञ्चयः दुष्कर्मसञ्चयः ॥ २१ ॥

गृहीणोऽप्यहिंसात्तर्कस्यैव विधिविज्ञेयमाह—

कृपापविद्ययानिद्रामणयास्तबिनिग्रहान् ।

नित्योदयां दयां कुर्यात्पापञ्चान्तरादिभाम् ॥ २२ ॥

टीका—कुर्यात् । कोऽसौ, अहिमापुत्रतर्नमंल्यार्थी । कां, इयामनुकम्पा ।
 किंविदिष्टां, तिल्योद्यां अविच्छिन्नोत्सामां । पुनः किंविदिष्टां, पौषध्वान्ना-
 विप्रभो पापं बन्धाद्यतिचारदुष्कृतं तन् ध्वान्मिव पुण्यप्रकाशविराधिपत्वात्
 तत्र रविप्रभावात्तदनवगाह्यावान् । कम्मात्, कपापेत्यादि—कपायाः कपोपादृष,
 विक्रया मार्गविरुद्धाः कथाः, मित्रा मुक्ताप्रपरिणामहेतुः स्वापः, प्रणयं मोहः
 स्नेहानुबन्धान्ममायमिति ग्रहः, अज्ञानि स्वर्णादिविषयरागद्वेषपरिणतानान्दि-
 याणि, तेषां पञ्चदशप्रमादानां विनिग्रहान् विधिपूर्वकनिग्रहान् । अत्र मार्गवि-
 रुद्धाः कथाः मन्तृस्त्रीदेशराजमन्त्रनिघ्न्यः । तत्र मन्त्रकथा—इदं चेदं श्यामाक-
 पायमोदकादि माधु भोज्य, माध्वनेन भुज्यते, अहमपि चेदं भोज्ये इत्यादि-
 रूपा । तथा स्त्रीकथा स्त्रीणां नेपथ्याद्गहारहावभावादिवर्णनरूपा 'कर्णाटी सुरतो-
 पचारचतुरा' लाटी विदग्धा प्रियेत्यादिरूपा वा । तथा देशकथा—इक्षिण्यथः-
 प्रचुराकपानस्त्रीसम्भोगप्रधान', पूर्वदेशो विचित्रवस्त्रगुडस्रण्डशालिममादि-
 प्रधान', उत्तरापथे शूराः पुरपा, जविनो वाविनो, गोधूमप्रधानानि धान्यानि,
 मुलभं कुंकुमं, मधुराणि द्राक्षादाडिमकपित्थादीनि, पश्चिमदेशे सुखस्पर्शानि
 वस्त्राणि सुलभा इक्षवः, सितं वारान्वेवमादि । राजकथा—शूरोऽस्मदीयो राजा
 सधनः शौण्ड राजपतिगौडः, अधपतिस्तुम्भकः इत्यादिरूपा । एवं प्रतिकूल-
 अपि भक्तादिकथा वाच्याः । यदा तु रागद्वेषावनास्कन्दन् धर्मकथाद्गन्त-
 अर्थकामकथाः कथयति तदा न वैकथिकः स्यात् । एवं प्रणयस्यापि धर्मविरोधि-
 त्वेनैव प्रमादत्वं बोध्यम् ॥ २२ ॥

गृहस्थस्याहिमादुष्परिपाल्यत्वशङ्कामपाकरोति—

विष्वग्जिवाचिते लोके क चरन् कोऽप्यमोक्षत ।

भावैकसाधनो बन्धमोक्षां चेन्नाभविष्यताम् ॥ ३२ ॥

१ पुण्यं तेजोमयं प्राहुः प्राहुः पापं तर्नामयम् ।

तन्पापं पुंसि किं तिष्ठेद्यादीधितिमालिनि ॥

स्नेहानुबिद्धहृदयो ज्ञानचरिप्रान्वितोऽपि न श्लथ्यः ।

दीप इवापादायिता कञ्जलमलिनस्य कार्यस्य ॥

टीका—असौदयन असौदयनियन्तः । कोऽसौ, कोऽपि सुमुमुक्षु । किं कुर्वन्, क्वन् चेत्याह । वरिम्बु क्व न क्वपि प्रहेते । वरिम्बु, लोके अगति । किंविदिष्टे, विषयार्थवचिते समन्तात्तःपुत्रवते । चेद्यदि वा भाव-
लियता जात्रनियता । को, अस्वमोक्षा । किंविदिष्टा, भाविकमाधर्मी भावः
वरिणाम एकमुद्दृष्ट प्रधानं भावन् निमित्त यवोः । तत्र शुभाशुभोपयोगी
पुत्रदापापवत्पुत्रस्य सुदोषयोगस्य मोक्षस्य प्रधान-कारणमिति विभाग ॥२३॥

एवमतिशयपरिहारद्वारेणाहिमाद्यनपरिपालनपुरदिश्य भाग्यं रादि-
भोजनप्रज्ञेनयनचलेन तदुपदिशन्नाह—

अहिमाद्यनरक्षार्थं मूलघनविशुद्धये ।

नक्तं भुक्तिं चतुर्धाऽपि सदा धीराग्निषा त्यजेत् ॥२४॥

टीका—त्यजेत् । कोऽसौ, मर्ता । को, भुक्तिं भोजनं । कतिधा, चतुर्धाऽपि
अनयानन्वाचलप्रकारमपि । कदा, नक्त रात्रौ । कथं, सदा सर्वदा याव-
ज्जगत् । क्व, त्रिधा मनोवाक्ये । किंविदिष्टं मन्त्रं, धीरा परीपदोपसर्गं
ब्रह्मोभ्य भावभावनादिष्ट इत्यर्थे । किमर्थं, अहिमाद्यनरक्षार्थं मूलघन
विशुद्धये च मूलगुणान्विमलीकर्तुमहिमाद्युत्तं च रतिपुमित्यर्थं ॥ २४ ॥

दृष्टारदोषभूयिष्ठमपि रात्रिभोजनमाचार्यं चक्रमग्निषा निररुदुर्वन्नाह—

जलोदरादिकृष्णकायस्काममेक्षयन्तुकम् ।

भेताद्युच्छिडष्टमुष्टमप्यश्रक्षिश्यदो मुखी ॥ २५ ॥

टीका—अहां आशयं कष्टं च । अहांत । कोऽसौ, जन । किंविदिष्टः,
भुक्त्वा भुक्तिमत्मान मन्यते इहामुल च दुःखभागेव भवतीति भावः । किं
कुर्वन्, अहन् भोग्यमाहरन् । क्व, जिति रात्रौ । किंविदिष्टम्, जलोदरा-
दिकृष्णकायइमपि अपिशाब्दोऽन्तर्भावकावाच्यभूमिषि विशेषः सम्बन्धने ।
जलोदरमादियेषां कुष्टादीनामपायानां तान् कुर्वन्तीति तत्कृत्वा जलोदरादि-
हेतवस्ते च ते पूकादप्यथ पूकामर्कटिकादप्यस्ते तयाविद्या भट्टः कलह्वा भक्ते
वा ट्यमर्गे माये यस्याद्यपानादिभोग्यवस्तुनस्तथोक्तं । तत्र पूका । भोजनेन
मह भुक्त्वा जयोर्त्तं करोति, कौलिक कुष्टं, मलिका छद्, मलिका मेरोहानि

व्यञ्जनान्तःपतितो वृश्चिक्कस्तालुव्यधो, कण्ठकः काष्ठवण्डं वा गलव्यधो,
 बालधं गले लग्नः स्वरभङ्गमित्याद्यो वृष्टदोषाः सर्वेषां प्रतीतिकरा, रात्रि-
 भोजने सम्भवन्ति । तथा अप्रेक्ष्यजन्तुकमपि अप्रेक्ष्यास्तमया छण्णवाद्रुहम-
 शक्या जन्तुका अल्पजन्तवः सूक्ष्मजीवाः कुन्ध्याद्यो जलधृतादिमध्ये पतितः
 मोक्षकर्मज्ञैराद्यनुपद्भिर्गणो वा यत्र तत्तद्योक्तं किं च । निशि भोजने क्रियमाणैः
 वश्यं पापः सम्भवति । तत्र च पद्भ्यजीवनिष्काययोऽवश्यमभावी । भाजनघा-
 यनार्थं च जलगतजन्तुयिनाशो जलोद्भवे च भूमिगतकुन्धुपिपीलिकादिज-
 न्तुघातश्च संभवति । तथा प्रेताद्युच्छिष्टमपि प्रेता अपमस्यन्तरा आद्योयेषां
 पिशाचराक्षसादीनां तैश्चिष्टे स्वर्शादिना अभोज्यतां नीतं । एते पूर्वे चार-
 वृष्टदोषा । तथा उन्मृष्टमपि प्रत्याख्यातमपि वस्तु घोराशुकाररुद्ररतां तदु-
 पलक्षणामम्भवादेशोऽप्यवृष्टो दोषः ॥ २५ ॥

वनमालारष्ट्रान्नेत्र रात्रिभोजनदोषस्य महत्तो दर्शयति—

त्वां यद्युपैमि न पुनः सुनिवेश्य रामं
 लिप्ये वधादिकृद्दघ्नस्तदिति श्रितोऽपि ।
 सांमिधिरन्यशपथान्वनमालयकं
 दोषाशिशोषशपथं किल कारितोऽस्मिन् ॥ २६ ॥

टीका—द्विल रामायणे श्रेय भूषणे । कारितो विधायितः । कोऽपी-
 सांमिधिरश्मण । कथा, वनमालया स्वमार्यया । कं, दोषाशिशोषशपथं
 दोषाशिशो रात्रिभोजनो दोषो महापालकात्प तैम लिप्येऽस्मिन्नि सापथं ।
 किञ्चिद्विष्टम्, एक शपथान्तररहित । क, अस्मिन् लोके । किञ्चिद्विष्टोऽपि,
 धिन्तोऽपि प्रतिपद्योऽपि । कान्, अन्वयशपथान् शपथान्तराणि । कथं, इति
 अनेन प्रकरोत । यदि सांमिधिरमागच्छामि । को, रथो । कथं, पुनर्योपुन्य
 किं कृत्वा, सुनिवेश्य मुप्यवशिष्टं कृत्वा । कं, रामं । तदु मत्त । लिप्ये
 संशुःवेऽहं । कं कर्तुं, वधादिकृद्दघ्नं गौरव्यादिपालकादिप्रापि । तन्वया
 कथा-श्रमणो दशरथविद्विन्निदेशात्तद रामेन मीतया च द्वापिलपथं प्रतिपद्ये-
 अन्तरा कृत्वात्तरे मदीयाराज्यमयो वनमालां वशिष्ठीतयात् । तन्वय रामेन

सह परतो देशान्तरं पियाम्न् स्वभायां वनमालीं प्रति मोचयति स्म । सा तु तद्विरहकातरा पुनरागमनमसम्भाषयन्ती रुद्धमणं शपथानकारयन् । यथा प्रिये राम मनीषिते देशे परिसरथाप्य यच्छं भवतीं स्वदर्शनेन न प्रीणयामि तदा प्राणानिपातादिपातकिनीं गतिं धामीति । सा तु तैः शपथैर-
तुप्यन्ती यदि रात्रिभोजनकारिणीं शपथं करोषि तदा त्वां प्रति मुञ्चामि
नान्यथेति । स च तथेत्यभ्युपगम्य देशान्तरं प्रस्थितवानिति ॥ २६ ॥

लौकिकमन्त्राद्दर्शनेनापि रात्रिभोजनप्रतिषेधमाह—

यत्र सत्पात्रदानादि किञ्चित्सत्कर्म नेप्यते ।

कोऽद्यात्तत्रात्ययमये स्वाहितैषी दिनात्यये ॥ २७ ॥

टीका—क, स्वहितैषी आत्मनो लोकदूषेऽपि पथ्यमित्युः । अद्यात्, न
कश्चिद्विहितैषी भुञ्जीतत्यर्थं । क, तत्र दिनात्यये रात्रिममये । किञ्चित्किञ्चि,
अत्ययमये दोषभूषिष्ठे दोषनिवृत्ते वा । यत्र किं, यत् नेप्यते वाक्षरवि
नाभिमन्यते । किं तत्, सत्कर्म शुभक्रिया । किञ्चित्किञ्चि, किञ्चिन् किमपि ।
किं पुनः सर्वं । किञ्चित्किञ्चि तत्, सत्पात्रदानादि सत्पात्रदानं स्वानं देवार्चन-
माहुतिः भाद्र विदोषनो भोजन च ॥ २७ ॥

दिनरात्रिभोजनद्वारेण पुंयामुत्तममध्यमत्रयभ्यभावमाह—

भुञ्जतेऽद्रः सकृद्रूपी द्विर्मध्याःपशुवत्परे ।

राश्यहस्तद्व्रतगुणान् ब्रह्मोद्यान्नावगामुकाः ॥ २८ ॥

टीका—भुञ्जते अभन्ति । के ते, यथा उत्तमा शुभकर्मणोत्पन्न । कथं,
सकृत् एकवारं । कथं, अहो दिनस्य मध्ये । तथा भुञ्जते । के, मध्याः
मध्यमाः शुभक्रियाभिरनुत्तमाधमाः । कथं, द्वि. द्विवारं । कथं, अहः तथा परे
अधमाः पापकर्माणः । भुञ्जते । क्विन्, पशुवत् सोमहिषादिभिन्नुत्पद्ये ।
कथं, राश्यह मन्दिनं । किञ्चित्किञ्चि. सन्तो, नावगामुकाः भजानाः । कान्,
सद्मन्गुणान् रात्रिभोजनवर्जनोपकारकधर्मान् । किञ्चित्किञ्चिन्, ब्रह्मोद्यान्
सर्वज्ञप्रतिपाद्यान् ॥ २८ ॥

शास्त्रनिर्देशनं विना मरुत्तजनानुभवमिदं रात्रिभोजननिवृत्तिरुक्तवि-
शेषमाह—

योजति त्यजन् दिनाद्यन्तमुहूर्तां रात्रिवत्सदा ।

स वर्ष्येतोपवासेन स्वजन्मार्द्धं नयन् क्रियन् ॥ २९ ॥

टीका—योऽति भोजनं करोति । किं कुर्वन्, त्यजन् वर्जयन् । की, दिनाद्यन्तमुहूर्तां दिवसम्यादावस्मै च द्वे द्वे घटिके । किं वन्, रात्रिवन् रात्रि यथा । कथं, सदा नियमं । स क्रियन् क्रियान्मात्रं वर्ष्येत स्तूयेत मद्भिः । किं कुर्वन्, नयन् गमयन् । किं तन्, स्वजन्मार्धं अर्धं निजं जन्म । केन, उपवासेन धनुर्विधाहारपरिहारेण । समांशे विषमांशे वाऽत्रार्धशब्दो व्याख्येयः ॥ २९ ॥

अथ रात्रिभोजनवर्जनवन्मूलव्रतविशुद्धव्रतवाद्दहिमाद्यतरशाद्गन्वाच्च
धावकस्य भोजनान्तरायान् श्लोकचतुष्टयेन व्याचष्टे—

अतिप्रसङ्गमासितुं परिवर्धयितुं तपः ।

व्रतवीजवृत्तीभुक्तेरन्तरायान् गृही श्रयेत् ॥ ३० ॥

टीका—श्रयेत् प्रतिपद्येत । कोऽसौ, गृही व्रतिको गृहस्थः । कान्, अन्तरायान् । कस्या, भुक्तेः भोजनवर्जनहेतुर्नित्यर्थः । किंविदिष्टान्, व्रतवीजवृत्ती. वीज-
स्येव व्रतानामावेष्टकान् रक्षोपायन्वान् अहिसाणुव्रतशीलभूतानित्यर्थः । किं कुर्वन् कर्तुं, असितुं त्यक्तुं । कम्, अतिप्रसङ्गं विहितातिक्रमेणोपर्युपरि प्रवृत्तिं । तथा परिवर्धयितुं समन्तादुपचेतुं । किं तन्, तपः इष्टानिरोधम् ॥ ३० ॥

तानेव श्लोकप्रयेण विशेषतो निर्देष्टुं विवृणोति—

दृष्ट्वाऽऽर्द्रचर्मास्थिशुरामांसासृक्पूयपूर्वकम् ।

स्पृष्ट्वा रजस्वलाशुष्कचर्मास्थिशुनकादिकम् ॥ ३१ ॥

श्रुत्वाऽतिकर्कशाक्रन्दविद्वरप्रायनिःस्वनम् ।

भुक्त्वा नियमितं वस्तु भोज्येऽशयविवेचनैः ॥ ३२ ॥

संमृष्टे सति जीवन्निर्जीवर्वा बहुभिर्मृतैः ।

इदं मांसमिति दृष्टमहकल्पे घातनं त्यजेत् ॥ ३३ ॥

टीका—न्यजेत् । कोऽर्था, मतिकः । किं तन्, अज्ञानं नास्कारिकमेवाकारं, न तु वैकल्पिकादिक । किं कृत्वा, कृत्वा कृत्वा चेत्यपि दृष्टव्य । किं तन्, आर्द्रित्यादि—आर्द्रिमग्न्याकं चर्माजिनं, अस्थि च क्लृप्तं, तथा सुरी मर्चं, मांसं विनिप्तं, असूकं शोणितं, पूयं मगादिगतं पद्मासूहं, पूर्वशान्दाइशांतादि तथा कृत्वा । किं तन्, रजसवलां पुण्यवतीं स्त्रीं, मुष्टके चर्मास्थिनीं, मुनकं श्वानं, आदिगाहदेन माज्जरथपथादि । तथा भुत्वा आकल्पं । कम्, अतिक-
केशनिःस्वन अक्ष मालक हृन्धि इत्यादिरूपं, आकन्दनिःस्वनं हाद्रेषापा-
तौम्बरम्बभावं, विदुरप्रायनि स्वन परचक्रागमनातद्प्रद्विपनादिधिषयं । तथा
भुक्त्वा आशित्वा । किं तन्, वस्तु । किंविनिष्टं, निवमित प्रयात्क्यातं । तथा
अज्ञानं त्यजेत् । कं मांसं, भोजये भोजये इत्ये मति । किंविनिष्टे, संमृष्टे
मिलिते । कं, जीवन्निर्जीवनिर्जीवप्राणिभिः । किं कुर्वन्नि, जीवन्नि प्राणनिः ।
किंविनिष्टे मद्भि, अनाक्यविवेचनं भोजयद्दृष्टान्पृथक्कुमुनकार्यं । वा अथवा
समृष्टे । कं, मृतजीव । कतिभि, बहुभिश्चिचतुरादिभिः । तथा । इदमित्यादि
इदं भुज्यमानं वस्तु मांसं स्वात्स्यात् इदं दधिर्मिदमन्ध्ययं मर्चं इत्यादिरू-
पेण मनसा विद्वल्यमाने भोजयवस्तुनीत्यर्थं ॥ ३३ ॥

अपाहिंसापुत्रतलीलावेन मीनव्रतं स्थापित्यामुं पद्मश्लोकीमाह—

गृह्यं हुहकारादिसञ्ज्ञां संवलेशं च पुरोऽनु च ।

मुञ्चन् मीनमदन् कुर्यात्तपःसंयमवृंहणम् ॥ ३४ ॥

टीका—कुर्यात् मतिकः । किं तन्, मीनमज्जलनं । किं कुर्वन्, अदन् भोजनं
कुर्वन् । पुन किं कुर्वन्, मुञ्चन् व्रजेयन् । को, हुहकारादिसञ्ज्ञां हुहकारस्याका-
रभ्रमूर्धांगुलिस्वत्कारादिभिः स्थाभिप्रायजापनं । कर्त्तव्यं, गृह्यं इष्टभोज्यार्थं ।
महिषेयार्थं तु हुहकारादिना मज्जाकरणे अपि न दोषः । अथवा गृह्यं भोज-

१ हुहकारांगुलिस्वत्कारभ्रमूर्धचलतादिभिः ।

मीनं विदधना संज्ञा विधानस्या न गृह्ये ॥

भूनेप्रभुकारकरांगुलीभिर्वृद्धिप्रार्थं परिवर्ग्यं संज्ञाम् ।

करोति भुक्तिं विजिताक्षरुतिः स शुद्धमीनव्रतवृद्धिकारी ॥

शास्त्रनिदर्शनं विना मकलज्जनानुभवविह्वं रात्रिभोजननिवृत्तिफलवि-
शेषमाह—

योजति त्यजन् दिनाद्यन्तमुहूर्तां रात्रिवत्सदा ।

स वर्ण्येतोपवासेन स्वजन्मार्द्धं नयन् क्रियत् ॥ २९ ॥

टीका—योजति भोजनं करोति । किं कुर्वन्, त्यजन् वर्जयन् । को, दिनाद्यन्तमुहूर्तां दिवसम्यादावन्ते च द्वे द्वे घटिके । क्रियत्, रात्रिवत् रात्रि यथा । कथं, मदा नियं । स क्रियत् क्रियान्मात्रं वर्ण्येन सूयेत सद्भिः । किं कुर्वन्, नयन् गमयन् । किं तन्, स्वजन्मार्द्धं अर्द्धं निजं जन्म । केन, उपवासेन चतुर्विधादारपरिहारेण । समाने विषयान्ते वाऽप्राप्त्याप्तौ व्याख्येयः ॥ २९ ॥

अथ रात्रिभोजनवर्जनवन्मूलव्रतविशुष्यह्णवादिहिमाव्रतक्षाड्गन्वाच्च
धावकस्य भोजनान्तरायान् श्लोकचतुष्टयेन व्याचष्टे—

अतिप्रसङ्गमासितुं परिवर्धयितुं तपः ।

व्रतधीजवृत्तीभुक्तेरन्तरायान् गृही श्रयेत् ॥ ३० ॥

टीका—श्रयेत् प्रतिपद्येत । कोऽसी, गृही प्रतिको गृहस्थः । कान्, अन्नरावान् । कस्या, भुक्ते भोजनवर्जनहेतुनिव्यर्थः । क्विदिशिष्टान्, व्रतधीजवृत्तीः बीज-
स्येव व्रतानामावेष्टकान् रक्षोपायवान् आर्हिसाणुव्रतशालभूतानिव्यर्थः । किं कुर्वन् कर्तुं, अमितु त्यक्तु । कम्, अतिप्रसङ्गं विहितातिशयेनोपपुं परि प्रवृत्ति । तथा परिवर्धयितुं समन्तादुपचर्तुं । किं तत्, तपः इच्छानिरोधम् ॥ ३० ॥

तानेव श्लोकत्रयेण विशेषतो निर्देष्टुं विवृणोति—

दृष्ट्वाऽऽर्द्रचर्मास्थिसुरामांसासृक्पूयपूर्वकम् ।

स्पृष्ट्वा रजस्वलाशुष्कचर्मास्थिशुनकादिकम् ॥ ३१ ॥

श्रुत्वाऽतिकर्कशाक्रन्दविद्वरमायनिःस्वनम् ।

भुक्त्वा नियमितं वस्तु भोज्येऽशनयविवेचनः ॥ ३२ ॥

संगृष्टे सति जीवद्भिर्जीवैर्वा बहुभिर्मृतैः ।

इदं मांसमिति दृष्टसङ्कल्पे चाशनं त्यजेत् ॥ ३३ ॥

टीका—त्यजेत् । कोऽपी, मतिकः । किं तन्न, अशनं तात्कालिकमेवाहारं, न तु धिकाधिकमिति । किं दृष्ट्वा, दृष्ट्वा दृष्ट्वा चेत्यपि द्रष्टव्यं । किं तन्न, भोज्यत्वादि—भोज्यमनुष्कं चर्माजिनं, अस्थि च क्वचन, तथा गुदां मद्य, मांसं विनितं, असूक्तं शोणितं, पूयं प्रगादिगतं पश्यासूक्तं, पूर्वशब्दाद्दत्तांशत्वादि तथा दृष्ट्वा । किं तन्न, रजस्वलां पुण्यवतीं स्त्रीं, दुग्धे चर्मास्थिनीं, दुग्धकं श्वानं, भादिशब्देन मार्जारश्चपचादि । तथा ध्रुवा भावण्यं । कम्, भतिक-
केनानि. एवम अत्य मरुतकं हृन्धि इत्यादिरूपं, आकम्बुनि. एवम हाह्ययाया-
संस्वरश्चभावं, विदुरप्रायनि स्वनें परशत्रागमनात्तद्वृत्तदीवनादिविषयं । तथा
मुषाया भाशित्वा । किं तन्न, वस्तु । किंविनिष्टं, निवमितं प्रत्यात्पानं । तथा
अशनं त्यजेत् । अं शानं, भोज्ये भोज्ये द्रष्ट्ये मति । किंविनिष्टे, संगृष्टे
मिलिते । कैः, जीवैः द्विप्रश्नपुरिन्द्रियप्राणिभिः । किं कुर्वद्भिः, जीवद्भिः प्राणद्भिः ।
किंविनिष्टे मद्भिः, अनाशयविवेचनं भोज्यद्रष्टव्यान्पृथक्पुंसवर्षे । वा अथवा
संगृष्टे । कैः, मृतैर्जीवैः । वतिभिः, बहुभिश्चिचनुगादिभिः । तथा । इदमित्यादि
इदं भुज्यमानं वस्तु मांसं वात्स्वयात् इदं दधिरमिदमन्वयं सर्वं इत्यादिरू-
पेण मनसा विकल्पमाने भोज्यवस्तुर्जात्यर्थं ॥ ३३ ॥

अपाहिंसाणुमतर्जालात्वेन मानमनं व्याचिन्त्यासु पञ्चभोज्यमाह—

गृध्रं दृष्ट्वाकारादिसङ्घ्नां संवल्लं च पुरोऽनु च ।

सुश्वन् मानमदन् कुर्यात्तपःसंयममृंहणम् ॥ ३४ ॥

टीका—कुर्यात् मतिकः । किं तन्न, मानमजल्पनं । किं कुर्वन्, अदन् भोजनं
कुर्वन् । पुन किं कुर्वन्, सुश्वन् चर्जयन् । वा, दृष्ट्वाकारादिसङ्घ्नां दृष्ट्वाकारत्वात्का-
रभ्रगृध्रांशुलिचलनादिभिः स्वाभिप्रायजायन । करर्षे, गृध्रं दृष्ट्वाकार्यं ।
नक्षिपेथार्थं तु दृष्ट्वाकारादिना सङ्घ्नाकारणे भवि न दोषः । अथवा गृध्रं भोज्य-

१ दृष्ट्वाकारादिसङ्घ्नाकारभ्रगृध्रंशुलिचलनादिभिः ।

मानं विदधना संज्ञा विधानाया न दृष्टव्यं ॥

पुनः दृष्ट्वाकारादिसङ्घ्नादिसङ्घ्नात्परिचयं संज्ञाम् ।

करोति शुभं विजित्वात्सहानि न दृष्टव्यं न च दृष्टव्यं ॥

नाभिकांशप्रवृत्त्यर्थं । तथा मुञ्चत । कं. संक्षेपं कौपदेन्याप्रविमुदपरिणामं ।
कथं, पुराऽनु च पूर्वं पश्चाच्च । किञ्चित्पि मौनं, तदसंयमवृद्धं इच्छानिर्वा-
णस्य प्राणेश्चिदसंयमस्य च पुष्टिकरम् ॥ ३४ ॥

मौनस्य तपोवर्द्धकत्वं श्रेय मञ्चायकत्वं च श्लोकद्वयेन समर्थयते—

अभिमानावने गृद्धि-रांधादूर्ध्वयते तपः ।

मौनं तनोति श्रेयश्च-श्रुतप्रथयतायनान् ॥ ३५ ॥

टीका—वर्धयते । किं तन, मौन । किं, तप । कस्मिन्निमित्ते मति, अभि-
मानावने अयाचकत्वप्रतरक्षाया सत्या । तथा गृद्धिरांधात् भोजनलौल्यप्रति-
बन्धाद्धेतोः । तथा तनोति स्फूर्तीकरोति । किं तत्, मौन । किं, श्रेय पुण्यं ।
कस्मान्, श्रुतप्रथयतायनान् श्रुतज्ञानविनयानुबन्धान् ॥ ३५ ॥

शुद्धमान्मान्मनःमिध्या शुक्लध्यानाय कल्पते ।

वाक्सिध्या युगपन्साधुस्त्रैलोक्यानुग्रहाय च ॥ ३६ ॥

टीका—कल्पते सम्पद्यते समर्थो भवति । कोऽर्था, साधुर्देशमयत् संयतश्च ।
करमै, शुक्लध्यानाय । कथा, मन मिध्या चित्तवर्षाकरणेन । कस्मान्, ज्ञातया,
शुद्धमौनान् भोजनोर्दा निरतिचारमौनप्रदान । तथा साधु कल्पते । कस्मै,
त्रैलोक्यानुग्रहाय त्रिजगद्भ्यजनानुपकर्तुं । कथं, युगपत् एककाल । कथा,
वाक्सिध्या युगपत्त्रिजगदनुग्रहममर्थभारतीविभूत्या ॥ ३६ ॥

नियतकालिकसार्वकालिकमौनयोः ध्यानविशेषनिर्णयाधमाह—

उद्योतनं महर्नैकघण्टादानं जिनालये ।

असार्वकालिके मौने निवाहः सार्वकालिके ॥ ३७ ॥

१ सर्वदा शास्त्रेण ज्ञेयं भोजने तु विशेषतः
रसायनं सदा श्रेष्ठं मरोगस्थे पुनर्न किम् ॥

हंसा—अवति विधीयते वा । किं तद्, उद्गीतर्षं चण्डिकावलाभ-
साहाय्यवापादनं । अ, मीने । विदि, तिहे, अगार्षवातिके अथाववति विद-
लकामं कृते । किं तद्, तवेत्यादि, एकपटादामं एकपटा अटाया इति विनामं ।
अ, त्रिनालके अर्हद्विपगते । अये, मह । केन, मटेमोमहेन दृशया वा ।
तथा मार्षवातिके वाचजीव प्रसिद्धे मीने । उद्गीतर्षं अवति । किं तद्,
निचांही निराकुल अहम् । आशयम् ॥ ३७ ॥

आवश्यकारिणु शानित कृत्वा मीनं अर्षवादि मीनविधावेन चार्पो-
ष्येदमाह—

आवश्यके मलक्षेपे पापकार्ये च वान्निवत् ।

मीनं बुद्धीमं सशृङ्गा भूयोवाग्दोषविच्छिदे ॥ ३८ ॥

हंसा—बुद्धीमं । बोद्धी, शायु । किं तद्, मीनं । अ, आवश्यके सामयि-
कारिणुमेषु, तथा मलक्षेपे विष्णुमोक्षार्थे, तथा पापकार्ये हिमादिबर्षे

- १ तन्नाप भावयत तेन वैराग्यं तेन हृदयेन ।
- संयमं वाच्यते तेन मीनं केन विधायत ॥
- मीनस्यादागतोऽपुष्टिरभिमानदश्च रक्षणम् ।
- तन्मथं समवप्रोति मनो तिष्ठि अगच्छये ॥
- धुनश्च प्रथयात् धेयः समुद्रे स्वाम्गमाधव ।
- तन्ने समुद्रलोचश्च प्रतीर्षति सरस्वती ॥
- बाणा मनोरमा रश्च वा. शमन्दर्भेगमिता ।
- आदिषा आयते केन विद्यते मीनमुत्तमम् ॥
- पदानि वानि विद्यन्ते बन्दनो वानि चोर्विदे ।
- सर्वाणि तानि लभ्यन्ते प्राणिना मीनकारिणा ॥
- अभ्येन शर्षित कृत्वा मीनं नियमदानिषम् ।
- त्रिनेन्द्रभवेन देया पण्डिता समहोमवम् ॥
- अ मार्षवातिके मीने निर्वाह्यतिरेकतः ।
- उद्योतने परं प्राङ्, विजयापि विधीयते ॥

नाभिकांशाप्रशयर्ष । तथा मुञ्चत । कं, संज्ञेजं कौर्त्तव्याशविगुदरगिर्गामं ।
कथं, पुताऽनु न पूं पश्चात् । किञ्चिजिः मीन, तप संयमपुंरुं इष्टप्रतिरो-
धस्य प्राणेन्द्रियमयमस्य न पुष्टिकरम् ॥ ३४ ॥

मीनस्य तपोवर्द्धकत्वं श्रेय सद्भायकत्वं च श्लोकदूयेन समर्थयते—

अभिमानावने गृद्धि-रोगादूर्ध्वयते तपः ।

मौनं तनोति श्रेयश्च-श्रुतप्रश्रयतायनात् ॥ ३५ ॥

टीका—वर्धयते । किं तत्, मौन । किं, तप । कस्मिन्निमित्ते मति, अभि-
मानावने भयाचकन्वसतरक्षाया सत्या । तथा गृद्धिरोघात् भोजनलौल्यमति-
बन्धादेतो । तथा तनोति स्फीतीकरोति । किं तत्, मौन । किं, श्रेय. पुण्यं ।
कस्मात्, श्रुतप्रश्रयतायनात् धृतज्ञानविनयानुबन्धात् ॥ ३५ ॥

शुद्धमौनान्मनःसिद्ध्या शुक्लध्यानाय कल्पते ।

वाक्सिद्ध्या युगपत्साधुर्लोक्यानुग्रहाय च ॥ ३६ ॥

टीका—कल्पते सम्पद्यते समर्थो भवति । कोऽर्मा, साधुर्देशमंथतः संयतश्च ।
करमे, शुक्लध्यानाय । कथा, मन म्पि-या चित्तवर्षाकरणेन । कस्मात्, जातया,
शुद्धमौनात् भोजनार्थां निरतिचारमौनवतान् । तथा साधुः कल्पते । कस्मै,
श्लोक्यानुग्रहाय त्रिजगद्भ्यजतानुपकर्तुं । कथं, युगपत् एककालं । कथा,
वाक्सिद्ध्या युगपत्त्रिजगद्भ्यजतानुग्रहसमर्थभारतीविभूत्या ॥ ३६ ॥

नियतकालिकमार्षकालिकमौनयोऽद्योतनविशेषनिर्णयायमाह—

उद्योतनं महेनैकघण्टादानं जिनालये ।

असार्वकालिके माने निर्वाहः सार्वकालिके ॥ ३७ ॥

१ सर्वदा शस्यते जोषं भोजने तु विशेषतः
रंसायनं सदा श्रेष्ठं सरोगत्वे पुनर्न किम् ॥

टीका—भवति विधीयते वा । किं तत्, उद्द्योगनं फलातिशयलाभ-
माहात्म्यापादनं । क, मीने । किञ्चित्छे, असार्वकालिके पद्यात्मशक्ति निव-
त्कालं कृते । किं तत्, एकस्यादि-एकघण्टादानं एकरथा घण्टाया दानं वितरणं ।
क, दिनालये अर्हन्त्यगृहे । कथं, मह । केन, महनोरसयेन पूजया वा ।
तथा सार्वकालिके पाद्यश्रीं प्रनिषञ्जे मीने । उद्द्योतनं भवति । किं तत्,
निर्वाहो निराकुलं बहन् । नान्यत् ॥ ३७ ॥

आवश्यकानिपु शानित. कृत्वा मीन सर्वदाऽपि मीनविधानेन वाग्दोषो-
पदेन्माह—

आवश्यकैः मलक्षेपे पापकार्ये च वान्तिवत् ।

मीनं कुर्वीत शश्वदा भूयोवाग्दोषविच्छिदे ॥ ३८ ॥

टीका—कुर्वीत । कोऽर्था, साधु । किं तत्, मीनं । क, आवश्यकैः सामर्थ्य-
कादिकर्मपटु, तथा मलक्षेपे विष्णुशोभार्थं, तथा पापकार्ये हिसादिकर्मभि-

- १ सन्तोषं भावयते तेन वैराग्यं तेन दर्शने ।
मंसम. पाप्यते तेन मीन येन विधीयते ॥
सौम्यस्यागातनोवृद्धिरभिमानस्य रक्षणम् ।
तत्तथ समवाप्नोति मन सिद्धिं जगज्जये ॥
धृतस्य प्रथयात् धेयः समृद्धे स्वास्तमाधय ।
ततो मनुजलोकास्य प्रसीदति नरस्वर्गा ॥
वाणी मनोरमा रस्य दास्यतः सुन्दरंमिता ।
आदेया जायते येन क्रियते मीनमुत्पलम् ॥
पदानि यानि विद्यन्ते बन्धनानि वीरिदि ।
सर्वाणि तानि लभ्यन्ते प्राणिना मीनकारिणा ॥
भक्ष्येन शानित. कृत्वा मीनं नियतकालिषु ।
जिनेन्द्रभवने देया पण्डिता समहोत्सवम् ॥
न सार्वकालिके मीने निर्वाह्यतिरेवत ।
उद्द्योतनं परं प्रकृते विचलापि विधीयते ॥

परेण क्रियमाणे, यत्रान्नेन स्नाताननमैशुनादी च । यनेभ्यु भ्रामरीप्रवेतोऽपि
किञ्चन्, धान्तिवन् । छद्यां यथा छदनादनन्तरमाचमनं वाग्दित्यर्थं । यथा
मौनं कुरीति । कथं, शब्दन् नित्यं । किमर्थं, भूय इत्यादि-भूयसा कावशोष-
पेक्षया बहुतराणां धान्दोषाणा पर्याप्तियत्नकृतपापाभ्यासाणां विच्छेदायन् ॥३८॥

अथ मन्थानुव्रतश्रमाधेमाह

कन्यागोक्षमालीककूटमाक्षयन्यामापलापवत् ।

स्यान्मन्याणुव्रती मन्यमपि स्वान्यापदे त्यजन् ॥३९॥

टीका--स्यात् । कांऽर्मा, धानिक धायक । किञ्चिदिष्टः, मन्थानुव्रती ।
कि कुर्वन्, त्यजन् वजेयन् । कि नन्, मन्यमपि चांगे चोरोऽपमित्यादिरूपं
तथ्यमपि । किमर्थे, स्वान्यापदे स्वपरविद्वन्त्यर्थं यत्तयाभूत तन्मन्यमपि ।
किञ्चन्, कन्यालीकादिवन् । यस्मिन्नुक्तं स्वपरयोर्वन्धवधादिकं राजादिभ्यो
भवंति तन्धूलायन्य तादृक् मन्यं च न्वयमवदन् परोश्चावाडयन् मन्थानुव्रती
स्यादित्यर्थः । तत्र कन्यालीक यथा-भिक्षां कन्यामभिष्ठा वा विपर्ययं वा
वदतो भवति । इदं सर्वम्यं कुमारादिद्विपदविषयकम्यालीकस्यापलक्षणं ।
गवालीक-अल्पक्षारा गा बहुक्षारा विपर्ययं वा वदत स्यात् । इदमपि सर्व-
चतुष्पदविषयालीकस्योपलक्षणं । क्षमालीक-परस्वकामपि भूमिमात्मस्वकां
विपर्ययं वा वदतो भवेत् । इदं चाशेषपादपाठपठेऽप्यविषयालीकस्योपल-
क्षणं । कन्याघलीकानां च लोकेऽनिगर्हितत्वेन रुडत्वात् द्विपदादिग्रहणं
न क्रियते । कन्याघलीकत्रयं लोकविन्दुत्वात् वाच्यं । कूटमाक्षय-प्रमाणी-
कृतस्य लज्जामत्सरादिना कूटं वदत स्यात् । यथाऽहमत्र साक्षीति । अत्य
च परपापममर्थकत्वविशेषेण पूर्वैभ्यो भेदः । तच्च धमविषयत्वात् वदेत् ।
धर्म्यं श्रूयान्नाधर्म्यमिति विवादिभिरभ्यर्धितत्वात् । न्यामापलाप-न्यम्यते
रक्षणार्थमन्यस्मै समर्प्यत इति न्यामः सुवर्णादिद्रव्यं नदपलापं नालपेत
विधसितपातकत्वात् । किं चाज्ञानमशयादिनाऽप्यमन्यं न श्रूयान्, किं पुना
रागद्वेषाभ्याम् ॥ ३९ ॥

लोकव्यवहाराविरोधेन च तदप्रयोगमुपदिशति-

लोकयात्रानुरोधित्वात्सत्यसत्यादि वाक्यत्रयम् ।

श्रूयादसत्यासत्यं तु तद्विरोधान्न जातुचिन् ॥ ४० ॥

टीका-इत्याह । कोऽसौ, सत्याणुवृत्ती । किं तन्, सत्यस्यवादिषास्त्रयं वक्ष्य-
माणलक्षणं । कस्मान्, लोकयात्रानुरोधिवान् लोकस्यत्रहारापिसंवादिष्वान् । न
तु इत्याह । किं तन्, अस्यवाद्याय । कथं, जातुष्विन् कदाचिदपि । कस्मान्,
वादिष्वान् लोकयात्राविप्रलम्भनान् ॥ ४० ॥

सत्यस्यवादीनि श्लोकत्रयेण लक्षयन्नाह—

यद्दस्तु यद्देशकाल-प्रमाकारं प्रतिश्रुतम् ।

तास्मिस्तथैव संवादि सत्यसत्यं वचो वदेत् ॥ ४१ ॥

टीका-वदेत् सत्याणुवृत्ती । किं तन्, वच । किंविशिष्ट, सत्यस्य । किञ्च-
क्षणं, संवादि तथाभूतं । क, तस्मिन् प्रतिज्ञाने वक्ष्यति । कथं, तथैव तेनैव
तद्देशकालपरिणामरूपत्वेन प्रकारेण । यत्किं, यद्दस्तु । प्रतिश्रुतं प्रतिज्ञातं ।
किंविशिष्टं, यद्देशकालप्रमाकारं प्रमा परिमाणं भूत्वा च, आकारो वर्णसंघा-
नादिरूपं, देशश्च कालश्च प्रमा च आकारश्च देशकालप्रमाकारा प्रतिज्ञाविष-
यीकृता वच्य च तत्तयोनम् ॥ ४१ ॥

असत्यं वय वासोऽन्धो रन्धयेत्यादि सत्यगम् ।

वाच्यं कालातिक्रमेण दानात्सत्यमसत्यगम् ॥ ४२ ॥

टीका—वाच्यं वचस्यं सत्याणुवृत्तिना । किं तद्दस्तुः । किंविशिष्ट, असत्यं
किंविशिष्टं सन्, सत्यं सत्याधित । असत्यमपि किञ्चिन्नास्यमेवंस्यर्थ । तद्दस्तु
वच्येत्यादिना दर्शयति-भोः बुविन् वय आत्मानदितातीभावरूपतया आगूषय
त्वं । किं तद्दस्तुः वच्यं । वक्ष्यनिर्माणयोग्यतन्तुषु वक्ष्यताम्प्रथोत्तमात्सत्यं
तथा भो अन्धक इत्येव वच्यत्वं । किं तन्, असत्यं मूर्खं । अन्धोयोग्यतन्तुतेषु-
वक्ष्यताम्प्रयोगाद्दस्तुत्वं । आदिनाम्नाज्ञोः पेशक कजिटी विहीत्यादिकथं प्राणं ।
अत्र तत्तत्प्रकारात्प्राणेषु श्लोके तथास्यत्रहाराभ्यस्यत्वं । इदमसत्यमसत्यं ।
तथा वाच्यं । किं तन्, सत्यं । किंविशिष्टं, असत्यं सत्यासत्यमित्यर्थं । बुत,
वाच्यमहात्मान् वितरणात् । वेत्, कालातिक्रमेण । यथा अर्थमागतमे दिवसे
तेकेदं देयमित्याख्याय भावतमे सवभ्यरतमे वा दिवसे दत्ताति । अत्र दान-

परेण क्रियमाणे, यथाऽदेन भ्रान्ताननर्मथुनादी च । यनेन्नु आमरीप्रवेगेऽपि
किंचित्, धान्तिथन् । उषां यथा छर्देनादनन्तरमाश्रमने वावदित्यर्थः । अपस
मौनं कुर्वति । कथं, शशन् नित्यं । किमर्थं, भूय इत्यादि-भूयसां कावशोपा-
येक्षया बहुतराणां धाम्दोषाणां पर्यादिवचनकृतयापाम्यवाणां विच्छेदायन् ॥३८॥

अथ स्याणुग्रतरक्षगार्धमाह-

कन्यागोक्ष्मालीककूटसाक्ष्यन्यामापलापवन् ।

स्यान्मत्याणुग्रती सत्यमपि स्वान्यापदे त्यजन् ॥३९॥

टीका--स्यान् । कौऽर्मा, मत्रिकः धारक । किंचित्किंचित्, स्याणुग्रती ।
किं कुर्वन्, त्यजन् वर्जयन् । किं तन्, सत्यमपि धोरे धोरोऽयमित्यादिरूपं
तप्यमपि । किमर्थं, स्वान्यापदे स्वपरविपर्ययं यतयाभूतं तामन्यमपि ।
किंचित्, कन्यालीकादिवन् । यस्मिन्नङ्के स्वपरयोर्व्यवधादिकं राजादिभ्यो
भवंति तस्थूलामन्य तादृक् मयं च स्वयमवदन् परांश्रावादयन् स्याणुग्रती
स्यादित्यर्थः । तत्र कन्यालीकं यथा-भिन्नां कन्यामभिन्नां वा विपर्ययं वा
वदतो भवति । इदं सर्वस्य कुमारादिद्विपदविपर्ययकस्यालीकस्योपलक्षणं ।
गवालीक-अपक्षीरां गां बहुक्षीरा विपर्ययं वा वदत. स्यात् । इदमपि सर्व-
चतुष्पदविपर्यालीकस्योपलक्षणं । श्मालीकं-परस्वकामपि भूमिमाभस्वकां
विपर्ययं वा वदतो भवेत् । इदं चाशेषपादपासपदद्वयविपर्यालीकस्योपल-
क्षणं । कन्यालीकानां च लोकेऽतिगर्हितत्वेन रूडत्वान् द्विपदादिग्रहणं
न क्रियते । कन्यालीकप्रय लोकविरुद्धत्वाच्च वाच्यः । कूटमाश्रयं-प्रमाणी-
कृतस्य लज्जाममरादिना कूट वदत स्यात् । यथाऽहमत्र साक्षीति । अस्य
च परपापसमर्थकत्वविशेषेण पूर्वभ्यो भेदः । तच्च धर्मविपर्ययत्वाच्च वदेत् ।
धर्म्यं द्रुयाधधर्म्यमिति विवादिभिरभ्यर्थितवान् । न्यासापलाप-न्यस्यते
रक्षणाधर्मन्यस्मै समर्प्यत इति न्यासः सुवर्णादिद्रव्यं तदपलापं नालपेत
विधमिनघातकत्वात् । किं चाजानमंशयादिनाऽप्यस्य न द्रुयात्, किं पुना
रागदोषान्याम् ॥ ३९ ॥

लोकव्यवहाराविरोधेन च तदप्रयोगमुपदिशति-

लोक्याश्रानुरोधित्वात्सत्यसत्यादि वाक्यप्रथम् ।

द्रुयादसत्यासत्यं तु तद्विरोधान्न जातुचिन् ॥ ४० ॥

टीका-म्यान् । कौश्या, सत्यानुवृत्ती । किं तन्, सत्यमत्यादिवाक्यत्रयं बध्य-
माणलक्षणं । कर्मान्, लोकायादानुरोधिवान् लोकस्यवहाराविमवादिभ्यान् । न
तु म्यान् । किं तन्, असत्याम्य । बध, ज्ञातुञिन् कदाचिदपि । कर्मान्,
कारिणोभ्यान् लोकायाप्राविप्रलम्भनात् ॥ ४० ॥

सत्यसत्यादीनि श्लोकप्रयेण लक्ष्यन्नाह—

यद्वस्तु यद्देशकाल-प्रमाकारं प्रतिश्रुतम् ।

तास्मिस्तथैव संवादि सत्यसत्यं वचो वदेत् ॥ ४१ ॥

टीका-वदेत् सत्यानुवृत्ती । किं तन्, वच । किंविदित, सत्यमत्य । किल-
क्षणं, संवादि तथाभूतं । इ, तदिमन् प्रतिज्ञातं वस्तुनि । वध, तर्ध्व तनेत्र
तद्देशकालपरिणामरूपत्वेन प्रकारेण । यच्चि, यद्वस्तु । प्रतिश्रुत प्रतिज्ञात ।
किंविदितं, यद्देशकालप्रमाकार प्रमा परिमाण यथा च, आकारो वर्णसत्या-
नादिरूप, देशकालप्रमा च आकारश्च देशकालप्रमाकारा प्रतिज्ञावि-
धीष्टता यस्य च तत्तथोक्तम् ॥ ४१ ॥

असत्यं वय वामोऽन्धो रन्धयेत्यादि सत्यगम् ।

वार्यं कालातिक्रमेण दानान्मत्यमसत्यगम् ॥ ४२ ॥

टीका-वार्यं वलस्य सत्यानुवृत्तिना । किं तद्वच । किंविदित, असत्यं
किंविदित तन्, सत्य सत्याधित । असत्यमति किञ्चित्साधमेवेत्यर्थं । तद्वच
वयेत्यादिना दानपति-भोः बुद्धिम् वय आनामवितानीभावस्वरुपतया आगृह्य
त्वं । किं तद्दामो वद्य । वद्यनिर्माणयोग्यतन्तुषु बद्धराष्ट्रप्रयोगादसत्यत्वं
तथा धो भगवत् इत्यत्र एव च । किं तन्, अन्ध भूत् । अन्धयोऽन्धतद्दृष्टेः
अन्धराष्ट्रप्रयोगादसत्यत्वं । आदिशब्दाः । ऐवक कलिनी विदित्वा दिस्यं प्राणं ।
अत्र तत्तत्पदादायत्वादेः वि लोके तथाप्यवहारात्परत्वं । इदमसत्यमत्वं ।
तथा वार्यं । किं तन्, सत्यं । किंविदित, असत्यग सत्यासत्यमित्यर्थं । वृत्त,
सम्भवदानान् वितरणात् । वेत्, कालातिक्रमेण । तथा अर्द्धमागतमे दिवसे
तैवेर् देवमिधाराथाय आगतमे संवत्सरतमे वा दिवसे 'राती'ति । अत्र दान-

परेण क्रियमाणे, चन्द्रदेन स्नानाधानमैशुनाशै च । यनेभ्यु भ्रामरीप्रवेतेऽपि
 क्विवन्, वान्तिवन् । उष्ठां यथा छन्दनादनन्तरमाचमनं यावदित्यर्थः । अस्म-
 -मानं कुर्वति । कथं, शश्वन् नित्य । किमर्थं, भूय इत्यादि-भूयमां कायतोपा-
 -शेष्यया बहुतराणां वाग्दोषाणां पर्यादिचवनकृतपापाश्रवाणां विच्छेदायम् ॥३८॥

अथ मन्याणुव्रतरक्षणार्थमाह-

कन्यागोक्ष्मालीककूटमाक्ष्यन्यामापलापवन् ।

स्यात्सन्याणुव्रती मन्यमपि स्वान्यापदे त्यजन् ॥३९॥

टीका--स्यात् । कांऽमां, व्रतिकं श्रावक । किमिति, मन्याणुव्रती ।
 किं कुर्वन्, त्यजन् वर्जयन् । किं तत्, मन्यमपि चोरे चोरोऽयमित्यादिरूपं
 तथ्यमपि । किमर्थं, स्वान्यापदे स्वपरविपत्यर्थं यत्तथाभूत् तत्त्वमपि ।
 क्विवन्, कन्यालीकादिवन् । यस्मिन्नुक्ते स्वपरयोर्वंधंधादिकं राजादिभ्यो
 भवति तत्स्थूलामन्यं तारक मन्यं च स्वयमवदन् परीश्रावादयन् मन्याणुव्रती
 स्यादित्यर्थः । तत्र कन्यालीक यथा-भिज्ञां कन्यामभिज्ञां वा विपर्ययं वा
 वदतो भवति । इदं सर्वमन्यं कुमाराद्विद्विपदविपयकस्यालीकस्योपलक्षणं ।
 गघालीक-अपक्षीरां गा बहुर्क्षीरा विपर्ययं वा वदन् स्यात् । इदमपि सर्व-
 चतुष्पदविपयालीकस्योपलक्षणं । क्ष्मालीक-परस्वकामपि भूमिमात्मस्वर्का
 विपर्ययं वा वदतो भवेत् । इदं चाशेषपादपापपदत्रयविपयालीकस्योपल-
 क्षणं । कन्यालीकानां च लोकंऽतिगर्हितत्वेन रूढत्वात् द्विपदादिग्रहणं
 न क्रियते । कन्यालीकत्रयं लोकविरुद्धत्वात् वाच्यं । कूटमाक्ष्य-प्रमाणी-
 कृतस्य लज्जामत्सरादिना कूट वदन् स्यात् । यथाऽहमत्र माक्षीति । अस्य
 च परपापसमर्थकत्वविशेषेण पूर्वभ्यो भेदः । तच्च धर्मविपक्षत्वात् वदेत् ।
 धर्म्यं द्रुयात्ताधर्म्यमिति विवादिभिरभ्यधित्त्वान् । न्यामापलाप-न्यस्यते
 रक्षणार्थमन्यस्मै समर्प्यते इति न्यायः । सुवर्णादिद्रव्यं तदपलाप नालयेत्
 विधमितपातकत्वात् । किं चाज्ञानमंशयादिनाऽप्यस्य न स्यात्, किं पुनः
 रागद्वेषाभ्याम् ॥ ३९ ॥

लोकव्यवहाराविरोधेन च तदप्रयोगमुपदिशति-

लोक्याथानुरोधित्वात्सत्यसत्यादि वाक्यत्रयम् ।

द्रुयादसत्यासत्यं तु तद्विरोधान्न जातुचिन् ॥ ४० ॥

टीका—सूत्रान् । कोऽसौ, सन्धानुवृत्ती । किं तन्, सन्धसन्धादिवाक्यत्रय वक्ष्य-
माणलक्षणं । कस्मान्, लोकायाशानुसंधिवान् लोकस्यवहारादिमवादिवान् । न
नु सूत्रान् । किं तन्, असन्धासन्धः । कथं, ज्ञानुचित् कदाचिदपि । कस्मान्,
सद्विरोधान् लोकायाश्राविप्रालम्भनात् ॥ ४० ॥

सन्धसन्धादीनि श्लोकत्रयेण लक्षयन्नाह—

यद्वस्तु यद्देशकाल-प्रमाकारं प्रतिश्रुतम् ।

तस्मिंस्तथैव संवादि सत्यसत्यं वचो वदेत् ॥ ४१ ॥

टीका—वदेत्, सन्धानुवृत्ती । किं तन्, वचः । किंविदिष्टं, सन्धसन्धं । किल-
क्षणं, संवादि तथाभूतं । कः, तस्मिन् प्रतिज्ञाते वस्तुनि । कथं, तथैव तैरेव
सद्विरोधात्परिणामरूपत्वेन प्रकारेण । यच्चि, यद्वस्तु । प्रतिश्रुतं प्रतिज्ञातं ।
किंविदिष्टं, यद्देशकालप्रमाकारं प्रमा परिमाणं यस्या च, आकारो वर्णमंथा-
नादिरूपं, देशश्च कालश्च प्रमा च आकारश्च देशकालप्रमावागः प्रतिज्ञादिप-
रीकृता एव च लक्षणात् ॥ ४१ ॥

असत्यं वय वासोऽन्धो रन्धयेत्यादि सन्धगम् ।

वाच्यं कालातिक्रमेण दानात्सन्धमसत्यगम् ॥ ४२ ॥

टीका—वाच्यं वक्ष्य सन्धानुवृत्तिना । किं तद्वचः । किंविदिष्टं, असन्धं
किंविदिष्टं तन्, सन्धं सन्धाधिनं । असन्धमपि किञ्चित्सन्धमेवेत्यर्थः । तद्वच
वयेत्यादिना द्वायेति-भो, पुत्रिन् वय आतानविनात्रीभावरूपतया आसुप्रथ
त्वं । किं तद्वाच्यो वचः । वयनिर्माणदोष्यतन्पुत्रु वक्ष्यत्प्रयोगात्सन्धत्वं
तया भो भक्तश्च रन्धय एव त्वं । किं तन्, अन्धः मूर्खः । अन्धायोग्यतन्पुत्रुत्वे-
त्यदन्धप्रयोगात्सन्धत्वं । आदिशब्दात्तो वेरु कजिर्वा विष्टायादिरुपं भाष्टं ।
अत्र लक्ष्यत्वात्वाच्यत्वेऽपि लोके सन्धावहाराभ्यन्तरे । इदमसन्धमन्धं ॥
तथा वाच्यं । किं तन्, सन्धः । किंविदिष्टं, अन्धत्वं सन्धासन्धमित्यर्थः । कुतः,
सम्भवद्वानात् वितरणान् । वेरु, कालातिक्रमेण । वया अहंमायतमे दिवसे
संवेदं देवमित्याश्याय मासतमे सवत्सरतमे वा दिवसे द्वातीति । अत्र दानः-

परेण क्रियमाणे, चन्द्रदेन स्नानान्नमैधुनादी च । यतेऽन्नु भ्रामरीप्रवेशेऽपि
 किञ्चिन्, वान्तिवन् । उषां यथा छन्दनादनन्तरमाचमनं यावदित्यर्थः । अथवा
 मीनं कुर्वति । कथं, शश्वत् नित्य । क्रिमर्थं, भूय इत्यादि-भूयसां कायशोष-
 पेक्षया बहुतराणां वाग्दोषाणां पर्याप्तवचनकृतवापाम्बवाणां विच्छेदार्थम् ॥३८॥

अथ मन्याणुव्रतरक्षणार्थमाह-

कन्यागोक्ष्मालीककृटमाक्षयन्यामापलापवन् ।

स्यान्मन्याणुव्रती मन्यमपि स्वान्यापदे त्यजन् ॥३९॥

टीका--म्यात् । कौऽर्था, वनिक ध्रावक । किञ्चिष्टिष्ट, मन्याणुव्रती ।
 किं कुर्वन्, त्यजन् व्रजेयन् । किं तन्, मन्यमपि चोरे चोरोऽयमित्यादिरूपं
 तद्धर्मपि । क्रिमर्थं, स्वान्यापदे स्वपरविपर्ययं यन्तथाभूत् तन्मन्यमपि ।
 किञ्चिन्, कन्यालीकादिवन् । यस्मिन्नुक्ते स्वपरयोर्वंधवधात्रिक राजादिभ्यो
 भवति तन्मथूलास्य तादृक् मन्यं च स्वयमवदन् परांश्चावाचयन् मन्याणुव्रती
 स्यादित्यर्थः । तत्र कन्यालीक यथा-भिन्ना कन्यामभिन्ना वा विपर्ययं वा
 वदतो भवति । इदं सर्वम्य कुमारादिद्विपदविपर्ययकन्यालीकम्योपलक्षणं ।
 गद्यालीक-अपक्षरा गा बहुक्षारा विपर्ययं वा वदत म्यात् । इदमपि सर्व-
 चतुष्पदविपर्यालीकम्योपलक्षणं । स्मालीक-परस्वकामपि भूमिमाप्तस्वकां
 विपर्ययं वा वदतो भवेत् । इदं चाशेषपादपाद्यपदत्रयविपर्यालीकम्योपल-
 क्षणं । कन्यालीकानां च लोकेऽतिगर्हितत्वेन रूढत्वात् द्विपदादिग्रहणं
 न क्रियते । कन्यालीकत्रयं लोकविरुद्धत्वात् वाच्यं । कृटमाक्षय-प्रमाणी-
 कृतस्य लज्जाममरादिना वृट वदत स्यात् । यथाऽहमत्र माक्ष्मिणि । अस्य
 च परपापममर्थकत्वविशेषेण पूर्वभ्यो भेदः । तच्च धर्माविपक्षत्वात् वदेत् ।
 धर्म्यं श्रूयाद्वाधर्म्यमिति विवादाभिरभ्यर्थाधेतत्वात् । न्यामापलाप-न्यम्यने
 रक्षणार्थमन्यममं समर्प्यत इति न्यामः सुवर्णादिद्रव्यं तदपलापं नालपेत
 विधमित्यतः कृत्वात् । किं चाज्ञानमशयादिनाऽन्यस्य न व्रतान् किं पुनः
 रागद्वेषाभ्याम् ॥ ३९ ॥

लोकम्यवहाराविरोधेन च तदप्रयागमुपदिशति-

लोकयात्रानुरोधित्वात्सत्यसत्यादि वाक्यप्रथम् ।

द्रूयादसत्यासत्यं तु तद्विरोधान्न जातुचिन् ॥ ४० ॥

टीका—म्यान् । कोऽर्था, स्याणुवृत्ती । किं तन्, स्याग्यादिवाचप्रयं वक्ष्य-
माणलक्षणं । कस्मान्, लोकायादानुरोधिवाग् लोकाभ्यवहारविग्नंवादिग्वात् । न
तु म्यान् । किं तन्, अगत्याग्य । कथं, जानुविन् कदाचिदपि । कस्मान्,
साद्विरोधान् लोकायात्राविप्रलम्भनान् ॥ ४० ॥

स्याग्यादीनि श्लोकत्रयेण लक्ष्यग्राह—

यद्वस्तु यदेशकाल-प्रमाकारं प्रतिश्रुतम् ।

तास्मिंस्तथैव संवादि सत्यसत्यं वचां वदेत् ॥ ४१ ॥

टीका—वदेत् स्याणुवृत्ती । किं तन्, वच । किंविदिष्टं, स्याग्याद्य । किल-
क्षणं, संवादि तथाभूतं । इ, तस्मिन् प्रतिज्ञाने वस्तुनि । कथं, तथैव तेनैव
तदेशकालपरिणामरूपत्वं प्रकारेण । यच्च, यद्वस्तु । प्रतिश्रुतं प्रतिज्ञानं ।
किंविदिष्टं, यदेशकालप्रमाकारं प्रमा परिमाण गत्यात् च, आकारी वर्णगत्या-
नादिरूपं, देशश्च कालश्च प्रमा च आकारश्च देशकालप्रमाकारा प्रतिज्ञाविष-
यीशता वरथ च तत्तयोक्तम् ॥ ४१ ॥

असत्यं वय वासोऽन्धो रन्धयेत्यादि सत्यगम् ।

वाच्यं कालातिक्रमेण दानात्सत्यमसत्यगम् ॥ ४२ ॥

टीका—वाच्यं वचस्य स्याणुवृत्तिना । किं तद्वच । किंविदिष्टं, अगत्यां
किंविदिष्टं तन्, सत्यं स्यात्प्रमित । अगत्यामपि विज्ञिभ्याग्यमेवेत्यर्थे । तद्वच
वयेत्यादिना द्वांशति—भोः द्विवन् वच आनात्किंनिर्वाभावरूपतया आदुत्रय
त्वं । किं तद्वचो वचं । वचनिर्माणयोग्यतन्पुं वचत्वात्प्रयोगोत्पत्त्यर्थं
तथा भो भनक इन्धय पच स्वं । किं तन्, अन्ध इत् । अन्धायोग्यतत्पदुत्पत्त्यर्थं
अन्धावदुप्रयोगोत्पत्त्यर्थं । आद्विश्वप्रज्ञो येवक वनिषी विद्यायादिभ्यश्च शास्त्रे ।
अत्र तत्तत्पदुत्पत्त्याद्यर्थेऽपि लोके तथाप्यवहारात्पत्त्यर्थं । दूदमसत्यस्यर्थं ।
तथा वाच्यं । किं तन्, वाच्यं । किंविदिष्टं, अगत्यां स्यात्प्रमितेतिवर्थं । तुम्,
वाच्यवदानान् वितरन्तान् । वेत्, कालातिक्रमेण । यथा अहंभास्यतमे दिवसे
तैवेदं देवाग्निंवाप्याह आगतमे संवत्वारतमे वा दिवसे द्यातीति । अत्र वाच

व्यभिचारान्मन्त्रं । प्रतिबन्धनकालव्यभिचागावामन्त्रं । इदमपि लोके तथा
व्यवहारान्कविद्वन्द्वम् ॥ ४२ ॥

यत्स्वस्य नास्ति तत्कल्पे द्राम्यामीत्यादिसंविदा ।

व्यवहारं विरुन्धानं नामन्यासन्प्रमालपेत् ॥ ४३ ॥

टीका-न भालपेत् न म्र्यात् म्र्यागुवती । किं तत्, अमन्त्रामन्त्रं इवः ।
किं कुर्यात्, विरुन्धानं बाधमानं । क, व्यवहारं लोकयात्रा । कदा, यदित्यादि-
यद्भ्यु नास्ति । कस्य, स्वस्यान्मन मन्वन्धी नद्राम्यानि तुभ्य विद्वी-
प्यामि । कदा, कल्पे प्रातः । इत्यादिरूपया संविदा प्रातजया ॥ ४३ ॥

सावद्यप्यतिरिक्तानृतपञ्चकस्य नित्यं वर्जनायत्वमाह-

भोक्तुं भोगोपभोगाङ्गमात्रं सावद्यमक्षमाः ।

ये तेऽप्यन्यत्सदा सर्वं हिमेत्युज्जन्तु वाऽनृतम् ॥ ४४ ॥

टीका-अत्रायाम्याविशेषवचनवाच्यतानिवृत्तावशाक्तान् प्रति मात्रपविशोप-
कल्पतानुवृत्त्यर्थो वाशब्दः किं बहुनेत्यर्थः । वा किं बहुना उज्जन्तुः स्यजन्तु ।
के, तेऽपि धर्मिणः । किं तत्, अनृतम् । किंविशिष्ट, अन्यत् सावद्यप्यतिरिक्तं
सद्व्यवहारादि । कियत्, सर्वं पञ्चधाऽपि । कथं, सदा तस्य । कथं कृत्वा,
हिमेति यतः सर्वमनृतं हिमावर्षाद्यन्वादिनेषु प्रमादयोगावशेषात् । यत्र तु
प्रमत्तयोगो नास्ति तद्विद्याऽनुष्ठानाद्यनुव्रतन नामन्त्रं । एतेनदमापि मगृहीतं-
'सा मिथ्याऽपि न र्गामिथ्या या गुर्वादिप्रमादनी' इति । के त, इत्याह-ये
म्वन्ति । किंविशिष्ट, अक्षमा अममयी । किं कर्तुं, मोक्षं स्यन्तु किं तत्,
सावद्यं वच क्षेत्रं कृषेत्यादिरूप प्राणिवधादिप्रवर्तक । किञ्चानष्ट मन भोगी-
पभोगाङ्गमात्रं भोगो भोजनादिः, उपभोग- कामिभ्यादि भोगभारभोगश्च
भोगोपभोगौ तयोरेकं साधनं तदेव तस्मात् न पुनस्तदसाधनम् । सावद्यं वच-
नत्र नाम्नामेत्यादि सद्व्यवहारे । सर्वगत आत्मा इष्टामाकलपदुक्तमात्रा केषा-
दिकममदुदावर्तं । गामधमनिवृत्तो विद्वीत । काम काममिदृशान्मन्त्रादि
अत्रे वाग्धकिनेषु इत्यादि गदितं साकेतमिथ्यम्यत् ॥ ४४ ॥

टीका-न इमे न गृहीयान् । नापि द्दीन न परमं वितरेत् । कोऽसौ ।
 श्रीरेत्यादि-श्रीरेऽयमुपलक्षणान्दमेदानकोऽयं कथंकारो अपमिप्यादिपरतेने
 नाम कान्तीनि श्रीरादिपरदेमकर ग्गुलमेय कादश्रीरे म्वायन्वतनपदेकं,
 तापुर्वमदनादान वा, नत्र वन नियमन्तस्मादा वन निवृत्तियस्य स तपोऽ
 श्रीवाणुप्रतीयथे । किं तन परम्ये परम्य धन वननमचनन वा इत्यं मान-
 ध्याददभं तस्यैव परस्वामिकारणनेदनस्य च स्वस्वामिकत्वममवात् ।
 किंविशिष्ट, परमन्यत । कस्मान् मृतस्यधनात् मृतधर्मा स्वो ज्ञानिश्चमृतस्य-
 अर्थाणुप्रादिर्गदितो लोकान्तरप्राप्तो बन्धुस्तस्य धन तस्मान् अन्यर् जायतां
 ज्ञानानामित्यथ । न केवल तन पर उदकादेश्च तापनृगप्रभृतेश्च । किंवि-
 शिष्टान्, अश्विलभोग्यात् अश्विले सवे स्थिरगगन्नामश्च लोकैर्भाणु योग्यत्वेन
 राजादिममुच्छालितान् ॥ ४६ ॥

प्रमत्तयोगापरकोयनृगस्याप्यदनस्यादाने दाने चाचौवंप्रतभग्य इनेयति-

संज्ञेशाभिनिवेशेन तृणमप्यन्यभर्तृकम् ।

अदत्तमाददानो वा ददानस्तस्करो ध्रुवम् ॥ ४७ ॥

टीका-ध्रुव निश्चितं भवान् ' कोऽसौ, पुर्य' कादश तस्करश्चर । किं
 कुर्वाण, आददान. आत्ममान्नुर्वन् । दद नो वा परमम प्रयच्छन् । किं तन्,
 तृणमपि किं पुन सुवर्णादिक । किंविशिष्ट, अस्यभर्तृक अन्य स्वस्मान्परो भवां
 स्वामी यस्य तदन्यभर्तृकमन्यदीयमित्यथे । किंविशिष्ट मर अदत्त तन्स्वा-
 मिना अवितर्णं । केन, संज्ञेशाभिनिवेशेन रागाद्यावेनेन । एतेनेदमुक्ते
 भवति-प्रमत्तयोगे सत्येवादत्तस्यादाने दाने वा चैयं म्वाद्यान्यथा ॥ ४७ ॥

निधानादिधनं राजकीयावसमर्धनेन व्रतयन्नाह-

नास्वामिकमिति ग्राह्यं निधानादिधनं यत ।

धनस्यास्वामिकस्येह दायादो मेदिनीपतिः ॥ ४८ ॥

टीका-न ग्राह्यं नादेयमर्थाणुप्रतिना । किं तन्, निधानादि धन तदीगु-
 हाविवराकरादिस्थितं द्रव्यं । कथं कृत्वा, अस्वामिकमिति नास्य कश्चिन् स्वमीनि
 परस्वं न भवतीति सङ्कल्प्य । कुन्, इत्याह यतो यस्मान् । भवति । कोऽसौ,

मेदिनीपतिः राजा । कीदृशः, दायाद् साधारण स्वामी । कस्य, धनस्य । कीदृशस्य, अस्वामिकस्य स्वामिरहितस्य । क, इह लोके ॥४८॥

स्वामिर्मांशाधिके स्वधनेऽपि नियमं कारयन्नाह—

स्यमपि स्वं मम स्याद्वा न वेति द्वापरस्पदम् ।

यदा तदाऽऽदीयमानं व्रतभङ्गाय जायते ॥ ४९ ॥

टीका—जायते सम्पद्यते । किं तन्, स्वमपि स्वं आत्मीयमपि द्रव्यं । कस्यै, व्रतभङ्गाय अर्थायं व्रतभङ्गं करोतीत्यर्थं । किं क्रियमाणं, दीयमानं आकारप्रक्षेपादादीयमानं च । कदा, तदा तस्मिन् काले । यदा यस्मिन् काले भवति । किं तन्, स्वमपि स्वं । किंविशिष्टं, द्वापरस्पदं संशयस्थानं । कथं कृत्वा, इदं धनं मम स्यादवेद्वा न वा स्यादित्येवं ॥ ४९ ॥

अर्थाण्युपगतानि चारप्रहाणार्थमाह—

चोरप्रयोगचोराहृतग्रहावधिकहीनमानतुलम् ।

प्रतिरूपकच्यवहति विरुद्धराज्येऽप्यतिशयं जह्यात् ॥५०॥

टीका—जह्यात् त्यजेत् । चोःस्त्री, अर्थाण्युपगती । किं तन्, चोरप्रयोगाद्य-
तिचारपद्ममिति समन्वयः । तत्र चोरप्रयोग-चोरयत् स्वधनस्येन वा
चोरय स्वमिति चोरणक्रियायां प्रेरणं । प्रेरितस्य वा साधु करोषीत्यनुमननं ।
मुद्रिकाकर्तृत्वाद्यर्थरिकादिचोरोपकरणानां वा समर्पणं विक्रयणं वा । अत्र
च यद्यपि चौर्यं न करोमि न कारयामीत्येव प्रतिपन्नमतस्य चोरप्रयोगो व्रत-
भङ्ग एव तथाऽपि किमपुत्रा सूर्यं निर्व्यापारातिष्ठय, यदि चो भजादिकं
नारित तदाऽहं तद्दामि, भवदानीतमोचस्य वा यदि ज्ञेता नारित तदाऽहं
विक्रेष्ये इत्येवविधवचनं चोरात् स्व्यापारयत् स्वकण्ठमया तन्-दापारणं परिहरतो
व्रतस्यारेक्षयाग्राधानिचारः । चोराहृतग्रहः-अप्रेरितेनाननुमनेन च चोरेणानी-
तस्य कनकवज्रादेरादानं मूर्ध्नेन मुद्रिकया वा । चोरादीनां च कण्ठप्रदेन
मुद्रिकया वा प्रच्छन्नं शूङ्गिर्भूतो भवति तत्रार्थायं करणाङ्गभङ्गः । चानिज्यमेव
मया क्रियते न चौरिकेभ्यश्चकस्यायेन व्रतस्यारेक्षणाद्भङ्ग इति भङ्गाभङ्ग-
रूपोऽतिचारः ॥ अधिकहीनमानतुल्यं-मानं प्रत्यादि हस्तदि च । तुल्य

उन्मानं । मानं च तुला च मानतुलं, अधिकं च हीनं चातिहीनं तत्र
तन्मानतुलं च, अधिकमानं हीनमानं, अधिकतुला हीनतुला चेत्ययं । तत्र
न्यूनं मानादिनाऽन्यस्मै ददानि, अधिकेनात्मनो गृह्णातीत्येवमादितुल्यप्रयोगो
हीनाधिकमानोन्मानमित्यर्थः ॥ प्रतिरूपकव्यवहृतिः-प्रतिरूपकं मदनं ग्रीहीणां
पलंजि, घृतम्य वसा, हिहो स्वदिरादि येषु नैकस्य मूत्रं, जाप्यमुवर्णरूप्ययो-
र्युक्तमुवर्णरूप्यं, इत्यादिप्रतिरूपकेण व्यवहृतिर्व्यवहारो ग्रीयादिषु पलंज्यादि
प्रक्षिप्य तद्विक्रयणं । एतन् द्वय परधनग्रहणरूपत्वाद्भद्र एव । केवलं स्वाग्रस्त-
ननादिकमेव चौर्यं प्रसिद्धं । मया तु वणिक्कलैव कृतेति भावनया वतरक्ष-
णोद्यतत्वात्तिचार एवेति ।

विरुद्धराज्येऽप्यतिक्रमः । अपि समुच्चये । विरुद्धं तिनष्टं विगृहीतं वा
राज्यं राज्ञः पृथ्वीपालनोचितं कर्म विरुद्धराज्यं छत्तमद्गः पराभियोगो वेत्यर्थः ।
तत्रातिक्रम उचितन्यायादान्येनैव प्रकारेणार्थस्य दानग्रहणं । विरुद्धराज्येऽ-
ल्पमूल्यलभ्यानि महाध्याणि द्रव्याणि इति प्रयततः । अथवा विरुद्धयोरर्था-
द्राज्ञो राज्यं नियमिता भूमि कटकं वा विरुद्धराज्यं तत्र । षष्ठीसप्तम्योरर्थं
प्रति भेदाभावान् । तस्यातिक्रमो व्यवसयालंघनं । व्यवस्था च परस्परविरुद्ध-
राजकत्वे एव । तल्लंघनं चान्यतरराज्यनिवासिन इतरराज्ये प्रवेशः । इतर-
राज्यनिवासिनो वा अन्यतरराज्ये प्रवेशः । विरुद्धराज्यातिक्रमस्य च यद्यपि
स्वस्वामिनोऽननुशातस्यादत्तादानलक्षणयोगेन तत्कारिणां च चौर्यदण्डयोगेन
चौर्यरूपत्वाद्गतमद्ग एव, तथाऽपि विरुद्धराज्यातिक्रमं कुर्वता मया वाणि-
ज्यमेव कृतं न चौर्यमिति भावनया वतसापेक्षवाहोके च चोरोऽयमिति
व्यपदेशाभावात्तिचारता स्यात् । अथवा चोरप्रयोगादयः पद्माप्येते व्यक्त-
चौर्यरूपा एव । केवल सहकारादिना वा प्रकारेण क्रियमाणास्तेऽतिचारतया
व्यपदिश्यन्ते । न चैते राज्ञा तस्मैऽकादीनां वा न सम्भवन्तीति घाच्यम् ।
यतः प्रथमो द्वितीय स्पष्ट एव । तृतीयस्तुपेश्च यदा राजा भाण्डागारे हीना-
धिकमानोन्मानं द्रव्याणां विनिमयं च कारयति तदा राज्ञोऽप्यतिचारी स्तः ।
विरुद्धराज्यातिक्रमस्तु यदा सामन्तादि कश्चिन् स्वस्वामिनो वृत्तिमुपजीवति
तद्विरुद्धस्य च सहायो भवति तदा अस्वातिचारः स्यात् । सोमदेवपण्डितस्तु
मानन्यूनत्वाधिकत्वेन द्वायतीचारी मन्यमान इदमाह- मानवन्न्यूनताधिक्ये
तेनकर्म ततो मद्गः । विग्रहो संग्रहोऽर्थस्यास्तेवस्यैने निवर्तकाः ॥ ५० ॥

अथ स्वदारमन्त्रोत्पत्त्यानुप्रतन्त्रीकारविधिमाह—

प्रतिपक्षभावनैव न रती रिरमारुजि प्रतीकारः ।

इत्यमन्ययितमनाः श्रयत्त्रहिंस्रः स्वदारसन्तोषम् ॥५१॥

टीका—अथ तु त्र्यंकारोऽनु । कोऽर्था, अहिंस्रः इति हिंस्रस्योऽनुत्पत्ती । के, स्वदारमन्त्रोऽर्थं स्वदारेषु स्वभाषायां स्वदारिणां मन्त्रोपां मधुनमन्त्रावेदना-
दान्त्याः देहमनसोः स्वदास्यादात्त । किंविदिष्ट मन्त्र, अमन्ययितमना प्रत्ययो
विश्राम प्रवय मन्त्रानोऽस्येति प्रत्ययित न प्रत्ययितमप्रत्ययितं मनो
यस्यायावप्रत्ययितमना अमन्त्रानविश्रामयित्वा इत्यर्थः । कथं, इति अनेन
मधुपदेशप्रकारेण । तमेव दर्शयति—भवति । कोऽर्था, प्रतीकार प्रसमनोपाय ।
कथं रिरमारुजि योऽन्यादां मन्त्रमिच्छन्त्यायां वेदनायां । किं प्रतीकारः,
प्रतिपक्षभावनैव महाशयस्य प्राणुषविधिना पुनश्चेति मन्त्रिणात्मैव । अ
पुनर्भवति तत्र प्रतीकार । किं, इति स्त्रीमन्त्रेण ॥ ५१ ॥

स्वदारमन्त्रोत्पत्तिं व्याचष्ट—

सोऽस्मि स्वदारसन्तोषी योऽन्यस्त्रीप्रकटस्त्रियां ।

न गच्छत्यंहसो भीरया नान्यैर्गमयति त्रिधा ॥ ५२ ॥

टीका—अस्मि भवति । कोऽर्था, म गृहाधर्मी । भीरया, स्वदारमन्त्रोपी
स्वदारेषु निजवर्मणायां मधुनापि मधुनमन्त्रो प्रतिविहीतवत् भवतीत्येवं-
मत्त । स्वदारेषु मन्त्रोपांऽस्वात्मनि वा । यः किं, य न गच्छति न भवति ।
के, अन्वयः प्रकटस्त्रियां अन्वयः परदाराः परिगृहीता अपरिगृहीताश्च । तत्र
परिगृहीता मन्त्रामिका अपरिगृहीता स्वैरिणी प्रोचिनभर्तृका कुल्याङ्गना वा
अजाया । कथा तु भर्तृभर्तृस्वार्थिप्रादिवरमन्त्राद्वा मन्त्राधिपत्यवर्द्धितो
न विहायने । प्रकटस्त्री वेदया । अन्वयः च प्रकटस्त्री च अन्वयः प्रकटस्त्रियां ।
ने द्वे अपि यो न भवति । कथा, भ्रष्टा भवेत् । कस्मान्, अहंसा पापात् न
राज्ञादेः । नापि यो गमयति इवभोगयति । के, ने द्वे । के कर्तुमि, अन्व-
परदारादिलग्यते । कथं, त्रिधा मनोवाक्ये कृतकारिणाभ्यामनुमत्याऽपि वा ।
नरेनङ्गानुगतं निगित्वाहं मयाभिरर्थाऽवज्ञोऽवज्ञादिति लक्षणात्—

गुणान् प्रतिपन्नवतो विशुद्धमभ्यरुशः श्रावकभ्योपदिश्यते । यस्तु स्वदारव-
 स्साधारणस्त्रियोऽपि व्रतयितुमशक्तः परदारानेव वर्जयति सोऽपि ब्रह्माणुव्रती-
 प्यते । द्विविधं हि तद्व्रतं । स्वदारमन्तोषः परदारवर्जनं चेति । एतच्चान्यथी-
 प्रकटस्त्रियादिति स्त्रीद्वयमेवाप्रतिपेक्षीपदेशालभ्यते । तत्राद्यमभ्यन्तदेशसंयमस्य
 नैष्ठिकस्येप्यते । द्वितीयं तु तदभ्यासोन्मुखस्य । तदाह श्रीमोमदेवपण्डितः-
 वधूवित्तस्त्रियो मुक्त्वा सर्वग्राह्यत्र तज्जने । माता स्वमा तनूजेति मतिर्ब्रह्म
 गृहाश्रमे ॥ यस्तु-पंचुवरसंविद्याइ सप्त वि वमणाइ जो विवजेइ । सम्भक्त-
 विमुद्धमई मों वसणमावभो भणिभो ॥ इति वमुनन्दिर्महाम्निमतेन दर्शन-
 प्रतिमायां प्रतिपन्नस्तस्येदं ॥ तन्मतेनेव व्रतप्रतिमा विध्नतो ब्रह्माणुव्रतं स्यात्
 तद्यथा-पथ्वेसु इन्धिसेवा अणगकीडा मया विवजेइ ॥ धूलअइ वंमयासी
 जिणोहिं भणिदो पवयणम्मि ॥ यस्तु “सम्यग्दर्शनशुद्ध संसारशरीरभोगनि-
 विण्णः । पञ्चगुरुचरणशरणो दर्शनिकस्तत्त्वपथगृह्य इति” । स्वामिनतेन दर्श-
 निको भवेत्तस्येदं ब्रह्माणुव्रतमतिचारवर्जनार्थमेवात्रानूयते ॥ ५२ ॥

अथ यद्यपि गृहस्थस्य प्रतिपन्नं व्रतमनुपालयतो न तादृश पापबन्धोऽस्ति
 तथापि यतिधर्मानुरक्तत्वेन तत्प्राप्तेः प्राग्वहार्थेऽपि कामभोगविरक्तं तद्
 भावकथमं प्रतिपालयति तं वैराग्यकाशामुपनेतु मामान्येनात्रहृदीपानाह-

सन्तापरूपो मोहाद्गसादवृष्णानुबन्धकृत् ।

स्त्रीसम्भोगस्तथाऽप्येष सुखं चेत्का ज्वरेऽक्षमा ॥५३॥

टीका--भवति । कोऽसौ, स्त्रीसम्भोगः । कीदृश, सन्तापरूप स्त्रीसम्-
 केस्य पित्तप्रकीपहेतुत्वात्सन्तापयतीति सन्ताप सन्तापकरं रूप यस्य स
 सन्तापरूपः ज्वरपक्षे तु सन्तपन सन्तापः सज्वरः स एव रूपमस्येति विग्रहः
 तथा चोक्तं सन्तापात्कोपजो ज्वर इति । पुन कीदृश, मोहेत्यादि--मोहो
 हिताहिताविवेकविकलत्वं, भंगमाद् शरीरनि महत्त्वं तृष्णानुबन्ध तर्थाविच्छेदः
 पक्षे पिपासासातन्य मोहश्रांगमादश्च तृष्णानुबन्धश्च मोहागमादतृष्णानुबन्धा-
 स्तान् करोति । यद्यप्येवंविध एष तथाऽपि मुख्य चेत् मन्यमे भो आमन्
 तदा न काऽपि त्वया कार्या । काऽसौ, अक्षमा । क, ज्वरे ज्वरोऽपि मुख्यं
 भन्तव्य इति भावः । तथा चोक्तं मायं-स्त्रीसम्भोगो न मुख्यं चेतस्यमोहाद्गसा-
 सादनात् । तृष्णानुबन्धात्सन्तापरूपत्वाच्च यथा ज्वरः ॥ ५३ ॥

गुणान् प्रतिपन्नवतो विदुःसम्यग्दर्शः भावकस्योपदिश्यते । यन्तु स्वदारव-
 स्ताधारणस्त्रियोऽपि प्रतयितुमशक्तः परदारानेव वर्जयति सोऽपि ब्रह्माण्डती-
 व्यते । द्विविधं हि तद्व्रतं । स्वदारसन्नोप परदारवर्जनं चेति । एतच्चान्यश्री-
 प्रकटस्त्रियाविति स्त्रीद्वयमेवाप्रतिषेधोपदेशाह्वयते । तत्राद्यमभ्यस्तदेशसंप्रत्ययस्य
 वैदिकस्येव्यते । द्वितीयं तु तदभ्यामोन्मुखस्य । तदाह श्रीसोमदेवपण्डितः-
 यधूवित्तस्त्रियो मुक्त्वा सर्वग्रान्यत्र तज्जने । माता स्वमा तनूजेति प्रतिशब्दं
 गृहाश्रमे ॥ यस्तु-पंचुंबरमहिषाहं सप्त वि वमणाह जो विवजेह । सम्भ-
 विसुदमई सो टंमणमावओ भणिओ ॥ इति वसुनन्दिर्मदान्तिमतने दर्शन-
 प्रतिमाया प्रतिपन्नस्तस्येद् ॥ तन्मतेनेव प्रतप्रतिमां विभ्रतो ब्रह्माण्डतं स्वा-
 तघया-पर्येमु इण्णियेवा अणंगकीडा सया विवजेह ॥ धूलअड वंभपारी
 विणेहिं भणिदो पवयणम्मि ॥ यन्तु “ सम्यग्दर्शनशुद्ध समारशरीरभोगवि-
 विष्णः । पद्मगुरुपरणशरणो दर्शनिकस्तरवपथगृह्य इति ” । स्वामिमतेन दर्श-
 निको भवेत्तस्येदं ब्रह्माण्डप्रतमतिचारवर्जनाथंमेवाश्रानुघते ॥ ५२ ॥

अथ यद्यपि गृहस्थस्य प्रतिपन्नं व्रतमनुपालयतो न तादृश पापबन्धोऽस्ति
 तथापि यनिधमांनुरक्तत्वेन तत्रास्ते प्राग्गार्हस्थ्येऽपि कामभोगविरक्तं सन्
 भावकधर्मं प्रतिपालयति तं वैराग्यकाष्ठामुपनेतुं सामान्येनाप्रदृशयानाह-

सन्तापरूपो मोहाद्गसादत्पगानुबन्धकृत् ।

स्त्रीसम्भोगस्तथाऽप्येष सुखं चेत्का ज्वरेऽक्षमा ॥५३॥

टीका--भवति । कोऽसौ स्त्रीसम्भोग । कीदृश, सन्तापरूप्य स्त्रीसम्-
 बन्धस्य पित्तप्रकोपहेतुत्वात्सन्तापरयतीति सन्ताप सन्तापकरं रूप यस्य स
 सन्तापरूप्य ज्वरपक्षे तु सन्तपनं सन्ताप सज्वर स एव रूपस्येति विप्रद-
 तथा सोऽह सन्तापाच्छोपत्रो ज्वर इति । पुन कीदृश, मोहेऽपि—मोहो
 द्विधाहितविषेकविषयत्वं, भगवाद् शरीरानि महत्तनूणानुबन्ध तयोर्विषये-
 पक्षे विषयान्मानस्य मोहश्चागमानश्च तूणानुबन्धश्च मोहागमात्तूणानुबन्धा-
 स्तान् करोति । यद्यप्येवविध एव तथाऽपि सुखं चेत् सम्यगे भो भावक-
 तदा न काऽपि त्वया कापो । काऽसौ, अक्षमा । क, ज्वरे ज्वरोऽपि सुख
 सन्तप्य इति भाव । तथा सोऽह मां वि स्त्रीसंभोगे न सुखं चेत्तस्यमोहात्प-
 साद्वान् । तूणानुबन्धश्चासन्तापरवत्त्वात् यथा ज्वर ॥ ५३ ॥

परदाररतां मुग्धाभावमुपदिशति—

समरसरसरद्गोक्षममृते च काचिन्क्रिया न निर्दृतये ।
स कुतः स्यादनवस्थितचित्ततया गच्छतः परकलत्रम् ॥५४॥

टीका—न च भवति । कोऽर्था, क्रिया प्रवृत्तिः । किञ्चित्क्रिया, काचिन् क्रिया । आलिंगनचुम्बनादिका । कस्य, निर्दृतये मुग्धार्थः । कथ, कृते विना । कं, समरसरसररगोक्षम् । समसमायोग समानरतिमित्यर्थः । कुत, स्याच्च कुतश्चि-
त्तवेदित्यर्थः । कोऽर्था, समरसररगोक्षम् । कस्य, पुनः । किं कुर्वन्तो, गच्छतः । सेवमानस्य । किं तन्, परकलत्रं । कथा, अनवस्थितचित्ततया स्वपरजननाकातकाबुद्धितमनस्कतया ॥ ५४ ॥

स्वदाररतस्यापि भावतो द्रव्यतश्च हिंसात्मकत्वमव नियमयति—

स्त्रियं भजन् भजत्येव रागद्वेषां हिनास्ति च ।
योनिजन्तून् बहून् मृक्ष्मान् हिंस्रः स्वस्त्रीरतोऽप्यतः ॥५५॥

टीका—भवति । कोऽर्था, नरः । किञ्चित्क्रियाः, हिंस्रः । भावद्रव्यात्म्यां
वहिसनशीलः । किञ्चित्क्रियाऽपि, स्वस्त्रीरतोऽपि स्वस्त्रियां रतं निपुनं यस्य
कोऽपि विशेषणम् परस्त्रीरतः । तत्र रागद्वेषयोर्बहुतरावस्यभवात् । कस्मात्त
एतस्मात्कारणात् । यतो भजत्येव भवत्येवमाभवति । कोऽर्था, स्त्रियं भजन्
स्त्रियं सेवमानं पुमान् । कौ, रागद्वेषौ प्रीत्यप्रीती । तथा हिनास्ति इति ।
तन्, योनिजन्तून् भगवतीषान् । किञ्चित्क्रियान्, मृक्ष्मान् कुलंशयान् । कति,
तन् प्रचुरान् । काव्यायनोऽपि योनीं जन्तूनिच्छति तथा च तन्मग्न्य-
तन्नाः हृमय मृक्ष्मा मृक्ष्मन्पादिसावः । जन्मव संसु कण्ठूति जनयन्ति
विधाम् ॥ ५५ ॥

स्वस्त्रीमहिमात्मभिर्दोषैः—

स्वस्त्रीमात्रेऽपि सन्तुष्टो नेच्छेद्योऽन्याः स्त्रियः सदा ।
नेच्छेद्युत्तमभावः स्यात् किं वश्यं धर्षितः पुनः ॥ ५६ ॥

गुणान् प्रतिपन्नवतो विमुक्तस्यग्दश भावकस्योपदिश्यते । यस्तु स्वदास्य-
 स्नाधारगश्रियोऽपि वनयितुमशक्तः परदारानेव वर्जयति सोऽपि ब्रह्माणुवर्ती-
 स्यते । द्विदिधं हि तद्वत् । स्वदारमन्त्रोप परदारवर्जनं चेति । एतन्नाम्यस्वी-
 प्रकटश्रियाविति स्त्रीद्वयसिवाप्रतिषेधोपदेशात्तुभ्यते । तत्राद्यमभ्यन्तेदेशस्यमभ्य-
 नाष्टकस्येत्यते । द्वितीय तु तदभ्यामोम्मुत्स्य । तदाह श्रीमोमदेवपण्डित-
 षधुविषयश्रियो मुक्त्वा सर्वप्रान्यत्र तजने । माता स्वया तनूजेति मनिर्द्व-
 गृहाश्रमे ॥ यस्तु-पंचुंवरमद्वियाइं मज वि वमणाइ जो विवजेइ । मन्म-
 विमुद्धमई सो इमणमारभो भणिभो ॥ इति वमुनन्दिमद्वान्तिमनेन दर्श-
 प्रतिमायां प्रतिपन्नमनस्येद् ॥ तन्मनेनैव वतप्रनिमां विध्नतो ब्रह्माणुवर्तं स्वा-
 तद्यथा-पश्येसु इन्धियेवा भणगाकीडा मया विवजेइ ॥ धूळप्रद वंभयाती
 जिणेहिं भणिदो पवयणम्मि ॥ यस्तु " सम्यग्दर्शनमुद्ध संसारशरीरमोगनि-
 र्विण्ण । पन्नगुरुचरणशरणो दर्शनिकस्मत्त्वपयगृह इति " । स्वामिमनेन दर्श-
 निको भवेत्स्येदं ब्रह्माणुवतमतिचारवर्जनाथमेवाप्रानुद्यते ॥ ५२ ॥

अथ यद्यपि गृहस्थस्य प्रतिपन्नं वतमनुपालयतो न तादृश, पापबन्धोऽस्ति
 तथापि यतिधर्मानुरक्तत्वेन तत्प्राप्तेः प्राग्वार्हभ्येऽपि कामभोगविरक्तं मद्
 भावकधर्मं प्रतिपालयति तं वैराग्यकाष्ठामुपनेतुं सामान्येनाप्रलदोशानह-

सन्तापरूपो मोहाद्गसादतृणानुबन्धकृत् ।
 स्त्रीसम्भोगस्तथाऽप्येष सुखं चेतका ज्वरेऽक्षमा ॥५३॥

टीका--भवति । कोऽसौ, स्त्रीसम्भोगः । कीदृशः, सन्तापरूप स्त्रीसम्-
 र्कस्य पित्तप्रकोपहेतुन्वान्मन्तापरयतीति सन्तापः सन्तापकरं रूपं यस्य स
 सन्तापरूप ज्वरपक्षे तु सन्तपतं सन्तापः सज्वर-स एव रूपमस्येति विप्रह-
 तथा चोक्तं सन्तापास्कोपजो ज्वर इति । पुन कीदृश, मोहेत्यादि--मोहे
 हिताहितविवेकत्रिकलन्वं, भगव्याद् शरीरमि महत्त्वं नृणानुबन्ध तर्पयित्तेऽ-
 पक्षे पिपासासातान्य मोहश्चागमादश्च नृणानुबन्धश्च मोहांगसादनृणानुबन्धा-
 स्तान् करोति । यद्यप्येवंविध एष तथाऽपि सुखं चेत मन्वसे भो आत्मन्
 तदा न काऽपि त्वया कार्या । काऽस्या, अक्षमा । क, ज्वरे ज्वरोऽपि सुखं
 मन्तव्य इति भाव । तथा चोक्तमपि-स्त्रीभोगो न सुखं चेतस्ममोहाद्वा-
 सादनान् । नृणानुबन्धात्मन्तापरूपत्वाच्च यथा ज्वरः ॥ ५३ ॥

परदाररमौ सुखाभावमुपदिशति—

समरसरसरहृगोद्गममृते च काचिन्क्रिया न निर्दृतये ।

स कुतः स्यादेनवस्थितचित्ततया गच्छतः परकलत्रम् ॥५४॥

टीका—न च भवति । कोऽर्था, क्रिया प्रवृत्तिः । किञ्चिदिष्टा, काचिन् आलिङ्गनधुम्बनादिका । कस्य, निर्दृतये सुखार्थं । कथं, क्ते विना । कं, समरसरसरंगोद्गमं । समरमायोगं समानरतिमित्यर्थः । कुत, स्याच्च कुतश्चि-
द्भवेदित्यर्थः । कोऽर्था, समरसरसरंगोद्गम । कस्य, पुंस । किं कुर्वतो, गच्छतः सेवमानस्य । किं ननु, परकलत्रं । कथा, अनवस्थितचित्ततया स्वपरजनशंकातत्कालितमनस्कतया ॥ ५४ ॥

स्वदाररनस्यापि भावतो द्रव्यतश्च हिसामम्भवं नियमयति—

स्त्रियं भजन् भजत्येव रागद्वेषां हिनस्ति च ।

योनिजन्तून् बहून् मूक्ष्मान् हिंस्रः स्वस्त्रीरतोऽप्यतः ॥५५॥

टीका—भवति । कोऽर्था, नरः । किञ्चिदिष्टाः, हिंस्र । भावद्रव्याभ्यां महिमानशालिः । किञ्चिदिष्टोऽपि, स्वस्त्रीरतोऽपि स्वस्त्रियां रतं मिथुनं यस्य सोऽपि विशेषतस्तु परस्त्रीरतः । तत्र रागद्वेषयोर्बहुतरत्नसम्भवात् । कस्मात्त-
न्मूलस्मात्कारणात् । यतो भजत्येव अवश्यमाभवति । कोऽर्था, स्त्रियं भजन् स्त्रियं सेवमान पुमान् । कं, रागद्वेषां प्रतियुज्यते । तथा हिनस्ति हन्ति । कान्, योनिजन्तून् भगव्रीहान् । किञ्चिदिष्टान्, मूक्ष्मान् दुर्लभान् । कति, बहून् प्रचुरान् । वाग्व्यापनोऽपि योर्ना जन्मनिष्ठति तथा च तद्गम्य—
“ रक्षज्ञा हृमप मूक्ष्मा मृदुमध्यादिशब्दवः । जन्मवर्गसु कण्ठति जतयन्ति तेषाविधाम् ” ॥ ५५ ॥

महाशयं महिमानमभिर्हति—

स्वस्त्रीमात्रेऽपि सन्तुष्टो नेच्छेद्योऽन्याः स्त्रियः सदा ।

सोऽप्यद्भुतमभावः स्यात् किं वर्ष्य वर्षिनः पुनः ॥ ५६ ॥

टीका—यो नेष्टेन् नाभिलषेत् । का०, खियः नारीः । किंविशिष्टाः, अन्या-
 स्वस्तीतो ध्यनिरिक्ताः । किंविशिष्टः मन्, मन्नुष्टः मन्तोषं गत । केन,
 स्वस्तीमाक्षेण निजनार्थेव । म्यान । कोऽर्मा, योऽपि स्वदारमन्नुष्टोऽपि । किंवि-
 शिष्ट, अन्दुतप्रभावो लोकविस्मयनीयमाहात्म्य । किं वष्यं । किं, माहात्म्यं
 स्तुत्यं । कस्य, वणिंन. सर्वस्त्रीनिवृत्तस्य । कथं, पुनः प्राग्वर्णितप्रायदा-
 दित्यर्थः ॥ ५६ ॥

इदानीं स्वभर्तृमाश्रयेद्यत्प्रताया स्त्रिया बहुमान्यतां दृष्टान्तेन स्पष्टयति-
 रूपैश्वर्यकलावर्धमपि सीतेव रावणम् ।
 परपूरुपमुज्जन्ती स्त्री सुरैरपि पूज्यते ॥ ५७ ॥

टीका—पूज्यते सक्रियते । काऽर्मा, स्त्री । के, सुरैर्देवै किं पुनर्मनुष्या-
 दिभिरित्यपिशब्दार्थः । किं कुर्वन्ती, उज्जन्ती व्रतयन्ती । क, परपूरुपं स्वभ-
 र्तुरन्यं पूरुप । अत्र हेतौ शतृद्, परपूरुपोज्जनेन सुरपूजाया जन्मत्वात् ।
 किंविशिष्टमपि, रूपेत्यादि—रूपमाकारमौन्द्वयं ऐश्वर्यं पूजार्थात्ताधिपत्यं
 कला गीतनृत्यादिका । रूप चैश्वर्यं च कलाश्च ताभिर्वर्धमुत्कृष्टमसाधारणरूपा-
 दिमन्तमित्यर्थः । अपिर्विस्मये । केव कमिन्याह— सीतेव रावण जानकी
 यथा लंकेश्वरम् ॥ ५७ ॥

प्रज्ञाशुभतातिचारानाह—

इत्वरिकागमनं परविवाहकरणं विदत्त्वमतिचाराः ।
 स्मरतीव्राभिनिवेशोऽनङ्गक्रीडा च पञ्च तुर्ययमे ॥ ५८ ॥

टीका—इत्वरिकागमनादयः पञ्चातिचारास्तुर्ययमे सार्वकालिकप्रसङ्गपर्या-
 शुभते भवन्तीति सम्यग्धः । तत्रेत्वरिकागमनं अस्वामिका अमर्ता गणिका-
 खेन पुंश्लिखेन वा पुरपानेति गच्छनीत्येवशांला इवरी । तथा प्रतिपुरप-
 मेर्तात्येवंश्लिखेति व्युत्पत्त्या वेदपार्ष्णीवरी । ततः कुत्मायां के इत्वरिका तस्यां
 गमनमाशेषनं । इय चात्र भावना—भाटिप्रदानाश्रियतकालस्वीकारेण स्वक-
 लत्रीदृश्य वेदया वेत्वरिकां मेवमानस्य स्वपुत्रिकल्पनया स्वदारखेन व्रतसापे-
 क्षषिक्त्यादल्पकालपरिग्रहाच्च न भंगो वस्तुनोऽम्बदारव्याच्च भंग इति भाग-

भंगवत्प्राप्तिसिद्धिराद्या बंधवत्तद्वैजात्यात्प्राप्तवत्प्राप्तयेव परदारवान् । किं
 चास्य भाल्यादिना योऽपि किञ्चिद्व्यक्तं परितृहीतां बंधवो गच्छन्तो भंग
 वत्प्राप्तपरदारवात्तथा । श्लोके तु परदारवास्त्वेन भंग इति भगाभंगरूपोऽ
 तिचार । अयं स्वपरितृहीतकृत्वागतामप्यप्यदारवर्जितोऽतिचारमाहुः ।
 तत्प्राप्ततया परस्य भंगुर्भावेनापरदारवादभंगो श्लोके च परदारतया स्वे-
 भंग इति भङ्गाभङ्गस्यैवात्तस्य । एतेनेत्येवकारितृहीतापरितृहीतागमन-
 लक्षणमतिचारस्य तत्प्राप्तताद्योदितमपि परितृहीतं भवति । परविवाहकरणा-
 दपरस्य चकारो ह्येवमपि स्फुरन्मिति प्रथमोऽतिचारः ॥ १ ॥

परविवाहकरणं स्वापत्यप्यतिरिक्तानां कन्याफलत्प्यया स्नेहमयव्यादिना
 वा परिणयनविधानम् । एतच्च स्वदारमन्तोपवता स्वकल्पेतरदारवर्जकेन
 च स्वकल्पप्रदेयव्याप्त्यामप्यत्र मनोवाङ्मादौमैधुन न कार्यं न च कारणीयमिति
 व्रतं यदा तृहीतं भवति तदाऽप्यविवाहकरणं मैधुनकरणमित्यर्थतः प्रतिवि-
 द्यमेव च भवति । तद्वती तु अन्यते विवाह एवार्थं यथा क्रियते न मैधुनं
 कार्यत इति व्रतयोपेक्षावादिनिवार । कन्याफलत्प्यया च सम्यग्दृष्टेऽप्युप-
 चाचर्यायां सम्भवति । मिथ्यादृष्टेऽपि अत्रकावस्थायामनुग्रहार्थं व्रतदाने
 सा सम्भवति । तनु परविवाहमवन् स्वापत्यविवाहमेऽपि समान एव शोच
 इति चेत् सम्य । किं तर्हि यदि स्वकन्याविवाहं न कार्यत तदा स्वच्छन्द्या-
 र्तिना स्वान् । तत्रच्च कुलसमयलोहविरोध इत्याम् । विहितविवाहानु पति-
 नियमद्वैत्येन च तथा इत्याम् । एव म्याय पुत्रेऽपि विकल्पनीय । यदि पुन
 बुद्ध्याविन्नाकारक कोऽपि स्वभ्रात्रादिभेदेतदा स्वापत्यविवाहमेऽपि नियम
 एव भेषान् । यदा तु स्वदारमन्तोऽपि विहितमन्तोपाभावात् अन्यकल्पं
 परिणयति तदाऽप्यस्वापत्यमतिचारः इत्याम् । परस्य कल्पान्तरस्य विवाहकर-
 णमाप्यया विवाहनमिति स्वापत्यानादिभि द्वितीयोऽतिचारः ॥ २ ॥

वित्तव्य भण्डिमा तन्प्रधानवाचप्रयोग ॥ ३ ॥ स्मरतीमाभिनिवेदाः-कामे-
 निमात्रमाग्रह । परित्यक्तान्यसकलस्यापारस्य तद्व्यवसायितेत्यर्थः । यथा मुख-
 कक्षोपाधान्तरेणवित्तुततया लिङ्गं प्रक्षिप्य महतीं वेलां निश्चलो मृत इवास्ते ।
 षट्क इव षट्का मुहुर्मुहुः क्षिपमारोहति । जातकलक्षयश्च धार्त्रीकरणाभ्युप-
 युह्यते । अनेन स्वर्वापधादिप्रयोगेण राजप्रमेकी मुरगात्रमर्दी च पुरुषो भव
 तीति बुध्या इति अनुर्थं ॥ ४ ॥

टीका—यो नेच्छेत् नाभिलषेत् । काः, स्त्रियः नारी । किंविशिष्टाः, अन्त्याः स्वस्तीतो व्यतिरिक्ताः । किंविशिष्टः मन्, मन्नुष्टः मन्तोपं गतः । केन, स्वस्तीमात्रेण निजनायैव । स्यात् । कोऽर्मा, सोऽपि स्वदारमन्नुष्टोऽपि । किंविशिष्टः, अन्नुतप्रभावो लोकविस्मयनीयमाहात्म्यः । किं वष्यं । किं, माहात्म्यं स्तुत्यं । कस्य, वर्णिनः सर्वस्त्रीनिवृत्तस्य । कथं, पुनः प्राग्वर्णितप्रादवा-दित्यर्थः ॥ ५६ ॥

इदानीं स्वभर्तृमात्रमेव न व्रताया स्त्रिया बहुमान्यतां दृष्टान्तेन स्पष्टयति-

रूपैश्वर्यकलावर्धमपि सीतेव रावणम् ।

परपूरुपमुज्जन्ती स्त्री सुरैरपि पूज्यते ॥ ५७ ॥

टीका—पूज्यते सत्क्रियते । काऽर्मा, स्त्री । केः, सुरैर्देवैः किं पुनर्मनुष्या-दिभिरित्यपिशब्दार्थः । किं कुर्वती, उज्जन्ती प्रतयन्ती । केः, परपूरुपं स्वभ-र्तुरन्यं पूरुपं । अत्र हेतौ शतृद्, परपूरुपोज्जनेन सुरपूजाया जन्मवात् । किंविशिष्टमपि, रूपेत्यादि--रूपमाकारमौन्द्यं ऐश्वर्यं पूजार्थाज्ञाधिवर्ध-कला गीतनृत्यादिका । रूपैश्वर्यं च कलाश्च ताभिर्वैर्यमुकृष्टमसाधारणरूपा-दिमन्तमित्यर्थः । अपिर्विस्मये । केव कमित्याह- सीतेव रावणं जानकी यथा लंकेश्वरम् ॥ ५७ ॥

महाशुभतानिचारानाह--

इत्वरिकागमनं परविवाहकरणं विटत्वमतिचाराः ।

स्मरतीव्राभिनिवेशोऽनङ्गक्रीडा च पञ्च तुर्ययमे ॥ ५८ ॥

टीका—इत्वरिकागमनादयः पञ्चानिचारास्तुर्ययमे सार्वकालिकप्रज्ञाप-णुषते भवन्तीति सम्यग्धः । तत्रेत्वरिकागमनं अस्वामिका भसती गजिका-स्वेन पुंश्वग्नित्वा या पुरषानेति गच्छतीत्येवंशीला इत्वरी । तथा प्रतिपुरष-मेतीत्येवशीलेति स्युष्पया वेदयार्पात्वरि । ततः कुत्सायां के इत्वरिका तस्यां गमनमात्रेण । इय चात्र भावना-भाटिप्रदानाधिवतकालस्वीकारेण स्वक-क्रीडत्य वेदयां वेत्वरिकां सेवमानस्य स्वपुत्रिकल्पनया स्वदारत्वेन प्रतमापे-दचित्वादाद्रूपकालपरिमहाच्च न भंगो वन्तुतोऽस्वदारत्वाच्च भंग इति भंगा-

भंगरूप्यादिप्रशिकाया वेदयावेनान्यस्यास्त्वनायतयैव परदार्यान् । किं चास्य भाष्यादिना परेण किञ्चिन्कालं परिगृहीतां वेदया गच्छतो भंग-
कयश्चिपरदार्यावात्मन्या । एतेके तु परदार्यास्त्वेन भंग इति भगाभंगद्वयोऽ-
तिचार । अन्ये स्वपरिगृहीतकुलंगनामप्यन्यद्वार्यादिनाऽतिचारमाहुः ।
तद्व्यनया परस्य भर्तुरभावेनापरदार्यादभङ्गो लोके च परदारयया ऋदे-
भंग इति भङ्गाभङ्गरूपवात्मन्य । एतेनेत्येविकापरिगृहीतापरिगृहीतागमन-
रक्षणमतिचारद्वयं तत्रार्थनाम्नः विदमपि मगृहीतं भवति । परविवाहकरणा-
दयानु चचारो द्वयोरपि ह्युत्सर्त्तानि प्रथमोऽतिचारः ॥ १ ॥

परविवाहकरणं-श्चापत्यप्यतिरिक्तानां कन्यापाललिप्या स्नेहयश्चन्धादिना
वा परिणयनविधान । एतच्च स्वदारमन्तोपवता स्वकलत्रेतरदारपञ्चमेन
च स्वकलत्रवेदयाभ्यामन्यत्र मनोवाङ्मायैर्मिथुनं न कार्यं न च कारणीयमिति
मतं यदा गृहीतं भवति तदाऽन्यविवाहकरणं मिथुनकरणमित्यर्थतः प्रतिषि-
द्धमेव च भवति । तदानीं तु मन्थने विवाहं पृथावं मया क्रियते न मिथुनं
कार्यं इति मततापेक्षयातिचार । कन्यापाललिप्या च तस्यादृष्टेरन्यु-
च्चाकन्यायां सम्भवति । मिथ्यादृष्टेस्तु भङ्गकावाचायामनुग्रहार्थं मगदामे
सा सम्भवति । ननु परविवाहमवन् स्वापत्याविवाहनेऽपि समान एव होच
इति चेत् सत्यं । किं तर्हि यदि स्वकन्याविवाहो न कार्यं तदा स्वराज्यनुचा-
रिणो स्यात् । तत्रच कुल्यमयलोचबिरोध इयात् । विहितविवाहानु पति-
नियमन्तान्येन न तथा इयात् । एव म्याय पुत्रेऽपि विकल्पनीय । यदि पुत्र
कुटुम्बचिन्ताकारकः कोऽपि स्वभ्रात्रादिभेदेत्तदा स्वापत्याविवाहनेऽपि नियम
एव भेद्यात् । यदा तु स्वदारमन्तुष्टो विहितमन्तोपाभावात् अन्यश्चल्यं
पारिष्यति तदाऽप्यतथायमतिचारः इयात् । परस्य कलत्रान्तरस्य विवाहकर-
णमात्मना विवाहमिति स्यात्तथादिनि द्वितीयोऽतिचारः ॥ २ ॥

विद्वत् भण्डिमा मप्रधानवाकप्रयोग ॥ ३ ॥ समरतीवामिनिवेशः-शामे-
तिमात्रमाग्रह । परिष्यत्तमयसकलस्वापारस्य तत्रयथाविशेष्यर्थः । यथा मुन-
कक्षोपरधाम्तरेष्वविनुततया शिष्टं प्रक्षिप्य महतीं बेलीं निम्बलो ह्यत इवारने ।
चटक इव चटकी मुहुर्मुहुः क्षिप्यमारोहति । जातकलक्षयश्च चार्त्तकरणानुप-
गुहने । अनेन लक्ष्मीयादिप्रयोगेण मगप्रयोगेही सुरगायमर्दी च पुरयोः अत्र
तीति बुद्ध्या इति अनुर्थं ॥ ४ ॥

टीका--यो नेष्टेन् नाभिलषेन् । काः, म्रियः नारीः । किंविशिष्टा, अन्त्याः स्वस्तीतो व्यतिरिक्ताः । किंविशिष्टः सन्, सन्नुष्टः सन्नोपं गत । केन, स्वस्तीमात्रेण निजनायैव । म्यान् । कौऽमौ, सोऽपि स्वदारमन्नुष्टोऽपि । किंविशिष्टः, अभ्युत्तप्रभावो लोकविम्मयनीयमाहात्म्यः । किं वष्यं । किं, माहात्म्यं स्तुत्यं । कस्य, वणिनः सर्वस्वीनिवृत्तस्य । कथं, पुनः प्राग्वर्णितप्रायश्चादित्यर्थः ॥ ५६ ॥

इदानीं स्वमर्तृमात्रभवनव्रताया स्त्रिया बहुमान्यतां दृष्टान्तेन स्पष्टयति-

रूपैश्वर्यकलावर्षमपि सीतेव रावणम् ।

परपूरुपमुज्जन्ती स्त्री सुरैरपि पूज्यते ॥ ५७ ॥

टीका--पूज्यते सत्कियते । काऽमौ, स्त्री । कै, सुरैर्देवैः । किं पुनर्मनुष्यादिभिरित्यपिशब्दार्थः । किं कुर्वती, उज्जन्ती व्रतयन्ती । कं, परपूरुपं स्वमर्तुरन्त्यं पूरुपं । अत्र हेतौ शतृष्ट, परपुरपोज्जनेन सुरपूजाया जन्यावारः । किंविशिष्टमपि, रूपेत्यादि--रूपमाकारमौन्द्यं ऐश्वर्यं पूजायांशाभिरन्यं कला गतिनृत्यादिका । रूपं चैश्वर्यं च कलाश्च ताभिर्वर्षमुत्कृष्टममाधारणरूपादिमन्तमित्यर्थः । अपिर्विषये । केव कमित्याह- सीतेव रावणं जानकी यथा लंकेधरम् ॥ ५७ ॥

ब्रह्माण्डव्रतानिचारानाह-

इत्वरिकागमनं परविवाहकरणं विटत्वमतिचाराः ।

स्मरतीत्याभिनिवेशोऽनङ्गक्रीडा च पञ्च तुर्ययमे ॥ ५८ ॥

टीका--इत्वरिकागमनादयः पञ्चानिचारास्तुर्ययमे सार्वकालिकप्रज्ञाप्योः शुभते भवन्तीति सम्बन्धः । तत्रेत्वरिकागमनं अस्वामिका असती गणिकास्त्वेन पुंश्रलित्वेन वा पुरुषानेति गण्डनीयेवंशीला इत्वरी । तथा प्रतिपुरुषमेतान्येवंशीलेति प्युपरया वेश्यापीवरी । ततः कुमायां के इत्वरिका तस्यै गमनमायेवनं । इय चात्र भावना-भाटिप्रदानाक्रियतकालस्वीकारेण स्वक-क्रीडत्य वेश्यां वेत्वरिकां मेवमानस्य स्वदुद्विकल्पतया स्वदारत्वेन व्रतमाप्तेः शक्तिवाद्दृश्यकालपरिमहाद्य न भंगो वस्तुतोऽस्वदारत्वाद्य भंग इति भंगा-

भंगस्त्वग्वादिर्वाङ्मियाया खेदयात्वेतान्यस्याभ्यवभाषतर्पैव परदारस्यात् । वि
 श्वस्य भाङ्गादिना खेरेण किञ्चिन्काल परिगृहीतां खेदया गच्छतो भंग
 कथञ्चिन्परदारवाप्तस्याः । लोके तु परदारवास्त्रेणैव भंग इति भङ्गाभङ्गरूपो
 तिचारः । अन्वये स्वपरिगृहीतकुलागतामप्यभ्यदरवर्तिनोऽतिचारमाहुः
 तत्त्वल्पतया परस्य भङ्गुंशभावेनापरदारस्याद्भङ्गो लोके च परदारतया रूढे
 भंग इति भङ्गाभङ्गरूपवाचस्य । एतेनेव रिक्तापरिगृहीतापरिगृहीतागमन
 रक्षणमतिचारद्वयं तत्त्वार्थभाङ्गोद्विष्टमपि संगृहीतं भवति । परविवाहकरण
 द्वाप्यनु चकारो द्वयोरपि स्फुरन्तीति प्रथमोऽतिचारः ॥ १ ॥

परविवाहकरणं स्वापत्यप्यतिरिक्तज्ञां कन्याफललिप्सया स्नेहसम्बन्धादिन
 वा परिणयनविधानं । एतच्च स्वदारमन्तोषयता स्वकलत्रैतरदारयज्ञके
 च स्वकल्पप्रवेण्याभ्यामस्यप्र मनोवाहार्थमैधुन न कार्यं न च कारणीयमिति
 मतं यदा गृहीतं भवति तदाऽस्यविवाहकरणं मैधुनकरणमिष्यधतः प्रतिपि
 ष्टमेव च भवति । तदानीं तु मन्यते विवाहं पृथग्यं मया क्रियते न मैधु
 कार्यत इति मतमापेक्षयाऽतिचारः । कन्याफललिप्सा च सम्यग्दृष्टेरप्युत्प
 ष्ठावस्थायां सम्भवति । मिथ्यादृष्टेस्तु भद्रकावस्थायामनुग्रहार्थं यत्नादानं
 सा सम्भवति । ननु परविवाहनघ्नं स्वापत्यविवाहनेऽपि समान एव दो
 इति चेत् सत्यं । किं तर्हि यदि स्वकन्याविवाहो न कार्यते तदा स्वच्छन्दचा
 रिणी स्यात् । ततश्च कुलसमयलोकविरोधः स्यात् । विहितविवाहास्तु पति
 नियतस्त्रीत्वेन न तथा स्यात् । एष स्याद्य पुत्रेऽपि विकल्पनीयः । यदि पुन
 कुटुम्बचिन्ताकारकं कोऽपि स्वभ्रात्रादिभवेत्तदा स्वापत्यविवाहनेऽपि नियम
 एव भेषान् । यदा तु स्वदारमन्तुष्टो विशिष्टमन्तोषाभावात् अन्यकलत्र
 परिणयति तदाऽप्यरथायमतिचारः स्यात् । परस्य कलत्रान्तरस्य विवाहकर
 णमागमना विवाहनमिति व्याख्यानादिति द्वितीयोऽतिचारः ॥ २ ॥

विट्त्वं भण्डिमा तत्प्रधानवाक्यप्रयोगः ॥ ३ ॥ स्मरतीमाभिनियेताः—कामे
 तिमात्रमाग्रहः । परित्यक्ताभ्यसकलव्यापारस्य तत्रावसरापितेत्यर्थः । यथा सुख-
 कक्षापन्थान्तरेष्वचिन्तनया लिङ्गं प्राक्षिप्य महतीं खेलां निश्चलो मृतं ह्वास्ते ।
 षट्क इव षट्की मुहुर्मुहुः क्षियमारोहति । जातबलक्षयश्च चात्रीकरणामुप-
 युक्तैः । अनेन स्वर्लोपधादिप्रयोगेण गजप्रमेर्द्धां नुरगावमर्द्धां च पुरयो भव
 तीति सुप्या इति अनुर्थः ॥ ४ ॥

टीका—यो नेच्छेत् नाभिलषेत् । काः, श्रियः नारीः । किंविशिष्टा, अन्वा स्वस्तीतो ध्यतिरिक्ताः । किंविशिष्टः मन्, मन्नुष्टः मन्तोपं गतः । केव, स्वस्तीमाप्तेन निजनायैव । म्यात् । कोऽमी, सोऽपि स्वदात्मनुष्टोऽपि । किंवि-
शिष्टः, अन्तुत्प्रभावो लोकविष्मयनीयमाहात्म्यः । किं वर्यं । किं, माताम्यं
श्रुत्यं । कस्य, शक्तिनः सर्वस्वीनिकृत्तस्य । कथं, पुनः प्राग्गणितप्राप्तवा-
दिपथं ॥ ५१ ॥

इदानीं स्वभक्तुमाश्रयेयनप्रताया श्रिया बहुमान्यतां दृष्टान्तेन स्पर्श-
रूपश्रयकलाचर्यमपि सीतेव रावणम् ।
परपूरुषमुज्झन्ती स्त्री सुरैरपि पूज्यते ॥ ५७ ॥

टीका— पूज्यते मन्त्रियते । काऽमी, स्त्री । के, सुरैरेषु किं पुनर्मनुष्य-
दिभिरीत्यविशदार्थं । किं कुर्यन्ती, उन्मत्नी प्रतपन्ती । के, परपूरुषं स्व-
तुंगस्य पूरुषं । अत्र हेतोः शत्रुष्ट, परपूरुषोऽन्तेन सुरपूजायाः प्रत्यङ्गः ।
किंविशिष्टमपि, रूपेणादि - रूपमाकारमौर्ध्वं येषं पूजायाः श्रियाव
कला गीतनृपादिका । अत्र चर्यं च कलाप्रताभिर्धर्ममुत्कृष्टमयापारकता-
दिमन्त्रिमयं । अतिविष्मये । केव कस्यिणाद्- मन्तेव रावणो जायती
वधा श्छेद्यम् ॥ ५७ ॥

अज्ञानपुत्रानिवासानाह -

इन्वरिकागमनं पररिवाहकरणं रिट्त्वमनिवासाः ।
स्मरतीश्राभिनिवेशोऽन्नदगक्रोडा च पञ्च तुर्पयमे ॥ ५८ ॥

टीका इन्वरिकागमनाद्य, पञ्चानिवासाश्चतुर्वेदमे मार्गैकादिद्वयप्रथमौ
पुत्रेण अन्वर्तनीति सम्भवत् । अन्वरिकागमनं अन्वर्तिका अगती इति
श्वेतं पुत्रनिवासेन वा पुत्रवर्तनीति सम्भवतीत्येवमिहा ह्यन्वरी । तथा अन्वृत्त
वेत्त-वचनं च अन्वृत्तवा वाचनीयम् । अत्र पुत्रवर्तनी के इन्वरिका अन्वरी
सम्भवत्येवम् इति वाच्यं अन्वर्तनी-अन्वृत्तवा-दिवचनद्वयान्वर्तनी-वचनं अन्व-
कर्तृवृत्त वेत्तवा वेत्तवा-दिवचनमात्रम् अन्वृत्तवा-वचनम् अन्वृत्तवेत्तव
अन्वृत्तवा-वचनम् अन्वृत्तवा-वचनम् अन्वृत्तवा-वचनम् अन्वृत्तवा-वचनम्

भंगरूपवादिश्चिकाया वेश्यावेशनान्यस्वात्कनाद्यतर्पण परदारत्वात् । कि
 चास्य भालगादिना परेण द्विष्टिकालं परिगृहीतां वेश्यां गच्छतो भंग
 कर्षादिपरदारत्वात्तस्याः । लोके तु परदारत्वात्त्वेन भंग इति भंगाभंगरूपोऽ
 तिचारः । अन्ये स्वपरिगृहीतकुलीगनामप्यन्यद्वारवर्जिनोऽतिचारमाहुः ।
 तत्त्वल्पनया परस्य भंगुरभावेनापरदारत्वाद्भङ्गो लोके च परदारतया ग्ने-
 भंग इति भङ्गामह्यरूपत्वात्तस्य । एतेनेश्चरिकापरिगृहीतापरिगृहीतागमन-
 लक्षणमतिचारद्वय तत्त्वार्थसाधोद्विष्टमपि सगृहीते भवति । परविवाहकरणा-
 दयस्तु चात्रागो द्वयोरपि स्फुरन्तीति प्रथमोऽतिचारः ॥ १ ॥

परविवाहकरणे प्रापत्यप्यतिरिक्तानां कन्याफललिप्सा स्नेहसम्बन्धादिना
 वा परिणयमविधानं । एतच्च स्वदारमन्तोपवृत्ता स्वकलत्रेतरदारवर्जकेन
 च स्वकलत्रवेश्याम्यामन्यत्र मनोवाक्यार्थमैधुनं न कार्यं न च कारणीयमिति
 धर्मं यदा गृहीते भवति तदाऽप्यविवाहकरण मैधुनकरणमित्यर्थतः प्रतिषि-
 द्धमेव च भवति । तद्वती तु मन्वते विवाह एवायं मया क्रियते न मैधुनं
 कार्यत इति धर्ममापेक्षत्वात्तिचारः । कन्याफललिप्सा च मन्वरेष्टेरप्युप-
 काकन्यायां सम्भवति । मिथ्यारंष्टेस्तु भद्रकावस्थायामनुग्रहार्थं धनादाने
 सा सम्भवति । ननु परविवाहनवन् स्वापत्यविवाहनेऽपि समान एव दोष
 इति चेत् तस्यं । किं तर्हि यदि स्वकन्याविवाहो न कार्यत तदा स्वपुत्रद्वेषा-
 रिणी स्यात् । ततश्च कुलसमयलोकविरोधः स्यात् । विहितविवाहास्तु पति-
 नियतकालेन न तथा स्यात् । एष न्यायः पुत्रेऽपि विकल्पनीयः । यदि पुन-
 कुटुम्बचिन्ताकारक कोऽपि स्वभ्रात्रादिभेदेतदा स्वापत्यविवाहनेऽपि नियम
 एव भेष्यात् । यदा तु स्वदारसम्पुष्टो विशिष्टसन्तोषाभावात् अन्यकलत्र
 परिणयति तदाऽप्यस्यापमतिचारः स्यात् । परस्य कलत्रान्तरस्य विवाहकर-
 णमागमना विवाहनमिति स्यात्त्वानादिति द्वितीयोऽतिचारः ॥ २ ॥

विदत्त भण्डिमा तत्प्रधानवाक्यप्रयोगः ॥ ३ ॥ स्मरतीमाभिविदेशः—कामे-
 तिमात्रमाग्रहः । परित्यक्तान्यसकलस्यापारस्य तद्व्यवसायितेत्यर्थः । यथा मुस-
 कक्षोपस्थान्तरेष्ववितृप्ततया इल्लं प्रक्षिप्य महतीं वेलीं निबद्धो भूत इवाग्ने ।
 चटक इव चटकीं मुहुर्मुहुः क्षिप्यमारोहति । जातबलस्यश्च वाञ्छीकरणाद्युप-
 युक्तं । अनेन स्वर्त्यापधादिप्रयोगेण गणप्रमेयी मुरगावमर्दी च पुरयो भव
 तीति बुद्ध्या इति चतुर्थं ॥ ४ ॥

अनङ्गकीटा अङ्गं साधनं देहावयवो वा तच्छेद् मैथुनाग्नया योनिर्मेहनं
 च ततोऽप्यव मुष्णादिप्रदेने रतिः । यतश्च चर्मादिमर्मादिः स्वनिष्ठेन कृतायोऽ-
 पि र्क्षागामवाप्यदेशं पुन पुन कुद्रानि । केनाह्वरंगादिना वा क्रीडन् प्रवृ-
 रागमुष्णादयनि माऽप्यनङ्गक्रीडोप्यने । इह च श्रावकोऽप्यग्नयागमीत्यया
 मङ्गपर्यं चिकीर्षुरपि यदा वेदोदयाम्बुहृण्णुतया तत्कनुं न शक्नोति तदा वात-
 नामाश्रायं स्वदारसन्नोयादि प्रतिपद्यते । मैथुनमायेण च यापनायां मम्म-
 श्यां विट्वादिप्रथमयंत प्रतिपिडमेव । तत्रयोगो हि न कश्चिद्गुणः । प्रत्युत
 सद्योऽतिरागोहीपन बलभ्रयस्नात्कालिकी विट्वा राजयश्मादिरोगाश्च स्युः ।
 तदुक्त-प्रेदम्पर्यमतो मुक्त्वा भोगानाहारवज्जनेन ॥ देहदाहोपशान्त्यर्थमभि-
 प्यानविधानये ॥ १ ॥ एव प्रतिपिडाचरणाद्गो नियमावाधनाच्चाङ्ग
 इत्येतेऽपि विट्वाद्यस्त्रयोऽतिचारा । यदा स्वदारसन्नोपी मैथुनमेव
 मया वेद्यादा प्रत्याख्यातमिति स्वकल्पनया तत्र तदेव वर्जयति न विट्वा-
 दिकं । परदारविवर्जकोऽपि परदारेषु मैथुनमेव वर्जयति नाशिट्वाप्रयोगा-
 लिङ्गनादीनीति तयो कथञ्चिद्भ्रममापेक्षत्वाद्विट्वादयोऽतिचारा । श्रियास्तु
 पूर्ववत्परविवाहकरणादय । प्रथमस्तु यदा स्वकीयपतिवार्तकादिने सपत्न्या
 परिगृहीतो भवति तदा सपत्नीवारक विलुप्य त परिभुञ्जानाया अतिचारीऽ
 तिप्रमादिना च परपुरष (इव) स्वपति वा ब्रह्मचारिणमभिमत्स्याः
 स्यात् ॥ ५८ ॥

अथ परिग्रहपरिमाणुव्रत व्याचष्टे—

ममेदमिति सङ्कल्पश्चिदचिन्मिथ्रवस्तुषु ।

ग्रन्थस्तत्कर्शनात्तेषां कर्शनं तत्प्रमात्रतम् ॥ ५९ ॥

टीका—भवति । कांऽर्था, ग्रन्थ परिग्रह । किलक्षणो, ममेदमिति मङ्कलः
 इद चेतेनमचेतेन मिथ्र वा वस्तु मम सम्बन्धि मदीय मस्वामिकमिति
 मङ्कलो मानयोऽप्यवसायो ममत्वपरिणामो मूर्च्छेति यावत् । केषु, चिदस्तुषु
 कलत्रपुत्रादिषु, आचिदस्तुषु गृहसुवर्णादिषु । मिथ्रवस्तुषु चेतनाचेतनेषु ।
 बहिः पुष्पवाटिकादिषु । अन्ततश्च मिध्यान्वादिषु । भवति । कि तत्र, तत्र-
 मात्रतं परिग्रहपरिमाणालयमणुवत । कि कर्शनमर्थाकरण । केषां, तेषां चित्ता-

अङ्गिणी विद्भिर्ना च अङ्गुली । कामान्, लक्ष्यमान् अर्थान्मूर्च्छालक्षणपरि-
ग्रहार्थाकरणान् ॥ ५९ ॥

अन्तरङ्गमहोपायमाह—

उपक्रमोपादिहाम्यादिपदकवेदप्रपातकम् ।

अन्तरङ्गं जयेत्सङ्गं मन्यनीकप्रयोगतः ॥ ६० ॥

टीका—जयेत् निगृह्योपात् । कोऽर्था, पद्यमानुषण्ठी । कं, महं धन्यं ।
विचिदिष्टं, अन्तरङ्ग आख्यामिकं । डिमात्मकं, उद्यदिवादि उद्यमि उद्य-
मन्नि विपश्यमानानि, उद्दितातो दूर्जपात्, क्रोधादुपोऽनन्तानुबन्धप्र-
त्याख्याभावणकर्त्तव्या, तान्निष्यात्प्रमदितविगृह्यैव देसामंयमस्य प्रहृतात्वात्
अष्टौ प्रथमाभावावरणसंयमलनात्वा इह गृह्यन्ते, हात्वादिपदकं हात्वरत्तर-
निर्गच्छमद्यतुगुप्ता, वेदा अङ्गुलीपुत्रकवेदा हातात्प्राप्तौयां प्रवं वेदत्वं,
क्रोधादुपल हाम्यादिपदकं च वेदप्रथ च क्रोधादिहात्वादिपदकवेदप्रयाणि,
उद्यमि च तानि क्रोधादिहात्वादिपदकवेदप्रयाणि च तान्येव आत्मा स्वरूपं
प्राप्तौ तद्व्ययकम् । कंम जयेत्, प्रयत्नीकप्रयोगतः, यथास्वमुत्तमसमा-
दिभावतया ॥ ६० ॥

अद्वैतमहोपायार्थमाह—

अयोभ्यामंयमस्याङ्गं महं पापमपि त्यजेत् ।

मूर्च्छादित्वादिपि त्यक्तुमशक्यं कृशयेच्छनः ॥ ६१ ॥

टीका—त्यजेत् । कोऽर्था, पद्यमानुषण्ठी । कं, महं । विचिदिष्टं, बाह्यं
अनुभवेऽपिदिष्टं । अन्तरङ्गमहोपायार्थमाहोपायः समुच्चये । विचिदिष्टम्,
अहं मात्तं । कश्य, अयोभ्यामंयमस्य अयोग्यः भावकस्य कर्तुमशक्योऽ-
भंयमः स अहंतात्तममहोपायार्थो अर्थः स्वात्तरस्यः परदारामनादिष्व,
अयोग्यत्वात्तमंयममहोपायार्थमस्य । कुनो हेतोः, मूर्च्छादित्वात् मोहो-
द्वयनिमित्तत्वात् । अन्वयात् । त्यक्तुमशक्यपरत्वात्तद्विधिमाह—कृशयेत् कृश-
कुपात् । क, सं बाह्यमहं । विचिदिष्टमपि, त्यक्तुमशक्यमपि अशक्यमपि

अनङ्गीडा अङ्गं माघनं देहावयवो वा तच्छेद मैथुनारण्यया योनिर्मेड्वं
 च ततोऽप्यत मुक्त्वादिप्रदंने रतिः । यतश्च चर्मादिमर्पिर्दिङ्ग स्वदिङ्गेन कृतायोऽ-
 पि र्क्षाणामवाक्यदेशं पुन पुन कुट्टानि । केशाकर्षणादिना वा क्रीडन् प्रव-
 रागमुत्पादयति साऽप्यनङ्गीडाच्यते । इह च श्रावकोऽप्यन्तसारभीत्यया
 मह्यचर्यं चिह्नीपुंगपि यदा वेशोदयामहिष्णुतया तच्छनुं न शक्नोति तदा या-
 नामाप्रार्थं स्वदारमन्तोपादि प्रतिपद्यते । मैथुनमावेण च यावनायां मम्म-
 वस्या विटत्वादिप्रथमयंत प्रतिपिद्मेव । तत्प्रयोगे हि न कश्चिद्गुणः । प्रयुत
 सद्योऽतिरागोदीपन बलक्षयन्ताञ्जालिकी चिडडा राजयऽमादिरोगाश्च स्युः ।
 तदुक्त-प्रेदम्पर्यंतो मुक्त्वा भोगानाहारवज्जंजं ॥ देहदाहोपशान्त्यर्थमभि-
 ध्यानविहानये ॥ १ ॥ एव प्रतिपिद्धाचरणाङ्गो नियमावाधनाद्यामङ्ग
 इत्येतेऽपि विटत्वाद्यस्त्रयोऽतिचारा । यदा स्वदारमन्तोपी मैथुनमेव
 मया वेश्यादौ प्रत्याख्यातमिति स्वकल्पनया तत्र तदेव वजंयति न विटत्वा-
 दिकं । परदारविवर्जकोऽपि परदारं पु मैथुनमेव वजंयति नातिष्टवात्प्रयोगा-
 लिङ्गनादीनीति तयो कथञ्चिद्गतमापेक्षत्वाद्द्विट्वाद्योऽतिचारा । त्रियास्तु
 पूर्ववत्परविवाहकरणाद्य । प्रथमम्पु यदा स्वर्कायपनिवारकरिने मपन्वा
 परिगृहीतो भवति तदा मपन्नीवारकं विलुप्य न परिभुञ्जानाया अतिचारोऽ
 तिक्रमादिना च परपुरुषं (इव) स्वपति वा ब्रह्मचारिणमभिसरत्या-
 स्यात् ॥ ५८ ॥

अथ परिग्रहपरिमाणानुवन व्याचष्टे—

ममेदमिति सङ्कल्पश्चिदचिन्मिश्रवस्तुषु ।

ग्रन्थस्तत्कर्षनात्तेषां कर्षनं तत्प्रमात्रतम् ॥ ५९ ॥

टीका—भवति । कोऽर्था, ग्रन्थ परिग्रह । किलक्षणो, ममेदमिति सङ्कल्पः
 हृदं धेननमचेतन मिश्र वा वस्तु मम सम्बन्धि मदीय मन्स्वामिकमिति
 सङ्कल्पो मानसोऽध्यवसायो ममत्वपरिणामो मूर्च्छेति यावत् । केषु चिद्गुणेषु
 कलत्रपुत्रादिषु, भास्विस्तुषु गृहसुवर्णादिषु । मिश्रवस्तुषु धेतवाधेतनेषु ।
 घटिः पुष्पवाटिकादिषु । अन्ततश्च मिथ्यात्वादिषु । भवति । किं तत्, तत्प्र-
 मात्रत परिग्रहपरिमाणान्यमणुवन । किं कर्षनमस्वीकरण । केषा, तेषा विना-

मञ्जिता विद्विषिता च वस्तूनां । कस्मान्, ताकरोनान् यथोक्तमूर्च्छालक्षणपरि-
ग्रहावृत्तीकरणान् ॥ ५९ ॥

अन्तरङ्गमङ्गनिमहोपायमाह—

उद्यत्क्रोधादिहास्यादिपट्कवेदप्रयात्मकम् ।

अन्तरङ्गं जयेत्सङ्गं प्रत्यनीकप्रयोगतः ॥ ६० ॥

टीका—अयेत् निगृह्णीयात् । कोऽमी, पद्यमाणुषती । कं, सङ्गं प्रत्यं ।
किञ्चिदिष्टं, अन्तरङ्गं भाष्यात्मिक । किमात्मकं, उद्यत्प्रियादि उद्यन्ति उद्य-
न्ति विपश्यमानानि, उद्यन्तानां दुर्जयानात्, क्रोधाद्योऽनन्तानुबन्धप्र-
त्याख्यानापरणवर्जिता, तास्मिन्प्राप्तमहितास्त्रिगुणैश्च देशसंयमस्य प्रवृत्तवान्
अर्थां प्रायाख्यानापरणसंभवलनात्या इह गृह्यन्ते, हास्यादिपट्क हासपरम्य-
तितोक्तभयतुगुण्या, वेदा स्त्रीपुत्रपुत्रकवेदा रागात्यासनेषां प्रयं वेदस्यं,
क्रोधाद्यभ हास्यादिपट्कं च वेदप्रय च क्रोधादिहास्यादिपट्कवेदप्रयाणि,
उद्यन्ति च तानि क्रोधादिहास्यादिपट्कवेदप्रयाणि च तास्येव आत्मा स्वरूपं
यस्यासीत् सदात्मकम् । केन अयेत्, प्रत्यनीकप्रयोगतः यथास्वमुत्तमक्षमा-
दिभाषनया ॥ ६० ॥

बहिरङ्गमङ्गत्यागविधिमाह—

अयोग्यासंयमस्याङ्गं सङ्गं बाह्यमपि त्यजेत् ।

मूर्च्छाङ्गत्वाद्पि त्यक्तुमशक्यं कृशयेच्छनः ॥ ६१ ॥

टीका—त्यजेत् । कोऽमी, पद्यमाणुषती । कं, सङ्गं । किञ्चिदिष्टं, बाह्यं
परनुक्षेत्रादिकं । अन्तरङ्गमङ्गत्यागापेक्षयाऽपि सत् ममुषये । किञ्चिदिष्टम्,
अङ्गं साधने । कश्य, अयोग्यासंयमस्य अयोग्यः भावकस्य कर्तुमनुषिनोऽ
संयमः स चेहानारम्भप्रसङ्गवधो ऽर्थः स्यात्परवधः परदारगमनदिभ,
अयोग्यभ्रातासंयमभ्रयोप्यासंयमस्य । कुपो हेतोः, मूर्च्छाङ्गत्वात् मोहो-
द्यन्तिमित्यात् । यत्स्यैव । त्यक्तुमशक्यं परत्यागविधिमाह—कृशयेत् स्वकी-
कुर्यात् । कं, तं बाह्यमङ्गं । किञ्चिदिष्टमपि, त्यक्तुमशक्यमपि अशक्यवर्जनमपि ।

कथं, शन मनोः समयपरिचयः । इत्येवमत्र परिग्रहस्य वा भ्रान्ति-
सन्तया प्रवृत्तमानान्तरस्य न्यूनस्य इत्येवमत्र इत्येवमत्र इत्येवमत्र इत्येवमत्र
सनादशाद्व्ययम् । अत्रान्वयः ।

एतदत्र प्रपञ्चयन्नाह—

देशसमयान्मजात्याशुपेक्षेयन्त्या नियम्य परिमायान्
वास्त्वादिकमामरणान्परिमितमपि शक्तिः पुनः कृशयेत् ॥६२॥

टीका—परिमायान् परिमितं कृत्यं च किं न च वास्त्वान्ति वास्त्वभे-
दधनधान्यदिपदचतुष्टयान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्य
किं कृत्वा, नियम्य सन्तपन् प्रत्येकं निगूढं वा इत्यादि परिग्रहे कृणा-
कथा, देशेत्यादि देशा वास्यमाना तत्रपद सम्यक् काल आत्मा स्वात्मा
जाति वणिक्वादि, देशश्च समयश्च समाप्तं कालश्च भ्रातृयो वषा
स्वान्वयवय पदव्याघाता ते देशात्पस्तपान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्यान्तरस्य
परिमायान्, आमरणान् मरणावाशु यावन्तावन्तिल्यं । तेषां कृशयेत्प्रवक्तुः ।
किं तत्परिमितमपि वास्त्वान्ति । कथं पुनः कृशयेत् शक्तिः तस्मिन्प-
भावनया समुपजा स्वशक्तिमपेक्षेयत्वं । - ।

परिग्रह वक्रभणित्या कृपयन्नाह—

अविश्वासतमोनक्तं लोभानलघृणादुनिः ।
आरम्भमकराम्भोधिरहो श्रेयः परिग्रहः । ३ ॥

टीका—अहो आश्चर्यं । श्रेयं मेव्यं, पुमा कृत्याण वा का सा, परिग्रहः ।
किंविशिष्टः, अविश्वासतमोनक्तं अविश्वास एव तमो वास्तु इत्येवमत्र
तत्र नक्तं शयिस्तद्वेद्येति अविश्वासतमोनक्तं । तथा लोभान् लोभान् लोभान्
श्रितमन्तापकृत्वान्तरस्य घृणादुनिः सर्पिःप्रक्षेप प्रदीपकृत्वान्ति तामानल
घृणादुनिः । अविश्वासायामकराम्भोधि आरम्भाः कृत्यादयस्मन् एव मकरा
स्वामान्तुः । अविश्वास्तुषु अम्भोधिः समुद्रः उपनिनिःश्रवणानि
स्तवान्ति । आदिषु । अन्ततश्च ६३ ॥

विधिमाह—

वास्तुक्षेत्रे योगाद्धनधान्ये बन्धनात्कनकरूप्ये ।
दानान्कुप्ये भावान्न गवादीं गर्भतो मितिमतीयात् ॥६४॥

टीका—नातीयाच्चातिशयेत् । कोऽमी, परिग्रहपरिमाणानुप्रती । को, मिति
मतविषयीकृत परिमाणं । इ, वास्तुक्षेत्रे वास्तुनि च क्षेत्रे च । कस्मान्
योगान् वास्तुभन्तरसंयोजनं क्षेत्रान्तरसंयोजनं चाधिय । तथा धनधान्ये धने
च धान्ये च न मितिमतीयात् । कस्मान्, बन्धनान् बन्धनं रज्ज्वादिनियन्त्रणं
सत्यद्वारदानादि चाधिय । तथा कनकरूप्ये मुषणै च रूप्ये च न मितिम-
तीयात् । कस्मान्, दानान् दानमाधिय । तथा कुप्ये मुषणैरूप्याध्यामन्यत्र
कांस्परयादिद्रुष्ये न मितिमतीयात् । कस्मान्, भावान् भाव परिमाणान्तरं
अभिप्रायं वाऽऽधिय । तथा गवादीं गोमहिषीवृषादिष्वनुप्यदपत्तिशुका-
दिद्विपदवर्गे न मितिमतीयात् । कस्मान्, गर्भतो गर्भमाधियेति समन्वय ॥

इतस्तदर्थो विस्तरत कथ्यते—तत्र वास्तु गृहादि ग्रामनगरादि च । तत्र
गृहादि त्रेधा स्वातोऽप्युत्तनुभयभेदात् । तत्र स्वानं भूमिगृहादिकं, उऽप्युत्तं
प्रायादादिकं, स्वातोऽप्युत्तं च भूमिगृहोपरिगृहादिसाक्षिवेश । क्षेत्रं मरुषोप्य-
तिभूमिः । तत्र त्रेधा सेतुकेतुभयभेदात् । तत्र सेतुक्षेत्रं यद्वरघटादिजलेन
सिष्यते । केतुक्षेत्रं आकाशोदकपाताक्षिप्याद्यस्यं । उभयमुभयजलनिष्पाद्य-
स्यं । वास्तु च क्षेत्रं च वास्तुक्षेत्रमिति समाहारनिर्देशोऽशोऽनरथ च बाह्य-
प्रत्यस्य पद्मविध्वजकल्पनवाऽतीचारपद्मकस्य सुखप्रयोजनार्थं । तत्र वास्तु-
क्षेत्रे योगाद्विलिख्यत्वाद्यपनयेन वास्तुक्षेत्रान्तरमीत्यनास्तरमाधिय परिमित-
परिग्रहः भावको न मितिमतीयात् देवगुरुर्याक्षिकमतप्रहणकाले यावर्जीवं
चतुर्मासादिकालाद्यधि वा प्रतिपद्या मरुषां नातिशयेत् । वास्तुवादिक्मेव
मया विपुलीक्षिपते न प्रतिपद्यां तत्संख्याऽतिशयत इति बुध्या तद्विषयं वा
इत्यादिपरिमाणं स्वहसाकारादिना नातिशयेत् । अन्यथा वास्तुक्षेत्रप्रमाणाति-
शयो नाम प्रथमोऽतिचार स्यात् । मतवापेक्षस्यैव स्वबुध्या मतभङ्गमनुर्वतोऽ-
तिचारत्वव्यवस्थापनात् ॥ १ ॥

धनं गणिमादिभेदात् चतुर्विधं । तत्र गणितं पूर्यकलजातिफलानि । धरितं
कुंकुमकर्पूरादि । मेघं श्वेहलवणादि । परीक्ष्यं रत्नबध्नादि । धाम्बं धाऽद्या-

कथं, शनैः मनाक् समयपरिपाटना कालक्रमेण परिग्रहमभ्यसा भवति-
सन्तत्या प्रवर्तमानत्वेन महत्या तस्यागस्य कर्तुमशक्यत्वात् कृतव्यापि तदा-
सनावशाद्ब्रह्मसम्भायनास्वीतदुच्यते ॥ ६१ ॥

पुत्रदेव प्रपद्यन्नाह-

देशसमयात्मजात्याद्यपेक्षयेच्छां नियम्य परिमायात् ।
वास्त्वादिक्रमामरणान्परिमितमपि शक्तितः पुनः कृशयेत् ॥६२॥

टीका-परिमायात् परिमितं कुर्यात् । किं तन्, वास्त्वादिकं वास्तु-
प्रधनधान्यद्विपद्मपुत्रदशयनात्मनयानकुर्यात्प्रदलक्षणं दशभेदं वाद्यप्रथं ।
किं कृत्वा, नियम्य सन्तोषभावतया निगूढ । कां, इच्छां परिग्रहे कुर्यात् ।
कथा, देशेत्यादि देशो वास्यमानो जनपद्, समयः काल, आत्मा स्वामी,
जानि वणिक्त्वादि, देशश्च संयमश्च आत्मा च जानिश्च ता. आदयो देशं
स्वाम्यपयथ पदव्याधीनां ते देशाद्यगतेषामपेक्षया तानाधिपेक्ष्यथः । कथं
परिमायात्, आमरणान् मरणावधिं यावधीवमित्यर्थः । तथा कृशयेत्कृश-
किं तन्परिमितमपि वास्त्वादिकं । कथं पुनः । क्रम्यात्, शनितः मैत्र्य-
भावतया समुपज्ञां स्वशक्तिमयेत्यर्थः ॥ ६२ ॥

परिमह वक्रमणिया कृपयन्नाह-

अविश्वामतमोनक्तं लोभानलघृतादृतिः ।
आरम्भमकराभ्योधिरहो श्रेयः परिग्रहः ॥६३॥

टीका-अहो आश्चर्यः । अथ मेव्यं पुनो कथयामं वा । कोऽसौ, परिग्रहः ।
द्विविधः । अविश्वामतमोनक्तं अविश्वाम एव तमो ध्यात्मे पुनरेतन्नात्-
मयं तन्तं शत्रिण्येनृत्वादिनि अविश्वामतमोनक्तं । तथा लोभं कृपावशीर्षि-
श्रित्यमन्तावृत्त्यात् तत्र कृतादृति मयि प्रवेशं प्रदीपकत्वादिति लोभाव-
कृतादृतिः । तथा आरम्भमकराभ्योधि आरम्भाः कृत्वाद्यप्यस्य कृपं प्रददा-
त्वात्तदृतिमित्यन्तं तत्र अरम्भाधिः समुद्रः कृपानिश्चिन्तयदृतिनिश्चि-
त्वादिवाऽरम्भमकराभ्योधि ॥ ६३ ॥

वक्रमण्युजवर्तिन्याश्चक्रवर्तिनेऽविविधमन्त्र

वास्तुक्षेत्रे योगाद्गन्धान्ये बन्धनात्कनकरूप्ये ।

दानात्कुप्ये भावान्न गवादीं गर्भतो मितिमतीयात् ॥६४॥

टीका—नातीयात्नातिक्रमेत् । कोऽर्था, परिग्रहपरिमाणानुवर्ती । कीं, मिति
 धतविषयीकृत परिमाणं । क, वास्तुक्षेत्रे वास्तुनि च क्षेत्रे च । कस्मान्
 योगान् वास्तुबन्धनसंयोजनं क्षेत्रान्तरसंयोजनं चाधित्य । तथा धनधान्ये धने
 च धान्ये च न मितिमतीयात् । कस्मान्, बन्धनात् बन्धनं रज्ज्वादिनियन्त्रणं
 सत्वद्वारदानादि चाधित्य । तथा कनकरूप्ये सुवर्णे च रूप्ये च न मितिम-
 तीयात् । कस्मान्, दानात् दानमाधित्य । तथा कुप्ये सुवर्णरूप्याभ्यामन्धप्र
 कांस्परयादिद्रव्ये न मितिमतीयात् । कस्मान्, भावात् भावं परिमाणान्तरं
 अभिप्रायं वाऽऽधित्य । तथा गवादीं गोमहिषीवडवादिषुगुण्यदृपतिशुका-
 दिद्विषद्वर्गे न मितिमतीयात् । कस्मान्, गर्भतो गर्भमाधित्येति समन्वय ॥

इतस्तदर्थो विस्तरत कथ्यते—तत्र वास्तु गृहादि ग्रामनगरादि च । तत्र
 गृहादि श्रेया स्वातोच्छ्रितनदुभयभेदान् । तत्र स्वात भूमिगृहादिकं, उच्छ्रितं
 प्रासादादिकं, स्वातोच्छ्रितं च भूमिगृहोपरिगृहादिसञ्चिबेत् । क्षेत्रं सस्योत्प-
 तिभूमिः । तत्र क्षेत्रं क्षेत्रेभ्यश्चक्षेत्रेभ्यः । तत्र क्षेत्रं क्षेत्रेभ्यश्चक्षेत्रेभ्यः
 सिध्यते । क्षेत्रेभ्यं भावानोदकपानाक्षिप्याद्यस्यं । उभयमुभयजलनिष्पाद्य-
 सस्यं । वास्तु च क्षेत्रं च वास्तुक्षेत्रमिति समाहारनिर्देशोऽत्रोत्तरत्र च वास्तु-
 ग्रन्थस्य पद्मविषयकल्पमयाऽतीत्यारपद्यकस्य मुक्तप्रयोजनार्थं । तत्र वास्तु-
 क्षेत्रे योगादितिहृत्वाद्यपनयेन वास्तुक्षेत्रान्तरमीलनास्तरमाधित्य परिमित-
 परिग्रहः भावको न मितिमतीयात् देवगुरुव्याक्षिप्यतत्रग्रहणकाले यावर्त्तु
 चतुर्मासादिकालावाधि वा प्रतिपक्षा मन्दा नातिक्रमेत् । वास्तुद्विषद्वर्गे
 मया विपुलीक्षिते न प्रतिपक्षां तस्मैत्याऽतिक्रम्यत इति बुध्या तद्विषयं वा
 ह्यनादिपरिमाणं सहासाकारादिना नातिक्रमेत् । अन्वया वास्तुक्षेत्रप्रमाणाति-
 क्रमो नाम प्रथमोऽतिचारः स्यात् । अतएवैतद्विषयं स्वबुध्या ज्ञानभङ्गमवुर्वर्तेऽ-
 तिचारव्यवस्थापनात् ॥ १ ॥

धन गणिमादिभेदान् चतुर्विधं । तत्र गणिमं पूगपलजानिकलादि । धनिमं
 कुंभमकरादि । मेयं स्नेहलवणादि । परीक्ष्यं रजवसादि । धान्यं मीक्षा-

दिभेदाप्यदशधा । उक्तं च-सिद्धिपूर्वो मयूरो गौरुसो मुद्रमावतिनचक्राः
भगवः प्रियंगुकोद्भवमयुष्टिकाशान्तिराडपथ ॥ १ ॥

किं च कल्याणवृत्तिर्था पञ्चदशधावानीति च । धनं च धान्यं च धन-
धान्यं । तत्र स्वगृहगतधनादेर्विक्रये स्वये वा कृते गृहिष्यामीति भावनाया
बन्धनात् रज्ज्वादिनियन्त्रणलक्षणात् मन्यद्वारदातादिरूपाद्वा स्वीकृत्य
धनधान्यं विक्रेतृगृहे एव स्थापयन्न मितिमतीत्यात् । अन्यथा द्वितीयोऽ
न्तिचारः स्यात् ॥ २ ॥

कनकं सुवर्णं घटितमघटितं वाऽनेकप्रकारमेवं रूप्यमपि, कनकं च रूप्यं
तत्र । दानात् स्वप्नकालावधौ पूर्वे गृहिष्यामीति अभिप्रायेण नुष्टरात्रादितः
स्वप्रतिपद्यमंत्स्यां ततोऽधिके लब्धेऽन्यस्मै वितरणाच्च मितिमतीत्यात् अन्यथा
तृतीयोऽन्तिचारः स्यात् ॥ ३ ॥

कुप्ये रूप्यसुवर्णव्यतिरिक्ते कान्यलोहताम्रसोमकत्रपुमृद्राण्डवंशविकारोद्-
दिककाकाष्टमञ्जकमञ्जिकामसूरकरयशकटहलप्रभृतिद्रव्ये-भावान् द्रवोर्द्रवोर्मै-
लनेनैकीकरणरूपात् पर्यायान्तराद्भावधौ पूर्वे गृहिष्यामीति अन्यप्रदेयतया
व्यवस्थापनेनार्थित्वरूपाभिप्रायाद्वा न मितिमतीत्यादन्यथा चतुर्थोऽन्तिचारः
स्यात् । कुप्यस्य हि या संख्या कृता तस्याः कथञ्चिन् द्विगुणश्चे सति प्रत-
भङ्गगमयान् भावतो द्रवोर्द्रवोर्मैलनेनैकीकरणरूपात् पर्यायान्तरात्स्वाभाविक-
संख्याबाधनात् संख्यामात्रपूरणाच्चातीचारः । अथवा भावनोऽभिप्रायादर्थि-
त्वलक्षणाद्विवक्षितकालावधेः परतो गृहिष्याम्यतो नान्यस्मै प्रदेयतया
व्यवस्थापयतोऽसौ स्यात् ॥ ४ ॥

गवादी गौरादिर्यस्य द्विपदचतुष्पदवगंस्वासो गवादिः । आदिशदेन
हस्यधमहिष्यादिचतुष्पदानां शुक्रसारिकाद्विपदानां पशुपुररद्रदासपदा-
त्यादीनां सप्तहः । तत्र गर्भतो न मितिमतीत्यात् । गवादीनां गर्भप्रहणादु-
पलक्षणादन्येषां यथास्वप्ननाभोगादिनाऽन्तिक्रमादिना वा संख्यो नातिक्रमेत् ।
गोमहिषीविडवादेर्हि विवक्षितमंत्स्यराद्यवधिमध्ये एव प्रसवे अधिकगता-
दिभावाद्भवत्तद्भवत् । स्यादिति तद्द्रव्याधिक्यस्यपि काले गते गर्भप्रहणाद्गर्भस्य-
वादिभावेन बहिलदभावेन च कथञ्चिद्भवत्तद्भवतोऽन्तिचारः स्यात् ॥ ५ ॥

एते च क्षेत्रवारमुद्दिरूपरूप्यधनधान्यदाग्नीदाग्नुष्यप्रमाणानिजमा इति
 तत्परार्थमतेन पञ्चानिचारा प्रपञ्चिता । स्वामिमतेन शिवमे-अतिवाहनानि-
 संग्रहविरमयलोभातिभारवहनानि । परिमितपरिग्रहस्य च विक्षया पञ्च
 लक्ष्यन्ते ॥ १ ॥ अत्रानिवाहन लोभावेनावानात् रूपभातीनां शक्यतिसमेण
 ह्युत्तमार्गो जयम । अतिग्रह इह धान्यादिकममे विशिष्ट लाभ दान्यतीनि
 लोभावेनादतिशयेन संग्रहणं । अतिशयस्यो धान्यादीं प्रपञ्चलाभेन विधीते ।
 मूलतोऽप्यसंग्रहानि वा लक्षणाणकेनाधिकेऽपि लक्ष्ये लोभावेनादतिशयात् ।
 अतिलोभो विशिष्टेऽपि लक्ष्येऽपि अधिकलाभावांक्षा । अतिभारवहनं लोभा
 वेनादधिकभारोपणं ॥ सोमदेवपण्डितस्त्विदमाह- हृतप्रमाणो लोभेन
 घनाद्यधिकसंग्रह ॥ पञ्चमाणुष्यगज्यानी करोति गृहमेधिताम् ॥ १ ॥ लक्ष्येण
 परेऽप्युद्दामद्वयया ह्यनेन संग्रहीतम् ॥ २ ॥

एवं निर्मलीकृतपरिग्रहमतपालकस्य च.ल. दृष्टान्तेन श्रुत्यपकाह—
 यः परिग्रहसंख्यानघृतं पालयतेऽमलम् ।

जयवाज्जितलोभोऽर्जो पूजातिशयमश्नुते ॥ ६५ ॥

टीका-य पालयते रक्षयति । किं तत्, परिग्रहसंख्यानघृतं । कथं हृत्वा,
 अमलं यथोक्तानिचाररहितं । अर्जो भावक पूजातिशयं शक्यादिहृतामर्चना
 मश्नुते लभते । किं विशिष्टं, यथा जितलोभ जितलोभावादिष्यते । विशय,
 जयवत् मेघवरालयवृत्तासो यथा ॥ ६५ ॥

एवं निर्मलीकृतानुसर्गपरिग्रहमुपालनाय निर्मलीकृतसकपालकायाः गुणा-
 सकमुत्पापविगु तदनुभावमाह—

पञ्चाप्येवमणुयतानि समतापीपूपपानोन्मुखे
 सामन्येतरभावनाभिरमलीकृत्यापितान्यान्मनि ।

प्रातु निर्मलशीलसप्तकामिदं यं पालयन्वादरात्
 ते सन्यासाविधिममुक्ततनवःसौवीःभियो भुंजते ॥६६॥

टीका-भुजते अनुभवति । वे, ते निर्मलानुसर्गपरिग्रहमुपालिषो भवन्ति ।
 , अथ तद्वत् । किं विशिष्टं, सौवी, स्वभैषा यथायं सौधर्मात्पु-

तान्मकल्पमम्बान्ध्रिनीः । किंविशिष्टाः सन्तः, सन्न्यामेत्यादि सन्न्यामविधिना
 सप्तदशाध्यायोक्तेन प्रकल्पेन मकल्पमङ्गमक्षतालक्षणेन मुक्तास्यकाः तनुः
 शरीरं यैस्ते यथोक्ताः । मति साधने निस्तरणभणितिरियं । ये के, ये पाल-
 यन्ति । किं तन्, इदमनन्तराध्याये वक्ष्यमाणं । निर्मलशीलमस्तकं । कस्मान्,
 आदरान् तत्परतया । किं कर्तुं, ग्रानुं पालयितुं । निर्वहणार्थमिदं । कानि,
 अणुमनानि । कति, पञ्च अपिशब्दादेकं द्वे त्रीणि चत्वारि वा । कथं, एवं
 उक्तप्रकारेण । किंविशिष्टानि मन्ति, अपितानि परिणामितानि । क, आरमनि
 अन्तस्तरावे । उद्यपनप्रकाशनेयं । किंविशिष्टे, समतापीयूपयोनोन्मुत्वे साम्या-
 मृतपानाद्यभिमुखे । किं कृत्वा, अमलीकृत्य तत्तदतीचारेभ्यः प्रस्थाप्य । उद्-
 घोतनोक्तिरियं । काभि, सामान्येतरभावनाभिः सामान्यभावनाभिर्मैष्वा-
 दिभिर्विशेषभावनाभिः प्रतिग्रहं पञ्चतो नियमितानिर्महाश्रयताधिकारोक्ताभि-
 रिति भद्रम् ॥ ६६ ॥

इत्याशाभरविरचितायां स्वोपसृधर्मावृत्तसागारधर्मदोषिकायां
 भव्यकुमुदचन्द्रिकामञ्जायामादित्ययोदशः
 प्रकमःश्च चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

अथ शाल्यसप्तकं श्याकतुंडामस्तादिकल्पभूतानि गुणव्रतानि तावत्तद्व्यति-
 यद्गुणायोपकारायाण्यव्रतानां व्रतानि तन् ।
 गुणव्रतानि त्रीण्याद्दुर्दिग्विरत्यादिकान्यपि ॥ १ ॥

टीका--तत्परमादादुर्दिग्वन्ति । श्यामिमनानुमारिण । कानि, गुणव्रतानि ।
 कानि, त्रीणि । तानि, दिग्विरत्यादिकानि दिग्विरतिमनपेक्ष्याविरति भोगोप-
 भोगपरिमलं । अपिशब्दं गितरदोक्तत्वरकर्मज्ञापनायं । यत्परमात् भवन्त्य-
 मृत्ति व्रतानि । कस्मिं, गुणाय । कोऽयं, उरुहास्य । केवाम्, अनुव्रतानाम् ॥ १ ॥

किं तद्विरतिमित्याह--

यत्प्रसिद्धरभिज्ञानः कृत्वा दिक्षु दक्षस्वपि ।
नात्येत्यपुत्रती सीमां तत्स्यादिग्विरतिव्रतम् ॥ २ ॥

टीका—स्यात् । किं तन् । यत् गुण्यतमित्यर्थः । नामेकदेशो हि मतसाक्षो
नाम्यपि वर्तने भीमादिषु । किं नाम, दिग्विरतिः दिक्षु विरतिर्नियमितसीमो
वह्निर्योनायाननिवृत्तिः । यत्किं यद्वाप्येति नातिव्ययं गच्छति । कोऽसौ, अणुयती
न नु महावती तस्य सर्वारम्भपरिग्रहविरतावेन समितिपरत्वेन च नृलोके
यथाकामं सञ्चारादिग्विरत्यनुपपत्तेः । कां नात्येति, सीमां मर्यादां । किं कृत्वा,
प्रतिपद्य । कां सीमां । कामु दिक्षु । कतिपु, दक्षसु । अपिषाप्दादेकद्विभ्यादिष्वपि
यावन्नीचमत्परकालं चापि । किं, अभिज्ञानं, समुद्रनद्यादिभिश्चन्द्रैः । किंविशिष्टः,
प्रसिद्धं दिग्विरतिमर्यादाया दानुगृह्णानुश्र प्रतीतिः ॥ २ ॥

दिग्मतेनाणुयतिनांऽपि महावतिश्चमुपसादयति—

दिग्विरत्या वह्निः सीमनः सर्वपापनिवर्तनान् ।
तप्तायोगोलरूपोऽपि जायते यतिवद्गृही ॥ ३ ॥

टीका—जायते भवति । गृही । किं च, यतिवत् महावती यथा । कस्म्यत्,
सर्वपापनिवर्तनान् सर्वपापानि स्थूलेतरहिमादीनि भोगोपभोगादीनि च तेषां
निवर्तनान् विरमणात् तेषां निवारणाद्वा । क, वह्निः परतः । कस्याः, सीमनः
प्रतिपद्यमर्यादायाः । कया, दिग्विरत्या दिग्विरतिगुण्यतनेन । किंविशिष्टेऽपि
गृही, तप्तायोगोलरूपोऽपि मन्मत्सलोद्दृष्टिश्च इव आरम्भपरिग्रहपरत्वेन सर्वत्र
जमतभोगजनयनादिक्रियामु ज्वांषानर्करावात् ॥ ३ ॥

एतदेव हृदयच्चाह—

दिग्मतेनाद्रिक्तवृत्तघ्नकृपायोदयमान्यतः ।
महाव्रतायतेऽलक्ष्मोहे गेहिन्यपुत्रतम् ॥ ४ ॥

टीका—महाव्रतायते महाव्रतमिवाचरति नियमितदिग्विभागाद्दहिः सर्व-
सावधानिवर्तकत्वात् । न नु महाव्रतं भवति तन्निबन्धकोदयमज्ञातान् । किं
तन्, अणुयतं । क, गेहिन्यपुत्रतम् । किंविशिष्टे, अलक्ष्मोहे निक्षेत्रमराधवभावे

तान्तरूपसम्बन्धिनीः । किंविशिष्टाः मन्तः, मन्त्यायेत्यादि मन्त्यामविधिना
 सप्तदशाध्यायोक्तेन प्रकल्पेण सकलमद्भवमक्षतालक्षणेन मुक्ताम्यक्तः तनुः
 शरीरं यस्ते यथोक्ताः । मति साधने निम्नरणमणितिरियं । ये के, ये पाल-
 यन्ति । किं तत्, इदमनन्तराध्याये वक्ष्यमाणं । निर्मलशालमसकं । कस्मात्,
 आदरान् तत्परतया । किं कर्तुं, व्रान्तुं पालयितुं । निर्वहणार्थमिदं । कानि,
 अणुव्रतानि । कनि, पञ्च अपिदाब्दादेकं द्वे त्रीणि च चारि वा । कथं, एवं
 उक्तप्रकारेण । किंविशिष्टानि मन्ति, अपितानि परिणमितानि । क, आत्मनि
 अन्तस्तत्त्वे । उद्यमप्रकाशनेयं । किंविशिष्टे, समतापीयुं पपोतोन्मुत्ते साम्या-
 मृतपानाद्यभिमुखे । किं कृत्वा, अमलीकृत्य तत्तदनीचारेभ्यः प्रख्याव्य । उद्-
 द्योतनोक्तिरियं । काभि, सामान्येतरभावनाभिः सामान्यभावनाभिर्मन्त्या-
 दिभिर्विशेषभावनाभि प्रतिप्रत्ये पञ्चशो नियमितभिर्महाव्रताधिकारोक्ताभि-
 रिति भद्रम् ॥ ६६ ॥

इत्याशाधरविरचितया स्वोपज्ञधर्मावृत्तसागारधर्मदीपिकायां
 भव्यकुमुदचन्द्रिकासञ्ज्ञायामादितस्त्रयोदशः
 प्रकमाञ्च चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

अथ शालिमसकं स्वाकर्तुंकामस्तद्विकल्पभूतानि गुणव्रतानि तावत्तद्व्यति-
 यद्गुणायोपकारायाणुव्रतानां व्रतानि तत् ।
 गुणव्रतानि त्रीण्यद्गुणैर्द्विग्विरत्यादिकान्यपि ॥ १ ॥

टीका--तत्तस्माद्गुणैर्वन्ति । स्वामिमतानुसारिण । कानि, गुणव्रतानि ।
 कनि, त्रीणि । तानि, द्विग्विरत्यादिकानि द्विग्विरतिमनयं दृष्टविरति भोगोप-
 भोगपरिमाणं । अपिदाब्द्- मितपटोक्तव्यकर्मजापनायः । यद्यस्मात् भवत्य-
 म्नि व्रतानि । कर्म, गुणाय । कोऽर्थ, उवकाराय । केवाम्, अणुव्रतानाम् ॥ १ ॥

किं तद्विरत्यतमित्याह--

यत्प्रसिद्धैरभिज्ञानैः कृत्वा दिक्षु दशस्वपि ।
नात्पेत्यणुव्रती सीमां तन्स्याद्दिग्विबरतिव्रतम् ॥ २ ॥

टीका—इत्याम् । किं तन् । व्रतं गुणवत्प्रमाणं । नामकदेशो हि व्रतवाच्यो
नाम्न्यपि वर्तते भीमादिषु । किं नाम, दिग्विबरति इत्यु विवरतिर्निवृत्तिसमीपतां
बहिर्योगादात्तिति । यत्किं यत्नायेति नातिशयं गच्छति । कंऽर्था, अणुव्रती
न तु महाव्रती तस्य सर्वारम्भपरिमहद्विरतत्वेन तन्निवृत्तत्वेन च नृणोके
यथावामं तद्विरादिग्विबरत्यनुपपत्तेः । वां नायेति, सीमां मर्यादां । किं कृत्वा,
प्रतिपद्य । वां सीमां । वासु, दिक्षु । कतिपु, दशसु । अपिवाच्यत्वाद्बहिर्योगाद्दशपि
यावन्निवृत्तत्वात् नापि । कं, अभिज्ञाने तन्मुद्रणत्वादिभिर्ब्रह्मैः । विविदिष्टं,
प्रतिष्ठं दिग्विबरतिमर्यादायाः दानुर्गृहीतुम् प्रवर्तते ॥ २ ॥

दिग्भवेनाणुव्रतितोऽपि महाव्रतित्वमुपपाद्यति—

दिग्विबरत्या घट्टिः सीम्नः सर्वपापनिवर्तनान् ।
तत्तापोगोलकल्पोऽपि जायते यतिवद्गृही ॥ ३ ॥

टीका—जायते भवति । गृही । किं चत्, यतिवत् महाव्रती यथा । कथमात्
सर्वपापनिवर्तनान् सर्वपापानि इच्छुलेतरद्विसादाति भागोपभोगादाति च लेखो
निवर्तनान् विरमणान् लेखो निवृत्तनादा । च, घट्टिः परतः । कथया, सीम्नः
प्रतिपद्यमर्यादायाः । कथया, दिग्विबरत्या दिग्विबरतिगुणवत्तम् । किंविदिष्टंऽपि
गृही, तत्तापोगोलकल्पोऽपि तन्मत्तलोद्घातित इव आरम्भपरिमहद्विरतत्वेन सर्वेषु
व्रतमभोजनवाच्यत्वादिभिश्चाणु जीवापमर्कतावात् ॥ ३ ॥

एतदेव एवमवाह—

दिग्गतोद्भूतवृत्तजनकपापोद्घमान्यतः ।
महाव्रतायतेऽस्त्यमोहे गेहिन्यणुव्रतम् ॥ ४ ॥

टीका—महाव्रतायते महाव्रतविधाचारानि निवृत्तिसिद्धिभवाद्दृष्टं । सचे-
न्नायपनिवर्तकत्वात् । न तु महाव्रतं भवति तन्प्रतिपद्यकोद्घमनात्वात् । किं
नन्, अणुव्रतं । च, गेहिन्यणुव्रतम् । विविदिष्टं, अस्त्यमोहे निवृत्तव्रतवभावे

प्रत्याख्यानापरगाण्यथाग्निमोक्षप्रणिगामे । कस्मान्, दिग्बलैश्चादि दिग्बलैर्बो-
 दिष्टमुत्कर्षं नीतिं अज्ञानकथापाणौ प्रत्याख्यानापरगाण्यद्वयकथापाणिनामु-
 वस्य विद्याद्वय मान्यमनीच्छक्य पञ्चमान् दिग्विरतिमन्दरीकृतप्रत्याख्याना-
 वरगतिगाकादिपथं ॥ ५ ॥

दिग्विरत्यतिचारानाह-

सीमविम्भृतिरूर्ध्वाधस्त्रियंभागव्यतिक्रमाः ।

अज्ञानतः प्रमादाद्वा क्षेत्रवृद्धिश्च तन्मलाः ॥ ५ ॥

टीका-भयम्भि । के ने, मन्मला दिग्बलतिचारा । कति, पञ्च । कथं.
 सीमविम्भृतिरूर्ध्वभागव्यतिक्रमोऽधोभागव्यतिक्रमस्त्रियंभागव्यतिक्रमः क्षेत्र-
 वृद्धिश्चेति । कस्मान्, अज्ञानतः प्रमादाद्वा इति मत्तः । इतो विम्भर—तत्र
 सीमविम्भृति—नियमितमयांशया अज्ञानतो मन्वपाटयमन्देहादिना प्रमा-
 दाद्वाऽतिव्यापुल्लस्यान्यमनस्कावादिना म्भृतिभ्रंश । तथाहि—केनचिपूर्वस्या
 दिशि योजनशतरूपं परिमाणं कृतमासीत् । गमनकाले च स्पष्टतया न स्मरति
 किं शत परिमाणं कृतमुत् पश्चात्त तस्य चैव पश्चात्तमतिक्रामतोऽतिचारः ।
 शतमतिक्रामतो भङ्गं मापेभ्यनिरपेभ्यन्वाप्तेति प्रथमोऽतिचारः । ऊर्ध्वेत्यादि
 ऊर्ध्वं गिरितदशिवरादे, अधो ग्रामभूमिगृहकूपादे, त्रियंपूर्वादिदिशु येऽग्नी
 भागा नियमितप्रदेशान्तेषा व्यतिक्रमाः । लङ्घनानि । एते च त्रयोऽनाभोगा-
 तिक्रमादिभिरेवातिचारा भवन्ति । अन्यथा प्रवृत्तां तु भङ्ग एव । क्षेत्रवृद्धि—
 क्षेत्रस्य पूर्वादिदेशस्य दिग्विरतिविषयस्य नृस्वस्य मतो वृद्धिः पश्चिमादिशे-
 शान्तरपरिमाणप्रक्षेपेण दीर्घीकरण । तथाहि—केनचिपूर्वापरदिशोः प्रत्येकं
 योजनशतं परिमाणीकृत्यैकत्र क्षेत्रं गमनकाले वर्द्धयतो घटसापेक्षत्वाद्दिचारः ।
 यदि चाश्रणिधानान् क्षेत्रपरिमाणमतिक्रान्तं भवति तदा निश्चितित्वं शाने वा
 न गन्तव्यमन्योऽपि न विमर्जनीयः । अथाज्ञतया कोऽपि गतः स्यात्तदा
 यत्तेन लब्धं तत्त्याज्यामिति पञ्चमः ॥ ५ ॥

अथानर्थदण्डमतं लक्षयति—

पीडा पापोपदेशार्थेदेहाद्यर्थादिनाऽङ्गिनाम् ।

अनर्थदण्डस्तस्यागोऽनर्थदण्डमतं मतम् ॥ ६ ॥

टीका—सतं सम्मतं भूरीणां । किं तन्, अनर्थदृष्टमनं । किं तन्, तस्यागम-
 रथानर्थदृष्टस्य वर्जनं । यः किं, योऽनर्थदृष्टः । किं, पीडा पीडनं । केर्ता,
 अङ्गिनां प्रगल्भ्यावरजीवानां । के, पापोपदेशार्थः पापोपदेशाद्विज्ञानानुभू-
 त्वपप्यानप्रमादचर्यात्पर्यव्यापारि । कथं, विना । कस्मान्, देहाद्यर्थान् स्वस्य
 स्वकीयजनानां वा शरीरबाधमन प्रयोजनान् ॥ ६ ॥

पापोपदेशस्वरूपं तद्विरतिं चाह—

पापोपदेशो यद्वाक्यं हिंसाकृप्यादिसंश्रयम् ।
 तज्जीविभ्यो न तं दद्यात्पि गोष्ठ्यां प्रसञ्जयेत् ॥ ७ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, न पापोपदेश । यत्किं, यद्वाक्यं । किंविद्विष्ट,
 हिंसाकृप्यादिग्रन्थं । हिंसा कृपाबादादिभिः कृपिकाणिउयादिभिश्च संश्रय
 सम्बन्धो यस्य तत्तद्योक्तं तद्विरतिमित्यर्थं । हिंसाघातभेदि पाटे तु हिंसा-

दिप्रधाना आरम्भा उपजमा इति व्याख्येयं । न दद्यात् मृगान्तोषानयमा-
 याताः किमुपविष्टान्निष्टनेत्यादिरूपेण न मृगान्तयेण । कोऽसौ, अनर्थदृष्टम-
 सार्थी । के, न पापोपदेश । केभ्यः, तज्जीविभ्य व्याधयश्चकचोरादिभ्य-
 कृपीबलकिरातादिभ्यश्च । नापि प्रसञ्जयेत् पुन पुन प्रसञ्जयेत् कथान्तरम-
 म्बन्धे वा वाक्यतरयेण । के, न । कस्मात्, गोष्ठ्यां मद्कथायाम् ॥ ७ ॥

हिंसापकरणदानपरिहारमाह—

हिंसादानं विपाद्यादिर्हिंसादृस्पर्शनं त्यजेत् ।
 पाकाद्यर्थं च नाग्न्यादि दाक्षिण्याविषयेऽर्पयेत् ॥ ८ ॥

टीका—त्यजेत् कुर्यादनर्थदृष्टमसार्थी । किं तन्, हिंसापकरणानां दान
 हिंसादानं । मयूरस्यमकत्वात्म्यमात्रं । तदेव व्याचष्टे विपाद्याद्यादिना विपा-
 दानां मारुप्रहरणद्वारात्तदुत्तुनापुलादीनां हिंसागतं प्राणिकधम्याध-
 नां स्पर्शनं दानं विपाद्यादिर्हिंसादृस्पर्शनं । न चार्पयेत् नापि हीकयेत्सी ।
 तन्, आग्न्यादि बन्धुघातमुगलेऽन्वलादि । किमर्थं, पाकाद्यर्थं एवतयेष-
 दानादिभिर्मित । अ, दाक्षिण्याविषये परापरस्यबहारादिवसादन्वय ॥ ८ ॥
 मयूरपप्यानयोः एवदपं परिहारं चाह—

कल्प्य चान्यत्र व्याघातं स्वयमागच्छतः कवाटादिना प्रतिबन्धं विकलं नाच-
रेत् । अग्नेरिष्याप जलादिना विष्यापनं विकलं नाचरेत् । अग्न्युतो जलस्य
मेवं मेघनं भूष्यादीं प्रक्षेपं विकलं नाचरेत् । भूष्यां वनस्पतीनां छेदोदि
छेदनप्रयुष्यफलश्रोतनादि विकलं नाचरेत् ॥ १० ॥

तद्वच्च न मरेद्व्यर्थं न परं सारयेन्पहीम् ।

जीवघ्नजीवान् स्वीकुर्यान्मार्जारशुनकादिकान् ॥ ११ ॥

टीका-न मरेत् इत्यर्थेणादिव्यापारं न कुर्यात् । किञ्चिद्विद्य, स्वयं मिश्रयो-
जनं । द्विवत्, तद्वच्च इत्याग्रननादिवदेवं तथा न सारयेत् करचरणादिव्या-
पारं न सारयेत् । कं, परं भूष्यादिकं । वधं, स्वयं कुर्यात् । न स्वीकुर्यात् न
परिशुद्धीयान् । कान्, जीवघ्नजीवान् प्राणिघातकप्राणिनः । किञ्चिद्विद्यात्,
मार्जारशुनकादिकान् विद्यालक्षणइलभकुलकुचुटप्रभृतिन् । वध, नियमेन वध-
यतोऽपि मांसमाकुर्यादित्यर्थः ॥ ११ ॥

अनर्पेद्वद्वानिचारपरिहारमाह-

मुञ्चेत्कन्दर्पेकैत्कुच्यमाखर्याणि तद्वत्यवान् ।

अगमीक्ष्याधिकरणं सेट्यार्थाधिक्रमापि ॥ १२ ॥

टीका-मुञ्चेत्कन्दर्पेद्वद्वानिचारपरिहारमाह-
किञ्चिद्विद्यात्, कन्दर्पादीन् वज्र । तत्र कन्दर्पे कामानन्देमुत्तमप्रधानो वायव्य-
योगोऽपि कन्दर्पो रागोद्वेषाप्रहासमिच्छोऽद्विष्टबाधप्रयोग इत्यर्थः । कौमुद्युष्यं
कुदिति कुम्भायो निषातो निषातानामानन्त्यात् । कुतः, कुम्भित कुर्वाण भूत-
धर्माहनायावरचरणमुत्सर्जित इत्युच्यते इति कुम्भित इत्युच्यते इति विद्यानात्
तद्भावः कौमुद्युष्यं । प्रहारो भविष्यमावयन च भविष्योपेनकायव्यापारप्रयुक्त-
मित्यर्थः । एष पूर्वश्च द्वारवि प्रमाद्व्यप्यधिकारेति चार्थाः । ईश्वर्यं मुक्तमन्वा-
र्यानि मुक्तोऽनालोपिनभायी वात्याटनस्य भावो धाट्टेमावसत्यवर्ण-
द्वयद्वयमपि च । अथ च पापोपेद्व्याविरतेरतीचरो ईश्वर्ये इति पापेपेमा-
न्यभावादिनि शून्ये । अगमीक्ष्याधिकरणं प्रबोजनमनालोप्य चार्थाधिक-
वदेन करणं । तथा यदुमपि बटवामयन, वाचना ये प्रबोजन तावद्वं दे-द्वि

चित्तकालुष्यकृत्कामहिंसायथेधुनधुनिम् ।

न दुःधुनिमपध्यानं नार्तरीद्राण्य चान्वियात् ॥ ९ ॥

टीका—नाश्रियाय नानुरपेण प्रयत्ननाश्रियानमि तथम्वित्तं-
येदियथं । कोऽमी, भनयत्तद्व्यवर्था । कां, दु धुनि । कीरती, चित्तपदि ।
कामश्च मम्मथो हिमा च प्राणाजिगत- कामहिमे ने भारी येषां प्रमत्त-
दीनां ने कामहिमादयोऽयो अभिरेया येषां तानि कामहिमादयोनि नवि
धुतामि नाम्याणि । तय कामनाय याग्यायतादि । हिमाशास्यं तद्व्यवहितं ।
आरम्भयमिप्रदशास्य यानानीति । मादय्यशास्य श्रीकथा । निध्याकचं
प्रह्लाद्वितादि मन । मदशास्य यगांतां मादशास्यो गुरुशिष्यादिग्रन्थः । सादशास्यं
यनीकरणादितन्व । तेषा धुनिराकणं उपलभ्यादर्जनाद्यदि । चित्त
मनस- कालुष्य रागद्वेषाद्यायेनाश्रितकालुष्यं तन्करांतीति चित्तकालुष्यम् ।
सा चामी । कामहिमाद्यथधुनधुतिश्च ताम् । न चान्वियादमी । किं तद्,
अपध्यानं अपकृष्ट ध्यानमेकाप्रचित्तानरोध । किरूप, आर्तरीद्राण्य अर्त
कृते दु स्वे भव । यदि वा अति पांडा यातना च तत्र भवं । रीद्रं रोषरति
अपरानिति रद्रो दु स्वहेतुस्तेन कृत तस्य वा कर्म । आर्तं च रीद्रं च आर्त-
रीद्रे ते भावमानौ स्वभावां यस्य तदात्तरीद्राण्य आर्तरीद्रविकल्पमित्यर्थः ।
न दु धुनिमपध्यानमार्तरीद्राण्य चान्वियादिति पाठे तु-दु-धुनि कामादि-
शास्त्रश्रवणलक्षणा, अप यान च तरेन्द्रास्वचरन्वाप्सरोविद्याधरीगरीमोगा-
दिविषयं, आर्तं वैरिजाताश्रिजातादिविषय, रीद्रं वा चान्वियादिति
व्याख्येयम् ॥ ९ ॥

प्रमादचर्यालक्षण तत्याग च श्लोकद्वयेनाह—

प्रमादचर्या विफलक्षमानिलाग्न्यम्बुभूरुहाम् ।

खलु रियायातविध्यापसेकच्छेदादि नाचरेत् ॥ १० ॥

टीका—नाचरेत् न कुर्यादनेर्दण्डविरत । का, प्रमादचर्या । किरुप,
विफलमित्यादि । विफलं न-प्रयोगेन श्मादीनां स्वातादिविकलभूतवा-
दिलक्षणमित्यर्थः । तत्र श्म. या. भूमे स्वातं खनन विकलं नाचरेत् । अवि-

सत्यं वातरप इत्याघातं स्वयमागच्छतः कवाटादिना प्रतिग्रन्थं विकलं नाचरेत् । अग्नेर्विध्यायं जलादिना विध्यापनं विकलं नाचरेत् । अम्बुतो जलस्य मेकं मेचनं भूग्यादं । प्रभेप विकलं नाचरेत् । भूग्यां घनस्वतीनां ऐदादि ऐदनपत्रगुणकलत्रोटनादि विकलं नाचरेत् ॥ १० ॥

तद्वच्च न सरेद्व्यर्थं न परं सारयेन्महीम् ।

जीवन्नजीवान् स्वीकुर्यान्मार्जारशुनकादिकान् ॥ ११ ॥

टीका-न सरेद्व्यर्थेण सरेद्व्यर्थेण न कुर्यात् । किञ्चिद्व्यर्थं, व्यर्थं निष्प्रयोजनं । किञ्च, तद्व्यर्थं इत्याग्रननादिवदेवं तथा न सारयेत् करचरणादिव्यापारं न कारयेत् । कं, परं भृत्यादिकं । कथं, व्यर्थं वृथा । न स्वीकुर्यात् न परिगृह्णीयात् । कान्, जीवन्नजीवान् प्राणिपानकप्राणिनः । किञ्चिद्व्यर्थं, मार्जारशुनकादिकान् विद्यालमण्डलनकुलकुमुदप्रभृतीन् । कथं, नियमेन षड्व्यन्तोऽपि मांमत्याकुर्यादित्यर्थं ॥ ११ ॥

अनर्थदंष्ट्रमतातिचारपरिहारमाह-

मुञ्चेत्कन्दर्पकौतुकुच्यमौखर्याणि तदत्ययान् ।

असमीक्ष्याधिकरणं सेव्यार्थाधिक्रमापि ॥ १२ ॥

टीका-मुञ्चेद्व्यर्थेण अनर्थदंष्ट्रविरतः । कान्, तदत्ययान् तद्व्यर्थेण चारान् किञ्चिद्व्यर्थं, कन्दर्पादीन् पञ्च । तत्र कन्दर्पं कामस्वप्नेषुस्वप्नधानो वाच्ययोगोऽपि कन्दर्पो रागोद्रेकात्प्रहासमिश्रोऽदितिहवाप्रयोग इत्यर्थः । कौतुक्यं कुञ्चिन्ति कुञ्च्यार्था निपातो निपातानामान्वयात् । कुतः, कुञ्चितं कुञ्चति भूतयर्नाष्टनामाकरचरणमुखाविकारीः स कुञ्चतीति कुञ्च्य सङ्कोचादित्रिधाभाक् सहाय कौतुक्यः । प्रहासो भण्डिमावचनं च भण्डिमोपेनकायन्पापारप्रमुक्तमित्यर्थः । एष पूर्वश्च द्वयपि प्रमादक्षयोविरतेरतिचारो । मौख्येण मुखमन्वयास्तीति मुखरोऽनालोचितभाषी वाच्यत्वरस्य भावो धाटुर्नप्रायमस्यार्थसंज्ञयद्गुणस्यापि । अथ च पापोऽंशविरतेरतीचारो मौख्येण सति पापोऽंशसम्भवादिति नूतनियः । असमीक्ष्याधिकरणं प्रबोजनमनालोच्य कर्षणपापिकथनेन करणं । यथा बहुमपि कष्टमानयनं, यावत्ता भे प्रबोजनं तावद्दंष्ट्रेऽपि

शेषमन्ये बहुवोऽर्थिनः सन्ति तेऽपि श्रेयन्ति अहं विद्यापयिष्यामीत्येव-
 नालोच्य बहुवोऽर्थिणाञ्जीविभिः कारयति । एवं काष्ठच्छेदेदकाराकारिण्य-
 वार्यं । तथाहि स्वोपकरणं हिमोपकरणान्तरेण संयुक्तं धारयति यथा संयुक्त-
 मुल्लसलेन मुमलं हलेन फालं शकटेन युगं धनुषा शरान् इत्यादि । तथा सति
 यः कश्चिन् संयुक्तमुल्लसलमुमलादिकमाद्रीत । त्रियुक्ते तु तस्मिन् मुखेन वाः
 प्रानिरेष्टुं शक्यते । एतादिसोपकारिदानविरतेरतीचार । सेव्यायाधिष्ठा
 सेव्यस्य भोगोपभोगस्त्वणस्य जनको वाचानर्थमन्तोऽधिकस्य तस्य कर्त-
 भोगोपभोगानर्थक्यामिन्वर्थ । अत्रायं सम्प्रदायः यदि बहुनि स्नानमापन्नानि
 तैलस्वप्यामलकादीनि गृह्णाति तदा सौम्येन बहव स्नानार्थं तटागादी
 शपठानि । ततश्च प्रकायाप्यायिकादिवधोऽधिक स्यात् । न चैव बुभुषे
 ततो गृह एव स्नानस्य । तदसम्भवे तु तैलादिभिर्गृह एव शितो धर्षयित्वा
 तानि सर्वाणि माषयित्वा तटागादिनटे निविष्टो गालितकलेनाभ्रनिभि-
 स्नायान् । तथा येन पुष्पादिषु समानि सम्भवति तान परिहरोदिति सर्व-
 वक्ष्यत्वामिति यथाऽपि प्रमादविरतेरतीचार ॥ १२ ॥

अथ भोगोपभोगपरिमाणान्यतूर्तीयगुणप्रत्ययविकारविधिमाह-

भोगोपभोगान् मेव्यः समयमियन्नं सद्रोपभोगोऽपि ।
 इति परिमायानिच्छेत्नावधिकां तन्प्रमाप्रतं श्रयतु ॥ १३ ॥

टीका—अथत् स्त्रीभोगोत् स्त्रीभोगो, गुणप्रती । किं तत्र तन्प्रमाप्रत तयो-
 भोगोपभोगयोः प्रमा परिमाण तन्प्रमा तन्प्रमेव यत्र तत्र वा यत्र तन्प्रमाप्रत
 भोगोपभोगपरिमाणप्रतिपाद्य । किं कुर्वन् अनिच्छन् अनाकाशम् को ती-
 भोगोपभोगो किं विच्छेदो अस्ति मेव्यमेवतया प्रमत्तानां वामिभोगो ।
 किं कृत्वा परिमाण परिमितकृत्य । कथमित्ति किमित्ति भाग इत्यादि ।
 कथं क् प्रमत्त इत्युच्यते वाक्यमन्वेष विधिगुणम् । तत्राय भोगोप भोगोप
 यत्र न सन् इति द्वितीय भागाऽपि विद्यमान्वा समवसिष्यते माय इति ।
 तत्राय स्थानायने न स यो नापदोच्यते काऽप्यत्र नान्यत्र विधि-
 भोगो न स्यत इत्युच्यते । इति सवाः इ, समय कालः किंयत्र इत्य-
 यत्राद्यस्य वाचकं य इति समस्य परिच्छेदो वा कालविधौ द्वितीय

वद्यान्याश्विनं । वा अथवा । सेव्यं कौऽमी, भयं भोगः । केन, मया । कियान्, ह्यवान् एतावान् । क, समयं । किंविशिष्टं, ह्यन्तं । तथा उपभोगोऽयं समय-
मियन्तं न सेव्यो मयोपेकं उपभोगोऽयमियान्वा समयमियन्तं मया न सेव्य
नि द्वितीयं । एतयोरेपि पूर्ववद्व्याख्या ॥ १३ ॥

भोगोपभोगयोर्लक्षणं तस्यागस्य च यावज्जीविकस्य नियतकालस्य च
सम्प्राप्तिशेषावाच्ये—

भोगः सेव्यः सकृदुपभोगस्तु पुनःपुनः स्वगम्बरवत् ।

तत्परिहारः परिमितकालो नियमो यमश्च कालान्तः ॥१४॥

टीका—स भोगो भवत्येते । यः सकृदेकवारं सेव्यं सेव्यते भुक्त्वा पुनर्न
मुच्यते ह्यर्थः । किंवा, स्वगम्बर उपलक्षणात्साम्यव्यवृत्तताम्बुत्वादिर्व्या ।
न उपभोगो भवत्येते तुर्विंशत्ये । यः पुन पुन सेव्यो भूयोभूय, सेव्यते
सेवित्वाऽपि पुन सेव्यते ह्यर्थः । किंवा, भग्बरवत् भग्राप्युपलक्षणाद्-
व्याभरणकामिभ्यादिर्व्या । अथवा स्वगम्बरवत्तेति भोगोरभोगलक्षणगणोर्व्या-
संख्यमुदाहरणे उदाहरणस्य दिङ्मात्रप्रदर्शकत्वात् । एवं तयोर्लक्षणमुक्त्वा
सत्यागविशेषो- सम्प्राप्तिशेषप्रकाशानार्थमाह तदित्यादि- व्यपदिश्यते ।
कौऽमी, तत्परिहार किं, नियम । नियम इति सम्प्राप्ये व्यपदिश्यते ह्यर्थः
किंविशिष्टः, परिमितकालः एकद्विभ्यादिसंख्यापरिच्छिन्नदिवसमासादिसमयः ।
तथा व्यपदिश्यते । कौऽमी, तत्परिहारः । किं, यम यम इति नाम्न-
व्यपदिश्यते ह्यर्थः । किंविशिष्टः, कालान्त कालो मरणमन्तोऽवसानं यस्य
न कालान्तो मरणपर्यन्त ह्यर्थः ॥ १४ ॥

प्रसथातबहुवचनप्रमादविषयानिष्टानुपसेव्यार्थं यागप्रतपश्चकमप्यद्रीधान्तर्भा-
वपितुमाह—

पलमधुमद्यवदखिलस्रसबहुघातप्रमादविषयोऽर्थः ।

त्याज्योऽन्यथाऽप्यनिष्टानुपसेव्यश्च व्रतादि फलमिष्टम् ॥

टीका—याम्यः प्रत्याख्यातव्यः । कौऽमी, भयं इन्द्रियोपभोगो रसश्च ।
केन, भोगोपभोगपरिसंख्यानमनिवा । किंविशिष्ट, प्रमेयादि—प्रसा

द्वीन्द्रियादिजीवाः यद्य प्रचुरास्यमथावरजीवाः प्रमादश्च बहुवध्
 प्रमयह्वस्मेपां घाती प्रमयहुघाती प्रमघातो बहुघातश्चेत्यर्थः । प्रमादो धर्म-
 भ्रंशानोपायः । प्रमयहुघाती च प्रमादश्च प्रमयहुघातप्रमादाः ते विपया
 यस्य स प्रमयहुघातप्रमादविषयः । किंविशिष्टोऽग्निल मयं । किंयत्, पल-
 मधुमघवत् । यथा प्रमघाताश्रयत्वात्पिहित स्वज्यते, यथा च बहुवधाश्रय-
 त्वात्माश्रिकं स्वज्यते, यथा च प्रमादाश्रयत्वात्प्रमदा स्वज्यते तथा यथासंख्यं
 प्रसघाताद्याश्रयोऽर्थस्यास्य इत्यर्थः । तत्र तत्रघातविषयोऽन्तःसुपिरप्रापं
 नालीनलपलक्यामृणालनालप्रमुत्समागन्तुजन्तूनां सम्मूर्च्छिमजन्तूनां च
 योग्यमध्यावकाशं तथा बहुजन्तुयोग्यस्थानं केतकीनिम्बार्जुनारजिशिशुपुष्पम-
 धूकविल्वदिफलादि च वस्तु । बहुघातविषयो गुहृषीमूढकलमुनार्जुगुह-
 वेरादिकं । प्रमादविषयो दूषिविषभाङ्गिकाधनूरकादि वस्तु । एतेन घातार्थं
 करस्यापाराणामपि स्याज्यस्यमुक्तं प्रतिवचन्य । तथा स्याज्यो धर्माधिना ।
 कोऽमी, भविलोऽर्थः । किंविशिष्टोऽनिष्ट । कथ, अन्यथाऽपि प्रमघाताद्यवि-
 षयोऽप्यर्थो योऽनिष्टो यद्वा स्वस्याप्यनभिमत प्रकृतिगामको न भवति
 सोऽपि तद्वा प्रत्याख्येय इत्यर्थः । तथा स्याज्यः । कोऽमी, भविलोऽर्थः ।
 किंविशिष्टो, अनुपलेभ्य इष्टोऽपि सिष्टानो शीलनायोग्य निपयस्मविहृतपैता-
 भरणादिशृङ्गारालालामृपुरीयभेमादिभ । एतप्रत्याख्यानस्याप्यभिमतार्थदे-
 तुत्वमुत्प्रेन करणीयस्य समर्थपत्ते प्रताञ्चि कलमिष्टमिति-द्वि वस्मात्प्रवति । किं
 तत्, पल साध्यः । किंविशिष्ट, इत्प्रभिप्रेतमभ्युदयादिक । कस्मान्, प्रताञ्चि
 योग्याद्विषयादमिगन्धिहृताया विवत ॥ १० ॥

उपमेवार्थं स्वयवहारप्रमित्यर्थं भोक्तव्येण दत्तं पति—

नालीमूरणकालिन्द्रोणपुष्पादि वर्जयेत् ।

भाजन्म तद्गुणं दान्यं फलं यातश्च भूयनाम् ॥ १६ ॥

टीका-वर्जयेत् धर्मार्थं स्वजन । किं तत्, नालीयादि भाद्रिकाद्यन मूल
 काद्रिकनिम्बपुष्पकेतकादि । कथ, भाजन्म वाचमीव । वृत्त, इत्याह—दि
 वस्मान् भवति । किं तत्, पल त्रि-देन्द्रियप्रीणनमाय । किंविशिष्ट, भवति
 एतौर्द्ध भद्रयमानक्षणमात्रमादि । केतो, तद्गुणं नालीमूरणादिभवाङ्गानां ।

भवति च । कोऽसौ, घान् । नक्षत्रेण यथ । केयां, भूयसां बहुतराणां नक्षत्रि-
सजीवानाम् ॥ १६ ॥

उक्तमेवापि वनदादर्यां पुनर्विज्ञेयमोऽभिधत्ते-

अनन्तकायाः सर्वेऽपि सदा हेया दयापरैः ।

यदेकमपि तं हन्तुं प्रवृत्तो हन्त्यनन्तकान् ॥ १७ ॥

टीका—हेयाः प्रत्याख्येया । सदा नित्यं । के, अनन्तकायाः । कति, सर्वेऽपि । केः,
दयापरैः अनुकम्पाप्रधानैः भावकैः । कुत, इत्याह—यद्यमान् । इति हि नरिण ।
कोऽसौ, पुरुषः । कान्, अनन्तकान् अनन्तप्रमितान् जीवान् कदापदेनात्र
जीवार्थस्य विश्वक्षणव्यादनम्नाश्च ते कायाश्च जीवाभेति विग्रह । विविदिष्ट,
प्रवृत्तः । किं कर्तुं, हन्तुं भक्षणादिद्वारेण मारयितुं । कं, नमनम्नकायं । विवि-
दिष्टं, एकं ध्यवहारेणैवगन्त्यमपि किं पुनर्मादीन् । एते चामन्तैर्जीवैरपलक्षित
कायो येषां तेऽनन्तकाया मूलादिप्रभवा वसन्त्यनिवर्तयिष्याः । तथा हि मूलजा
आर्द्रकहरिद्राप्रभृतय । अमृता आर्षकौदिश्व (?) प्रभृतय । पर्वजा ऐश-
माण्येऽपेन्द्रादयः । कन्दजा पलाण्डुगूरणादयः । स्वल्पजा सल्लबीकण्डकप-
लासादयः । बीजजाः शालिसोपुमादयः । सम्पूरिष्ठमाः मियनबीजाभावे
स्वयोरप्यपुत्रैर्निष्पन्नभारता । उक्तं च—मूलगापोरबीजा वंदा नह नदबीजबी-
जरहा । सम्पूरिष्ठमा य भणित्वा पत्नेया जलकाया य ॥ १७ ॥

आमगोरससम्पृक्तं द्विदलं मायसोऽनवम् ।

वर्षास्वदलितं चात्र पशनाकं च नाहरेत् ॥ १८ ॥

टीका—नाहरेत् न भक्षयेत्तथापर । किं तत्, द्विदलं मुग्धाकादिभाण्डं ।
विविदिष्टं, आमोऽद्यादि—आमेनामसिपत्नेन गोरमेन क्षीरेण हृत्वा अर्द्धाधन
क्षीरादिमभूतेन तत्रेण च सम्पूर्यं प्रीलितं । तद्वि शूद्रसकमुलजन्मवर्द्धितमा-
समे धूपते । तथा नाहरेत् । किं तत्, द्विदलं । विविदिष्टं, अमघं पुराणं ।
वर्षं, मायसः मायोमहणान्पुराणव्यापि चिरकालवृष्णीभूतकुलित्वादेरत्तजम्पु-
साम्पूर्येभस्याप्रतिषेधः । तथा नाहरेत् । किं तत्, द्विदलं । विविदिष्टं, अद-
लितममृतद्विधाभाण्डं । कदा, वर्षानु माहृषि हि मुग्धादीनामन्त प्ररोहस्य १-

स्यक्षयामि तस्यैव सचेतनात्वाद् कटांश्च तु भक्षयिष्यामि तस्याचेतनात्वादिनि
 श्रुत्या एकं सर्गुरादिकंलं मुत्से प्रक्षिपतः सचिन्तवर्जकस्य सचिन्तप्रतिबन्धाद्वा-
 शोऽर्था द्वितीयः ॥ ३ ॥

साम्मिधं तेन सचितेन स्पतिकीर्णं विभक्तमशक्यं सूक्ष्मश्रुतिकमिष्यते ।
 अथवा सचितशकलं तस्यमिधं यथा भार्द्रिकद्वीपमवात्प्रक्षिभंटादिमिधं पू-
 णादिकं तिलमिधं च यवधानादिकं अथमपि पूर्ववदतिचारमृतीयः ॥ ३ ॥

दुष्पकं साम्प्रतञ्जुलभावेन अतिहृन्दनेन वा दुष्टं एकं मन्द्पकं वा
 दुष्पकं, तद्यार्थविधं पृथुकनञ्जुलपवगोधुमरपूलमण्डककलादिकमामदोषा-
 यद्द्वेन्द्विकप्रत्यवायकारण । तथा यावताशेष तस्यचेनन नाचता तत्परलोह-
 मप्यवहन्ति । पृथुकारेदुष्पकतया किञ्चित्सचेननायवयवावहत्याच्च सचेनना-
 चेननामिति धुञ्जानरपतिचारधनुषं ॥ ४ ॥

अभियवं स्यादीरादिद्वयं वा कृष्य वा । अथमप्यतिक्रमादिनाऽतिचारः ।
 पञ्चमः ॥ ५ ॥

चारिप्रसारे पुनः सचितसाद्याहाराणामतिचारत्वात्पदाद्वयार्थमिदृशुक्तं एत-
 यामप्यवहरणे सचितोपयोगे इन्द्रियमदृशुक्षिबांताविप्रकोषो वा यवान् ।
 नाशनीकारविधाने पापलेपो भवति । अतिधयध्वंनं परिहरेंपुरिति ॥

अत्राह यस्मी यथा-विषयविषयोऽनुवेष्टाऽनुस्यूतिरतिलोह्यमतिगूषानु-
 भवा ॥ भोगोपभोगपरिमा स्पतिहमा पञ्च कथ्यन्ते ॥ १ ॥ विषयविषयो
 विषयत्वेपु विषयेषु अनुपेक्षा आदरो विषयानुभवसात्प्रेदनाशनीकारे जातेऽपि
 पुनरभीष्टाहनामभाषणानिहनापवर्जनरूप प्रथम ॥ अनुस्यूतिगु तदनु-
 मत्सात्प्रतीकारे जातेऽपि पुनः पुनर्विषयाणां स्याद्द्वैतुत्वात्तन्वात्तनुचित्त-
 त्तमप्यामनिहेतुत्वादतिचारः ॥ अतिनीकधं अतिगूक्षितत्परिहारे जातेऽपि
 पुनः पुनरननुभवसात्प्रेष्यर्थ ॥ अतिगूषा कामिबीभोगादरतिगूषया साहवा-
 काक्षा । अथनुभवो निवतकालेऽपि यदा भोगोपभोगात्तनुभवति तदा अन्वा-
 मप्याऽनुभवति, न पुनर्द्वैतनाशनीकारतयाऽतीऽतिचार इति ॥ अनेऽपि चात्र
 ग्रन्थे चरेऽप्युच्चारणद्वयवा इतिवचनस्यैवगृहीता एव ॥

तदुच्छेदेऽपि भीसोमदेवपुधाभिज्ञता - दुष्पकवच निविहृदक. अनुस्यूद-
 मिधयोः ॥ अर्वाक्षिपत्य च प्रासारनस्यैववाहतिवाराणम् ॥ १ ॥ अत्राह

सिताम्बराचार्ये - भोगोपभोगमाधनं यद्व्यर्थं तदुपाजंताय यच्छर्मं व्यासगत-
दपि भोगोपभोगगच्छेन्नोच्यते कारणे कार्योपचारान् । तत्र कंठराज्यादिव-
रकर्मापि स्याज्यं । तत्र स्वशर्मव्यासलक्षणं भोगोपभोगजनं अन्नारजीविका-
दीन् पञ्चदशानि चरौम्यजेदिति । तद्व्यासः । लोके सावयकर्मणा परिगणनस्य
कर्तुमशक्यवान् । अपोच्यते अनिमन्दमनिप्रतिपत्त्यर्थं तदुच्यते तर्हि तान्
प्रतीदमयन्तु । मन्दमनीन् प्रति पुनश्चमन्त्रहुजानविरयार्थं व्यासो रदेशेनैव तन्-
रिहारस्य प्रदर्शितत्वादिति ॥ २० ॥

एतदेव श्लोकत्रयेण संगृह्यन्नाह—

त्रतयेत्स्वरकर्माग्रं मलान् पञ्चदशं त्यजेत् ।
वृत्तिं वनग्न्यनस्फोटभाटकैर्यन्त्रपीडनम् ॥ २१ ॥
निर्लाञ्छनासतीपोषां सरःशोषं द्वप्रदाम् ।
विपलाक्षादन्तकेशरसत्राणिज्यमाह्निरूक् ॥ २२ ॥
इति केचिन्न तच्चारु लोके सावयकर्मणाम् ।
अगण्यत्वान्प्रणयं वा तदप्यतिजडान् प्रति ॥ २३ ॥

टीका—वनयेत् प्रत्याख्यायाच्छ्रावकः । किं तन्, स्वरकर्मं स्वरं ह्रं प्राणि-
बाधकं कर्म व्यापारं । तथा त्यजेत् तद्गती । कान्, मलान् कर्मादानमज्ञान् ।
कति, पञ्चदश वृत्तिमित्यादिना निर्दिष्टान् । क, अत्र स्वरकर्ममते । अत्र
तावत् वृत्ति जीविका त्यजेत् । कै, वनाग्न्यनःस्फोटभाटकैः वनं चाग्निश्च
अनश्च स्फोटश्च भाटकं च तै पञ्चभिः । तथा यन्त्रपीडनं त्यजेत् । तथा
निर्लाञ्छनासतीपोषां त्यजेत् निर्लाञ्छनं चासतीपोषश्चेति इन्द्रः । तथा
सरःशोषं त्यजेत् । तथा द्वप्रदां द्वप्रदानं त्यजेत् । तथा विपादिवाणिज्य-
पञ्चकं त्यजेत् । किंविशिष्टं, अह्निरूक् । प्राणिबाधकं ॥

तत्र वनजीविका छिन्नस्याच्छिन्नस्थ वा वनस्पतिसमूहादेर्विक्रयेण तथा
गोधूमादिधान्यानां घट्टशिलादिना पेपणेन दालनेन वा वर्तनम् ॥ १ ॥

अग्निजीविका अन्नारजीविकाख्या यद्जीवनिकायविराधनाहेतुना अन्नार-
करणाद्यधिकर्मणा जीवनं ॥ २ ॥

अनोत्रीविका शकटजीविका शकटरयनशत्रादीनां स्वयं परेण वा निम्ना
दनेन वाहनेन विप्रयणेन वृत्तिबंधुभूतप्रायोत्पमर्दिका गवारीनां च
वन्धादिहेतुः ॥ ३ ॥

स्फोटजीविका उद्गादिवर्मणा वृद्धिर्वाकायिकापुपमर्दनुना जीवित ॥ ४ ॥

भाटकजीविका शकटादिभारवाहनमूदेन जीवित ॥ ५ ॥

यन्त्रपीडावर्मं निलयप्रदादिरीडनं निलादिकं च दृष्ट्या निलादिप्रतिग्रहणम् ।
सम्कर्मणश्च पीलनाय निलादिशोदानुत्तप्रसथाताश्च दुष्टम् ॥ ६ ॥

निलांस्फुटनं निलांस्फुटनकर्मं वृषभादेनां गावेषादिना जीविका । निलां-
स्फुटनं निलरां निलांस्फुटनमन्नाययच्छेद ॥ ७ ॥

अमनीपोषः प्राणिधनप्राणिपोषो भाटिग्रहणार्थं द्वागपोषश्च ॥ ८ ॥

सरःसोपो घास्यवपनापार्थं जलापयेभ्यो जलस्य स्मरण्या वर्पणे । नत्र च
जलस्य सन्तानां प्रसानी सत्यागितानां च यन्त्रा जीविकायासां धान इति
दृश्यम् ॥ ९ ॥

वधदानं द्वावाप्रेरणादिदहनार्थं वितरणं । नच फलनिरपेक्षमाप्ययातुं
चरैर्वैद्विगालनं स्वयनप्रमुख्ये । पुष्यबुद्धिर्न तु यथा मदीये मरणकाले
इत्यन्तो मम क्षेत्रेऽर्थे दीपोऽप्यवा करणीया इति पुष्यबुद्ध्या विप्रमणः । मृग-
दादे मति नचमृगांशुरोदेदाग्रावधरणतीति वा क्षेत्रे वा मृगपमग्रापिबृष्टपेऽ
गिन्यात्मने अत्र जीवकोटिनां वधो वपनः एव ॥ १० ॥

विप्रवाणित्यं जीवधनवधनुनिवय ॥ ११ ॥

लाक्षावाणित्यं लाक्षाविक्रयणं । लाक्षायां सुदमप्रसन्नमुद्यमानमन्तवापि-
वधवालाजालेऽप्यमर्दीविनाभाविना स्वयोनिवृक्षादुद्यमणेन टङ्गणमम शालामृ-
गालिप्रभूर्मना वाद्यजीवधानहेतुष्वेव मृगगुल्बिवाया धानवोपुष्यन्तवध
मघरेणुष्वेव सट्टिकपरय पापाधयवात् ॥ १२ ॥

द्वन्द्ववाणित्यं द्वन्द्ववादिद्वन्द्ववाद्यवधवासां गुलिकादिषु द्वन्द्वदानेन सन्तुष्टान्
वधाने वाणित्यार्थं ग्रहणं । न हि तथा ग्रहणे सन्तुष्टिकपार्थं द्वन्द्ववादिष्वेव बुध-
मिति । अनाकारे तु द्वन्द्ववादिष्वधिक्ये न दोषः ॥ १३ ॥

वैशवाणित्यं द्विपदादिविक्रयः । नत्र च दोषः तेषां पाणवदपवधवन्धादवधः

रसपाणिज्यं नवनीतादिविक्रयः । नवनीते हि जन्तुसमूहर्तनं । मधुवन्मा-
मघादी सु जन्तुघातोद्भवत्वं । मद्येन मद्जनकत्वं तद्गतक्रिमिविघातश्चेति तद्वि-
श्रयस्य दुष्टत्वं ॥ १५ ॥

इति केचिन् एवं भिताम्यराधायां द्युते । न तद्यारु तद्मुन्दरं । कुत,
अगण्यस्यान् परिसग्यानुमशक्यत्वात् । केया, सायद्यकर्मणा सपापक्रियाणां
क, लोके व्यवहारार्थिजने वर्तमानानां प्रणेषं वा प्रतिपाद्यं वा । किं तत्
तदपि स्वरकर्मप्रतमपि । कथं, प्रति उद्दिश्य । कान्, अतिजडान् भतिमुष्ण-
युद्धान् । जडान् प्रति प्रसवहुघातेत्यादिनिवोक्तत्वादिति भावः ॥ इति गुणप्र-
तप्रकरणम् ॥ २१२२।२३ ॥

अथ शिक्षाप्रतविधानार्थमाह—

शिक्षाप्रतानि देशावकाशिकादीनि संश्रयेत् ।

श्रुतचक्षुस्तानि शिक्षाप्रधानानि प्रतानि हि ॥ २४ ॥

टीका—संश्रयेत् प्रतिपद्येत धावकः । कानि, शिक्षाप्रतानि शिक्षा वियो-
पाशनं, शिक्षाप्रधानानि प्रतानि शिक्षाप्रतानि । किंविशिष्टानि, देशावका-
शिकादीनि देशावकाशिकं, सामयिकं, प्रोपचोपयामं, भगिधिमंविभागं च ।
कथंभूतो भूया, ध्रुतिचक्षुः, ध्रुतज्ञानलोचनः । कुत, ह्यपाह-हि परमात्
भवन्ति । कानि, तानि प्रतानि । किंविशिष्टानि, शिक्षाप्रधानानि ॥ २४ ॥

देशावकाशिकं निरूपया लक्षयति—

दिग्घनपरिमितदेशविभागेऽरक्ष्यानमस्ति मितसमयम् ॥

यत्र निराहुर्देशारकाशिकं तद्घनं तज्ज्ञाः ॥ २५ ॥

टीका—निराहुः प्रकृतिप्रण्यवादिविभागेन निश्चितं भुवन्ति । के, तज्ज्ञाः
तज्ज्ञाननिर्घनविद्ः । किं, तद्घनं । किमाक्यं, देशावकाशिकं देशे दिग्घनप्र-
मितपरिमाणस्य क्षेत्रस्य विभागे अक्षरार्थोऽरक्ष्यानं देशावकाशं, सांशिक्षि-
र्त्तानि । यत्र परिमन् घने । अस्ति विघने । किं तद्परिमाणमवस्थितिः
राक्षस्य । क, दिग्दिग्वादि-दिग्घने परिमितः प्रतिरक्षयतिमानो देश क्षेत्र

शब्दोच्चारणं विना भावहान्याना इष्टौ स्वरूपस्यानुवातनं रूपानुवातात्पम-
 तिचारं । एतत् त्रयं मायाश्रितयाऽतिचारत्वं याति ॥ ३ ॥ प्रथमयादीहृतदेशे
 स्थित्या ततो वडि प्रेष्य प्रत्येव कुर्वन्ति व्यापारणं । देशावकाशिकप्रतं हि मा
 भूङ्मनागमनादिव्यापारजनत प्राप्युपमर्दं इत्याभिप्रायेण गृह्यते । स तु
 स्वयहृतोऽन्येन कारित इति न कश्चिन्फलविशेष । प्रप्युत स्वयं गमने र्वाप-
 यद्विशुद्धेगुणः । परस्य पुनरानपुण्यवार्थायांस्मिन्वभावे दोष इति प्रेष्यप्रयोगं
 नाम अनुधमतिचार त्यजेदिति सर्वत्र योज्यम् ॥ ४ ॥ तत्रधानयन सीमवहि-
 र्देशादिष्टवस्तुन प्रेष्येण विवाक्षितक्षेत्रे प्रापण । चगद्वेन सीमवहिर्देशे स्थितं
 प्रेष्य प्राप्त इदं कुरियात्प्रापण वा । एतो चाप्युत्पन्नबुद्धितया सहसाकारा-
 दिना वाऽतिचारा स्तः । सर्वत्र च-सापक्षस्य वने हि स्यादतिचारीऽशमज
 नम्-इत्युपजीवम् ॥ २७ ॥

अप्ररूपितस्वरूपस्यानुष्ठानं न स्यादिति सामायिकस्वरूप प्ररूपयति-

एकान्ते केशवन्धादिमोक्षं यावन्मुनेरिव ।

स्वं व्यातुः सर्वेहिमादिन्यागः सामायिकत्रयम् ॥२८॥

टीका- भवति । किं तत्, सामायिकत्रयं समस्य रागद्वेषविमुक्तस्य सतः
 अथो ज्ञानादाना लान प्रणममुखरूपं स समाप समाप एव सामाय-
 सामाय प्रवाज्जमस्यति वा सामायिक रागद्वेषहेतुषु मापस्थितेषु
 अथवा समस्य भास्यवत्पदस्यत्र नियुक्तं कम सामायिक स्ववहारेण शिव-
 स्तपनाचाङ्गुलैः । निश्चयत च श्यामप्यानमव सामायिक । सामायिक
 मेष वत सामायिकत्रयं । किं, सर्वेहिमादिन्याग सर्वत्र सर्वेषा च हिमादीनां
 प्रमत्तयोगभारिना प्रागापवसापम (इषयरापाना त्याग परिहार सर्वेरेति
 व्याख्यानाइशावकाशिकाइत्ये भर्दं सूचयते । इत्ये निश्चयतिन । किंविधि-
 एव्य यापु य इत न । इत्येन स यावत । इ इवमात्मानं अन्व-
 तुद्वेन य इत न । इत्येन स । इत्येन मुनाइव सर्वेहिमादिप्रदाइ-
 र्द्वेष वापनिना सु यस्य । इ एकान्तं हिंसात्पानं । इत्येकाय केशव-
 केशवमात्रं च वा केशव-इत इत्येन मुदिक्-इत्येन्यादाना दुरितवि-
 यमकं इत्येन्यादाना न केशव-इत्येन स । इत्येन मात्मानं नमवत्पदं
 इत्येन्यादानं । सामायिकत्रयं इत्येन्यादानं केशव-इत्येन्यादानं

मया न मोक्षयेत् तावन्मायाञ्च प्रचल्पिष्यामीति प्रतिज्ञां करोति ॥ (साधु-
त्वेनेत्यत्र साकल्येनेति पाठभेदः) २८ ॥

सामाधिकभावनाममयं नियमयच्चाह—

परं तदेव भुवत्यङ्गमिति नित्यमनन्दितः ।

नक्तं दिनान्तेऽवश्यं तद्भावयेच्छक्तितोऽन्यदा ॥ २९ ॥

टीका—भावयेद्व्यप्येन्मुमुक्षु । किं तस्यासामाधिकमनं । इ, नक्तं दिनान्ते
नक्तं च दिनं च नक्तंदिने तयोस्मिन् निशावस्थाने दिवसावस्थाने चेत्यर्थः ।
कथं, अवश्यं नियमेन । अथवा नास्ति तदवश्यं व्याख्यादिपारतन्त्र्यं यत्र भावन-
कर्मणि तदवश्यं यथा भवति । किंविदिष्टं सन्, अनन्दितं अनलम् । कथं,
नित्यं सर्वकालः । कुतो हेतोः, इति यतो भवति । किं तत्, तदेव सामाधिक-
मेव । किंविदिष्टं, मुमुक्षुं मोक्षसाधनं । किंविदिष्टं, परमुत्कृष्टं । परमप्रक-
र्यं प्राप्तचारिप्रस्यैव साक्षान्मोक्षहेतुत्वमिदं ॥ एव तर्हि मध्याह्नादीं तत्र भाव-
वितव्यमिति साक्षात्प्राप्तिमाह—शक्तितोऽन्यदेति । भावयेन्मुमुक्षुस्तन् । कदाऽ-
न्यदाऽन्यमिदमप्याह्नादीं कालः । कथं, दानिन् स्वशक्तिमपेक्ष्य । नियमकाला
द्वयदाऽपि तद्भावेन दोषाभावात्प्राप्तत्वात् ॥ २९ ॥

सामाधिकमथेन परीपहोपसर्गोपनिपाते सति तयोर्मेवार्थे किं ध्यानव्यमि-
त्याह—

मोक्ष आत्मा सुखं नित्यः शुभः कारणमन्यथा ।

भवोऽस्मिन्वसतो मेऽन्यत्किं स्यादित्यापदि स्वरेत् ॥ ३० ॥

टीका—स्वरेत् ध्यायेत् । कोऽसौ, प्रतिपन्नसामाधिकः । किं तत्, इति
एतन् । कस्यां सत्यां, आपदि विदिशते परीपहोपसर्गोपनिपाते । एतेन
प्रतिपन्नसामाधिकेन परीपहोपसर्गोपनिपाते । किंमेतदित्याह—
भवति । कोऽसौ, मोक्षः । किं, आत्मा अनन्तज्ञानादिरूपत्वात् । तथा सुखं
अनापुण्यविदूषणत्वात् । तथा नित्यं अनन्तकालाविशेषताभावरूपत्वात् ।
तथा शुभं शुभकारणप्रभवत्वात्पुण्यकार्यत्वात् । तथा कारणं समस्तविरह-
व्यतया अशास्त्ररक्षणोपादात्वात् । तस्मात् किं रूप इत्याह—अस्ति । कोऽसौ,

भवः स्वोपात्तकर्मोद्यवशाच्चतुर्गतिविवर्तपरिवर्तनं । कथं, अन्यथा मोक्षविप-
रीतलक्षणः अनात्मा दुःस्वमनिर्योऽशरणमित्यर्थः । अस्मिंश्च भवे । धर्मतोऽ-
वतिष्ठमानस्य मम किमन्यसुखदुःखादि व्यादभूदस्ति भविष्यति च किन्वा-
पात एव पुनःपुनर्भवेदित्यर्थः ॥ ३० ॥

सामायिकसिद्ध्यर्थमन्यत्र भावकेण किं कर्तव्यमित्यग्राह—

स्नपनार्थास्तुतिजपान् साम्यार्थं प्रतिमार्पिते ।

युञ्ज्याद्यथाग्नायमाद्याहते सङ्कल्पितेऽर्हति ॥ ३१ ॥

टीका—युञ्ज्याप्रयोजयेत् मुमुक्षुः । कान्, स्नपनार्थास्तुतिजपान् स्नपन-
माधुष्येष्वादी व्याख्याम्यते, अर्थादयो ज्ञानदीपिकायामत्र च प्राग्पद्यास्याने
व्याख्याताः । अ, स्नपनार्थान् युञ्ज्यात् अर्हति भगवदर्हदेवे । किञ्चिदिष्टे,
प्रतिमार्पिते साकारस्थापनामवतारिते । कथं, यथाज्ञाय उपासकात्स्नयनाद्या-
गमानतिक्रमेण । किमर्थं, साम्यार्थं परमार्थमामायिकसिद्ध्यर्थं भव्यत्र किं
प्रयोज्यमित्यग्राह-आद्यादित्यादि-युञ्ज्याग्नाम्यार्थाः । किं तत्, आद्यात्स्नप-
नात् । ऋते विना अन्यदर्शादिप्रयत्नः । अ, अर्हति । किञ्चिदिष्टे, सङ्कल्पिते
निराकारस्थापनार्पिते । एतेन कृतप्रतिमार्परिग्रहा सङ्कल्पितासङ्गाग्रहाभेदो
ये देवमेवाधिष्णुता इति सूच्यते ॥ ३१ ॥

सामायिकस्य मुहुष्कल्पसङ्गामपाकरोति-

सामायिकं मुहुःसाधमप्यभ्यामेन साध्यते ।

निष्क्रीकरोति वाचिन्दुःकिं नाश्मानं मुहुःपतन् ॥३२॥

टीका-साध्यते निष्पाद्यते । किं तत्, सामायिकं । क्व अस्यागतं अण-
कृत्यत्वात् । किञ्चिदिष्टमपि दू साधमपि भविष्येति निष्पादितमुपशयवर्षि ।
अत्र गृह्यन्तमाह किं न निष्क्रीकरोति भविष्यति निष्क्रीकरोति । कोऽर्था,
वाचिन्दुः । गल्पविन्दुः । क्व, अश्मानं शिला । किं कृत्वं, पतन् । कथं, मुहुः
सौम्यम् । अथ वाद्या अस्याहु अस्यासौ हि कर्मणो कोऽप्यमावृत्तिः । अ
दि सङ्कल्पितामपाकरोतिःद्विन्दुर्वि प्राप्ति निष्क्रीकरोतिः ॥ ३२ ॥

सद्विचारपरिहाराधमाह

पञ्चात्रापि मलानुज्झेदनुपस्थापनं स्मृतेः ।

कायवाञ्छनसा दुष्टप्रणिधानान्यनादरम् ॥ ३३ ॥

टीका—उज्झेत् स्रजेत् । फलार्थी । कान्, पञ्च मलान् । अत्रापि
 यत्नान्तरव्यवस्थामाधिकेऽपि । किं किं, स्मृत्यनुपस्थापनं कायवाञ्छनसां दुष्टप्र-
 णिधानानि त्रीणि, अनादरं च, तत्र स्मृतेरनुपस्थापनं सामायिके भनैकाव्य-
 मित्यर्थ । अथवा सामायिकं मया कर्तव्यं न कर्तव्यमिति वा सामायिकं
 मया कृतं न कृतमिति चेति प्रबलप्रमादादस्मरणमतीचारात् । स्मृतिमूलावा-
 ष्योक्षमार्गानुष्ठानस्य । कायेत्यादि दुष्टप्रणिधानं सावधे प्रवर्तनं तत्र हस्तपा-
 दादीनामनिश्चलभूतव्यावस्थापनं कायदुष्प्रणिधानं । वर्णमस्काराद्भवोऽर्थानव-
 गमभाषणं च वाग्दुष्प्रणिधानं । मोघलोभद्रोहाभिमानेर्ष्यादयः कार्यव्यासङ्ग-
 सम्भ्रमश्च मनोदुष्प्रणिधानं । एते प्रयोऽतीचाराः । मनोदुष्प्रणिधानस्य स्मृत्य-
 नुपस्थापनस्य धार्यं भेदं मोघाशाब्देशान्वयामायिके मनसश्चिरमनवस्थापनं
 प्रथमं । विन्तायाः परिस्पन्दनादेकाव्येणानवस्थापनमन्यत् । अनादरोऽनुष्णाहः
 प्रतिनियतवेलायां सामायिकस्वाकरणं यथाकथञ्चिद्वा करणं । करणानन्तरमेव
 भोजनोद्दिष्ट्यामज्रनं च । न चात्राविधिहृताद्भ्रमकृतमित्यभूयावच्चनं प्रमाणी-
 कृत्यं भङ्गमभाषनया सामायिकस्याप्रतिपत्तिः कर्तव्या । घटीनामप्यारम्भे
 भावितपूर्वकादेकदेशविराधनस्य सम्भवान् । न चैतावता तस्य भङ्गोऽपि
 मनसा सावधं न करोमीत्यादिप्रत्याख्यानैप्वेकतरभङ्गेऽपि दोषसद्भावात्
 सामायिकस्याप्यन्ताभावं ह्यभ्यमीयामतिचारतैव । सुभाषितसामायिकस्तु
 यदा भाषको भविष्यति तदा मृतीयपदमेवाभ्युपगमिष्यतीति युक्तो घतिक-
 स्यातिचारपरिहाराय घन ॥ ३३ ॥

अथ प्रोषधोपवासघ्नं लक्षयति—

स प्रोषधोपवासां यच्चतुप्पर्ष्या यथागमम् ।

साम्यसंस्कारदाढ्याय चतुर्भुवत्पुञ्जनं सदा ॥ ३४ ॥

टीका—अथयति । कोऽसौ, स प्रोषधोपवासं प्रोषधे पर्वण्युपवास उपव-
 सनं । यत्किं, यच्छाब्देण श्रियते । किं तन्, चतुर्भुवत्पुञ्जनं चतुर्भुवां भुज्जिनां
 भोजनानामशनस्याद्येषाद्येषुद्भ्याणां भुक्तिप्रियाणां च त्यागः । एका हि भुक्ति-

क्रिया धारणकदिने द्वे उपवासदिने चतुर्था च धारणकदिने प्रत्याख्यापने ।
कस्यां, चतुष्पथ्यां चतुर्णां पर्वणां समाहारश्चतुष्पथ्यां तस्यां । माये माये इति
रहस्योश्चतुर्दशयोरित्यर्थः । कथं, यथागमं आगमानतिक्रमेण । क्रियं, साम्
संस्कारदास्याय साम्यस्य सामाधिक्यस्य संस्कार उत्कर्षस्तस्य दास्यं निपी-
करणं परीपहाद्यापातेऽपि अविचलनं तस्मै । कदा, सदा सर्वस्मिन् काले
यावज्जीवमित्यर्थः ॥ ३४ ॥

पृथमुत्तमं प्रोपधविधानमुत्पत्त्या मध्यमं जघन्यं च तदुपरिष्टुमाह—

उपवासाक्षमः कार्योऽनुपवासस्तदक्षमैः ।

आचाम्लनिर्विकृत्वादि शक्त्या हि श्रेयसे तपः ॥ ३५ ॥

टीका—कार्यं कर्तव्यं । कोऽसौ, अनुपवासः जलवर्जनचतुर्विधाहारत्यागः ।
इदं अनुपवासोऽनुपवास इति व्युत्पत्तेः । कै, उपवासाक्षमं प्रागुक्तक्षणानु-
वासं कर्तुमसमर्थः । तथा कार्यं । किं तत् । आचाम्लनिर्विकृत्वादि । कैः, तद-
क्षमं अनुपवासमपि कर्तुमसमर्थं । तसाचाम्लमसंस्कृतसौवीरमिधौदनभो-
जनं । निर्विकृति विक्रियेते जिह्वामनसी मेनेति विकृतिगौरमेशुरमकलम-
धान्यरसभेदाश्चतुर्धा । तत्र गोरम क्षीरघृतादिः, इधुरमः स्वङ्गुशरिः, क-
रमो द्राक्षाघ्रादिनिष्यन्दो, धान्यरसस्तैलमण्डादिः । अथवा यद्येन सह मुक्त-
मानं स्वदत्ते तत्तत्र विकृतिरित्युच्यते । विकृतेर्निष्कान्तं भोजनं निर्विकृतिः ।
आदिशब्देनैकस्थानैकभक्तसत्यागादि । हि यस्मात् । भवति । किं तत्तपः ।
कस्मै, श्रेयसे पुण्याय वा । कया चरितं, शक्त्या बलेन वीर्येण च ॥ ३५ ॥

यथागममित्यस्यार्थं चतु स्तोत्रया व्याचष्टे—

पर्वपूर्वदिनस्यार्थे भुक्त्वाऽतिथ्यभितोत्तरम् ।

लात्वोपवासं यतिवद्विक्तवसतिं श्रितः ॥ ३६ ॥

धर्मध्यानपरो नीत्वा दिनं कृत्वाऽऽपराधिकम् ।

नयेत्त्रियामां स्वाध्यायरतः प्रासुकसंस्तरे ॥ ३७ ॥

टीका—नयेत्प्रथमेन प्रोपधोपवासी । को, त्रियामां शरिः । क, प्रासुक-
स्तरे निजंशुकाया भूमौ निजंशुदैश्च तृणदर्भादिभिः कृते शयने । किंविशिष्टः

सन्, स्वाध्यायसतः । एतेन निद्रालस्ये स्वजेदिति लक्षयति । किं कृत्वा,
विधाय । किं तन्, आपराह्णिकं अपराह्णे भव कर्म सोऽयं क्रियाकहरमित्यर्थः ।
किं कृत्वा, नीरावा अतिक्रम्य । किं तन्, दिनं । किंविदिष्ट सन्, धर्मध्या-
नपर आशापायविपाकलोकमंग्यानविचर्दकाप्राचिन्तानिरोधलक्षणधर्मध्यान-
परः । ध्यानोपरमे स्वाध्यायानुप्रेक्षाचिन्तनादिकमपि कार्यमिति परशब्देन
प्रधानार्थेन सूच्यते । किंविदिष्टो भूत्वा, धित अधिष्ठितः । को, विविक्त-
वमति विविक्तां प्रासुको अयोऽयज्जनरहितो निर्जनो वा वमति स्थान । किं
कृत्वा, म्नाया स्थीकृत्य । क, उपवासं । किं तन्, यतिवत् यतिना तुह्यं
यथा यतिर्भोजनानन्तरमेवोपवासं गृह्णाति विधिश्चमूरेश्च समीप गत्वा
पुनरुत्थारयति । सावद्यध्यायार रारारसंस्कारमप्रक्ष च सदा म्यजति एवं
प्रोत्रये धावकोऽपि प्रवर्ततामित्यर्थः ॥ किं कृत्वा, भुज्या यथाविधि भोजनं
कृत्वा । कथं, अनिष्यदितोत्तरं अतिपेरदितान्भोजनविधायनादनन्तरमिति
भोजयित्तेत्यर्थः । क, अर्धे । कस्य, पूर्वपूर्वदिनस्य सप्तम्याद्ययोर्दद्याच्च अर्धे
ग्रहरद्वये वा किञ्चिन्म्यूनेऽधिकेऽपि वा । समेऽप्यसमेऽपि वाऽशोऽर्धेऽशब्दस्य
रुदत्वान् ॥ ३६।३७ ॥

ततः प्राभातिकं कुर्यात्तद्व्यामान् दशोत्तरान् ।

नीत्वाऽतिथिं भोजयित्वा भुञ्जीतान्काल्यतः सकृन् ॥

टीका—कुर्याद्विध्यान् प्रोत्रयोपवामी । किं तन्, प्राभातिकं प्रभाते भवे
कर्मावश्यकदिकं । कस्मान्, तत यथोक्तविधिना ग्रहरपट्कनयनादनन्तरं ।
ततश्च भुञ्जीत भोजनं कुर्यान् अमी । कस्मादलीकृत्य भोजने आत्मनि-
महृण्येत्यर्थः । कथं, महृदेकवारं पारणवदिनेऽप्येकभुक्तं कुर्यादित्यर्थः । किं
कृत्वा, मीत्वा लक्षयित्वा । कान्, ग्रामान् ग्रहरान् । कति, दश । किंविदिष्टा-
नुत्तरान् । अष्टासुपवासमार्गोत्तराहोरात्रस्य ईं चोत्तरदिनस्य । किं तन्, तद्वन्
शुक्लोत्पटग्रहरवन ॥ ३८ ॥

पूजयोपवसन् पूज्यान् भावमयैव पूजयेत् ।

प्रासुकद्रव्यमस्या वा रागाक्षं दूरमुत्सृजेत् ॥ ३९ ॥

टीका—पूजयेदध्वयेत अर्था । उपवसश्चपञ्चामनपश्चरन् । कान्, पूज्यान्
परमेष्ठिभृतगुरुन् । कया, पूजया आराधनया । किंविशिष्टया, भावमय्या
सानुरागतद्रुणानुस्मरणलक्षणया भावपूजार्थत्वात् । इत्यपूजाया । भावपूजा च
सामायिकप्रसन्नचित्तोपधमत् सिद्धेव । नद्रक्षार्त्ता वा पूज्यान् पूजया पूजयेत् ।
किंविशिष्टया, प्रासुकद्रव्यमय्या अन्नतर्माणिकमालादिप्रकृतया । तथा दूत-
त्यन्तं । उभृजेन त्यजेदर्था । किं तन्, रागाद्ग इन्द्रियमन प्रीतिमाधवं
गीतनृत्यादिकं ॥ ३९ ॥

एतद्गतानिचारपरिहागर्थमाह—

ग्रहणास्तरणोत्सर्गानिनवेक्षाप्रमाज्जनान् ।

अनादरमनैकाद्यमपि जद्याद्विह व्रते ॥ ४० ॥

टीका—जद्यान् त्यजेत भावक । कान्, ग्रहणास्तरणोत्सर्गान् प्रीन् । किंवि-
शिष्टान्, अनवेक्षाप्रमाज्जनान् । तथा अनादर चतुर्थं । अनैकाद्य च पञ्चमं ।
ह, इहास्मिन् प्रोपधोपवासार्थे व्रते । अथ ग्रहण अहंतादिपूजोपकरणपुस्तका-
देरात्मपरिधानाद्यर्थस्य वाऽऽज्ञान । उपलक्षणात्सिद्धिर्ज्ञेयोऽपि आस्तरणं संस्तो-
पक्रमण । उत्सर्गो विभृज्यादीनां त्याग । अवक्षा जन्तव मन्ति न मन्तीति
वा चक्षुषा अवसोकन । प्रमाज्जन मृदुजोपकरणेन प्रतिलेखन । अवेक्षा च
प्रमाज्जेन च अवैक्षाप्रमाज्जेने न विद्येते येषु तान् । इह चानवधया पूजा-
वेक्षणमप्रमाज्जेन च दूष्यमाज्जेन मृदुद्यत नम कुप्यार्थंभवापि दर्शनात् । यथा
कुम्भितो ब्राह्मणोऽमाक्षय । अनादर धुर्यादिन वाऽऽपयदेत्यनुमाह प्रोप-
धमत एव वा । तद्दुर्नैकाद्यमपि अभ्यमनस्त्वयम् ॥ ४० ॥

अपानिधिसंविभागात् लक्षयति—

व्रतमतिधिसंविभागः पाप्रविशेषाय विशिष्टेण ।

द्रव्यविशेषवितरणं दानुविशेषस्य फलविशेषाय ॥ ४१ ॥

टीका—अपानिधिसंविभागः किं तद्वत् निषेधेन शेषतया प्रतिरक्षत्वात् तथा च मति
अतिधिसंविभागः किं नाम, अतिधिसंविभागः
अतिधिसंविभागः किं नाम, अतिधिसंविभागः
अतिधिसंविभागः किं नाम, अतिधिसंविभागः

कर्तुमाह—इत्यपि विशेषितकरणं कथ्यमाणलक्षणविशिष्टद्वयदानं । कर्म, पात्र-
विशेषाय । कथ्य कर्तुः, दानविशेषस्य । केन, विधिविशेषेण । कर्म, फल-
विशेषाय ॥ ४१ ॥

अतिथिनाम्न्युत्पादनमुत्प्रेनातिथिलक्षणमाह—

ज्ञानादिसिद्धयर्थतनुस्थित्यर्थाप्राय यः स्वयम् ।

यत्नेनातति गेहं वा न तिथिर्यस्य साऽतिथिः ॥४२॥

टीका—भवति । साऽतिथिः । य किं, साऽतिथिः सर्वदा गच्छति ।
किं तत्र, गेहं दानुगृह । केन, यत्नेन स्वयमाविराधनतः । कथं, स्वयं आह्वा-
नादिना विना । किमर्थे, ज्ञानार्थिण्यादि-ज्ञानार्थिणां सिद्धिं प्राप्त्यर्थं कर्तुं-
करणं ज्ञानार्थिण्यर्थे प्रयोजनं यत्नात् । वा ज्ञानार्थिण्यर्थं वा साऽति-
थिः तनुभ्यं शरीरं ज्ञानार्थिण्यर्थं यत्नः । यत्नः तिथिर्वासात्प्राप्त्यर्थं । यत्नः
प्रयोजनं यत्नं तनुभ्यं तन्वत्तं च भोजनं तस्मिन् वा । अथवा साऽतिथिर्वा-
यत्ने । इत्यलक्षणान्प्राप्त्यर्थं च । नातिथिः तिथिर्वायत्नान्तिथिर्वातिथिः
उक्तं च—“ तिथिर्वायत्नान्तिथिः स्वयं स्वयं गेहं गृहमात्मना । अतिथिः तं विद्या-
र्थीयत्नान्तिथिर्वायत्नान्तिथिः ॥ ४२ ॥

पात्ररूपसंज्ञया निर्णयार्थमाह—

यत्नारयति जन्माद्यैः स्यात्तन्वयानपात्रवत् ।

सुखत्यर्थगुणसंयोगभेदान्पात्रं त्रिधा मतम् ॥ ४३ ॥

टीका—अतिथि भवति । किं तन्वयः । त्रिधा त्रिधा त्रिधा । यत्नान्तिथिः,
मुनेरर्थो निर्णयः कथं, मुनेरर्थो निर्णयः प्रयोजनं यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः
गुणाद्यं यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः ।
यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः ।
यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः ।
यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः ।
यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः । यत्नान्तिथिः ।

गुणद्वय विशेषणमाह—

यतिः स्यादुत्तमं पात्रं मध्यमं श्रावकोज्जम् ।
सुदृष्टिस्तादृशिष्टत्वं विशिष्टगुणयोगतः ॥ ४४ ॥

टीका—स्यात् । किं तत्, पात्रं । किं विशिष्ट, उन्नतुदृष्टं । यति संयुज्यमानरुनय । तथा मध्यम पात्रं स्यात् । किं तत्, संयुज्यमानसम्यग्दर्शनज्ञानविकलसंयम । तथा अधमं पात्रं ह्यत् । तत्, सुदृष्टिसंयतसम्यग्दर्ष्टिः । स्याच्च । किं तत्, तद्विशिष्टं । मध्यमाधमपाताणां विशेष परम्परत परेभ्यश्च भेदः । इत्यात्, योगतः गुणविशेषसम्बन्धान् ॥ ४४ ॥

दानविधे प्रकारान् वैशिष्ट्यं चाह—

प्रतिग्रहोच्चस्थानांश्चिञ्जालनार्चनतीवरेदुः ।
योगान्नशुद्धीश्च विधीन् नवाद्रविशेषितान् ॥ ४५ ॥

टीका—विदुः जानन्ति पूर्वावाया । कान्, विधीन् कति, नव । किमास्यान् प्रतिग्रहादीन् । किं विशिष्टान् आदरेण यथायोग्यभक्ष्युपचारेण वैशिष्ट्यं नीतान् ॥ तत्र यतिं दृष्ट्वा प्रसादं कुरुतेन्यभ्यर्ष्य नमोऽस्तु तिष्ठतेति त्रिभंगित्वा सर्वत्र उच्चस्थानं स्वगृहान्तं स्वीकृतयति नीचा निरवधानुपहतस्थाने उपरान् निवेशनं ॥ भंश्चिञ्जालनं तथास्वीकृतनिवेशितमयतस्य प्राणुकोदरेण धारणं तस्यादोर्दकवन्दनं च ॥ अर्चनं तथाश्चालितांश्च सयतस्य गणनादिभिः पादपूजनं ॥ आनति तथापूजितमयतस्य पञ्चदशनामकानां पञ्च ॥ तथा योगशुद्धयोः मनोवाक्यायप्रसक्तयमित्य ॥ एका वाक्यशुद्धी तस्य मनःशुद्धिरातंरौशुद्धीर्जनं ॥ वाक्यशुद्धिं परुषकर्कशादिवचोवर्द्धनं ॥ शुद्धिं सर्वत्र संवृताचारतया प्रवृत्तनं ॥ अक्षयशुद्धिं चतुर्दशमस्यद्विपरारस्य यतनया शोधितस्य हस्तपुटेऽपणम् ॥ ४५ ॥

देवद्रष्टव्यविशेषनिर्णयार्थमाह—

पिण्डशुद्धयुक्तमलादिद्रव्यं वैशिष्ट्यमस्य तु ।
रागाद्यकारकत्वेन रन्नश्रयचयाहता ॥ ४६ ॥

टीका— एतेषु चोक्तं भवति । इत्यतश्चाह गणपतः ए
 तामेति ध्यात्वा इति । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।

एतद्गतमित्याह परिहारात्माह—

प्रदणाम्प्रणोत्प्रगानिनरेशाप्रमातेनात् ।
 प्रनादरमनेकाद्रयमपि तदाद्रिह वने ॥ ४० ॥

टीका— तद्व्याज एतेषु ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।
 इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा । इति ध्यात्वा ।

अथातिथिसविभागमत लक्षयति—

व्रतमतिथिसंविभागः पात्रविशेषाय विधिविशेषेण ।
 द्रव्यविशेषवितरणं दातृविशेषस्य फलविशेषाय ॥ ४१ ॥

टीका— भवति । किं तद्वत् नियमेन सेव्यतया प्रतिपद्यन्तान् तथा चने
 अतिध्वलाभेन च नदानेन च लभारुवोपपत्ते । किं नाम अतिध्वलाभेन
 अति) सम्यक् निर्दोषो विभा

टीका-- वृत्तेरनेन भगी । इत्यमरात्प्रमाजनात् । इ
 परमेविधुगुणतः कया वृत्त्या भवत्यनेन । विहित
 मानुषागमवृत्त्याभ्युपगमनाया भाववृत्तेरानु प्रवृत्त्या ।
 सामाजिकप्रवृत्त्याभ्युपगमन विदेव । अत्रगी । ४० ॥
 किंविदितया प्रागुक्तप्रवृत्त्या अत्रगी । अत्रगी । ४० ॥
 अत्रगी । अत्रगी । अत्रगी । किं नय, अत्रगी ।
 शास्त्रार्थसंग्रहे ॥ ३० ॥

प्रवृत्त्यातिशयपरिहारार्थमाह--

प्रवृत्त्यान्तरणोन्मग्ननिवृत्त्याप्रमाजनात् ।
 अनादरमनैकाग्र्यमपि जयादिह व्रते ॥ ४० ॥

टीका-- अत्रगी अत्रगी । कान्, प्रवृत्त्यान्तरणोन्मग्ननिवृत्त्या
 शिष्टान्, अनयेक्षाप्रमाजनात् । तथा अनादर श्रुत्य अत्रगी ।
 क, इहाभिमन् प्रोक्थोपयामात्ये वने । अत्र प्रवृत्त्या
 देरात्मपारिधानाद्यर्थस्य वाऽऽदान । उपलभ्यमाणविशेषोऽपि
 पक्रमण । उरमर्गो विष्णुप्रादीना यथा । अवस्था जन्मव मन्त्रि-
 वा चक्षुषा अवलोकन । प्रमाजन मृदुनोपकरणेन प्रतिलेखन । अत्र
 प्रमाजनेन च अवस्थाप्रमाजने ने न विद्यते येषु नान् । इह चानयेक्षा
 वेषणमप्रमाजनेन च दुःप्रमाजनेन संगृह्यते नत्र
 कुसितो प्राक्कणोऽप्राक्षण । अनादर श्रुत्यादित्वादावदपेक्षुषु
 धवत एव वा । तद्वदनेकाग्र्यमपि अन्यमतस्त्वम् ॥ ४० ॥

अथातिथिसविभागवत् लक्षयति--

व्रतमतिथिसंविभागः पात्रविशेषाय विधिविशेषेण ।
 द्वयविशेषवितरणं दानविशेषस्य फलविशेषाय ॥ ४१ ॥

टीका-- भवति । किं तद्वत् नियमेन सेव्यतया प्रतिपन्नत्वात् तथा च
 अतिथिसंविभागः तद्वत् । अत्रगी । अत्रगी । अत्रगी ।
 अतिथिसंविभागः तद्वत् । अत्रगी । अत्रगी । अत्रगी ।
 अतिथिसंविभागः तद्वत् । अत्रगी । अत्रगी । अत्रगी ।

ह-प्रत्ययविशेषवितरणं वक्ष्यमाणलक्षणविशिष्टद्रव्यदानं । कर्म, पात्र-
साय । कस्य कर्तुं, दानृविशेषस्य । केन, विधिविशेषेण । कर्म, फल-
साय ॥ ४१ ॥

अतिथिसिद्धयुत्पादनमुत्प्रेनातिथिलक्षणमाह—

ज्ञानादिसिद्धयर्थतनुस्थित्यर्थान्नाय यः स्वयम् ।

यत्नेनातति गेहं वा न तिथिर्यस्य सोऽतिथिः ॥४२॥

टीका—भवति । कोऽमावतिथि । य किं, योऽतति सर्वदा गच्छति ।
तनु, गेहं दानृगृहं । केन, यत्नेन यदमाविराधनेन । कथ, स्वयं आह्वा-
नेना विना । किमर्थं, ज्ञानार्थित्यादि-ज्ञानार्थिनां सिद्धि साधन सम्पूर्णा-
णं ज्ञानार्थिसिद्धिरर्थं. प्रयोजन यस्या. सा ज्ञानादिभिष्यर्थो सा चार्थी
पुत्र शरीर ज्ञानादिभिष्यर्थतनु. तस्या. स्थितिर्योवदायुरवस्थान सैवार्थः
पुत्रन यस्य तत्तदर्थं तद्य तदन्न च भोजन तस्मै वा । अथवा योऽतिथिर्भ-
वेति । उपलक्षणात्पूर्वोत्प्रेना च । नास्ति तिथिर्यस्येत्यतिथिरिति श्रुत्यत्ते ।
कं च—“ तिथिपूर्वोत्प्रेना सर्वे स्थिता येन महात्मना । अतिथिं तं विजा-
त्यास्टेपमभ्यागतं विदुः ” ॥ ४२ ॥

पात्रस्वरूपसंख्या निर्णयार्थमाह—

यत्तारयति जन्माब्धेः स्वाश्रितान्पानपात्रवत् ।

मुन्यर्थगुणसंयोगभेदात्पात्रं त्रिधा मतम् ॥ ४३ ॥

टीका—अस्ति भवति । किं तत्पात्र । कतिधा, त्रिधा त्रिभेदं । कस्मान्,
केरर्थो निमित्तं कारणं, मुनिर्वाऽर्थं प्रयोजनं येषां ते मुन्यर्थसो च ते
णाश्च मन्थदर्शनादयो मुन्यर्थगुणाभेदां संयोग संयुग्ममानत्वं तेन भेदो
शेषोपगतस्मात् । यत्किं, यत्तारयति पारं प्रापयति । कान्, स्वाश्रितान् दान-
य कर्तृहेतुकप्रनुमन्तान् । कस्मान्, जन्माब्धे. संमारादर्शनादिव । किञ्च,
तत्पात्रवत् पानपात्रमभोधिस्यं यथा स्वाश्रितान् सौवात्रिकार्थान् समुदा-
ारयति तथा संमारादाश्रितान् यत्तारयति तत्पात्रमित्यर्थः ॥ ४३ ॥

एतदेव विशेषवदमाह—

यतिः स्यादुत्तमं पात्रं मध्यमं श्रावकोऽथमम् ।
मुदष्टिस्तद्विशिष्टत्वं विशिष्टगुणयोगतः ॥ ४४ ॥

टीका—स्यात् । किं तत्, पात्रं । किंविशिष्टं, उत्तममुदष्टं । किं तत्, यतिः संयुज्यमानरत्नत्रय । तथा मध्यमं पात्रं स्यात् । किं तत्, श्रावकः संयुज्यमानसम्पत्दर्शनज्ञानविजलसंयमः । तथा अथमं पात्रं स्यात् । किं तत्, मुदष्टिरसंयतसम्पत्दष्टिः । स्याच्च । किं तत्, तद्विशिष्टत्वं तेषामुत्तममध्यमाथमपात्राणां विशेष परम्परतः परेभ्यश्च भेदः । कस्मान्, विशिष्टगुणयोगतः गुणविशेषमग्रन्धान् ॥ ४४ ॥

दानविधेः प्रकारान् वैशिष्ट्यं चाह—

प्रतिग्रहोच्चस्थानांघ्रिक्षालनार्चनतीर्त्विदुः ।

योगान्नशुद्धीश्च विधीन् नवादरविशेषितान् ॥ ४५ ॥

टीका—विदुः जानन्ति पूर्वाचार्याः । कान्, विधीन् दानप्रयोगोपायान् । कति, नव । किमास्यान्, प्रतिग्रहादीन् । किंविशिष्टान्, आदरविशेषितान् आदरेण यथायोग्यभक्त्युपचारेण वैशिष्ट्यं नीतान् ॥ तत्र प्रतिग्रहः स्वगृहद्वारे यतिं दृष्ट्वा प्रसादं कुरतेत्यभ्यर्च्य नमोऽस्तु तिष्ठतेति त्रिभंजित्वा स्वीकरणं ॥ उच्चस्थानं स्वगृहान्तः स्वीकृतयतिं नीत्वा निरवघातपहनम्याने उच्चामने निवेशनं ॥ अंघ्रिक्षालनं तथास्वीकृतनिवेशितसंयतस्य प्रामुकोदकेन पादधावनं तत्पादोदकचन्दनं च ॥ अर्चा तथाक्षालनाग्नेः संयतस्य गन्धाक्षतादिभिः पादपूजनं ॥ भानति तथापूजितसंयतस्य पद्माङ्गप्रणामकरणं । पूर्णं पद्मं ॥ तथा योगशुद्धयो मनोवाक्कायप्रसन्नमित्य ॥ एका चान्नशुद्धिः । तत्र मनःशुद्धिरातैरीन्द्रवर्जनं ॥ वाक्शुद्धिः पक्ष्पकंशादिवचोवर्जनं ॥ कायशुद्धिः सर्वत्र संश्रुताचारतया प्रवर्तनं ॥ अन्नशुद्धिः अशुद्धं शमत्करितस्याहारस्य यतनया शोधितस्य हस्तपुटेऽप्यंशम् ॥ ४५ ॥

देयद्रव्यविशेषनिर्णयार्थमाह—

पिण्डशुद्धयुक्तमन्नादिद्रव्यं वैशिष्ट्यमस्य तु ।

रागाद्यकारकत्वेन रत्नत्रयचयाङ्गता ॥ ४६ ॥

टीका—भवति । किं तन्, द्रव्यमर्थादेयं । किंविशिष्टमज्ञादि आहारीय-
धावामपुस्तकविष्टिवादि । किंविशिष्टं तन्, पिण्डशुभ्रुक्त पिण्डशुद्धी पिण्ड-
शुद्धिप्ररूपणार्थं पूर्वमनगारधर्मस्कन्धे पञ्चमाध्याये प्रतिपादितं । अस्य तु
यथोक्तदेयद्रव्यरूप पुनर्भवति । किं तन्, वैशिष्ट्यं विशेष । किं तन्, रत्न-
सयस्ययाद्गता सम्यग्दर्शनादिवृद्धिहारणत्वं । वेन, रागाद्यवारकत्वेन रागद्वे-
षासंबन्धमद्दुःखयथापन्नकत्वेन ॥ ४६ ॥

दानृत्क्षण तद्वैशिष्ट्यं च—

नवकोटीविशुद्धस्य दाता दानस्य यः पतिः ।

भक्तिश्रद्धासत्त्वतुष्टिज्ञानालौक्यक्षमागुणः ॥ ४७ ॥

टीका—स दाता भण्यते पूर्वाचार्ये । य किं, यो भवति । किंविशिष्टः, पति-
स्वामी प्रयोक्ता । कस्य, दानस्य देयस्य दत्तत्रियाया वा । किंविशिष्टस्य, नवको-
टीविशुद्धस्य नवकोट्य मनोवाहायैः प्रत्येकं हृतकारितानुमतानि । अथवा देय-
शुद्धिस्तत्कृते च दानृपात्रशुद्धी, दानृशुद्धिस्तत्कृते च देयपात्रशुद्धी । पात्रशुद्धिरत-
त्कृते च देयदानृशुद्धी चेत्यार्षोक्ता । नवकोटीभिर्विशुद्धमहत्पिण्डशुभ्रुक्तदोषम-
म्पकं आर्षोक्तं तत्पत्रे तु नवकोट्या विशुद्धा सुप्रसिद्धा यत्रेति विग्रहः । किंवि-
शिष्टं तन्, भक्त्यादि भक्त्यादयः सप्तगुणा विशेषणानि परामाधारणानि
अथ स तथोक्तं । तत्र भक्तिः पात्रगुणानुगाः । श्रद्धा पात्रदानफले प्रतीतिः ।
सत्त्वं सत्त्वानयो मनोगुणः स्वल्पवित्तस्यापि स्वाश्याभ्यर्चकारिदानप्रवृत्त्यद्ग ।
तुष्टि दूषे दीयमाने च ग्रहणं । ज्ञान द्रव्यादिवेदिष्व । अलौक्यं सांसारिक-
फलानपेक्षा । क्षमा दुर्निवारकालुष्यकारणोत्पत्तावपि कोषाभावः ॥ तदुक्तं—
आनिकं तौष्टिकं श्रद्धा सवित्तानमकोमुपम् ॥ सार्विकं क्षमकं सन्तो दानारं
सप्तधा विदुः ॥ १ ॥ किं च । सत्त्वादिगुणदानृक दानमपि सार्विकादि-
भेदाभिधिधमिष्यते । तदुक्तं—“ आतिथेयं हित यत्र यत्र पात्रपरीक्षणम् ॥
गुणा श्रद्धाद्यो यत्र तद्दानं सार्विकं विदुः ॥ १ ॥ यदात्मवर्णनप्राप क्षान्ति-
काहारीविधमम् ॥ परद्रव्ययसम्भूत दानं तद्दानम् मतम् ॥ २ ॥ पात्रा-
पात्रसमावेशमन्कारमसन्तुतम् ॥ दामभृत्यकृतोद्योग दानं तामसमूचिरे
॥ ३ ॥ वक्तमं सार्विकं दानं मध्यम राजसं भवेत् ॥ दानानामेष सर्वेषां
जघन्य तामसं पुनः ” ॥ ४७ ॥

यतिः स्यादुत्तमं पात्रं मध्यमं श्रावकोऽधमम् ।
सुदृष्टिस्तादृशिशिष्टत्वं विशिष्टगुणयोगतः ॥ ४४ ॥

टीका—स्यात् । किं तत्, पात्रं । किं विशिष्टं, उत्तममुत्कृष्टं । किं तत्, यतिः संयुज्यमानरत्नत्रय । तथा मध्यमं पात्रं स्यात् । किं तत्, श्रावकः संयुज्यमानसम्यग्दर्शनज्ञानविह्वलसंयमः । तथा अधमं पात्रं स्यात् । किं तत्, सुदृष्टिरसंयतसम्यग्दृष्टिः । स्याद्य । किं तत्, तद्विशिष्टत्वं तेषामुत्तम-मध्यमाधमपात्राणां विशेष परस्परतः परेभ्यश्च भेदः । कस्मान्, विशिष्टगुण-योगतः गुणविशेषसम्बन्धान् ॥ ४४ ॥

दानविधेः प्रकारान् वैशिष्ट्यं याह—

प्रतिग्रहोचस्थानां प्रिक्षालनार्चनतीर्त्तुः ।
योगाश्चतुर्दश विधीन् नवादरविशेषितान् ॥ ४५ ॥

टीका—विदुः, जानन्ति पूर्वोपायाः । कान्, विधीन् दानप्रयोगोपादान् । कति, नव । किमात्मान्, प्रतिग्रहार्थान् । किं विशिष्टान्, आदरविशेषितान् आदरेण यथायोग्यभक्त्युपकारेण वैशिष्ट्यं नीतान् ॥ तत्र प्रतिग्रहः स्वगृहद्वारे यति इत्या प्रसादं कुरतेत्यभ्यर्थ्य समोऽस्तु तिष्ठतेति प्रिभिलिप्त्वा स्वीकारणं ॥ वक्ष्यमाने स्वगृहद्वारे, स्वीकृतयति नीत्वा निरवगान्तरुदनस्थाने उच्चारणे निवेदनं ॥ अंग्रिक्षालनं तथास्वीकृतनिवेशनसंयतस्य प्रामुकोद्देशेन पाद-पावनं तन्पादाङ्कचन्दनं च ॥ अर्चं तथाभालितांग्रि नयनस्य मन्त्राध्यासादिभिः पादपूजनं ॥ आनति तथापूजितसयतस्य पञ्चाङ्गणामकरणं । नृने पञ्च ॥ तथा योगाश्चतुर्दशो मनोवाङ्मायप्रमत्तवलिना ॥ नृका चाश्चतुर्दशः । तत्र मनःशुद्धिरार्थोद्देशजनं ॥ वाक्शुद्धिः पश्यन्तु ईशानिश्चोपदेशं ॥ कर्मा-शुद्धिः सर्वत्र मन्त्राध्यायनवा प्रयत्नं ॥ अङ्गशुद्धिः चतुर्दशमन्त्रादिप्रत्यया-हस्य चतसरां शोभितस्य हस्तपुटेऽन्यम् ॥ ४५ ॥

द्वेषप्रत्यविशेषनिर्णयार्थमाह—

विष्यन्तुदृग्मन्त्रादिद्वयं वैशिष्ट्यमस्य तु ।
योगाश्चकारकत्वेन रत्नत्रयसमाहृता ॥ ४६ ॥

टीका—भवति । किं तन्, द्रव्यमर्थादेवं । किञ्चिद्विशिष्टमस्मादि आहारोप-
धावामपुरतकपिरेष्टकादि । किञ्चिद्विशिष्टं तन्, विण्डगुच्छुक्तं विण्डगुद्धी विण्ड-
गुद्धिप्ररूपणार्थं पूर्वमनगारधर्मसङ्घे पञ्चमाध्याये प्रतिपादितं । अस्य तु
व्यथोक्तदेवद्रव्यस्य पुनर्भवति । किं तन्, वैशिष्ट्यं विशेष । किं तन्, रत्न-
स्यचपाङ्गता सम्यग्दर्शनादिवृद्धिकारणत्वं । केन, रागाद्यनारकत्वेन रागद्वै-
पासंप्रममद्दुःखचयाद्यजनकार्येण ॥ ४६ ॥

दातृलक्षणं तद्वैशिष्ट्यं चाह—

नवकोटीविशुद्धस्य दाता दानस्य यः पतिः ।

भक्तिश्रद्धासत्त्वतुष्टिज्ञानार्थाल्यक्षमागुणः ॥ ४७ ॥

टीका—स दाता भवत्ये पूर्वाचार्ये । यः किं, यो भवति । किञ्चिद्विशिष्टः पति
स्वामी प्रयोक्ता । करस्य, दानस्य देयस्य दत्तित्विवाया वा । किञ्चिद्विशिष्टस्य, नवको-
टीविशुद्धस्य नवकोट्यः मनोवाक्यैः प्रत्येकं कृतकारितानुमतानि । अथवा देय-
वृद्धिभङ्गहृते च दातृरात्रगुद्धी, दातृगुद्धिरतगृहते च देयपात्रगुद्धी पात्रगुद्धिभ-
ङ्गहृते च देयदातृगुद्धी चेत्यायोक्ता । नवकोटीभिर्विशुद्धमहृतविण्डगुच्छुक्तदेवप-
मकं भाषोक्तं तस्ये तु नवकोट्या विशुद्धाः सुप्रसिद्धा एतेति विग्रहः । किञ्चि-
द्विशिष्टः सन्, भक्त्याद्यादि भक्त्याद्य सप्तगुणा विशेषणानि परामाधारणानि
व्यपस्य तथोक्त । तत्र भक्तिः पात्रगुणानुरागः । श्रद्धा पात्रदानफलं प्रतितिः ।
सत्त्वं सत्त्ववाक्यो मनोगुण स्वल्पविकल्प्यापि स्वात्मभयंकारिदानप्रवृत्तं ।
तुष्टि इत्ये ईयमाने च ग्रहणं । ज्ञानं द्रव्यादिवेदिष्य । अर्थोत्वं सामारिक-
फलानपेक्षा । क्षमा दुर्निवारकालुष्यकारणोत्पत्तावपि कोपाभावः ॥ तदुक्तं—
भानिकं तार्थिकं भाद्रं नविज्ञानमलोलुपम् ॥ सार्विक क्षमक सन्तो दानारं
सप्तधा विदुः ॥ १ ॥ किं च । सत्त्वादिगुणदातृकं दानमपि सार्विकदि-
भेदाद्विधिमित्यने । तदुक्तं—“ शान्तिधेयं हित यत्र यत्र पात्रपरीक्षणम् ॥
गुणा श्रद्धाद्यो यत्र तदानं सार्विकं विदुः ॥ १ ॥ यदारमवर्णनप्रायं क्षण-
काहार्यविभ्रमम् ॥ परद्रव्यसम्भूतं दानं तद्वाज्रमं मतम् ॥ २ ॥ पात्रा-
पात्रममावेक्षमस्कारमग्नानुत्तम् ॥ दामभृत्कृतोद्योगं दानं तामसमूचिरे
॥ ३ ॥ उत्तमं सार्विकं दानं माघमं राजसं भवेत् ॥ दानानामेष सर्वेषां
व्यपस्य तामसं पुनः ” ॥ ४७ ॥

दानफलं तद्विशेषं च व्याचष्टे—

रत्नत्रयोच्छ्रयो भोक्तुर्दातुः पुण्योच्चयः फलम् ।
मुक्त्यन्तचित्राभ्युदयप्रदत्वं तद्विशिष्टता ॥ ४८ ॥

टीका—भवति । किं तत्, फल दानस्य साध्यं । कस्य, भोक्तुराहाराद्युप-
योक्तुः । किं तत्, रत्नत्रयोच्छ्रयः । सम्यग्दर्शनादीनामुद्भूतिः तथा तत्फलं भवति ।
कस्य, दानुर्दायकस्य । किं तत्पुण्योच्चयः सुकृतराशिः । भवति । काऽसौ,
तद्विशिष्टता तस्य दानस्य फलस्य वैशिष्ट्यम् । किं तत्, मुक्त्यन्तेत्यादि चित्र
नानाप्रकारा इन्द्रचक्रियलदेवतीर्षकरादिपदलक्षणा विधिविरमयकराश्च अभ्यु-
दयाश्चित्राभ्युदया, मुक्तिरन्तजानादिचतुष्टयप्राप्तिलक्षणं निःश्रेयसं भन्ते
अवसाने फलोपभोगच्छेदे येषां ते मुक्त्यन्तान्ते च ते चित्राभ्युदयाश्च मुक्त्य-
न्तचित्राभ्युदयान् प्रकर्षेणाप्रतिबन्धलक्षणेन ददाति सम्पादयतीति तत्प्रदं,
तस्य भावस्तत्त्वम् ॥ उक्तं च—“ पात्रदाने फलं मुक्त्य मोक्षं सत्यं कृपेतिव ॥
पलालमिव भोगास्तु फलं स्यादानुपाधिकम् ” ॥ ४८ ॥

गृहस्थापारप्रभवपातकापनोदनमामर्थ्यं मुनिदानस्य दर्शयति—

पञ्चमूनापरःपापं गृहस्थःसञ्चिनोति यत् ।
तदपि क्षालयत्येव मुनिदानविधानतः ॥ ४९ ॥

टीका—यत्पापं सञ्चिनोति सम्मत्ताति गृहस्थः । किंविशिष्टः सत्, पञ्च-
मूनापरः, पंचमी कुटनी चुली उदकुम्भी प्रमात्रेणी चेति पञ्च क्रियाः सूना
इति प्रसिद्धाः । सूना इव सूना प्राणिजातस्थानसाधर्म्यात् । पञ्च सूनाः पराः
प्रधानानि यस्य सः पञ्चमूनापरः । भामामवश्यंभाविश्वानृहस्थस्य प्राधाभ्ये-
नोपादानं । तेन ततो अन्यान्यपि पापकर्मणि गुणभावेन गृह्णिणः संगृह्यन्ते ।
क्षालयत्येव अवश्यं स्फोटयति । गृहस्थः । किं तत्, तदपि पञ्चावश्यकार्यस्या-
पारहेतुकं पापं । अपिर्विश्रमये समुच्चये वा । न केवलं तदेव पापं क्षालयति
व्यापारान्तरप्रभवमर्षात्वर्यम् । कस्मान्, मुनिदानविधानतः मुनये उपायप्राप्तौ
दानं स्वररूपकाराय इन्द्रध्यातिसमर्पणं मुनिदानं तस्य विधानं विधिवत्प्रयोगः
तस्मात्तेन वा ॥ ४९ ॥

दानस्य कर्त्रादीनां फलानि दृष्टान्तमुत्वेन स्पष्टयति—

यत्कर्ता किल वज्रजङ्घनृपतिर्यत्कारयित्री सती
 श्रीमत्यप्यनुमोदका पतिवरव्याघ्रादयो यत्फलम् ।
 आसेदुर्मुनिदानतस्तदधुनाऽप्याप्तोपदेशाद्दक-
 व्यक्त कस्य करोति चेतासि चमत्कारं न भव्यात्मनः ॥५०॥

टीका—किल एवं द्वार्षे धूपते । यदासेदु प्राप्ताः । के ते, मुनि-
 दानस्य कर्त्रादिभावमापन्नः । वज्रजङ्घमहाराजप्रभृतयः । किं तत्फलं । करमाप्-
 मुनिदानतः । तत्कस्य चेतसि चमत्कारं न करोतीति समुदायेनार्थकथनं ।
 इयं तु प्रत्येकवाक्यपरिसमाप्तिरिदानीं प्रदर्शयते । यत्किल वज्रजङ्घनृपतिर्यत्,
 लम्बेदनगराधिपतिर्वज्रजङ्घयो नाम नृपतिरासत्वाद् प्राप्ताः । किं तत्फलं । करमा-
 मुनिदानतः । किंविशिष्टं सन्, कर्ता दानस्य स्वात्म्येण विधाता । यच्च
 भासयाद् । काऽर्था, सती पतिप्रता । किं नाम्नी, श्रीमती पुण्डरीकिणीना-
 थस्य वज्रजङ्घाजिज्ञ पुत्री वज्रजङ्घनृपते पत्नी । किं तन्, फल । करमाप्-
 मुनिदानतः । किंविशिष्टा सती, कारयित्री स्वभर्तृदानं कुर्वन्त प्रयोजयित्री ।
 अपि समुदाये पूर्वप्रोक्तत्र च चत्वार्यर्थे योग्य । यच्च भासेदु प्राप्ताः । के
 ते, मतिवरव्याघ्रादयो मुनिदानतः फलं । मतिवरो वज्रजङ्घनृपतेर्मन्त्री
 आदिनाम्नादानम्नो नाम तस्यैव पुरोहितोऽकम्बराभिधानं सेनापतिर्धनमि-
 त्रनामा च धेष्टः । पुनरादिनाम्नाम्नो करो वानरो नकुलश्च गृह्यते । मतिवरश्च
 व्याघ्रश्च मतिवरव्याघ्रां तावार्था येपामानम्दात्यपुरोहितादीनां तद्वनवातिसू-
 करार्थानां च ते मतिवरव्याघ्रादय इति विग्रहः । किंविशिष्टा सन्तोऽनुमो-
 दका एव साधु करोतीति तद्दानस्वानुमन्तारं, तत्कर्तृत्वकारयित्रीत्वानुमोदक-
 त्वपरिणामद्वारायातमुक्तसंघातहेतुकं मुनिदानफलं कर्तृकस्य भव्यात्मनः
 चेतसि चमत्कारं न करोति । सर्वस्यापि करोतीत्यर्थः । कदा, अधुनाऽपि ।
 किं पुनस्तत्फले । किंविशिष्टं सन्, आप्तोपदेशाद्दकस्य फलं भव्यानां परापरगुरु-
 णामुपदेशो रहस्यवाक्यमाप्तोपदेश स एवाद्दक आर्थाः स्वविषयार्थरूपप्रती-
 तिमित्तवादाप्तोपदेशाद्दकस्तत्र तेन वाच्यत्वं प्रतीतियोग्यतां नीतम् ॥५०॥

अधुना अतिध्वंस्येणविधिं श्लोकद्वयेनाह—

कृत्वा माध्याह्निकं धीरनुमत्तुर्कां विनियते नरे ।

स्वार्थं कृतं भक्तमिति ध्यायन्नविधिमीडनाम् ॥ ११ ॥

टीका-इधत्वाभिविधिसंविधागतानी ध्यायन् भक्तोऽप्यनु । कं, भक्तिः । किं कृतं, स्वार्थं प्रकाशयन्ता निवृत्तयन् । किमिति, कृतम् । किमेतन्निवृत्त-
 त्वे प्रकृत्यादात् । किं तत्, भक्तमादात् । कर्म, अतिवृत्ते प्रागुक्तप्रकारम् ।
 किंचिद्विधि, इत्थं साधितम् । किमर्थं, स्वार्थं भाग्यार्थं भाग्यार्थं निवृत्तयन्ती
 माध्याह्निकमाध्याह्निकः । स्वार्थं इत्थं स्वार्थमिच्छन् कृत्वा नरेण विद्यतः । कीदृशो
 भूत्वा एतन्माध्याह्निकविधिमीडनामिच्छन्-इत्युक्तं उच्यते । किं कर्तुं, भोक्तुं
 भोक्तव्यं कर्तव्यमाध्याह्निकविधिमीडनामिच्छन् । किं कृत्वा, कृत्वा विद्यात् । किं
 तत्, माध्याह्निकं स्वार्थं भव कर्म स्वार्थं स्वार्थं नारिकं ॥ ११ ॥

द्वीपद्वयार्थतृतीयेषु पात्रेभ्यो वितरन्ति ये ।

ते धन्या इति च ध्यायेद्विद्वयन्नेषणायतः ॥ ५२ ॥

टीका-इधत्वाभिविधिसंविधागतानी ध्यायन् भक्तोऽप्यनु । कं, भक्तिः । किं
 इति कृतम् । कं, ते गृहस्थाः । किंचिद्विधि, धन्याः पुण्यवन्तः ।
 ये किं, ये वितरन्ति यथाविधि प्रयच्छन्ति । केषु, पात्रेभ्यः । केषु, द्वीपेषु
 किंचिद्विधिषु, अर्धतृतीयेषु अर्धतृतीयेषु घातकीत्यन्ते पुष्करवर्द्धनस्य चार्थं अर्ध-
 तृतीयां येषां ते अर्धतृतीया इति विप्रकः ॥ ५२ ॥

भूम्यादीनां देवस्य ग्रहणादी च ज्ञानं नैष्टिकस्य हिंसामस्यस्वोपघातहेतु
 त्वप्रकाशनेन निषेधमाह-

हिंसार्थञ्चान्न भूमेहलोहगोश्वादि नैष्टिकः ।

दद्यान्न ग्रहसङ्क्रान्तिश्राद्धादी च सुहृद्गृहि ॥ ५३ ॥

टीका-न दद्यान्न प्रयच्छेत् । कोऽसौ, नैष्टिको-दर्शनिकादिगृही । किं तत्,
 भूमेहलोहगोश्वादि भूध भूमिर्गृहं च गृहं लोहं च शस्त्रोपादानं गोश्वानइवादी
 अथश्च घोटको भूमेहलोहगोश्वास्ते आदयो यस्य कन्याहेमतिलद्वयसादेवादी-
 पुण्यार्थतया देवत्वेन समर्पितस्य द्रव्यस्य तत् भूमेहदिद्वयं नैष्टिको न

दद्यात् । कस्मान्, हिंसार्थत्वात् प्राणिवधनिमित्तरात् । मृतस्योत्तरस्य च समर्थनं ज्ञानदीपिकायां विस्मरतोऽभिहितं प्रतिपत्तव्यं । न च दद्यात्कैटिक-स्वप्नस्य । कस्मिन्, महसंक्रान्तिभाष्यार्था मह सूर्योचन्द्रमयोत्तरराग, सञ्चान्ति-सूर्यस्य राश्यन्तरसंक्रमण भाष्य, मृतपिप्राप्तुरेवो न दान, महश्च सञ्चान्तिश्च आदानि तान्यादयो यस्य वारस्यतिपादादौर्घाः पुण्याधत्वेन समर्थितस्य पर्वणस्तद्ग्रहादि पर्वं तस्मिन् । तस्य पुण्यार्थदानविषयत्वरूपरतायां दोषगमर्थ-नार्थमाह—किंविशिष्टे तत्र, सुखदुःखि सम्यक्पदानके । यद्यपि च नैतिक इति वचनात्प्राक्षिकस्यासुपपन्नस्यैवैवमवस्थातया भूम्यादिदानं न प्रतिपिष्यते तथापि महणार्था तस्यापि दानमविधेयमेव सम्यक्पदोपधानस्य तेनाप्यवश्य-परिहार्यत्वात् ॥ ५३ ॥

तद्ग्रन्थानिश्चरपरिहारार्थमाह—

त्याज्याः सचित्तनिक्षेपोऽतिथिदाने तदावृत्तिः ।

सकालातिक्रमपरव्यपदेशश्च मन्सरः ॥ ५४ ॥

टीका—त्याज्याः तद्ग्रन्थानि वर्जनीया । के ते, सचित्तनिक्षेपरतदावृत्ति-कालानिक्रमपरव्यपदेशान्या सह मन्सरश्चैवमती पञ्चानिषाराः । क, अतिथि-दाने अतिथिसविभागसत्ते । तत्र सचित्तनिक्षेप-सचित्ते सर्जने पृथिव्याजल-कुम्भोप(शुद्धि)भुवलिधाम्यादी निक्षेपो देयस्य वस्तुनः स्थापनं । तच्चादानबुद्ध्या तत्र निक्षेप्यमाणमतिषार । सुखदुःखिः सत्तु सचित्तनिक्षेप-किल संयता न गृह्णन्तिप्रसिद्धिप्रार्थेण देयं सचित्ते निक्षेपनीति तद्यः संयते-ष्वगृह्णन्तु लाभोऽय ममेति च सम्यत् इति प्रथम ॥ १ ॥ तदावृत्ति-तेन सचित्तेन पत्रपुण्यादिना तथाविधैव बुद्ध्या भावृत्तिराप्यादानं द्वितीयः ॥ अथवा सचित्तनिक्षेप-तन्पिहित च मयतस्याज्ञानतः प्रयुज्यमानमतीषारः ॥ २ ॥ कालातिक्रम-स्याधुनामुचितस्य भिक्षाममस्य लक्ष्यनं । स च यती-मयोभ्ये काले भोजयतोऽनगारवेलाया वा प्रागेव पश्चाद्वा मुञ्जानस्य च तृतीयः स्यात् ॥ ३ ॥ परव्यपदेश-परस्याम्यस्य सम्बन्धीदं गृह्यण्डादीनि विशेषेणापदेशो व्याजाद्यदि वाऽथमत्र दाना दीयमानोऽप्यथमस्येति समर्पणं चतुर्थः ॥ ४ ॥ मन्सर-कल्प । यथा मार्गितः सन् बुध्यति, सद्यि वा-

मार्गितेन दृशति प्रपश्यतेऽप्यदृशाम्बां यः, अत्र दृग्गुणत्वद्विःसु-त्रं वा
 मन्मरः । यथाऽनेन गायत्र्यापकेन मार्गितेन दृष्टं किमहमस्माद्वि हीनः
 इति पराञ्जनिर्वमनस्याहदाति । एतच्च मन्मरसदृश्यानेकार्यं वाच्यं प्रकृतं ।
 तदुक्तं—मन्मर परमस्वरस्यभ्रमायां तद्वति ऋषि ॥ एते पूर्वं आजातप्रमादा-
 नामनिधाराः । अन्यथा तु भ्रमा एवेति विभावनीयम् ॥ ५४ ॥

प्रवृत्ताधोपसंहारपुरस्मरमुक्तनेपं निर्दिशन् ध्यायकस्य महाध्यायक्यनाह-

एवं पालयितुं व्रतानि विदधच्छ्रीलानि सप्तामला-

न्यागूर्णः समितिप्यनारतमनोदीपस्तवाग्दीपकः ।

वैयावृत्यपरायणो गुणवतां दीनानतीवोद्धरं-

श्रयां देवसिक्कीमिमां चरति यः स स्यान्महाश्रावकः ॥५५॥

टीका—स्यात् भवेत् । कांऽमी, म गृही । किंविशिष्टो, महाश्रावकः महा-
 निन्द्रादीनां पूज्य । शृणोति तस्य गुरुस्य इति श्रावकः महाश्रामो श्रावकः
 महाश्रावक । य किं, यश्चरति अनुतिष्ठति । कां, यथा आचारं । किंविशिष्टो
 देवसिक्की दिवसे अहोरात्रे भवा देवसिक्की ता । पुनः किंविशिष्टो, इमां अत्र
 न्तराध्याये वक्ष्यमाणा । किं कुर्वन्, विदधन् आचरन् । कानि, शीलानि व्रत
 परिरक्षणानि । कति, सप्त गुणव्रतत्रयशिक्षाव्रतचतुष्टयलक्षणानि । किंविशि-
 ष्टानि विदधन्, अमलानि निरतिचाराणि । कथमेवमुक्तप्रकारेण । किं कर्तुं
 पालयितुं पालयिष्याम्यहमित्यभिप्रायेण । कानि, व्रतानि सस्यदर्शनपूर्वादि
 निरनिचारपञ्चाणुव्रतानि । किंविशिष्टः सन्, आगूर्णः उद्यतः । कामु, समितिः
 धृतनिरूपितऋमेणेर्याभापेपगादाननिक्षेपोत्सर्गप्रभृतिषु संयमरूपाणुव्रतानि
 इत्यर्थः । अणुव्रतमहाव्रतानि हि समितिसहितानि संयमन्तद्रहितानि विर-
 तिरिति सिद्धान्तः । तदुक्तं—अणुव्रतमहव्वयाहं समिदीमहिदायि संजमी
 समिदिहं विना विरदि इति ॥ पुनः किंविशिष्टः, अनारतमनोदीपस्तवाग्दीपकः
 आस्तानां परापरगुरुणा वाग्वचनमास्तवाक् तज्जन्यधृतज्ञानमिह गृह्यते । कारणे
 कार्योपचारात् । आस्तवागेव दीपकः प्रदीपः स्वररप्रकाशकत्वादास्तवाग्दीपकः
 परमागमप्रदीपकः, अनारतं सतत मनसि चित्ते दीप्तो दीपनशीलोऽनारतम-
 नोदीपस्तथाविध आस्तवाग्दीपको यस्य स तथोक्तः । पुनः किंविशिष्टो, देवा-

कृत्यपरापणो वैपाकृत्यं निरवस्युक्त्या आप्तप्रतीकारः तत्र परायणस्तत्परः । केरो,
शुणवतां गुणभाजां संयमधिक्यपातेदायभाजां रम्यप्रयाराधकातां वा । पुनः
किं कुर्वन्, उदरन् दुःखादिभ्योऽप्यन् । कान्, दर्शान् भव्यसिध्याधिपिकातान् ।
कथमतीव पाक्षिकाद्येक्षयाऽनिशयेन । एतेन सम्यग्दर्शनशुद्धयं प्रतभूपणभू-
वित्तयं निर्मलनीलीनील्ययं संयमनिष्ठयं त्रिनागमजन्तु गुरुशुभूपकाय दया-
दितदाचारपरम्ब चेति सप्तगुणयोगाम्महाभावकयं कस्यचिन्मुकृतिन काला-
दिलिषिषविशेषवशाद्भवतीति तात्पर्याधोऽत्र प्रतिपत्तव्य इति भद्रम् ॥ ५५ ॥

इत्याशापरविरचितयां स्वोपहृषमांशृतसागारधर्मदापिकायां
भयकुमुदचन्द्रिकामाहायामादितथनुर्दशः प्रकमाथ
पद्यमोऽध्याय समाप्त ॥ ५ ॥

अथ पद्योऽध्यायः ।

इदानीमाहोरात्रिकमाचार आचकम्ब्योपदेष्टुकामः पद्यं पौर्वहिकीमिनिकर्त-
व्यतां चनुर्दशभिः श्लोकैरुप्यकरोति—

प्राप्ते मुहूर्त उत्थाय वृत्तपंचनमस्कृतिः ।

कोऽहं को मम धर्मः किं व्रतं चेति परामृशेत् ॥ १ ॥

टीका—परामृशेत् चिन्तयेत् धायक । किं, इति एतन् । सपथा—कोऽहं
क्षयियो प्राङ्गणादिषां इत्याहुवशांजयोऽभ्यवंपोऽजयो वाऽहमित्यादि चिन्त-
येत् । तथा को मम धर्मो जनोऽन्यो वा धायदीपो यत्वादिमवेपी वा मे
देवादिसाक्षिकं प्रतिपद्यो वृत्त इति चिन्तयेत् । तथा किं व्रतं मूलगुणरूपम-
शुभलादिरूपं वा मम । अत्रान् के गुरवो ममेति । कुत्र प्राप्ते नगरादी वा
वसामीति । कोऽय कालः, प्रभातादिरिति वेत्यादि समुचीयते । स्वयणादि-
रमूनी हि तद्विरहपरिहारं सुखेन करोति । कथमभूतो भूत्वा, वृत्तपञ्चनम-
स्कृतिः अतज्जम्बेन बहिर्जम्बेनापि वा वृत्ता पठिता पञ्चनमस्कृतिः जमो
अरहंताणमित्यादिगाथारूप पञ्चनमस्करो येन स तथोक्तः । किं वृत्ता

तेनेत्याह, उत्थाय विनिर्द्रीभूय । क, मुहूर्ते नाडीद्वये । किंविशिष्टे, ब्राह्मे
ब्राह्मी मरस्वती देवता अभ्येति ब्राह्मन्स्मिन्निशावसानघटिकद्वय इत्यर्थः ।
तदुक्त-ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय सर्वकायाणि चिन्तयेत् । यतः करोति साक्षिष्यं
तस्मिन् हृदि मरस्वती ॥ १ ॥

सत.—

अनादौ बम्भ्रमन् घोरे संसारे धर्ममार्हतम् ।
श्रावकीयमिमं कृच्छ्रात् किलापं तदिहोत्सहे ॥ २ ॥

टीका-किल एवं ज्ञागमे श्रूयते आपं प्राप्तोऽहं । कं, धर्म । किंविशिष्टं,
आर्हत अर्हता वीतरागमवन्नेन प्राक्त । किप्रयोक्तृकं, श्रावकीयं श्रावकाणामपं
श्रावकीयस्तनुपासकोपासनीयमित्यर्थ । कीदृशमिम इदानीमप्यंत-स्फुरंतं ।
कम्मादाप, कृच्छ्रात् जगत्सन्तकेत्यादिना प्रागुक्तात् । कि कुर्वन्, बम्भ्रमन्
कुटिल पर्यटन् । क, संसारे द्रव्यक्षेत्रकालभवभावपरिवर्तनरूपे आजीवजीवी-
भावे । किंविशिष्टे, घोरे भयङ्करे । पुन किंविशिष्टे, अनादौ नामि पूर्वं
यस्यास्वायनादि तस्मिन् राजाङ्कुरन्यायेन मन्तव्या वर्तमान इत्यर्थः ।
स्मात् उत्सहे प्रमादपरिहारेण वर्तेऽहः । क, इहास्मिन् अत्यन्तदुर्लभे धर्मे ॥

इत्यास्थायात्थितस्तल्पाच्छुचिरेकायनोऽर्हतः ।
निर्मायाष्टतयीमिष्टिं कृतिकर्म समाचरेत् ॥ ३ ॥

टीका-समाचरेत् सम्यगनुतिष्ठेत् यतिक । कि तन्, कृतिकर्म योग्यता-
लामनेत्यादिना प्राक्प्रबन्धेन सूचिनप्राय यन्नाविधान । कि कृत्वा, निर्माणं
कृत्वा । कां, इष्टि पूजा किंविशिष्टामष्टतयी अष्टौ जलगांध्याश्रुताद्योऽवस्था
यस्या सा अष्टतयी नामष्टविधमित्यर्थ । कस्य, अर्हन्तः भगवतोऽर्हदेवस्य ।
उपलक्षणान् धृतस्य गुणधरणात्तां च । किंविशिष्टः मन्, एकायनः एकाम-
मना । कथम्भूतो भूत्वा, शुचि शरीरविना कृत्वा विधिबद्धिहितशौचरता-
नद्वन्द्वधावनादिक्रिय- । एतच्चानुवाचपरं लोकप्रसिद्धत्वात्साम्योपपत्तय-
नोपदेश । परमशान्ते शास्त्रमार्थवशादेवमुत्तरप्राप्यप्राप्त आयुषिकर्मादी-
पये उपदेश फलवाचिति चिन्त्यं । किंविशिष्टः मन्, इतिगतः उत्थाभूत् ।

कथमाप्, तस्यात् स्वकशयनीय इत्यर्थः । किं कृत्वा, आस्थाय प्रतिज्ञाय ।
अधमिष्येवमनादावित्यादिना पूर्वोक्तप्रकारेण ॥ ३ ॥

ततश्च—

समाध्युपरमे शान्तिमनुध्याय यथाबलम् ।

प्रत्याख्यानं गृहीत्वेष्टं प्रार्थ्य गन्तुं नमेत् प्रभुम् ॥ ४ ॥

टीका—नमेत् पञ्चाङ्गप्रणामेन नमस्येन कृतक्रियः । धावकः । कं,
प्रभुं अहंरेवं । किं कर्तुं, गन्तु इष्टदान्तरं विहर्तुं । किं कृत्वा, प्रार्थ्य
याचिन्वा । किं तत्, इष्टं चांशित पुनर्दानसमाधिमरणादिक । किं कृत्वा,
गृहीत्वा प्रतिपद्य । किं तत्, प्रत्याख्यान भागोपभोगादिनियमविशेषं । कथं,
यथाबलं शक्यनानिज्जमेण । किं कृत्वा, अनुध्याय अनुधिन्य । कं, शान्ति ।
येऽभ्यर्चिता भुवुटकुण्डलहाररत्नरित्यादिप्रबंधेन ध्यमाणा । क सति, समा-
ध्युपरमे समाधेरवश्यकरणविषय धर्मव्यञ्जानस्य निवृत्तौ ॥ ४ ॥

ततश्च—

साम्यामृतसुधांतान्त-रात्मराजजिनाकृतिः ।

दैवादिशर्व्यर्दांगत्ये ध्यायन् गच्छेज्जिनालयम् ॥ ५ ॥

टीका—गच्छेत् अत्रेण तथानुष्ठितावश्यक धावकः । क, जिनालयं अहं-
र्षत्वगृहं । किञ्चिद्विशेषः सन्, साम्येत्यादि साम्यं जतिवितमरणादी समतापरि-
णामस्तदेवामृत प्रमाकप्रकपहेतुवाचनेन सुष्ठु संस्कारदाह्यलक्षणप्रकर्षोपादनेन
अतिशयेन ध्यान क्षालितो विभुजिमापादित अन्तरात्मा श्वपरभेदजानोभ्यु-
त्थमन्त करणं तत्र राजन्ती दीप्यमाना जिनाकृति परमात्ममूर्तिवन्त्य स
तथोक्तः । किं कुर्वन् गच्छेत्, ध्यायन् चिन्तयन् । कं, ऐश्वर्यर्दांगत्ये ऐश्वर्यमर्थो-
द्याधिपत्यं र्दांगत्यं शारिष्य ऐश्वर्यं च र्दांगत्यं च ऐश्वर्यर्दांगत्ये सम्भव-
जतीति ध्यायन् । कस्यात्, देवान् पुराकृतशुमानुभवमविपाकान् । इदमत्र-
द्वयं चर्दावरो महर्दिको राज्ञा सामन्तादिर्वा भवति तदा पुण्यविपाकप्र-
भवा सम्यग्विय न पीरपेयी तद्व्या कथमात्मज्ञो भद्रमुपयादिति भावयन्
गच्छेत् । अथ हरिब्रह्मदा पापविपाकज्ञानतामिद शारिष्यदुःखं न केनापि कष्टतु
दायकं तदत्र को बुद्धिमान् विरादमासीदनीति भावयन् गच्छेदिति ॥ ५ ॥

मनुष्यादमुनेन वैशालपत्रतनविधिमाह—

यथाविभवमादाय त्रिनाश्वर्जनमायनम् ।

ग्रनन्कान्कृदिको देगमंयतः संयतायते ॥ ६ ॥

टीका—संयतायते संयत यमिमिगालमात्रमायति । कोऽर्था, देगमंयतः
आयक । किं कुर्यन्, ग्रनन्कान्कृदिक । किंविशिष्टः मन्, कान्कृदिक पुरो गुण-
ग्रन्थीत्यर्थं । किं कृत्वा, आदाय गृहीत्वा । किं मन्, त्रिनाश्वर्जनामर्षि-
चायागामयनमायन पूजाद् ग्रन्थगन्धाभतादिक । कथं यथाविभवं स्वयन्त-
नुरारेण ॥ ६ ॥

दृष्ट्वा जगद्वोधकरं भास्करं ज्योतिराहितम् ।

स्मरतस्नदृष्ट्वाशरोध्वजाश्लोकोत्सवोऽयद्वत् ॥ ७ ॥

टीका—भवति । कोऽर्था, तदृष्ट्वाशरोध्वजालोकोत्सवः त्रिनैश्वर्याशित-
रकेतनदर्शनानन्द । किंविशिष्टोऽयद्वत् पापहर । कस्य, तथागच्छन्. भव-
कस्य । किं कुर्यन्, स्मरत स्मृतिशिरयाकुर्यन् । किं मन्, ज्योतिः ज्ञाननवं
वाध्ययं वा नेत्र । किंविशिष्टमार्हनं त्रिनं । किं कृत्वा, दृष्ट्वा आलोच्य । कं
भास्करमादित्य । किंविशिष्ट, जगद्वोधकर जगता दिवाचरप्राग्निनां बोधं निदा-
पनोद् करोतीत्येवशील उद्यन्तमित्यर्थं । पक्षे बहिरात्मप्राग्निनां मोहनिद्रा-
प्रहरणशीलम् ॥ ७ ॥

वाद्यादिशब्दमाल्यादिगन्धद्वारादिरूपकैः ।

चित्रैरारोहदुन्साहस्तं विशोन्निसहीगिरा ॥ ८ ॥

टीका—विशतं प्रविशेदमौ । क, तं त्रिनालयं । कथं, निम्हीतिरा निम्-
हीति शब्दमुच्चारयन्नित्यर्थः । किंविशिष्टं मन्, आरोहदुन्साह प्रवर्द्धमातधर्मा-
चरणोद्योगः । कैः, वाद्यादीत्यादि वाद्यानां प्राभातिकूर्वाणामादिशब्देन स्वा-
ध्यायस्तुतिमन्त्रलयादीनां च शब्दैर्निनादैः । तथा माल्यादीनां चम्पकपुष्पा-
दिमालानां आदिशब्देन धूपचूर्णादीनां च गंधैरामोदैस्तथा द्वारस्य प्रवेशमुत्सव्य
आदिशब्देन तोरणस्तम्भशिवरादीनां च रूपकैश्चेतनाचेतनप्रतिच्छन्दैः । किंवि-
शिष्टैश्चित्रैर्नानाप्रकारैर्विरमयकरैश्च ॥ ८ ॥

सालिताग्निस्नयैवान्तःप्रविश्यानन्दनिर्भरः ।

त्रिः प्रदक्षिणयेन्नत्वा जिर्न पुण्याः स्तुतीः पठन् ॥ ९ ॥

टीका—प्रदक्षिणयेत् प्रदक्षिणीकुर्यादमौ । कं, जिने स्थापनार्हन्तं । कथं, त्रिंशान् शारान् । किं कुर्वन्, पठन् निगदन् । काः, स्तुती स्तवनवाक्यानि । किंविशिष्टा, पुण्या, ज्ञानसंवेगादिगुणप्रत्यर्णीकरणेन अनुभक्तमनिर्जरीणीः पुण्यास्तवणीश्च । किं कृत्वा, नत्वा त्रि प्रणम्य जिने । किंविशिष्ट सन्, आनन्दनिर्भरः प्रमोदपूरितमवर्गः । किं कृत्वा, प्रविश्य आकम्प्य । किं तन्, अन्तः सैत्वाल्लयमभ्यर्देशं । कथं, तथैव नितहीतिरैव । कथमभूतो भूत्वा, शास्त्रितार्त्रि धीतपाद् ॥ ९ ॥

सेयमास्थायिका सोऽयं जिनस्तेऽमी सभासदः ।

चिन्तयन्निति तत्रोच्चरनुमोदेत धार्मिकान् ॥ १० ॥

टीका—अनुमोदेत साधु इमे अनुतिष्ठन्तीति मनसाऽभिनन्देदसौ । कान्, धार्मिकान् धर्मं चरतोऽनगरसागरभण्डजान् । कथमुच्चरतिरायेन गुह्युगुह्य-
रित्यर्थः । अ, तत्र सैत्वाल्लये । प्रदक्षिणीकरणे वा । किं कुर्वन्, चिन्तयन्
परामुशन् । कथमिति । किमिति इयं सैत्वाल्लयभूमि । सा आगमप्रसिद्धा ।
आस्थायिका समवसरणभूमि । तथा अयं प्रतिमार्चितो जिनः स आगमप्र-
सिद्धोऽष्टमहाप्रतिहायां दिविभूतिभूषितोऽहंन् । अमी आराधकभण्ड्यास्ते आगम-
प्रसिद्धा सभासदः सम्या यस्यादयो द्वादश साक्षादर्हदेवमेवावहिता ॥ १० ॥

अथेयापयसंगुद्धिं कृत्वाऽभ्यर्च्य जिनेश्वरम् ।

श्रुतं सूरिं च तस्याग्रे प्रत्याख्यानं प्रकाशयेत् ॥ ११ ॥

टीका—प्रकाशयेत् प्रतिपादयेदेष महाभाषकः । किं तन्, प्रत्याख्यानं
प्राग्गृहे गृहीतं । अ, अग्रे । कस्य, तस्य सूरिः । किं कृत्वा, अभ्यर्च्यं अभिगुणं
पूजयित्वा । कं, जिनेश्वरं श्रुतं सूरिं च । किं कृत्वा, कृत्वा विधाय । कां,
ईयापयसंगुद्धिं । कथं, अथ प्रणामपूर्वकपुण्यस्तुतिपाठविशेषप्रदक्षिणीकरणा-
मंतरमिति समन्वयः । अयमत्र विशेषः । ईयां ईरणं गमनं पन्था मार्गो यस्य
सदीयापयं संवमविराधनं तस्य संगुद्धिः सम्यक् शोधनं प्रतिक्षण-

मित्यर्थः । अन्वयस्य " जावरहंताणं भयवन्ताणं णमोकारं करोमीति " यथनात् । प्रतिक्रमणानन्तरं नमोर्होऽक्षय इत्यनेन " जयन्ति निर्वृताशेषसर्व-
थैकान्तनीतय । सत्यवाक्याधिपाः शश्वद्विद्यानन्दा जिनेश्वराः " इत्यादिना
षाचनिक्रममन्कारेण जलादिपूजाएकेन वा अभिसुखं पूजयिष्या । एष क्रमः
श्रुतसूयोरपि यथाम्बं कल्प्य । स एष अघ्नयेन यन्दनाविधिः प्रकर्षवृत्त्याऽस्य
प्रथममेव गृहेऽभुष्टानांपदेशान् ॥ ११ ॥

ततश्चावर्जयेत्सर्वान्यथाहं जिनभाक्तिकान् ।

व्याख्यातः पठतश्चाहं द्वेषः प्रोत्साहयेन्मुहुः ॥ १२ ॥

टीका-ततश्च प्रत्याख्यानप्रहाशनावमानक्रियाकल्पनिवर्तनानन्तरं आवर्ज-
येदनुरजयेदसौ । कान्, जिनभाक्तिकान् अहं देवाराधकान् । किंविशिष्टान्,
सर्वान् उत्तमादिभेदभिन्नान् । कथं, यथाहं यथायोग्यप्रतिपत्त्या । तत्र मुनी-
शमोऽस्त्वितिःआपिका वदे इति । धावकानिच्छार्मीत्यादिप्रसिद्धविनयकर्मणो-
पचरोत्तियर्थः । उक्तं च-अहं रूपे नमोऽस्तु स्याद्विरती विनयक्रिया । अन्योन्यं शुल्लके
चाहंमिच्छाकारवच सदा ॥ तथा प्रोत्साहयेत् प्रकर्षेण उद्योगजनः कुर्या-
दसौ । कान्, पुरपान् । किं कुर्यातो, व्याख्यातः पदपदार्थादिसमर्थनलक्षणेन विज्ञे-
येण भा शिष्यसंधोत्पत्तेर्वर्जयत उपाध्यायादीनिन्यर्थः । किं तद्याख्यातोऽहं द्वेषः
परमागमयुक्त्यागमसत्त्वागमादिभेदं जिनप्रवचनं । न केवलं व्याख्यातः
पठतश्च अधीयानान् शिष्यादीनिन्यर्थः । कथं, मुहुः पुनः पुनः ॥ १२ ॥

स्वाध्यायं विधिवत्कुर्यादुद्धरेच्च विपद्गतान् ।

पववज्ञानदयस्यैव गुणाः सर्वेऽपि सिद्धिदाः ॥ १३ ॥

टीका--कुर्यादसौ । क, स्वाध्यायं धृताभ्ययनं यथोचितं वाचनादिरूपं वा
किञ्च, विधिवत् शास्त्रोक्तविधानेन व्यञ्जनमुच्चादिलक्षणाएविधयचनेन । तथा
उद्धरेत् विपदो विमोक्षयेदसौ । कान्, विपद्गतान् शरीरमानसासातशान्ति-
शक्तीन् दीनानिन्यर्थः । यतो भवन्ति । के ते, गुणाः काठिन्यस्यागशीर्षनी-
न्दर्यादयः । किं विशिष्टाः, सिद्धिदा वाञ्छितार्थसम्पादका मुक्तिप्रदा वा । किं
केचिद्येत्याह, सर्वेऽपि निःशेषाः । कस्य, पदज्ञानदयस्यैव पुनः शानं तत्त्वाव-

बोधः दया सर्वप्राणिषु करुणा दुःखोच्छिद्यभिलाषलक्षणा, ज्ञानं च दया च ज्ञानद्वये, परे परिणमे भावमीभूते ज्ञानद्वये परस्य स पञ्चज्ञानद्वयस्तर्यथ । न तु बहिर्घोषितज्ञानस्य ब्राह्मिकानुसंगपरस्य विधेयेवमाह्वयार्थं ॥ १३ ॥

एष विधेयमाचरणमुपदिश्य त्रिपिण्ड तदुपरदेष्टुमाह—

मध्येजिनगृहं हामं विलामं दुःकथां कालिम् ।

निद्रां निष्ठभूतमाहारं चतुर्विधमपि त्यजेत् ॥ १४ ॥

टीका—एषज्जैदमीं हाम्यार्द्धिन् सत । अ, मध्येजिनगृहं जिनगृहमथ महा-
भाष्यकारेण स कलभ्यालस्य इतरापेक्षया तदेकदेशो मध्यकुदिमात्रं । जिन-
गृहस्य मध्ये मध्येजिनगृह । परे मध्ये तथा वेपथेनास्यधीभावः । हासो
हाम्य । विलाम भृंगारथेष्टाविशेषः । दुःकथा दुष्टा चित्तकालुष्यकारिणी कथा
कामत्रोधादिकथा राज्ञादिकथा वा । कलि कलह । निद्रा स्वाप । निष्ठभूतं
मुलभेत्प्रादिनिरसनं । आहारं चतुर्विधं स्वाद्यस्वाद्यलेष्टपानलक्षणम् ॥ १४ ॥

एवं प्राभातिक धर्मकर्मोपदिष्टानन्तरविधेयमर्थाज्जनादिविधिमभिधत्ते—

सतो यथोचितस्थानं गत्वाऽर्धेऽधिकृतान् सुधीः ।

अधितिष्ठेद्यवस्येद्वा स्वयं धर्माविरोधतः ॥ १५ ॥

टीका—सत प्राभातिकधर्मानुष्ठाननिष्ठापनानन्तरं अधितिष्ठेत् सनाथी-
कुर्यात् । कोऽमी, सुधीः लोकदुःखहिताहितविचारचतुरः भावकः । कान्,
अर्धेऽधिकृतान् अर्धस्याज्जने रक्षणे वर्द्धने च नियुक्तान् । किं कृत्वा, गम्या
प्राप्य । किं तन्, स्थानं प्रदेशं । किंविदिष्ट, यथोचित यद्यद्यस्वार्थाज्जनादियोग्यं
तत्तत्तेन गम्यामित्यर्थः । वा पक्षान्तरे । तादृक्साम्यभावे । पुनः सुधीः
स्वयमात्मना अर्धेऽवस्येत् तदज्जनादीं इवाज्जियेत् । अतमान्, धर्माविरोधतः
अतिपञ्चजिनधर्मानुष्ठानेन । स च राज्ञी हरिद्वेषरथोर्मान्त्वामान्ययोदतमनी-
त्यर्थः । अर्धेऽवस्येत् स्वययद्दर्शनान् नियोगिनां च राज्ञाधर्मप्रजाधर्माधनेन, यजिज्जी
च कृतमुत्सामानादिपरिहारेण, वनज्जीविद्यारिपरिहारेण च बोद्धव्यः ॥ १५ ॥

पारपरस्य वैकल्यमापत्त्यादीं विवाद्द्वेषपरिहारार्थमाह—

निष्फलेऽल्पफलेऽनर्थफले जातेऽपि पौरुषे ।

न विपीदेन्नान्यथा वा हृषेऽलीला हि सा विधेः ॥ १६ ॥

टीका—न विपीदेत् न विपादं गच्छेद्दमावर्धानुबन्धपरः । इव मति, पौरुषे पुरूपकारे । किंविशिष्टे, जाने निष्फले । कीदृशे, निष्फले चिकीर्षितप्रयोजन-
बन्धे । तथा अल्पफले सम्भावितार्थलाभान्धूनायलाभे । तथाऽनर्थफले
अनर्थोऽर्थनाशादिलक्षणपुरुषार्थभ्रंश फलं साध्यं यस्य सोऽनर्थफलस्तस्मिन् ।
अपिः समुच्चये । न वा हृष्येत् हर्षं गच्छेद्दमौ । इव सति, पौरुषे जाने सति ।
कथमन्यथा सफले बहुफलेऽर्थानुबन्धफलेऽपीत्यर्थः । कुत इत्याह, हि यस्मात्
वर्तते । काऽसौ, सा पौरुषस्य निष्फल्यसाफल्यादिजननलक्षणा लीला निरंकु-
शाप्रवृत्तिः । कस्य, विधेः पुरार्जितपापपुण्यकर्मणः ॥ १६ ॥

अथ प्राणदात्राविषयं नवश्लोकीमाह—

कदा माधुकरी वृत्तिः सा मे स्यादिति भावयन् ।

यथालाभेन सन्तुष्ट उत्तिष्ठेत तनुस्थितौ ॥ १७ ॥

टीका—ततश्च उत्तिष्ठेत अर्थचिन्तातो विरम्योद्यमं कुर्यादसौ । इ, तनु-
स्थितौ शरीरस्वास्थ्यानुवृत्तिनिमित्तप्रवृत्तौ । किंविशिष्टः मन्, सन्तुष्टः वृत्ति
गतः । केन, यथालाभेन यो यो लाभो मूलधनादधिकं धनं तेन । किं कुर्यात्,
भावयन् चित्ते धारयन् । किं, इति प्तत् । किमेतदित्याह, कदा कम्मिन्काले ।
स्याद्भविष्यति । काऽसौ, सा सृष्टोक्ता वृत्तिः अर्यान् भिक्षा । कस्य, मे मम ।
किंविशिष्टा, माधुकरी मधुकराणां भ्रमरादीनामियं माधुकरी ताम्रंयंधितीव ।
पुण्याणामिव दानूणांमनुषीइनेनात्मप्रीणनहेतुत्वान् ॥ १७ ॥

नीरगोरसधान्यैधः—शाकपुष्पाम्बरादिभिः ।

क्रीतैः शुभ्यविरोधेन वृत्तिः कल्प्याऽघलाघवान् ॥ १८ ॥

टीका—कल्प्या सम्पादा । धावकेण । काऽसौ, वृत्तिः स्वास्थ्यानुवृत्तिः ।
कम्मत्, अघलाघवान् पापास्पवान् । तदाप्रित्येव्यर्थः केः । कल्प्या, नीरा-
दिभिः । किंविशिष्टः, क्रीतैः मूष्यदानेन गृहीतैः । केन, शुभ्यविरोधेन
स्वप्रतिपक्षसम्यक्प्रवृत्तानुपपत्तेन । तत्र नीरं जलं गोरसः क्षीरादिः धान्यं

सङ्कुलादिः पृथानि इत्यनानि शाकं पत्रादिहरितकं पुष्पाङ्घरादि कुमुमवध-
नस्यैवापहकृणादि ॥ १८ ॥

सधर्मिणोऽपि दाक्षिण्यादिवाहादीं गृहेऽप्यदन् ।

निशि सिद्धं त्यजेद्दीनैर्व्यवहारं च नावहेत् ॥ १९ ॥

टीका—त्यजेदसौ । किं तन् , सिद्धं निष्पन्नमर्थं । क, निशि रात्रौ
नदा इत्यपाके शय्यातपाना परिहरुंमनास्यौ । किं कुर्वन्, अद् भुञ्जानः
क, गृहे । कस्य, सधर्मिणोऽपि न परं पुत्रादेः । किं तदाग्नीनमाधर्मिक-
स्यापि । कस्मान् , दाक्षिण्यात् उपरोधवन्नात् । क, विवाहादावपि न परमि-
ष्टभोज्यादी । तथा नावहेत् न कुर्यात् । कं, व्यवहारं दानप्रतिग्रहादिलभ्यं
कर्म । क. सह, हीनं सर्वधर्मधनादिना रहितैरहर्देषां गृहेभिः सह ॥ १९ ॥

उद्यानभोजनं जन्तुयोधनं कुमुमोद्ययम् ।

जलक्रीडान्दोलनादि त्यजेदन्यच्च तादृशम् ॥ २० ॥

टीका—त्यजेदसौ । किं तन्, उद्यानभोजनं उद्यानिकायां जेदनं । तथा
जन्तुयोधनं पदानि कुङ्कुटमेवादीनां परस्परमङ्गहारं । तथा कुमुमोद्ययं पुष्पा-
वचयं । तथा जलक्रीडां शूङ्गारादिभिः सहस्यैवर्षं जलम्यापुष्पी तथा आन्दो-
लनं शोलाश्लेहनकर्म । आदिशाब्देन वैश्रामितप्रतिवदादिषु भरतस्यातिकारि
परिहासादि । किं बहुना अन्यच्च परमपि तादृशं द्रव्यभाषाईसावहुलं । कौमु-
दिमहोत्सवकुटननाटकावलोकनसंग्रामदर्शनरात्मज्जीवादिक् ॥ २० ॥

यथादोषं कृतस्नानो मध्याह्ने धौतवस्त्रयुक् ।

देवाधिदेवं सेवेत निर्द्वन्द्वः कल्मषच्छिदे ॥ २१ ॥

टीका—सेवेत आराध्यैदसौ स्नानादिभिः । कं, देवाधिदेवं देवैरिन्द्रादि-
भिरधिकमाचार्यादिभ्योऽतिरिक्तं दीप्यते स्यूयते आराप्यत इति देवाधिदेवो
भगवानर्हन् । किं विशिष्टं, सन्, निर्द्वन्द्वः समस्तप्राप्तेषु । किमर्थं, कल्म-
षच्छिदे प्राचीनतान्कालीनपापच्छेदार्थं । कथम्भूतो भूत्वा, यथादोषं दोषानु-
सारेण मध्याह्ने अनगरभ्रमरीवेलाप्रयाससमये कृतस्नानः कृतं विशिष्टं
स्नानं यथोचितमङ्गप्रक्षालनादिकं वेन स तपोः । तथा धौतवस्त्रयुक् धीते

धीशाम्, धीनायं धीवर्णे स्थापयामुषे ॥ किं कृत्वा, विशोष्य रत्नाम्बु-
 क्षाप्रिना मन्मथैर्गविधिभि सौधयिष्या । को, नदिली रनपनभूमि । किं
 कृत्वा, आद्यं कर्तव्यतया प्रतिज्ञाय । किं तन्, स्नपनमभिप्रेकं । अत्र आधु-
 स्नपनमिति प्रस्तावना, विशेष्येत्यादि पुराकर्म, न्यस्येति स्थापना, अन्तमा-
 प्येति शक्तिधापनं, इष्टदिगिग्यादि पूजेति प्रतिपत्तव्यम् । परत्रिं हि देवमे-
 शनामाहुः । तद्यथा—प्रस्तावना पुराकर्म स्थापना शक्तिधापनम् । पूजा
 पूजाफलं वेति यद्विधे देवमेश्वरम् ॥ १ ॥ एतन्मित्ररत्ननादिविधानमूष-
 कामात्रं विस्तरतस्त्वेतत्पूर्वाचार्यकृतम्नानशास्त्रेष्वस्मत्कृतनित्यमहोद्यालय-
 रत्नानशास्त्रं च दृष्टव्यम् ॥ २२ ॥

यशान्तरोपदेशार्थमाह—

सम्यग्गुरूपदेशेन सिद्धचक्रादि चार्चयेत् ।

श्रुतं च गुरुपादांश्च को हि श्रेयसि तृप्यति ॥ २३ ॥

टीका—अर्थवेद्यार्थः । किं तन्, सिद्धचक्रादि सिद्धचक्रं लघु कृद्भा आदि-
 चाग्नेन वाश्वंतायपम्प्र गणधरवलयं सारस्वतपम्प्रमन्वद्वा सम्यक्त्वमंयमा-
 विरोधेन दृष्टारष्टकलप्रमादकत्वेन त्रिनशामने प्रसिद्धं । एतच्च इहस्यभावाप्य-
 क्षयप्यानप्ररूपणावसरे प्रपंचयिष्यते । केन तन्पूजयेत्, सम्यग्गुरूपदेशेन
 अन्यथा नैष्पत्यप्रत्यवायवाहुस्वयम्भवान् । तथा धृतमर्थयेत् । गुरोश्च दीक्ष-
 काचार्यस्य पादान् तृतीयोऽपि चतुर्दशपाणामपि पूज्यानां मुख्यकक्षतारूष-
 नार्थं । कुत एतत्तन्मास्तरप्रदर्शनं ? त्रिनशार्जैर्नव सर्वमनोरयपरिपूर्तिसंसिद्धेरिति
 वाह्यायामिदमाह—को हीत्यादि । हि यस्मान् कस्तृप्यति तृप्तमात्मानं मन्यते
 कस्मिन्, श्रेयसि अभ्युदयनि श्रेयससाधनार्थे कर्मेणि ॥ २३ ॥

ततः पात्राणि सन्तर्प्य शक्तिभवत्यनुसारतः ।

सर्वाश्चाप्याश्रितान् काले सात्त्व्यं भुञ्जीत मात्रया ॥ २४ ॥

टीका—ततो त्रिनशशादिनिर्वर्तनानन्तरं पात्रसन्तर्पणादि कृत्वा भुञ्जीत
 अभीषादसी । किं तन्, सात्त्व्यं वस्तु । सात्त्व्यलक्षणं यथा “ पात्राहारादयो
 यस्य विष्टदाः प्रहृतेरपि । सुस्तिवायावकल्पने साम्नाप्यमिति कथ्यते । ”

क्या मुञ्जीत, मात्रया सुखजरणलक्षणया यदाह—“सायं प्रातर्वा षड्दिमन्वमा-
दयन् मुञ्जति” इति । अपि च—“गुरूणामर्धमैहित्यं लघूनां नातिवृत्तता । मात्र
प्रमाणं निर्दिष्टं सुखं तावद्विजीर्यति ॥” क्व मात्रया साम्यं मुञ्जीत ? काले बुभु-
क्षाकाले । भोजनकालः तद्विस्तरशास्त्रं विदं—“प्रसृष्टे विण्मूत्रे हृदि सुविमले
दोषे स्वपथगे, विशुद्धे चोद्वारे क्षुद्रुपगमने वातेऽनुसरति ॥ तथाऽप्राबुल्ले
विशद्वरणे देहे च सुलर्था, प्रयुञ्जीताहार विधिनियमितं कालः स हि मतः ।”
किं कृत्वा, सन्तर्प्यं सम्यक् प्रीणयित्वा । कानि, पात्राणि प्रागुक्त-
लक्षणानि । कथं, ततस्तदनन्तर । कस्मान्, शक्तिभक्त्यनुसारतः शक्तिभ-
क्त्योरनतिक्रमेण । न केवलं पात्राणि सन्तर्प्यं सर्वानप्याधितांश्च तिरश्चोऽपि
स्वयं परिगृहीतान् सन्तर्प्यं सन्तोष्येत्यर्थं । कालविदोऽप्येतेन च माप्यादि-
कदेवपूजाभोजनयोर्नास्ति कालनियम इति बोधयति । तीमबुभुक्षायां हि
मप्याह्लादावांगपि गृहीतप्रप्याप्त्यानं तिरयित्वा देवपूजादिपूर्वकं भोजनं कुर्वन्
न दुष्यति ॥ २४ ॥

लोकद्रव्याविरोधीनि द्रव्यादीनि सदा भजेत् ।

यतेत व्याव्यनुत्पच्छेदयोः स हि वृत्तहा ॥ २५ ॥

टीका—भजेत् मेवेतायं । कानि, द्रव्यादीनि द्रव्यक्षेत्रकालभावकर्मसहा-
यादीनि । किंविशिष्टानि, लोकद्रव्याविरोधीनि इहलोके परलोके च पुराणार्थो-
नुपपातकानि । क्व, सदा सर्वदा तथा यतेत तात्पर्यं कुर्यात् । कयोर्ष्याभ्यनु-
त्पच्छेदयोः व्याधेः श्वरादिरांगस्यानुत्पत्तावप्रादुर्भावे छेदे च निवर्तने ।
कुत इत्याह—हि यस्मान् भवति । कोऽसौ, स व्याधिः । कथंभूतो, कृता
संप्रसृत्य हन्ता ॥ २५ ॥

तदुत्तरकरणीयनिर्णयार्थमाह—

विश्रम्य गुरुमग्रहचारिश्रेयोऽर्थिभिः सह ।

जिनागमरहस्यानि विनयेन विचारयेत् ॥ २६ ॥

टीका—नगश्च विचारयेत् इदमित्यं भवति न चेति साम्यधारवद्गती । गुरु-
मुखात् जनाम्बुदि शास्त्ररहस्यानि परिशीलनाविद्वत्तानि न चेति गुरुभक्ति-

हानि भवन्तीति मनसि कृत्वा । कानि, त्रिनागमरहस्यानि अहंस्तिदान्त-
स्वदम्पयाणि । केन, विनयेन प्रथयेणः । कथं, महः । कैः, गुवांदिभिः । किं कृत्वा,
विधाय्य भोजनधममपनीय । गुरवोऽत्र शास्त्रोपदेष्टारः । सप्रज्ञचारिणः
सहाप्यायिनः श्रेवोऽपिन भारतहितकामा ॥ २६ ॥

ततश्च—

सायभावदपकं कृत्वा कृतदेवगुरुस्मृतिः ।

न्याय्ये कालेऽल्पशः स्वप्याच्छवत्या चाग्रह वर्जयेत् ॥ २७ ॥

टीका—स्वप्याद् शयीताम् । कियन्, अल्पदा. अल्पं । क, काले । किंवि-
शिष्टे, न्याय्ये न्यायादनयेने । न्याय्यश्च काले रात्रे प्रथमयामोऽर्द्धरात्रं वा
शरीरमाग्नेन अल्पदा इति च विशेषणमिति विधि । सर्वोपणे हि विधि-
निषेधौ विशेषणमुपसंभ्रामत इति न्यायात् । स्वप्यादिति च विशेष्यं । न च
तत्र विधिर्दंशनावरणीयकर्मोदयेन स्वापरस्य स्वतन्त्रित्वात् । अल्पमपि च
प्रदासं यथा भवति तथा स्वप्यादिति शमा घोष्यते । तेन रोगमार्गधमादी
बहुषि स्वप्यादिति विधिः । किंविशिष्टं तन्, कृतदेवगुरुस्मृति कृता देववा-
हंतो गुरुणां च तद्रूपदेव्यां च स्मृतिर्मनस्वारोपणं येन स तथोक्तः । किं,
कृत्वा । किं तन्, भावदपकं देवार्चने भूमिकीर्त्तयेन च सामयिकादिपदकं ।
कदा, सायं संप्यासमये । तथा वर्जयेदम् । किं तन्, अग्रह मधुनं । कथा,
शास्त्रा आत्मनः सयमसामर्थ्येन । उपलक्षणं चेतन् तेन चावह संख्या वि-
द्यास्तावत्ताना प्रवृत्तितो धनयेदिति वचनाद्भोगादिनियमं विना क्षममपि
वयानुं न शुक्तमिति स्मारयति ॥ २७ ॥

अथ परिणतायां रात्रौ त्रिद्राच्छेदे सति निर्वेदादिभावनां त्रुयांदिषुपदे-
शार्थं सतदा श्लोकान्—

त्रिद्राच्छेदे पुनथितं निर्वेदेनैव भावयेत् ।

सम्यग्भावितनिर्वेदः सद्यो निर्वाति चेतनः ॥ २८ ॥

टीका—भावयेत् संस्क्रुयांद्म् । किं तन्, चित्तं मनः । केन, निर्वेदे
संसारशरीरविषयवैराग्येण । न पुनरर्थादिचिन्तयेत्येवशाद्दार्ढ्यं । क सति, विदा-
च्छेदे स्वापनिवृत्ता । पुनःशरीरो विशेषार्थः । यतो निर्वाति अयममुक्षममुक्ष-

वति । कोऽसौ, चेतन आत्मा । कथं, सद्यन्तक्षण एव । किंविशिष्ट. सन्-
सम्यग्भावितनिर्वेदः यथायद्भ्यस्तथैराग्यः ॥ २८ ॥

संसारनिर्वेदार्थमाह-

दुःखावर्ते भवाम्भोधावात्मबुध्याऽध्यवस्यता ।

मोहादेहं हहाऽऽत्माऽयं बुद्धोऽनादि मुहुर्मया ॥ २९ ॥

टीका—हहा कष्टं । यदो ज्ञानावरणादिकर्मपरतन्त्रीकृतः । कोऽस्यायं स्वयं-
वेदनवेद्य आत्मा जीव । केन, मया आत्मना । कथं, मुहुर्वारंवारं । कथमनादि
आदिरहितं । किं कुर्वता, अभ्यवस्यता मिथिन्यता । कं, देहं । कया, आत्म-
बुध्या देह एवाहमिति संकल्पेन । कस्मान्, मोहात् अविद्यासंस्कारात् । ह,
भवाम्भोधी संसारसागरे । किंविशिष्टे, दुःखावर्ते दुःखानि नारकादिभववेदना
आयर्ता जलझमणानीय अनियतोन्ध्यायवाहुनिवारस्याद्य यत्र न दुःखावर्त-
स्तस्मिन् ॥ २९ ॥

तद्विदानीं किं करोमीत्याह—

तदेनं मोहमेवाहमुच्छेत्तुं नित्यमुत्सहे ।

मुख्येतेतत्क्षये क्षीणरागद्वेषः स्वयं हि ना ॥ ३० ॥

टीका—तत्तरमादुःखे प्रयत्ने अहं । किं कर्तुमुच्छेत्तुं क्षययितुं । कमेनं प्रतीप-
मानं मोहमज्ञानं । न देहादिकमित्येवशास्वार्थः । कथं, त्रायं सन्तप्तं हि
यरमान् मुख्येन मुक्तो भवेत् । कोऽसौ, ना पुरयो न प्रधानादिकं । किंविशिष्टः
रान्, क्षीणरागद्वेष । कथं, स्वयमात्मना प्रयत्नमन्तरेणैव । ह मति, एतन्मुख्ये
मोहापगमे मति मोहमूलवाद्वागद्वेषयोः ॥ ३० ॥

इदानीं बन्धमूलामनपरम्परां परामृशन् पुनर्वैषानुबन्धिनं विषयमेश-
भितिवेश संहर्तुं प्रतिज्ञां करोति-

बन्धादेहोऽथ करणान्येतथ विषयग्रहः ।

बन्धश्च पुनरेवानस्तदेनं संहराम्यहम् ॥ ३१ ॥

टीका—भवति । कोऽसौ, देहः शरीरं । कस्मान्, बन्धात् पुन्यवशा-
त्सकर्मविशालान् । अत्र च देहे मयति । कानि, करणानि शास्त्रोक्तानि

षाणि । भवति च । कोऽसौ, विषयग्रहः । स्वर्गाद्यर्थपरिच्छेदग्रहः । कैः, एते-
करणैः तथा भवति । कोऽसौ, षण्ण्यं शुभाशुभकर्मपुत्रलादानं । कम्मान्,
अतः विषयग्रहान् । कथं, पुनरेव भूयोऽपि । एत एवं तत्तन्मात्रं ग्रहरामि
निर्मुक्त्याग्रहं । कं, एनं षण्ण्यमूलं विषयग्रहम् ॥ ३१ ॥

विषयेष्वपि धोपिद्भिर्लापरदाप्यग्तं दुर्निवारणान् तन्निग्रहोपायमनु-
चिन्तयन्नाह—

ज्ञानिसद्गतपोध्यानैरप्यसाध्यो रिपुः स्मरः ।

देहात्मभेदज्ञानोत्थर्वैराग्येणैव साध्यते ॥ ३२ ॥

टीका—साध्यते निरृद्यते । कोऽसौ, स्मरः मैथुनसंज्ञासंस्कारोद्बोधः ।
किंविशिष्टो, रिपुः ऐहिकामुश्रिकपुरवार्थभ्रंशाहेतुलयाऽपवर्ता । केन कत्रां करणेन
वा, देहेत्यादि देहध्वादारिकादिशरीरप्रयं आत्मा जीवान्दमय पुमान् देहध-
आत्मा च देहात्मानो मयोर्भेदेन पृथक्त्वेन भेदस्य वा ज्ञानं प्रविशित्त्वात्मा-
शुद्ध्या उपायानुसृत्यो परत नदेहात्मभेदज्ञानोत्थं तच्च तद्वैराग्यं च भवाद्ग-
भोगनिर्वेद उपेक्षा वा तैर्नैवापदीप्यादिसमुत्थेन वैराग्येणात्मावमाननलक्ष-
णेन । किंविशिष्टोऽसौ, असाध्य साधयितुमशक्यो इयमिच्छारदरात्मा ।
कैः, ज्ञानिसंगतपोऽप्यानिः ज्ञानिनामात्मदर्शिना मगः संयोगो ज्ञानिसगः
एव कायहेत्वादिक्षणमाचरण, ध्यान पश्यदार्थादिचिन्तनं, ज्ञानिसम्ब-
तपञ्च ध्यानं च ज्ञानिसद्गतपोध्यानमि तैर्येस्ते समस्तैर्वा बाह्यलोकानो
कन्वर्षानुनिग्रहकत्वेन प्रसिद्धं । अपिर्बिहमये ॥ ३२ ॥

आत्मदेहात्मरजानार्थितया सम्यक्तममस्तग्राहो प्राचो आयापूर्ववमा-
त्मानं कलत्रमात्रयागेऽप्यसमर्थं गर्हमाणः प्राह—

धन्यास्ते येऽप्यजन् राज्ञं भेदज्ञानाय तादृशम् ।

धिक्कादृशकलत्रेच्छातं प्रगार्हस्थ्यदुःस्थितान् ॥ ३३ ॥

टीका—ते भरतमगरादयो भवन्ति । किंविशिष्टा, धन्याः तप-भूताम्बा-
सात्मग्राहृत-मुहुरविशेषत्वोपभोगान्ते, मुदुराद्यजगत्प्राज्ञाऽऽत्मपरिष्ठा-
गित्वा महतामपि क्षाप्याः । ये किं, वे अत्यजन् जरन्मृगिभ्य स्वल्पवन्तः ।
किं तन्, राज्ञं । किंविशिष्टं, तारतां पूजाधीर्ष्वर्ध्वीर्यपरिब्रजकामभोगादिभि-

मुंवनश्रयातिशायि । कर्म, भेदज्ञानाय देहात्मव्यतिरेकबोधार्थं । इदानीमा-
त्मरुष्टान्तेन विषयाभिलाषपरतंत्रनया दोषभूयिष्ठं गार्हस्थ्यं जानतोऽपि त्यक्तुम-
शक्तास्तिरस्कुर्वन्नाह—धिगिव्यादि । धिक् निन्दामित्यर्थः । कान्, मादशः
अहमिदं ददन्ते विषयाशाश्वतवर्तितयोपलभ्यन्त इति मादशः । मया सदशाः
नाविभूततत्त्वज्ञानवेऽपि विषयोपभोगपरित्यागाममर्थान् । किंविशिष्टान्, यतः
कलत्रेच्छेत्यादि । कलत्रस्य भार्याया इच्छा मनोरथं छन्द इति यावत् कल-
त्रेच्छा सैव तन्त्रं प्रधानं यत्र तत्कलत्रेच्छानन्त्रं अपवा कलत्रे इच्छा अभिलाष
कलत्रेच्छा तस्यां तन्त्रमायत्त कलत्रेच्छानन्त्रं तदधीनवृत्ति गृहस्यस्य निष्पन्नै-
मित्तिकानुष्ठानस्थस्य द्वितीयाश्रमिणो भाव कर्म वा गार्हस्थ्यं । कलत्रेच्छा
तन्त्रं च तद्गार्हस्थ्यं च कलत्रेच्छानन्त्रगार्हस्थ्यं तेन दु स्थिता दुरवस्था विवि-
धदुराधिवाधाकुलितास्तान् । हेतुपरत्वेनाय निर्देशः ॥ ३३ ॥

स्वयमभिलाष्यमाणाया उपशमधिय. स्त्रियाश्चान्माकर्षणविषये बलात्
चिन्तयति—

इतः शमधीः स्त्री चेतः कर्षणे मां जयेन्न का ।

आ ज्ञातमुत्तरवात्र जेत्री या मोहराद्चमूः ॥ ३४ ॥

टीका—कर्षणं स्वस्याभिमुख नयतो द्वे । क, मा अनन्दिद्वैन्द्रियकमुषवि-
शेषणं । तत्र तावत् कर्षति । काऽसौ, शमधीः प्रशममुखमन्त्रम् । कं, मां ।
क, इतः अस्मिन्नेकस्मिन्पक्षे तथा कर्षति स्त्री मा । क, इतोऽन्यस्मिन्पक्षे
नुर्विनर्कं । अनयो का कतरा जयेत् मदाकर्षणे बलवती भवेत् । संशयोऽत्र
मे । अथवा भाः स्मृतमासोपदेशबलात्नुभूतमेतयोर्बलात्कलम् । मन्त्रापरि-
ज्ञातं निश्चितं । यदि वा भा मतापप्रकोपयोर्ष्यान्प्येय । भाष्यपक्षे भवि-
ष्यति । काऽसौ, अत्र ण्यपोर्मध्ये । उत्तरिष स्त्री न शमधीः । किंविशिष्टा,
जेत्री मदाकर्षणे शमधियोऽभिभवित्री न स्त्रियाः शमधीः । या किं, या
निश्चिता मया । किंविशिष्टा, मोहराद्चमूः मोहोऽत्र चारित्रावरणोदय म एव
राद् राजा अपृष्यभाववान् मोहराद्चमूः मेता । यथा राजा प्रतापिवेव
प्रतिरुद्धं सेनया जयति तथा मोहः क्षियेति भावः ॥ ३४ ॥

कलत्रदुष्प्रज्ञ-वं भावयति—

चित्रं पाणिगृहीतीयं कथं मां विष्वगाविशत् ।

यत्पृथग्भावितात्माऽपि समवेम्यनया पुनः ॥ ३५ ॥

टीका-चित्रं यस्या श्वलु पाणिगृह्यते सा कथं सर्वात्मना ग्राहकात्मान् प्रविशतीति विस्मयो मे । कथं केन प्रकारेण भाविशत् प्रविष्टा । काऽसौ, इयं दृश्यमाना पाणिगृहीती परिणीतस्त्री । कं, मां परिणेतारं । कथं, विष्वक् समन्तात् मामात्ममयं कृतवतीत्यर्थः । अत्रोपपत्तिमाह-यद्यस्मान् । पमवेमि तादात्म्यं प्रतिपद्ये अहं । कथं, मह । कथा, अनया अहमेवेयमित्यमेराहमित्यभेदाप्यवसायपरिणतो भवामीत्यर्थः । कथं, पुनर्भूयः । किंविशिष्टोऽपि सन्, श्वगन्भावितात्माऽपि पृथगतस्या भेदेन इयमन्या अहमन्य इति कोऽनया मह ममाभेदप्रत्यय इति तत्त्वज्ञानेन भावितो मुहुर्मुहुर्भ्रान्तिन भावमा अहंकारस्पर्द्धमस्तत्त्वत्वेन स तयोक्तः । किं पुनर्मोहवशाद्भेदभावनापरिणत इत्यपिशब्दार्थः ॥ ३५ ॥

स्त्रीनिवृत्तिमात्मनो निरूप्य वित्तमुपपत्त्या प्रतिक्षिपन्माह-

स्त्रीतश्चित्तं निवृत्तं चेन्ननु वित्तं किमीहसे ।

मृतमण्डनकल्पोहि स्त्रीनिरीहे धनग्रहः ॥ ३६ ॥

टीका-चेदिति परामिश्रापद्योतने । हे वित्त अंत करण । यदि निवृत्तं विवेकबलाद्यावृत्तं । किं तत् कर्तुं, त्वं । कस्मान्, स्त्रीत स्त्रिया सञ्ज्ञाशात् स्त्रियं नेच्छामीत्याभिप्रेति यदि त्वमित्यर्थः । अनुरमये न मृत्वाग्यहमिने त्वदभिश्रावमित्यर्थः । तदा किमिति प्रभाक्षेपे तदा किमीहमे किं वाञ्छामि त्वं हे वित्त । किं तद्वित्तं धनं । स्त्रीनिवृत्तस्य धनमिच्छतः किमनुपपन्नमित्यत्राह-हि यस्मान् भवन्ति । कोऽसौ, धनग्रहः द्रविणार्जवरक्षणवर्जनाभिनिवेशो धनस्वीकारो वा । किंविशिष्टो मृतमण्डनकल्पः मृतस्य मण्डनमिष । कं, स्त्रीनिरीहे स्त्रियां निरुद्धे । यथा मृतकशरीरे क्रियमाणं मण्डनं तत्रोत्पन्नभावात्क्रियते तथा स्त्रियाश्चिपयविविमुक्तस्य परिगृह्यमाणं धनमिति भावः । धनस्य हि विषयमुख्यताधनं फलत्वेन प्रसिद्धं । तत्र च कामिन्य आलम्बनाविभावत्वेन मुख्या सौख्योपादानादयश्चोद्गीर्णविभावत्वेन गौणाः । यत्र च नास्ति स्त्रियामभिलाषरतम्य किमितरविषयिनि ॥ ३६ ॥

एवं निर्वेदं भावयतः परमसामाधिकभावनायं सत्प्रक्षोधीमाह-

इति च प्रतिसन्दध्यादुद्योगं मुक्तिवर्त्मनि ।

मनोरथा अपि श्रेयोरथाः श्रेयोऽनुबन्धिनः ॥ ३७ ॥

टीका—प्रतिसन्दध्यात् पुनः संयोजयेदमी । कमुद्योगमुत्साहं । क, मुक्ति-
वर्त्मनि मोक्षमार्गे । कथं, इति वक्ष्यमाणेन प्राणकायबलास्थिरायाद्यनुबन्धिनः
नलक्षणेन प्रकारेण । चः समुद्यये । न केवलं संमारादिनिर्वेदं तथा भावये-
दित्यं मोक्षमार्गेऽभियोगं च प्रतिसन्दध्यादित्यर्थः । अनाचरणतो मनोरथाः
स्वमराज्यममाः इति विप्रतिपक्षं बोधयितुमिदमाह—यतो भवन्ति । के,
मनोरथाः भद्राद्यप्राप्त्यर्थवियथाभिलाषा । किं पुनस्तदर्थानुष्ठानप्रवृत्तय इत्य-
पिनाऽर्थाः । कीदृशा भवन्ति, श्रेयोऽनुबन्धिनो भवे भवे अभ्युदयसम्पादितः
प्रभूतपुण्यबन्धनिबन्धनत्वात् । किमाधितास्ते तथा भवन्तीत्याह—श्रेयोरथाः
श्रेयो नि श्रेयसं रथ स्वदनो येषां ते श्रेयोरथाः । मोक्षारूपा इत्यर्थः । तदुक्तं—
यत्र भाव तिष्ठ धत्ते चां । कियद्दूरवर्तिनीनि ॥ ३७ ॥

तथायु कायमयत्रार्जावितम्य तदपायानुष्यानमुखेन श्रीवित्तमोऽष्टेदं भाव-
यन्मोऽयोऽप्या स्वार्थमिद्विभ्रश भावयति—

क्षणे क्षणे गलत्यायुः कायो न्हसति सौष्टवात् ।

इहे जरां नु मृत्युं नु सध्रीचीं स्वार्थसिद्धये ॥ ३८ ॥

टीका—गलति क्षीयत एकदेशेनापगत्यति । किं नृ, आयुः भद्रधारण-
कारण कर्म । क, क्षणे क्षणे प्रतिक्षण । तथा न्हसति देशतः पयति । कीदृशी,
काय, शरीर । कस्मान्, सौष्टवात् स्वार्थक्रियाकरणगामर्थ्यात् । क्षणे क्षणे
इत्यत्रापि योग्यं । नुर्विकर्कं । किमर्थं, तन्किमिदं वाञ्छितमिदं । का, जरां
सकामान्निक्षणगलक्षणा प्रथमाः । किं वा मृत्युं नि.तोनायुःक्षयलक्षणं मरु-
त् । किंकिमिदं सध्रीचीं भाग्यमन मदायभूना । कथं, स्वार्थसिद्धये स्वार्थ-
प्रेतार्थनिष्पत्त्यर्थं । पुण्यापेसाऽके कायु कायश्च प्रयात कारणं । तच्च प्रति-
क्षण विनाशस्तथा निश्चयं न्येनेवा पुण्याऽभिराहेणुनवा प्रतिहासवी ज्ञान-
स्युष्यां तन्मन्नाद्येनेति तत्र तस्मिन्वा लोक्ष्यति ॥ ३८ ॥

त्रिकवर्ममेवामदृशादिगारापदोऽभिनम्य तद्विहायमाधिवी. सागरोऽपि
प्रतिश्रुदन्मगापाते द्वासे भावयति—

क्रियासमभिहारोऽपि जिनधर्मत्रुपो वरम् ।

विपदां सम्पदां नासां जिनधर्ममुचस्तु मे ॥ ३९ ॥

टीका—वरं भवतु सोऽपि क्षाप्य ह्यर्थः । कोऽसी, क्रियासमभिहारः
 यत्र पुन्यं भृशायं वा । वरं सहस्रवनं भंश्वं येषःपिशब्दार्थः । कानां,
 विपदां शारीरमानसदुःखानां परिपहोपमगांणां वा । कस्य, मे मम । किंवि-
 शिष्टस्य सतो, जिनधर्मत्रुप जिनोक्तं जिनानुष्ठितं वा धर्मं शुद्धाधिदानदेह-
 रूपात्मपरिणतिलक्षणं प्रीत्या मेवमानस्य । न तु न पुनर्वरं । कोऽसी, असी
 क्रियासमभिहारः । कानां, संपदां सर्वेन्द्रियार्थमुत्तमाधनाणां विभूतीनां
 कस्य, मे । किंविशिष्टस्य सतो, जिनधर्ममुषो यथोक्तजिनधर्मरहितस्य ॥३९॥

धमणकर्मोभ्यामेव अन्यगम्य सर्वत्र साम्यं कामयते—

लब्धं यदिह लब्ध्वयं तच्छामण्यमहोदाधिम् ।

मायित्वा साम्यपीयूषं पिवेयं परदुर्लभम् ॥ ४० ॥

टीका—लब्धं प्राप्तं तन्मया कलघसगरदादिकं । यत् किं, यत्तच्छब्दं
 प्राप्त्यर्थं मया धन्यैर्वा । इह, इह नृजन्मनि गृहाधमे वा । यत् एवं कृता-
 योऽस्मि तत्तस्मात्पिवेयं भक्ष्यात्ममनुभवेयं भक्षं । किं तत्, साम्यपीयूषं
 सर्वत्र समत्वममृतमिव । किं कृत्वा, मायित्वा भक्ष्यम् । विलोच्य च । कं,
 धामण्यमहोदाधि धमणानां यतीनां कर्म मूलेत्तरगुणाचरणलक्षणं धामण्यं महो-
 दाधिरेव अनर्प्यतनोत्पत्तिनिमित्तत्वात् दुरवगाहरत्वात् दुर्गमपारत्वाच्च ।
 इयमत्र भावना यथा किल सुरासुरैः क्षीरोदधिं विलोच्य तत्र उद्गतममृतं
 र्थात्मिति ध्रुयते तथा धामण्यं भावयित्वा उपेक्षालक्षणं चारिश्रमहमात्मनि
 परिणमयितुमेहोमि । कीदृश इयमपि, परदुर्लभं परंजितमार्गानभिज्ञैः सुरा-
 सुरैर्वैभ्र लोकेर्लेच्छुमनात्वं जिनममयाभिर्जरेपि वा परमत्यर्थं दुर्लभं कति-
 पर्यरेव तैरपि प्राप्यमित्यर्थः ॥ ४० ॥

तदेव भूपो भावयति—

पुरेऽरण्ये मर्णा रेणो मित्रे शत्रौ सुखेऽसुखे ।

जीविते मरणे मोक्षे भवे स्यां समवीः कदा ॥ ४१ ॥

टीका—कदा कस्मिन्काले । कदा मनेन अनिपुणदांसदं चिं ।
 वा । किंविशिष्टं, समधी गुणमया । क क, कृते किंविशेषाने कान्तुर्गणवृ-
 ष्णयिदासनादे । तथा तद्विदगीने भरणे अरणा । तन्मोर्दुर्देवदि हान्दे-
 निवन्तवदोस्तेभ्यागिगतः कदा भविष्यामीत्यर्थः । त्वत्तुत्तान्ति मोर्दं ।
 तथा मर्गा वजादिरान्ते । वेगी रत्तति । तथा मिते गुर्दि । तयो कान्तुर्दरे ।
 तथा गुणे भाव्वादाकादे । अगुने न दू ने देवमनन्ताकादे । तथा कीर्तिने
 पुस्तार्थगिद्विदेनात्तगुनि । मागे न तद्विदगीने । तथा मोक्षे अतन्मन्तव-
 क्त्वे । मने न तद्विदगीने । अतमत्र विदेन पुस्तान्पादिषु गुणमन्तवन्व-
 स्थावि मनेन । अर्गा तु परमवीगायोगगणे मोक्षमन्तवन्ति निर्विगेननि
 स्वमर्धपणे । ' मोक्षे मने न मर्धे निम्गुदो मुनिमन्म' इति श्रुतेः ॥४१॥

यमिधमं चर्षां चाद्याधिरोहणमाशयति—

मोक्षोन्मुखक्रियाकाण्डविस्मापितवादिर्जनः ।

कदा लप्स्ये समरसस्वादिनां पंक्तिमान्मदरु ॥ ४२ ॥

टीका—कदा कस्मिन्काले । लप्स्ये प्राप्स्याम्यर्ह । कदा, पंक्ति लक्षत्रया
 सत्तातीत्यर्थः । केषां, समरसस्वदिनां समरसं ध्यात्तृयेयध्यानानामेकीमात्रे
 सत्यानन्दं स्यादपन्वभीक्षण भूयोभूयोऽनुभवन्तीति समरसस्वादिनां घटमा-
 नयोगा निष्पन्नयोगा वा मुमुक्षवः समरसस्वादिनस्तेषां । किंविशिष्टं मद्
 आत्मरक् आत्मदर्शी भवन् । कथम्भूतो भूत्वा, मोक्षोन्मुखेत्यादि-मोक्षे
 अनन्तज्ञानादिचतुष्टयाविर्भावस्वभावे निःश्रेयसि उन्मुक्त्वाः अभिमुक्त्वाः उच-
 ताक्षेपां क्रियाकाण्डगुरुकुलोपासनेच्छेज्ञानापनादियोगकायहेज्ञादि तेन विस्मा-
 पितोऽनन्वसम्भाव्यतया विस्मयं नीतो बहिवैतो बहिरात्मलोको येन म
 तयोक्तः ॥ ४२ ॥

योगपरमकाष्ठामभिकोशति—

शून्यध्यानैकतानस्य स्याणुबुद्ध्याऽनहुन्मृगः ।

उद्धृष्यमाणस्य कदा यास्यन्ति दिवसा मम ॥ ४३ ॥

टीका—कदा कस्मिन् योगाभ्याससमये । यास्यन्ति गमित्यन्ति । के-
 दिवसा. अहोरात्राः । कस्य, मम तत्त्वज्ञानवैराग्यसम्पन्नस्य । किंविशिष्टस्य

सतः, सान्ध्यप्यानकृतानस्य निर्विकल्पसमाधिपरिणतस्य । पुनः किं क्रियमा-
 णस्य, उद्भूयमानस्य स्कन्धभूङ्गाकण्डूयनगोचरीक्रियमाणस्य । कैरनदुन्मूर्गः
 अनद्वाहः कृत्वापराय मृगा भरव्यचारिणो हरिणा अनद्वाहश्च मृगाश्च
 अनदुन्मूर्गास्तैः । कृपा, स्थाणुबुद्ध्या स्थाणु मीमांस्यं उच्यन्ति काहविशेष-
 स्थाणुरिति बुद्धिः कल्पना स्थाणुबुद्धिस्तथा । यदा हि पुराद्गहिरहं कायो-
 त्परोषे स्थाप्यामि तदा रक्षितचारिणो वृषभादयः स्कन्धादिकण्डूत्वाकुलितास्त-
 स्कण्डूयनाय मां स्थाणुरयमिति मन्त्रमानाः स्कन्धादिभिरदृष्टयन्ति । एवम-
 रण्ये हरिणादयोऽपि । अहं पुनः पुरारण्ययोर्मुक्ताग्रहत्वेन तिष्ठन् शुद्धचिदान-
 न्दमयं स्वान्मानमेवाधिवास्यामीति मनोरथोऽस्य महात्मनो लक्ष्यत इति ॥४३॥

महानिशायां पुराद्गृहिः प्रोत्थोपवासव्रतान् कायोर्मर्गात्यतानुपमर्गव्रयेन
 योगादुचलितानप्राण्यधावकान् शशासयति--

धन्यास्ते जिनदत्ताया गृहिणोऽपि न येऽचलन् ।

तत्तादगुपमर्गोपनिपाते जिनधर्मतः ॥ ४४ ॥

टीका—वर्तन्ते । के, ते प्रमिद्धाः जिनदत्तायाः जिनदत्तो नाम भेष्टी
 भागः प्रथमो येषां कारिणेषु कुमारादीनां ते जिनदत्ताया प्रोत्थोपवासव्रतान् ।
 किंविशिष्टा, धन्या सुकृतिनः तेभ्योऽहं गृह्यामीत्यर्थः । ये किं, ये नाचलन्
 न चलिताः । कस्मान्, जिनधर्मतः जिनोक्ताजिनसेविताद्वा सामाधिकान् ।
 किंविशिष्टा, सन्तो, गृहिणो द्विर्तायाधमिणः । किंपुनरत्तराधमिण इत्यपिश-
 क्कार्थः । क सति, तदित्यादि । ते भुतप्रमिद्धास्तादृशोऽनन्यसदृशा उपमर्गा
 प्राणप्रहारादयस्तेषां उपनिपाते समीपे निपतनं विपतमवश्यम्भावि पतनं
 तत्तादगुपमर्गोपनिपातस्तस्मिन् ॥ ४४ ॥

अतिक्रमतिमामुपसंहरंस्तदनुष्ठापिन कल्पवितोपमाह—

इत्याहोरात्रिकाचारचारिणि व्रतधारिणि ।

स्वर्गधीः क्षिपते मांसध्रीर्पियेव वरस्रजम् ॥ ४५ ॥

टीका—क्षिपते मुञ्चति । काश्री, स्वर्गधी यथास्वं सौधर्मादिकल्पलक्ष्मी ।
 का, वरस्रजं वरोऽभिमतः पतिव्रतं वा तन्वीकरणं वरायां सद् महा वर-

स्वक् तां वरमालामित्यर्थः । क, व्रतधारिणि व्रतानि प्रागुक्तानि धारयन्त्यात्मनि
निरतिचारतया स्थिरीकरोत्यमीश्वरमिति व्रतधारी व्रतिकप्रतिमास्वः श्राव-
कस्तस्मिन् । किंविशिष्टे, इत्येवमुक्तप्रकारेण । आहोरात्रिकमहोरात्रमयमाचारं
ब्राह्ममुहूर्तौत्थानादिकं चरत्यनुतिष्ठतीत्येवंशीलस्तचारी तस्मिन् । अत्रोत्प्रेक्षा-
माह-मोक्षधर्माप्येवेति । मोक्षधियामीर्षाऽक्षान्तिर्मांशधर्मा तया । इयमत्र
भावना-यथा काचिन्महाकुलीनकन्या पित्रादिभिरनुज्ञाता अभीष्टताविमं
भान्या स्वीकुर्यादिति बुध्या वरमालां क्षिपति तथा तत्तारुमहाश्रावके
मोक्षधर्माप्या स्वर्गधर्मारिति भद्रम् ॥ ४५ ॥

इत्याशाधरविरचितायां स्वोपश्रुधर्माश्रितसागारधर्मदीपिकायां
भव्यकुमुदचन्द्रिकामञ्जरीयामादिनखनुर्दश- प्रकमाश्च
षष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

अथ सामायिकप्रतिमानवकस्वरूपप्ररूपणार्थमुपक्रमते । तत्र यद्गतिक-
प्रतिमायां सामायिकं शीलतया निर्दिष्टं तदेवेदं व्रतप्येन प्रतिपद्यमानं प्रति-
मारूपतां यातीति प्ररूपयन्नाह-

सुदृग्मूलोत्तरगुणग्रामाभ्यासविशुद्धीः ।

भजंस्त्रिसन्ध्यं कृच्छ्रेऽपि साम्यं सामायिकी भवेत् ॥१॥

टीका-भवेत् भवितुमर्हति । कोऽसौ, व्रतिकः । कीदृशः, सामायिकी
सामायिकप्रतिमावान् । किं कुर्वन्, भजन् सेवमानः किं । तत्साम्यं मोक्षोप-
विहीनमात्मपरिणामं । कथं, त्रिसन्ध्यं सन्ध्यात्रये । क्व सति, कृच्छ्रेऽपि
परिग्रहोपसर्गमस्त्रिषातेऽपि । कथम्भूतो भूत्वा, सुरगित्यादि-दृश्यव्यवस्थं मूलो-
त्तरगुणग्रामः प्रागुक्तलक्षणः । इह च मूलोत्तरगुणग्रामश्च सुदृग्मूलोत्तरगुणग्रामौ
प्रशस्तौ निरतिचारौ सुदृग्मूलोत्तरगुणग्रामौ सुदृग्मूलोत्तरगुणग्रामौ । तयो-
भ्यामोऽमहृत्प्रवृत्ति तेन विशुद्धा प्रनिबन्धकापावान् प्रकृतसंयमानुद्धानमा-
धनसामर्थ्यं प्राप्ता धीर्ज्ञानं परम स तपोक्तः ॥ १ ॥

व्यवहारसामायिकविशुद्धेशपुरःसरं निश्चयसामायिकं विधेयतयोपदिशति-

कृत्वा यथोक्तं कृतिकर्म सन्ध्यात्रयेऽपि यावन्नियमं समाधेः ।
यो ब्रह्मपातेऽपि न जात्वपैति सामायिकी कस्य स न प्रशस्यः ॥ २ ॥

टीका—स सामायिकाधिने शक्यादेव न प्रशस्य सर्वस्यापि स्थाप्य इत्यर्थः । य किं, यो नापैति न प्रशस्यते । कस्मात्समाधेः रत्नत्रयेकाग्रलक्षणाद्योगात् । कदा, जानु कदाचिदपि । क सति, घञेऽपि पतति सति । किं पुनरन्वयप्रोपमर्गकारणे । कियत्कालमिष्याद्—यावन्नियमं प्रतिज्ञावधि । एत- शिष्ययमामायिकं । किं कृत्वा, अनुष्ठाय । किं तद्, कृतिकर्म । किंविनिष्टं, यथोक्तं भाव्यकाप्याये योग्यकालेत्यादिप्रबन्धेन श्यास्यातं वन्दुनाकर्म । क, सन्ध्यात्रयेऽपि तिमूर्त्वि सन्ध्यासु शक्याऽन्वयाऽपि । साम्यभावनानुज्ञा- सार्थो वा अविशद । एतद्यवहारसामायिकम् ॥ २ ॥

निधयसामायिकशिखराधिरुडाव श्यापते—

आरोपितः सामयिकव्रतप्रासाद्मूर्धनि ।

कलशस्तेन येनैवा भूरारोहि महात्मना ॥ ३ ॥

टीका-आरोपितः श्यापित । कोऽसौ, कालः । केन, तेन । क, सामा- यिकेत्यादि—समय केतवन्धादिनिषमित- कालस्त्रय भव सामायिकं साम्यभा- वनं तदेव व्रत सामायिकव्रतं तदेव प्रामाद्यो देवगृह दुरामदन्त्यात् दुरारोह- न्वादिष्टमिद्विनिधयनस्याद्य तस्य मूर्धनि शिखराधे । येन किं कृतं, येन महा-त्मना गणधरश्चक्रेन्द्रार्दनां स्पृहर्णायेन आरोहि आरुडा । काऽसौ, एषा भूर्त्यवहारसामायिकपूर्वा निधयसामायिकप्रतिमा ॥ ३ ॥

अथ चतु श्लोक्या प्रोपधोपधाम्भ्यातं श्यापते—

स प्रोपधोपधासी श्यापः सिद्धः प्रतिमात्रये ।

साम्यास्य स्ववते यावत्प्रोपधानशनव्रतम् ॥ ४ ॥

टीका—श्यापतेः । कोऽसौ, स भावकः । किंविनिष्ट, प्रोपधोपधासी प्रोपधोपधामप्रतिमावान् । यः किं, यो न स्ववते न भवति । कस्मात्साम्या- स्यात् भावसामायिकान् । प्रोपधोपधामशब्दे तु तदुपरमे सामादिमामायिक- पत्रकस्वापनुष्ठानात् । कियत्कालं, यावत्प्रोपधानशनव्रतं प्रोपधोपधामप्रति-

स्वक् तां वरमालामित्यर्थः । क, व्रतचारिणि व्रताभि प्रागुक्तानि धारयन्त्यात्मनि
निरतिचारमया स्थिरीकरोष्यभीक्ष्णमिति व्रतधारी व्रतिकप्रतिमारूढः श्राव-
कर्त्तरिमन् । किंविशिष्टे, इत्येवमुक्तप्रकारेण । आहोरात्रिकमहोरात्रमवमाचारं
प्राक्षमुहूर्त्तान्धानादिकं चरयन्नुत्तिष्ठतीत्येवंशीलस्तचारी तस्मिन् । अत्रोपेक्षा-
माह—मोक्षधर्माप्येवेति । मोक्षधियाभीर्षांश्शान्तिर्मोक्षधियां तथा । इयमत्र
भावना—यथा काचित्महाकुलीनकन्याः पित्रादिभिरनुज्ञाता अर्भीष्टपतायिमं
नान्या स्वर्कुर्यादिति बुध्या वरमालां क्षिपति तथा तत्तादृमहाश्रावके
मोक्षधर्माप्येवा स्वर्गधरिरिति भद्रम् ॥ ४५ ॥

इत्याशाधरविरचिताया स्वोपज्ञधर्मावृत्तसागारधर्मदीपिकायां
भव्यकुमुदचन्द्रिकामञ्जायामादिनक्षत्रुर्दशः प्रकमाथ
पद्योऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

अथ सामायिकादिप्रतिमानवकन्वरूपप्ररूपणार्थमुपक्रमते । तत्र यद्व्रतिक
प्रतिमायां सामायिकं शीलतया निर्दिष्ट तदेवेह व्रतन्वेन प्रतिपद्यमानं प्रति
मारूपतां यार्ताति प्ररूपयन्नाह—

सुदृढमूलोत्तरगुणग्रामाभ्यासविशुद्धीः ।

भजंस्त्रिसन्ध्यं कृच्छ्रेऽपि साम्यं सामायिकी भवेत् ॥१॥

टीका—भवेत् भवितुमर्हति । कांऽर्मा, व्रतिक । कीदृशः, सामायिकी
सामायिकप्रतिमायान् । किं कुर्वन्, भजन् सेवमानः किं । तन्साम्यं मोहक्षोभ-
विहीनमात्मपरिणामं । कथं, त्रिसन्ध्यं सन्ध्याप्रये । क मति, कृच्छ्रेऽपि
परिग्रहोपसर्गमक्षिपानेऽपि । कथमूलो भूत्वा, सुदृढित्यादि—दृढत्वम्वशत्वं मूलो-
त्तरगुणग्रामः प्रागुक्तलक्षणः दृक् च मूलोत्तरगुणग्रामश्च दृढमूलोत्तरगुणग्रामौ
प्रक्षालौ निरतिचारी दृढमूलोत्तरगुणग्रामौ सुदृढमूलोत्तरगुणग्रामौ । तयो-
भ्यामोऽमहत्प्रवृत्ति तेन विशुद्धा प्रतिबन्धकापावान् प्रकृतमंयमानुष्ठानमा-
धनसामर्थ्यं प्राप्ता धीर्ज्ञानं यस्य स तयोक्तः ॥ १ ॥

व्यवहारसामायिकविभ्युपदेशपुरःसरं निश्चयसामायिकं विधेयतद्वेदनादिनाति-

निशां नयन्तः प्रतिपायोगेन दुरितच्छिदे ।

ये शोभ्यन्ते न केनापि नान्नुमस्तुर्यभूमिगान् ॥ ७ ॥

टीका—युगः श्रुतौ चयं । कान् नान्, तुर्यभूमिगान् अतुयी संवसवितो-
त्तरधीमान्कान् । ये किं, ये न शोभ्यन्ते समाधेनें प्रप्याच्यन्ते । केन,
केनापि परितरेणोपयोगेण वा । किं दुर्यन्तः, अयन्तो अहृत्पयन्तः । की, निशां
पर्वरात्रि । केन, प्रतिपायोगेन संवसवन् कापोपयोगावस्थानेन । कश्चि, दुरित-
च्छिदे अमुभक्तमितिरेणार्थं ॥ ७ ॥

अथ मन्त्रविरतपठनं अनुश्रोतवा व्याचष्टे—

हरीनाहकुरवीजान्मुलवणाद्यमागुकं त्यजन ।

जाग्रत्कृपधनुर्निष्ठः मन्त्रविरतः स्मृतः ॥ ८ ॥

टीका—स्मृतः । स्मृतिप्राप्तः । शोभ्यन्ते, मन्त्रविरतपठनः । किं
दुर्यन्तः, अयन्तः अयन्तः अयन्तः अयन्तः । किं नान्, हरीनाहकुरवीजान्मुल-
वणादि अहृत्पयन्तः शोभ्यन्ते शोभ्यन्ते शोभ्यन्ते शोभ्यन्ते । किं दुर्यन्तः, अयन्तो
अहृत्पयन्तः । की, निशां पर्वरात्रि । केन, प्रतिपायोगेन संवसवन् कापोपयोगावस्थानेन । कश्चि, दुरित-
च्छिदे अमुभक्तमितिरेणार्थं ॥ ७ ॥

जाग्रत्कृप इति मन्त्रविरतः—

पादेनापि हृत्पयन्तः शोभ्यन्तेऽतिभरतीयेन ।

हरीनाद्याधितानन्तनिगोतानि म भोऽप्ये ॥ ९ ॥

टीका—भोक्ष्यते काश्च न भक्षयिष्यतीत्यर्थः । कोऽसौ, स पञ्चमसंयम-
स्थानमाधनोद्यतः श्रावकः । कानि, हरितानि हरितायस्यधनस्यंतीन् । किंवि-
शिष्टानि, आश्रितानन्तनिगोतानि आश्रितानि संसक्तानि अनन्तानि निगो-
तानि निगोताख्याः साधारणशरीरवनस्पतिक्रियाका येषु तानि । उक्तं चार्थे
माहात्म्यश्लेषस्तावे-सन्त्येवानन्नशो जीवा हरितेष्वंकुरादिषु । निगोता इति
सार्वभूतं देवास्माभिः श्रुतं वच ॥ १ ॥ यः किं, यो अतिश्रुतीयते पाक्षिकाद्य-
पेक्षया अतिशयेन घृणां करोति । किं कुर्वन्, स्पृशन् परामृशन् । कानि
तथाभूतहरितानि । केन, पादेन चरणेन किं पुनर्हस्तादिनेत्यपिशब्दार्थः ।
कस्मात्, अर्थवशात् प्रयोजनानुरोधात् । किं पुनः प्रयोजनाभावात् । प्रयो-
जनं विना स्थावरविराधनाद्यपि निवृत्तिप्रतिजानात् ॥ ९ ॥

सचित्तविरतेभ्यः स्थायते—

अहो जिनोक्तिनिर्णीतिरहो अक्षमितिः सताम् ।

नालक्ष्यजन्त्वपि हरित् प्तान्त्येतेऽमुक्षयेऽपि यत् ॥ १० ॥

टीका—अहो आश्चर्यं वर्तते । काऽसौ, जिनोक्तिनिर्णीतिः । जिनागमनिर्णयः
केपां, सतां प्रकरणत् त्वचित्तविरतिप्रयतानां । तथा अहो आश्चर्यं वर्तते ।
काऽसौ, अक्षमितिः इन्द्रियजय । केपां, सताम् । अत्रोपपत्तिमाह-यद्यस्मात्
न प्तान्ति न भक्षयन्ति । के, घृते सन्तः । किं तत्, हरित् हरितं । किंवि-
शिष्टमपि, अलक्ष्यजन्त्वपि अलक्ष्या अस्मदाद्यपेक्षया केवलागमगम्यत्वात्
प्रत्यक्षाद्यसंवेद्याः जन्तवः प्राणिनो यस्मिन् तदलक्ष्यजन्तु हरितं वस्तु । किं
पुनर्हस्यानुमेयप्राणिकमित्यपिशब्दार्थः । क सति, अमुक्षयेऽपि अमूना क्षय
प्रलयः अमुक्षयस्त्वस्मिन्नपि प्राणेषु नश्यन्त्वपि । पुनः, प्रकारान्तरेण जीविते
सम्भवतीत्यपिशब्दार्थः । अत्रालक्ष्यजन्त्वपिगम्यत्वेन जिनागमप्रामाण्यविश्वानोऽ-
मुक्षयेऽपीत्यनेन च जितेन्द्रियत्वं समर्थ्यते ॥ १० ॥

साम्प्रतं भोगोपभोगपरिमाणशीलानि चारुत्वेनोक्तं सचित्तभोजनमिह स्वाप-
मानं प्रतिमाभावं यातीत्युपदिशति-

सचित्तभोजनं यत्माह मलत्वेन जिहसितम् ।

व्रतयत्यग्निपञ्चत्वचक्रिनस्तद्य पञ्चमः ॥ ११ ॥

सन्ते । के, कुराः ब्रह्मराक्षसादयः । केन, नाम्ना सञ्ज्ञोच्चारणमात्रेण । किं पुनः सन्निधानेनेत्यपिशब्दार्थः । केपां, निर्मलब्रह्मचारिणां निरतिचारब्रह्मवर्ष-
भाजाम् ॥ १८ ॥

प्रसन्नवशाद्ब्रह्मचर्याश्रमं किञ्चिद्व्याचष्टे-

प्रथमाश्रमिणः प्रोक्ता ये पञ्चापनयादयः ।

तेऽधीत्य शास्त्रं स्वीकुर्युर्दारानयत्र नैष्ठिकात् ॥ १९ ॥

टीका—ये प्रोक्ताः परमागमे प्रतिपादिताः । के, प्रथमाश्रमिणः सौमि-
बन्धनपूर्वप्रतानुष्ठायिनः । कति, पञ्च । के, ते उपनयादयः उपनय आदिर्वै-
षामवलम्ब्यादीनां ते । तत्र उपनयब्रह्मचारिणो गणपरमूत्रधारिणः समभ्यस्ता-
गमा गृहधर्मानुष्ठायिनो भवन्ति । अनलम्बब्रह्मचारिणः शुक्लकरुणेणात्म-
भ्यस्य परिगृहीतिगृहावासाः भवन्ति । अग्नीक्षाप्रब्रह्मचारिणो वेपमन्तरेणाभ्य-
स्तागमा गृहधर्मनिरता भवन्ति । गृहप्रब्रह्मचारिणः कुमारधमजाः सन्तः
स्वीकृतागमाभ्यासा बन्धुभिदुःसहपरिषद्वैराग्यना मृगतिभिषां निरस्तपामे-
श्वररूपा गृहवामरता भवन्ति । नैष्ठिकप्रब्रह्मचारिणः समधिगतशिलाक्षिप-
शिरोलिङ्गा गणपरमूत्रोपकक्षितवक्षोत्रिङ्गा शुक्लरत्नवसनकापीनकडीलिङ्गा-
तथा भिक्षावृत्तयो देवाचनपरा भवन्ति । ते किं कुर्वन्त्याह—परिगृहीतु ।
के, ते । कान्, दारान्, पत्नी । किं कृत्वा, अधीत्य पठित्वा । किं तत्र, शास्त्र-
मुपामकाभ्ययनादि धृतं । कथमयत्र । कस्मान्, नैष्ठिकात् नैष्ठिकं वर्तवि-
त्येवार्थः ॥ १९ ॥

त्रिनद्वान्ते वर्णाश्रमभ्यवस्थां कुत्राप्नोति पृच्छन्ते प्रत्याह—

ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्च सप्तमे ।

चत्वारोऽङ्गे क्रियाभेदादुक्ता वर्णवदाश्रमाः ॥ २० ॥

टीका—उच्यते वर्णाश्रमाः । के, आश्रमाः भा साद्योन्मत्ताभ्याम् आत्यन्त-
वधार्थं तपश्चरन्त्याश्रमाः । किं तत्र, वर्णवत् साद्योन्मत्तो वर्णो वापि ।
कस्मान्, क्रियाभेदान् धर्मधर्मविद्यमान् । कति, चत्वारः । के, अङ्गे । किं वि-
शिष्टे, सप्तमे उपनयादभ्ययनादये । नातेवोपदेदुमाह—ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो

भिक्षुश्चेति । उक्तं च । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थश्च भिक्षुकः । इत्याश्रमास्तु
 जनातां सप्तमाश्रमादिनिमृताः ॥ १ ॥ तत्रियथाभेदस्तु किञ्चिदयं दृश्यते—
 ब्रह्मचारिणस्तावदिमा. क्रिया । द्विजभूमोर्गर्भाष्टमे वर्षे त्रिनालये कृताईन्द्र-
 जनस्य कृतमौण्ड्यस्य त्रिगुणमौञ्जीबन्धमस्रगुणप्रभितयज्ञोपवीतादि लिङ्ग
 विशुद्धं स्पृष्ट्वाहम्नाविरत्यादिप्रसन्नं ब्रह्मचर्योपबृंहितं गुरुस्वाक्षिक धारणाय ।
 तत्रियथाप्रपन्नः पुनरायें-शिखी मितोद्युक्त सान्न्तर्वासा निर्वेपविक्रय । धन-
 विन्दं द्यपसूत्रं तदोक्तो ब्रह्मचार्यव्यौ ॥ अरण्योचितमन्यथ नामधेयं तदाऽन्य
 वै । कृत्वाश्च भिक्षुदाऽन्यत्र राजन्वाकुर्ध्ववभवान् ॥ इत्यादिप्रन्धेनोक्त प्रति-
 पत्तम्य । पूर्वोक्तप्रन्धेनैमित्तिकानुष्ठानस्यो गृहस्थ । स द्वेषा जानितीर्थं
 त्रियभेदान् । तत्र जातिभ्रियया भ्रियमाह्वणवैश्यद्वन्द्वभेदाच्चतुर्विधा । तर्पि-
 क्षणियाः स्वजीवितविकल्प्यादनेकभेदा भिद्यन्ते । वानप्रस्था अपरिगृहीतत्रि-
 नरूपा वस्त्रवण्डधारिणो निरतिशयनपस्युयता भवन्ति । भिक्षुवो जिनरूप
 धारिणो बहुधा भवन्ति । तद्यथा-देशप्रत्यक्षविशेषाल्लभुदिह मुनि स्यादपि
 प्राप्तकृदिरारूढधेणियुग्मो जिनयतिरनगारोऽपरः साधुवर्गः । राजा ब्रह्मा च
 देव. परम इति क्वचिद्विन्ध्याऽर्शीणशक्तिमाप्तो बुद्धौपधीतो विविधतयपदुर्वि-
 श्ववेदी क्रमेण ॥ १ ॥ तत्रियथाश्च प्राक्प्रन्धेनोक्तास्तद्दूर्णत्रियथाश्च
 स्यात्स्याना ॥ २० ॥

अथारम्भविरतं द्वाभ्यामाह—

निरुद्धसप्तनिष्ठोऽङ्घ्रिघानाद्गन्वात्करोति न ।

नं कारयति कृप्यादीनारम्भविरतस्त्रिधा ॥ २१ ॥

टीका--न करोति न कारयति च कोऽमाचारम्भविरत भावकः । कान्.
 कृप्यादीन् हृदिमेवावाणिश्यादिष्यापारान् । न पुनः स्वपलदानपुत्राभिधा-
 नाधारम्भान् । तेषामत्रिघानाद्गन्वाभावात् । प्राणिर्वाहापरिहारैर्णैव तन्वाभ-
 वान् । वाणिश्याधारम्भादपि तथा तम्भवनार्हि विनिवृत्तिर्न स्यादिति चेदे
 वमेतन् । कथं, त्रिधा । कर्मान्, अङ्घ्रिघानाद्गन्वान् प्राणिकथनिवृत्तयान् ।
 कथामूलो भूत्वा, निरुद्धमनिष्टः त्रिष्टिमात्स्यप्रतिमानंयम पुत्रादीन्
 प्रत्यनुमनेः कदाचित्कारिणुमयाकथाकाम्यभोवाहादि कृतकारिणाद्यायेव
 सावधारम्भाच्चिन्तने इत्यत्र तात्पर्यं ॥ २१ ॥

यमं निराकरोति तद्ग्रन्थानुवादरतु ज्ञानदीपिकायां द्रष्टव्यः । गृहे तिष्ठेदित्यनेन श्यांशाच्छादनार्थं यस्मिन्प्रधारणममूर्च्छामस्य लक्षयति । तेन विना गृहेऽवस्थानानुपपत्तेः । तथा ह्यागमः “ मोक्षं यत्तमिन्न परिग्रहं जो विवञ्जये सेमं । तं तस्य विमुच्यते करेदि जाग मो भावभो णवमो ॥ २९ ॥

अथानुमतिविरतं सप्तश्लोक्या व्याख्ये—

नवनिष्ठापरः सोऽनुमतिव्युपरतः सदा ।

यो नानुमोदेत ग्रन्थपारम्भं कर्म वैदिकम् ॥ ३० ॥

टीका—न भवति । किंविदिष्टोऽनुमतिव्युपरतोऽनुमतिविरत इत्यर्थः । यः किं, यो नानुमोदेत नानुमन्वते । कं, ग्रन्थं धनधान्यादिकं । तथा आरम्भकृत्यादिकं । तथा कर्म व्यापारं । किंविदिष्टमीदृकं विवाहादिकं । कथं, त्रिधा मनोवाक्यायं । किंविदिष्टं सत्, नवनिष्ठापरं दर्शनिकादिप्रतिमानवचानुदाहृतिषु ॥ ३० ॥

एतस्य विधिर्विशेषमाह—

धैर्यालपस्यः स्वाध्यायं कुर्यान्मध्याह्नवन्दनात् ।

ऊर्ध्वमामन्त्रितः सोऽद्याद्गृहे स्वस्य परस्य वा ॥ ३१ ॥

टीका—कुर्याद्विद्वत्वाचोऽस्त्वर्थः । अनुमतिविरतः । कं, स्वाध्यायमागमात्पश्यन् । किंविदिष्टं सत्, धैर्यालपस्य त्रिभूते तिष्ठन् । तथा अद्यात् भुञ्जति वाः । वा, गृहे । कस्य, स्वस्य आर्मात्परस्य पुत्रादे परस्य वा परस्य स्वस्य धार्मिकस्य । किंविदिष्टं सत्, आमन्त्रितं आहूतं । कथं, ऊर्ध्वमुपरिष्ठात् । कथं, मध्याह्नवन्दनात् । मध्याह्नवन्दनं सत् पश्चात् ॥ ३१ ॥

अस्यैवोद्दिष्टत्वात्तार्थं भावभावितोप श्लोकाद्भेदेनाह—

पथामाप्तमद्दन्देहसिध्यर्थं खलु भोजनम् ।

देह्य धर्मसिध्यर्थं ह्यमुभिरपेक्षये ॥ ३२ ॥

पौरस्त्यं षुकादशमुद्दिष्टविरत्याख्यं । कर्मै, साधकन्वाय आत्मशोधनार्थं । किं
कृत्वा, निष्ठाप्य परिसमाप्य । कां, चर्यां संयमाचारं । किंविशिष्टां, गृह्या-
गपर्यन्तां गृह्यागः पर्यन्ते अवमाने यस्याः तां । कथमिष्येवम् ॥ ३५ ॥

अधोदिष्टविरतस्थानं त्रयोदशभिः श्लोकैर्याचष्टे—

तत्तद्द्रवतास्त्रनिर्भिन्नश्वसन्मोहमहाभटः ।

उद्दिष्टं पिण्डमप्युज्ज्वेदुत्कृष्टः धावकोऽन्तिमः ॥ ३७ ॥

टीका—उज्जेत् त्यजेत् । कोऽर्सा, अन्तिमः धावकः । किंविशिष्टः, उज्ज्व-
अयमित्थंभूतनयादुत्कृष्टोऽनुमतिविरतस्तु निगमनयादिति ज्ञापनार्थमुक्त्वा
भिक्षू ती प्रकृष्टौ चेति प्रागुक्तमपीदं विशेषणं पुनरुक्तं । किमुज्जेत्, पिण्डं
भक्तं अपिशब्दादुपशिशयनात्मनादि । किंविशिष्टमुद्दिष्टं आमोद्देशेन कल्पितं ।
नवकोटिविशुद्धं स्वीकृष्यादिस्यर्थः । किंविशिष्टः सन्, तदित्यादि-तानि पूर्वो-
क्तानि मतानि यथाहं निवृत्तिप्रवृत्तिरूपाण्याचरणानि तत्तद्गतानि तान्ये-
षास्त्राणि प्रहरणानि तैर्भिन्नो नितरी विदारितः स चासी इत्यसन् किञ्चिन्न-
बन् अिनरूपताप्राप्तिं प्रतिबन्धन् मोह एव महाभटो दुर्निवारवीरो यत्र
स तथोक्तः ॥ ३७ ॥

तद्देदलक्षणार्थमाह—

स द्वेषा प्रथमः श्मश्रुमूर्धज्ञानपनाययेत् ।

सितकौपीनसंस्थानः कर्तव्या वा क्षुरेण वा ॥ ३८ ॥

टीका—स उज्ज्वलधावको द्वेषा द्विविधो भवति । तत्राचार्य प्रथम इत्या-
दिना प्रथमेन विधिमभिधत्ते-अपनाययेत् उद्येत् । कोऽर्सा, प्रथम आद्य
उद्दिष्टविरतः । कान्, श्मश्रुमूर्धज्ञान् कूर्चेशिरःकेशान् । कवा, कर्तव्यां कर्त-
रिक्त्या । वा क्षुरेण नापितोपकरणेन वा । अत्र कर्तव्याऽपनायने क्षात्रपत्नी-
सोभानाकाङ्क्षान् । तथा सितकौपीनसंस्थानो भवेत् इवेत्यक्षायतोत्तरीयपर-
ध्वामी इत्यादिस्यर्थः ॥

(१) स उज्ज्वल धावकः द्वेषा द्विविधो भवतीति सम्बन्धः ।
तत्र तत्र प्रथमः आद्यः । किंविशिष्टः । सितकौपीनसंस्थानः कौपीनं गुच्छ-

प्रच्छादनवद्यं संस्थानं कर्त्तव्यवद्यं कर्त्तव्यं च संस्थानं च कर्त्तव्यमप्यथानं
 मिते चरे कर्त्तव्यमप्यथाने चरे स तथोक्तः । किं कुर्यात् ? अथनापदेत् अथ्ये-
 नोप्यारयेत् । कान, इमधुमूर्धजान् । इमधुनि कुर्यात् केसान् मूर्धजान् गिरः-
 केसान् न तु कर्त्तव्यमप्यथान् । कथा, कर्मयोः कर्मरिक्तया वा अथवा कुर्येत्
 रामनाप्यथानेन । अत्र द्वितीयो वाचस्पत् समुच्चयेन ज्ञातव्यो यथाग्रमथ-
 मिति ॥ ३८ ॥

स्थानादिषु प्रतिलिखेत् मृदूपकरणेन साः ।

कुर्यादेव चतुष्टय्यामुपवासं चतुर्विधम् ॥ ३९ ॥

टीका—प्रतिलिखेत् भूतलादिषु प्रमृग्यात् । कोऽर्था, स प्रथमः क'हृट् ।
 केन, मृदूपकरणेन मृदुना मुकुमतेन जम्बुवापकेनोपकरणेन चलादिना ।
 केयु कर्मण्येषु, स्थानादिषु ऊर्ध्वभाषोपवसनमंवेगनादिषु । तथा कुर्यादेव
 अथर्वं विद्व्यादर्था । कमुपवासमममममं । किंविशिष्टं, अतुर्विधे अतस्यो
 विशा आहाराण्यथाया यामिकर्त्ता अतुर्विधत्तं । अतुर्विधो माभि माभि
 इषांरष्टमयोर्द्वयोर्द्वयोः ॥ ३९ ॥

इषं समुपविष्टोऽप्यान्वाणिवाग्निंश्च भाजने ।

स भावकगृहं गत्वा पात्रपाणिस्तदज्ञे ॥ ४० ॥

स्थित्वा भिक्षां धमलाभं भणित्वा प्रार्थयेत् वा ।

मौनेन दर्शयित्वाञ्जं स्थाभालाभे समोऽचिरात् ॥ ४१ ॥

निर्गत्याऽप्यहृदं गच्छेत्तिसोपुक्तस्तु केनचित् ।

भोजनापार्थितोऽद्यात्तुक्त्वा यद्विहितं मनाक् ॥ ४२ ॥

प्रार्थयेत्तान्यथा भिक्षां यावत्सोदरपूणीम् ।

लभेत प्रागु यत्राग्भस्तत्र संशोष्य त्वां चरेत् ॥ ४३ ॥ कल्याणके

टीका—स प्रथमोऽहृदोऽप्यात् भुज्जित । केन, एवममममम । किंविशिष्टः
 मरु, समुपविष्टः विच्छलविच्छलः । वा, पात्रपात्रे इत्यनुटे । अथवा भाजने
 यथावकाः । इत्, भावकेऽप्यथाना भिक्षाविधिमाह-प्रार्थयेत् विधेत् ।

कोऽमौ, सः । कां, भिक्षां । किं कृत्वा, भणित्वा । कं, धर्मव्ययं धर्मराम-
 शब्दमुच्चार्येययं । किं कृत्वा, ग्थित्वा उच्यो भूत्वा । क, तद्गृहे धाव-
 गृहाप्रभागे । किंविशिष्टः सन्, पात्रपाणि- भिक्षापात्रहस्त । किं कृत्वा, गत्वा
 प्राप्य । किं तन्, धावकगृहं । वा अथवा । स प्रार्थयेन् भिक्षां । केन,
 मौनेन । किं कृत्वा, दर्शयित्वा दानृदृष्टिगोचरं कृत्वा । किं तन्, अन्नं स्वत-
 रीरं । ततश्च गच्छेन् वजेन् । किं तन्, गृहं । किंविशिष्टं, अन्यन् अयाचित-
 भिक्षां । किं कृत्वा, निर्गत्य याचितभिक्षागृहान्निष्क्रम्य । कथं, अविदात्
 शीघ्रं । किंविशिष्टः, समः रागद्वेषरहित । क, लाभालाभे भिक्षायाः प्राप्ता-
 वनास्तां च । भिक्षोद्युक्तस्तु भिक्षां याचमान पुनः केनचित्प्लवकेन । मोत्र-
 नाय भोजनं कर्तुमर्थितः उपप्लवः सन् । अद्यात् तद्गृहे भुञ्जीत । किं कृत्वा,
 भुक्त्वा जेमित्वा । किं तत्तद्वचं । यत्किं, यद्भिक्षितं गृहान्तरेषु याचितं ।
 किंयत् मनास्, स्तोत्रं । वहाँ भिक्षिते मति नान्यस्यान्न भुञ्जीतेति भावः ।
 अन्यथा परोपरोधाभावे । प्रार्थयेत् याचेत् स । कां, भिक्षा । कथं, यावन्म-
 र्यादीकृत्यं । कां, स्वोदरपूर्णां भिक्षां । स्वर्भ्योदरं यावन्त्या पूर्णं तावती-
 मेव प्रार्थयेत् अन्यथा अमंथमप्रमद्गं । अथवा यावन् स्वोदरपूर्णा भिक्षा
 भवति तावदेव प्रार्थयेतेति वाक्यभेदेन सम्बन्धः । ततश्च चरेन् गोवद्भु-
 ङ्गीतेति भावः । कां, तां भिक्षां । किं कृत्वा, संशोष्य सम्यक् शोषयित्वा ।
 क, तत्र धावकगृहे । यत्र किं, यत्र लभेन् प्राप्नुयाम् । किं तद्भ. पानीयं ।
 किंविशिष्टं, प्रासु प्रासुकं निर्जोषम् ॥ ४०।४।१।४२।४३ ॥

आकांक्षन्संयमं भिक्षापात्रप्रक्षालनादिषु ।

स्वयं यतेत चादर्पः परथाऽसंयमो महान् ॥ ४४ ॥

टीका—स चादर्पं विघातिशयाद्यनाहितमद् सन् । स्वयं यतेतामना
 यतं कुर्यात् । क, भिक्षेत्यादि भिक्षापात्रस्य प्रक्षालनं धावतमार्दां
 येषामासनस्थापनोच्छिष्टव्यजनादीनां तानि भिक्षापात्रप्रक्षालनादीनि कर्माणि
 तेषु । किं कुर्वन्, आकांक्षन् अभिलषन् । कं, संयमं प्राणिरक्षणं । परथा
 अन्यथा शिष्यादिना तद्विधाने भवत्यसंयमः । कर्त्तव्यं, महान् भूयान् ॥४४॥

ततो गत्वा गुरुपान्तं प्रत्याख्यानं चतुर्विधम् ।

गृहीयाद्विधिवत्सर्वं गुरोश्चालोचयेत्पुरः ॥ ४५ ॥

टीका—तत्र प्रकृतकर्मकरणात्पत्नरं । गुरोर्भिर्माचार्यैर्योग्यात्मं समीपं
 गाथा । गृह्णायात्सीकुर्यात् सः । किं तन्, अनुविषं अनुविषाहारविषयं ।
 प्रत्यागयानं नियमं । बध, विधिवत् यथाविधि । तथा आर्णोचयेत् निवेद-
 येत्य । किं तन्, सर्वं समन्तात्प्रभृति वचनेष्टि । ज, गुरोऽग्रे । अथ, गुरोः ।
 यथादृष्टोचरी प्रतिप्रमणी कुर्यात् ॥ ४५ ॥

एवमनेकभिक्षानियमस्य प्रथमोऽष्टकस्य भोजनविधियुक्त्वा सम्प्रति तद्वि-
 शेषभिक्षानियमस्य तदुपदिशति—

यस्त्वेकभिक्षानियमो गत्वाऽद्यादनुष्ण्यती ।

भुक्त्यभावं पुनः कुर्यादुपवासमवष्टयकम् ॥ ४६ ॥

टीका—यस्तु प्रथमोऽष्टके भवति । कीदृश, एवमप्याप्तकृद्गमंवापिष्वा
 भिक्षायो नियमः प्रतिल्ला यस्य स एव भिक्षानियमः । अथाप्याप्त भोजनं
 कुर्यात् । किं कृत्वा, गत्वा दानुगृह्ण सजिष्या । बधमानुगुनि वचनस्य यस्मात् ।
 गृहेण प्रथमोऽष्टके द्वेषा यथादनेकभिक्षानियम एकभिक्षानियमश्चेत्पुनः
 प्रतिपत्तयं । न पुन कुर्यात् । उपवासस्य । उपवासस्य नियमेन । ज सति,
 अनुष्ण्यत्वात् सति तथाभोजनस्यप्राप्तौ ॥ ४६ ॥

तद्विधिविशेषमाह—

यमेन्मुनिवने निरपं शुभ्रपेत् गुरूंश्चरेत् ।

तपो द्विधाऽपि दशधा र्षयाहृत्यं विशेषतः ॥ ४७ ॥

टीका—न नियम सर्वदा । मुनिवने वैदताश्रमे । यमेकिकाम्ये कुर्यात् ।
 तथा शुभ्रपेत् यर्षुपासीत् । कान्, गुरून् धर्मोपासोऽदीत् । तथा अत्रमुनि-
 श्रेण । किं तत्पत्, । बधःशुभं, द्विधाऽपि दशधाऽभ्यस्तं च । तथा स चरेत्
 । किं तन्, कैवाल्यादि र्षयैर्मितायास्तपसाकारं । कतिवा, दशधा आचार्यो-
 दिगोचारात्मक दशपकारं । वेन, विशेषतोऽनिवासेन अन्तरात्रतपस्यस्य सप्त-
 दीनसर्वापि पृथगुचरेत् इत्यत्रस्य इत्यतिशयेनाप्ये । आश्रमोदितेहाच-
 र्याभिम् ॥ ४७ ॥

अथ द्विर्वाचमुदिहवित्तं लक्षयति—

तद्द्वितीयः किन्त्वार्थसञ्ज्ञो लुञ्जत्यसौ कचान् ।
कौपीनमात्रयुग्धत्ते यतिवत्प्रतिलेखनम् ॥ ४८ ॥

टीका-भवति । कोऽसौ, द्वितीय उत्कृष्टः । किंयत्, तद्दत् प्रथमेन तुल्य-
क्रियः । किन्तु विशेषेण लुञ्जति हस्तेनोत्पादयत्यसौ । कान्, कचान् पूर्व-
शिरःकेसान् । किं नामा, आर्यमपञ्चः आर्य इति सञ्ज्ञा प्राम बस्यासौ ।
तथा धत्ते धारयत्यसौ । किं तत्प्रतिलेखनं विरिञ्चितात्वं संयमोपकरणं ।
किंयत्, यतिवत् संयतेन तुल्यं । किंविशिष्टः सन्, कौपीनमात्रयुक्त कौपीन-
मात्रं गुह्यमपञ्चादनचेत्स्वपञ्चमात्रं युनक्त्यामना योजयति भोक्तरीयादिकं यः
स तथोक्त ॥ ४८ ॥

स्वपाणिपात्र एवात्ति संशोध्यान्येन योजितम् ।
इच्छाकारं समाचारं मिथः सर्वे तु कुर्वते ॥ ४९ ॥

टीका-तथा भक्ति जेमायमावाहारं । किंविशिष्टं, योजितं ममवितं । क,
स्वपाणिपात्र एव निजहस्तपुटे न स्थाप्यारौ । केन, अन्येन गृह्यपादिना ।
किं कृत्वा, संशोध्य । एवमसाधारणमाचारगुरुत्वा साधारणं तमाह-इच्छे
त्वादि । कुर्वते विद्ध्यते । के, सर्वे एकादशापि भावकाः । कं, समाचारं ।
किंविशिष्टमिच्छाकारं इच्छामीत्येवविधोच्चारणलक्षणं । कथं, मिथः परस्परं ।
तुर्विशेषे ॥ ४९ ॥

इदानीं दशभिः पद्यैः शेषं संगृह्यताह-

श्रावको वीरपर्याहःमतिमानापनादिषु ।
स्यान्नाधिकारी सिद्धान्तरहस्याध्ययनेऽपि च ॥ ५० ॥

टीका-न स्यात्कोऽसौ, भावकः । किंविशिष्टोऽधिकारी योग्या । क
वीर्यादि वीरपर्याह इत्येव भावको भोजन, भद्र प्रतिमा रिमप्रतिमा, भागवत-
स्वस्तिहालपोता प्रीत्ये नृप्यामिमन्त्रे गिरिशिखरेऽवस्थाने, सर्वेषु इष्टमूर्ते,
कीर्तनाके इत्येवो चतुर्षु, इत्येवमथनःश्रावः कावलेशविशिष्टा । तथा
मिदुक्तस्य परमात्मस्य नृपस्यस्य इत्येवस्य च श्रावश्चिन्ताश्रावश्चाप्येव इत्ये
कावको नादिकारी इत्यर्थेति मन्वन्थ ॥ ५० ॥

दानशीलोपवासाचा भेदादपि चतुर्विधः ।

स्वधर्मः श्रावकैः कृत्यो भवोच्छिद्यै यथाययम् ॥५२॥

टीका—कृत्योऽनुष्ठेयः । कोऽर्था, स्वधर्मः आत्मन आचार । किं, श्रावकैः देशान्तरैः । किंविशिष्टानुविधोऽपि । अस्मादानशीलोपवासाचा भेदान् दान श्य शीलं चोपवासव्याचां च त्रिणादिपूजा ताभिर्भेदस्तस्माद्विशददात्र केवलं पूर्वोक्ततादिभेदादेकादशाधेति ग्राह्यं । कथं, यथायथ स्वप्रतिमाचरणान्तरैः धेन । किमर्थं, भवोच्छिद्यै समारभिराचार्यं ॥ ५१ ॥

इत इतरं प्रतरक्षायी यन्निधामार्थं प्रवश्येनाभिधत्ते --

प्राणान्तेऽपि न भक्त्यर्थं गुरुसाक्षिभिरं प्रथम् ।

प्राणान्तस्तत्क्षणे दुःखं प्रथमद्गो भवे भवे ॥ ५२ ॥

टीका—न भक्त्यर्थं न स्वदृष्टीयं श्रावकैः । किं तदन्तं । किंविशिष्ट, अत्र प्रतिपद्यं । कथं, गुरुसाक्षि गुरुवोऽथ परमेष्ठिनो दीक्षागुरुव साधनिकगुरुत्वा यथावधारणुदेवताश्च गृह्यन्ते । गुरुवः साक्षिण साक्षाद्गुरो यत्र तदुक्त्याक्षि यमिच्छते । क, प्राणान्ते । प्रथमं गुरुत्वे प्राणनाशो सम्भवत्यपि किं पुनरि तरापदि । प्रथमं गुरुत्वे दुःखं भूयस्त्वं सर्वं धर्मि-भवति । कोऽर्था, प्राणान्त । किं दुःखं । क, तन्मध्ये तरिमन्त्रेण समये मोक्षत्र । प्रथमं गुरुत्वं भवति । क, भवे भवे अस्मि अस्मि । बुद्धिपूर्वकप्रथमं गुरुत्वेण समये स्वयं यपि विराधनादस्मत्संसारिण्यस्यागमे प्रतिपादनात् ॥ ५२ ॥

शीलवान् महतां मान्यो जगतामेवमष्टनम् ।

तत्सिद्धः सर्वशीलेषु यः सन्तोषमधिष्ठितः ॥ ५३ ॥

टीका—भवति । कोऽर्था, शीलवान् शुचिचरित्र आचरको मतिर्था । किंविशिष्टो, ग्राह्यः मन्त्रः । के पां, महतामिन्द्रादीनां पुन किंविशिष्टो, जगतां शीलवानामेवमष्टनं अष्टनमलक्षणं । शीलान्ति-न्यायमार स भवति । किंविशिष्ट, गिदो निष्पन्न प्रतीतो वा । केपु सर्वशीलेषु सकलसत्त्वयोषु । संः किं, कोऽधिष्ठितोऽस्मात्तित । कं, अन्तोष धाति विचरतिगुरुत्वमित्यर्थं ॥ ५३ ॥

तत्र न्युच्छति नो विवेकतपनो साध्यस्यवियातदी

माप्नोति स्वयन्निर्णयं कृपास्तमरिषोदेति दृश्यत्रयः ।

विधिनपन्नि न मन्तरो न इवमन्त्यामुपपन्न्यादः

मेघं मापुपनन्तिना भवति यः मन्त्रोपदेशोऽनुत्तम् ॥ ५४ ॥

टीका—मेघोऽनुत्तं मापुपनं मन्त्रं न भवति मेघेने । किंविदित्, वेत्तं । केतं, मापुपनी विदित्मापुपनानी मन्त्रिनानी वाभिजातिनानी । तस्य मन्त्रोपदेशोऽनुत्तं पुनः । नो मन्त्रं न भवति भवति भाव्यतामयं न भवति मन्त्रं । कोऽमी, विदित्मापुपनानुत्तं मापुपनविषयभाष्यः । तथा न भवति न प्रवति । काऽप्यादिपान्ति मन्त्रात्मनि । तथा मन्त्रोति न मन्त्रे । काऽमी, इवमन्त्रमन्त्रि अमुत्तं विदुवन्ती । किं, मन्त्रिने प्रवृत्तवन्ति मन्त्रे । तथा मेघोति मेघमन्त्रि । कोऽमे, देवमन्त्रा देव विपारा उवा इव देवमन्त्रादेवमन्त्रः । तथा न विदित्मन्त्रि न विदित्मन्त्रि । का मन्त्रं भिन्नः । तथा मापुपनम् मन्त्रमन्त्रि । का, मन्त्रो विदः । का, इवमन्त्रि किं पुनरादिगन्तारिम् ॥ ५४ ॥

स्वाध्यायमूलमं कुर्यादनुमंशाप्र भावेपन् ।

यस्तु मन्दायते तत्र स्वहृन्वे स प्रमायति ॥ ५५ ॥

टीका—कुर्यात्प्रायः । क, स्वाध्याय । किंविदित्मन्त्रमं अद्यात्मादिदि-
घावपय प्रवृत्तादिपर्वनं च । तथा भावेपन् अयम्येन । काः, अनुमंशा
भनियत्वादिभावना इवम । मन्दायते मन्त्रोपदेशोऽनुत्तं मन्त्रोपदेशोऽनुत्तं
यस्तु यः पुनस्तत्र स्वाध्यायार्थः । मन्दायते अन्तमो भवति । स प्रमायति
नाश्रमे नोपमहत् इवम । क, स्वहृन्वे भाव्यकार्ये ॥ ५५ ॥

धर्माश्चान्यः मुह्यन्त्याश्चान्यः शत्रुः शरीरिणाम् ।

इति नित्यं स्मरेन्न स्वाध्वरः संक्रेतगोचरः ॥ ५६ ॥

टीका—नर पुमान् । संक्रेतगोचरो रागद्वेषमोहविषयः न स्वान् रागा-
दिभिर्नैतिभभूयन् इत्यर्थः । किं कुर्वन्निव्येवं । नित्यं मन्त्रं । स्मरन् ध्यायन् ।
कथामित्याह—नास्ति । कोऽमी, मुह्यन् । किंविदित्मन्त्रः । कन्मान्,
धर्मान् धर्म एवोपकर्तव्यर्थः । तथा पापादन्वो नाम्नि शत्रुधर्मे एवोपकर्त-
व्यर्थः । केयां, शरीरिणा देहिनां ॥ ५६ ॥

सल्लेखनां करिष्येऽहं विधिना मारणान्त्रिकीम् ।

अवश्यमित्यदः शीलं सन्निदध्यात्सदा हृदि ॥ ५७ ॥

टीका—मन्निदृश्यात् संयोजयेत् । आचकः । किं तत्र, घृतम्यलेखनाख्यं नीलं । क, हृदि चिन्ते । कथं, सदा पश्चिममलेखनी नित्यं भाववेदित्यर्थः । कथमिति । किमिति, भवदशं नियमेन । कश्चित्पे विधास्येऽह । कां, मलेखनीं बाह्याभ्यन्तरतपोभिः सम्यक्सायकपायकृशीकरणमाधारं । किंविदिष्टां, मारणा-
तिर्कीं मरणमेवान्ते मरणान्त मद्भवमरणमित्यर्थं तत्र भवो । केन, विधिना प्राञ्चोक्तविधानेन ॥ ५७ ॥

सहगामीकृतं तेन धर्मसर्वस्वमात्मनः ।

समाधिमरणं येन भवविध्वंसि साधितम् ॥ ५८ ॥

टीका—तेन पुनः कृत । किं तदात्मनः स्वस्य । धर्मसर्वस्वं स्ववह्नारानि-
अपरान्नप्रथं । किंविदिष्टं, सहगामि भाग्यना गद् भवान्तरगतम् । येन किं,
येन साधितं निर्वर्तितं । किं तस्यसाधिमरणं सन्नप्रवैशाम्नतया प्राणव्याग-
किंविदिष्टं, भवविध्वंसि संसारनिर्मुलनशील ॥ ५८ ॥

यत्प्रागुक्तं मुनीन्द्राणां वृत्तं तदपि सेव्यताम् ।

सम्यक् निरूप्य पदवीं शक्तिं च स्वामुपासकः ॥५९॥

टीका—प्राक् अनुपाद्यप्यायपदके । मुनीन्द्राणां महामुनीनां । यद् वृत्तं
ममितिगुण्याद्याचरणमुक्तं तदपि न केवलं समेध्यतामनुहीयतां । कैरपासकैः
आचकैः । किं कृत्वा, सम्यक् निरूप्य अविपरीतं पर्यालोच्य । कां, स्वामा-
त्मायां । पदवीं मयमभूमिकां । शक्तिं च शक्तिं ॥ ५९ ॥

मृतमनुपमंहरिणीसर्गिणीदिसादिहृत्ति प्रति देशवति प्रपुंके—

इत्यापवादिकीं विशां स्वभ्यस्यन्विरतिं मुधीः ।

कालादिलक्षणां क्रमतां नवधर्मासर्गिकीं प्रति ॥ ६० ॥

टीका—नमतामुपदत्ता । कोऽप्यौ, मुधीः मरुत्तानसम्पद आचकः ।
कथं, प्रति उदित्य । कां, विरतिं । किंविदिष्टासौभ्यसर्गिकीं उच्छृत् सत्रैव-
मुत्तरांः सर्वमेतस्याग । तत्र भवामीभ्यसर्गिकीं । कतिधा, नवधा मनोवाह्यै-
प्रायेकं कृतकानिानुमतामी स्थानेन नवप्रकारां । कस्यां, कालादिलक्षणां
कालेन्द्राचलकर्वैवहाचाराधनादिसाम्यां स्यां । किं कुरुते, स्वभ्यस्य
मन्वाभाषयत् । कां, विरतिं हिसादिहृत्ति । किंविदिष्टासापवादिकीं कनी

कस्य भावकत्वेन करय च यतिग्वेन मोक्षमार्गप्रवृत्तिं वर्तय्येति पृच्छन्तं प्रत्याह—

सामग्रीविधुरस्यैव श्रावकस्यायमिष्यते ।

विधिः सत्यां तु सामग्यां श्रेयसी जिनरूपता ॥ २ ॥

टीका—इष्यते अभिमन्यते पूर्वाकार्ये । कोऽप्यावयवमुक्तो वक्ष्यमाणश्च विधिः क्रियाकल्पः । कस्य, भावकरय । किञ्चिदिष्टस्य, सामग्रीविधुरस्यैव जिनलिङ्गप्रवृत्त्यायोग्यशिरयामकद्रोपादिपुनरय नाग्यस्य । सामग्यां तु गम्यां भवति । काऽस्यां, जिनरूपता जिनलिङ्गप्रवृत्तौ । किञ्चिदिष्टा, श्रेयसी प्रसारयतरा ॥ २ ॥

जिनलिङ्गसर्वाकारणमाह—

किञ्चित्कारणमासाद्य विरक्ताः कामभोगतः ।

त्यक्त्वा सर्वोपधिं धीराः श्रयन्ति जिनरूपताम् ॥ ३ ॥

टीका—अद्यमित् सर्वोपधिं । के ते, धीरा भावकाः । परीदहोपमगंसदने चटकक्षाः । कां, जिनरूपतां । किं कृत्वा, त्यक्त्वा श्रयन्त्यस्य । कं, सर्वोपधिं काद्याभ्यन्तरमङ्गं । किञ्चिदिष्टा, सस्तः, विरक्ताः क्यावृत्तयेतरः । काऽस्यां, कामभोगतः कामः रवर्षात्मनविययानुभव भोगो प्राणवशु भवजवियया-नुभवः कामश्च भोगश्च कामभोगो ताऽस्यां । किं कृत्वा, आसाद्य प्राप्त्य । कि, कारणं । किञ्चिदिष्टं, किञ्चित् तत्त्वज्ञानेनैववियोगशत्रुप्राप्त्यादीनामन्य-तमम् ॥ ३ ॥

जिनरूपतासर्वाकारणमाह—

अनादिमिध्याहगपि श्रित्वाऽर्हद्वृत्तां पुमान् ।

साम्ये मपन्नः एवं ध्यायन् मुच्यतेऽर्हद्वृत्ततः ॥ ४ ॥

टीका—मुच्यते इष्यभाववर्मेभिः स्वदेव विस्तिष्यते । कोऽर्ही, पुमान् इत्येतः पुंसि एव । क्वमात्, अस्तमुच्यते किञ्चित्पुनरादीदृशमत्र न । किं कुर्यत्, ध्यायन् गमाद्भावः । एवं, स्वमाग्यस्य । किञ्चिदिष्टं सत्, मपन्नं प्राप्तः । किं तत्, साऽर्हं माऽप्यस्ये । किं कृत्वा, श्रित्वा । कामदे-

द्रूपतां निर्मन्थालिङ्गं । किञ्चिन्निष्टोऽपि, अनादिमिष्यात्तदपि न केवलं सादि-
मिष्यात्तद्विरतमम्यन्मृष्टिः श्रावको वेत्यापिशब्दायः । उक्तं च—“ अत्रापि
चरणमनुपममनादिमिष्यात्तदोऽपि यत्क्षगतः । दृष्टा विमुक्तिभाजस्ततोऽपि
चारिश्रमत्रेष्टम् ” ॥ ४ ॥

शरीरस्य स्याद्विनः पातने पातोन्मुखस्य च शोचने निषेधमुपशान्दयते—

न धर्मसाधनमिति स्यास्तु नादयं वपुर्वुधैः ।

न च केनापि नो रक्ष्यमिति शोच्यं विनश्वरम् ॥ ५ ॥

टीका—न नादय विक्षेप्यं । किं तद्गुणः शरीरं । कर्तुंयैः तावन्तैः । किञ्चि-
न्निष्टं, स्यास्तु साधुत्वेन रत्नत्रयानुष्ठानमात्रकवलक्षणेन निष्टम् । कथं कृत्वा,
धर्मसाधनमिति रत्नत्रयमिदृशपापो यतः । न च नापि शोच्यं शोचनीयं
वपुर्वुधैः । किञ्चिन्निष्टं, विनश्वरं विनोपेण नश्यत् तद्भवमरणं प्राप्नुवदित्यर्थः ।
कथं कृत्वा, केनापि नो रक्ष्यमिति योगीन्द्रदेवेन्द्रदानवेन्द्रादिनाऽपि रक्षयितु-
मशक्यं यतः । उक्तं च—“ गहनं न शरीरस्य हि विमर्जनं किं तु गहनमिदं
दृशम् । तत्र स्यास्तु विनाशयं न नश्वरं शोच्यमिदमाहुः ” ॥ ५ ॥

कायस्यानुवर्तनोपचरणपरिहरणयोग्यतोऽद्वैतार्थमाह—

कायः स्वस्थोऽनुवर्त्यः स्यात् प्रतीकार्थश्च रोगितः ।

उपकारं विपर्यस्यं—स्याजयः सद्भिः स्वप्नो यथा ॥ ६ ॥

टीका—स्यात् । कोऽर्था, कायः । किञ्चिन्निष्टोऽनुवर्त्यः पश्चाद्धारविहारार्थो
स्वाम्यस्य एव स्थापनीयः । कै, सद्भिः साधुभिः । किञ्चिन्निष्टः सन्, स्वप्नोऽ-
विवृत्तः । तथा प्रतीकार्थो योग्यं च शक्तिनोपचरणावः । कोऽर्था, कायः । कै,
सद्भिः । किञ्चिन्निष्टः सन्, रोगितः । मज्जामरोगः । तथा स्याजयः । कोऽर्था, कायः
सद्भिः । किं कृत्वा, विपर्यस्यन् अम्यथा कुर्वन् । कमुपकारं स्वात्पश्चात्तौप्य
वेत्तीयमण्णमुपश्रम अर्थमसाधने स्यादिति तद्वादि च तत्रोक्तिः यथैः । क इव,
स्वप्नो दृष्टवः विषयाको वा यथा ॥ ६ ॥

शरीरार्थं धर्मोपचालनव्यवस्थानिषेधमाह—

नाशयं नाशने हिंसया धर्मो देहाय कामदः ।

देहो महः पुनर्लभ्यो धर्मस्त्वपन्नदुर्लभः ॥ ७ ॥

टीका—न हिंसो भोषहन्त्यस्य मद्भिः । बोध्यं, धर्मः । धर्मो देहाय ।
किंविदिष्टाय, अशयं नाशने निश्चितमासाय । किंविदिष्ट कामदः सर्वोद्दि-
साधप्रदो यत् । विद्य । लब्धोऽशयमाय । बोध्यं, देहः । कथं, पुनः ।
किंविदिष्टो, कथं नाशं गतः । देहमाशयेष्वेदमुप्यने, धर्मस्तु प्रकमाश्रमा-
धिमार्गोऽप्यन्नदुर्लभो भवति । यत्कालेनापि लब्धुमाशय इत्यर्थः ॥ ७ ॥

विधिब्रह्मणोऽप्यत्र आत्मघातान्नात्मपनुदति-

न आत्मघातोऽस्ति वृषसर्पा बपुरुषेऽक्षितुः ।

कपायावेशतः प्राणान् विषाद्यैर्हितः स हि ॥ ८ ॥

टीका—न आत्मि । बोध्यं आत्मघातः स्वव्यवस्थानो दोषः । करण,
उपेक्षितु यथाविधि अन्नप्रत्याख्यानादिना मायुषेण स्वजनः साधो । किं
सद्वपु शरीरम् । कस्यां सस्यां, वृषसर्पा । प्रतिपन्नमनविनाशहेतौ उपस्थिते मनी-
स्यर्थः । हि यस्मात्प्रवृत्तिः । बोध्यं, सः आत्मघातः । कर्म, पुंसः । किं
बुधेनो, हिंसतो व्यपरोपयतः । कान्, प्राणान् । कै, विषाद्यै मरुतशस्त्र-
शवासनिरोधज्जाग्निप्रवेशश्लेघनादिभिः । कस्मान्, कपायावेशतः शोषादि-
परिणामकान् ॥ ८ ॥

पूर्वं भवमविनाशहेतुमस्त्रिधाने कायत्याग समर्प्येदानीं कालेऽप्यसौमरत-
निर्णयपूर्वकप्रार्थनेन लक्ष्मिष्टामात्रव्यविधापनार्थमाह-

कालेन बोपसर्गेण निश्चित्यायुः क्षयोन्मुखम् ।

कृत्वा यथाविधि मायं तास्ताः सफलयेन् श्रियाः ॥९॥

टीका—सफलयेन् फलवती कुर्यान् साधु । का, विषाधेष्टाः । किंविदिष्टा,
तास्ता कर्तव्यनिश्चयितादिप्रतिमाविषयाः निर्वर्तनमितिहीनम् । किं कृत्वा, यथा-
विधि विधिना । मायं सन्धानयुक्तानशानं कृत्वा । किं कृत्वा, निश्चित्य सम्यक्
निर्णयि । किं सदापुर्णवित्तम् । किंविदिष्टं, क्षयोन्मुखं प्रत्यामन्नविनाशं ।
केन, कालेन स्थितियन्ध्रपेटेर्दहेतुना समयेन । वा अथवा उपसर्गेण दुर्नि-
वारायकारिणशत्रुमहारादिलक्षणैः कृपणैः मुनिभिर्न मरणे ॥ ९ ॥

स्वारापनापरिष्कारा कायन्नामे मुक्तिः कर्मोत्पुरदेगार्थमद-

देहादिवैकृतैः सम्यग् निमित्तम्तु मुनिभिन्ने ।

मृग्यानारापनामप्रमतेदूरे न तल्पदम् ॥ १० ॥

टीका—नाम्नि । किं, तद्वरीरनाप्राप्तिप्राप्तं पदं । क, दूरे गिरिर्भवे ।
कतिपयभयत्स्य निपातमित्यर्थः । कस्य, आरापनामप्रमतेः निष्पत्तयना-
परिष्कारमनयः पुनः । क सति, मृग्या । किञ्चिन्निष्टे, मुनिभिन्ने । के, देहा-
दिवैकृतैः शरीरसंगीत्यादिविकृतिभिः मृग्यापुररिष्टित्यर्थः । न केवन्तै-
सम्यग् निमित्तैश्च समीचीनभाविशुभानुमत्तानोपावैश्च कर्मविशाधिकारि-
द्याप्योक्तिशोभनशुभानुनादिभिः ॥ १० ॥

उपसर्गमरणोपनिषाते प्रायविधिमाह—

भृशापवतकवशात् कदलीघातवत्सकृत् ।

विरमत्यायुपि प्रायमविचारं समाचरेत् ॥ ११ ॥

टीका—समाचरेत्सम्यक्कुर्यान्मुमुक्षुः । किं, प्रायं । किञ्चित्तद्विचारं
विषयं नानागमनमहादिनानाप्रकारप्रवृत्तिपरिष्कारेण विचारमेव रहितं प्रायं
भक्तप्रत्याख्याने मार्गकालिकमन्वायं शुद्धस्वात्मप्यानपरत्वमित्यर्थः ।
सत्यायुपि भवधारणकारणे कर्मणि । किं कुर्वति, सकृदकमेव विरमत्यपवर्त-
माने नश्यति । कस्मात्, भृशापवतकवशात् आगाडापमृत्युकारणसामर्थ्यात् ।
किञ्चकदलीघातवत् उच्यमानकदलीकाण्डे यथा ॥ ११ ॥

स्वपाकप्युन्वा स्वय पातोन्मुखे देहे महोत्सना विधेयेत्युपदिशति-

क्रमेण पक्त्वा फलवत् स्वयमेव पतिष्यति ।

देहे प्रीत्या महासत्त्वः कुर्यात्सल्लेखनाविधिम् ॥ १२ ॥

टीका—कुर्यात्कोऽसौ, महासत्त्वः अनिवायधैर्यवीर्यः । कं, सल्लेखनाविधिं ।
कया, प्रीत्या प्रमोदेन । क सति, देहे । किं करिष्यति, पतिष्यति विनाशमे-
ष्यति सति । केन, स्वयमेव कारणान्तरमन्तरेणैव । किं कृत्वा, पक्त्वा
परिणम्य पतनयोपयतामासाद्य । केन, क्रमेण कालानुपूर्त्या । किञ्चकदलीवत्

वृक्षजनेन तुल्ये । पातोऽमुक्तवाचमिदं कथा-'' प्रतिदिश्वस विम्वहलमुक्तम्
भुक्तिः स्वयम्भवाकारं । कपुरेव नृणां निगदति चतसृतित्रोदयं समयम् ॥१२॥

कायनिर्ममं च भावनाविधिमाह-

जन्ममृत्युजरातदृकाः कायस्यैव न जातु मे ।

न च कोऽपि भवत्येष ममेत्यद्गोऽतु निर्ममः ॥ १३ ॥

टीका-अनु समाधिमत्यर्थी भवतु । किंविशिष्टो, निर्ममो ममेद्-
मिति मरुत्परहितः । क, अङ्गे । कथमित्येवं । भवन्ति । के, जन्ममृत्युज-
रातदृकाः । जन्म च मृत्युश्च जरा च भानुश्च जरादिभ्याधिष्ठाने रोगपुत्रलविष-
मैक्यान्कायस्यैव पुत्रलस्यैव । न जातु कदाचिदपि । मे शुद्धचिद्रूपमा-
प्रत्यामनः । न च नापि भवति । कोऽप्येव कायः । किंविशिष्टः, कोऽपि
कथिदुपकर्ता अयकतां वा । कथं, मम शुद्धचिदानन्दमयस्य ॥ १३ ॥

आहारहापनसमयमाह--

पिण्डो जात्याऽपि नासाऽपि समो युवत्याऽपि योजितः ।

पिण्डोऽस्ति स्वार्थनाशार्थो यदा तं हापयेत्तदा ॥ १४ ॥

टीका-हापयेत्परिहारकादिभिरुपाऽयेत् समाधिमत्यर्थः । कं, तं
पिण्डमाहारं । कदा, तदा तदिमं काले । यदा किं, यदा पिण्ड आहारोऽस्ति
भवति । किंविशिष्टः, स्वार्थनाशार्थ आहारस्य हि स्वार्थो बलोपचर्याजो-
लक्षणं देहकार्यं, देहस्य च धर्मनिद्रिलक्षणमात्मकार्यं स्वार्थस्य नाशो विना-
शोऽयं प्रयोजनं कल सत्य स तथोक्तः । किंविशिष्टः, समस्तुल्यः । कदा,
आप्या पुत्रलवल्क्षणवा । अपिर्विस्मये आश्चर्यं । यन्मन्त्रातीवोऽपि स्वार्थं
नाशयति । तथा नाशना सन्त्याऽपि समः आहारदेहयोः भयोरपि पिण्ड-
सादृशभिधेयत्वात् । आग्निनामस्यां सायेऽपि मति विधिव्यतिक्रमे प्रपुण्डः
स्वार्थनाशाय स्वादिपत्राह-युक्त्या साच्छोकविधिना । योजितोऽपि प्रपुण्डो-
ऽपि । क, पिण्डे शरीरे ॥ १४ ॥

सत्त्वनाशविधिपूर्वकं समाधिमत्यर्थं चोक्तविधिमाह--

उपवासादिभिः कायं कृपायं च श्रुतामृतैः ।

संलिख्य गणमध्ये स्यात् समाधिमत्यर्थमी ॥ १५ ॥

धर्माय आत्मना सह धर्मं भवान्तरं नेतुं । क्व सति, व्याधिदुर्मिश्रज्वरोपम
गादी धर्मध्वंमहेतावुपस्थिते । किञ्चिद्विष्टे, निष्प्रतिक्रिये प्रतीकाररहिते । तथा
स्वराकेन स्वयं कालक्रमेण परिगम्यायुःक्षये । तच्च्युतौ तस्य वपुष्वववने । न
नाशदान् घोरोपमगादिना व्याव्यमाने च मन्यमानं त्यजेत् । एतेन शरीरव्य-
नच्यवनव्यावनविषयं त्रिविधं मक्तप्रत्याख्यानं-मरणमन्वाह्यातं बोद्धव्यम् ॥ २० ॥

समाधिमरणार्थं शरीरोपस्कारविधिमाह—

अन्नैः पुष्टो मल्लदुष्टो देहो नान्ते समाधये ।

तत्कश्यो विधिना साधोः शोध्यश्चायं तदीप्सया ॥ २१ ॥

टीका—न भवति । कोऽमी, देहः । कस्मै, समाधये समाप्पयं । क्व,
अन्ते मरणममये । किञ्चिद्विष्टो, अश्वराहारैः पुष्ट उपचितो मल्लश्च वातरि-
कफदुष्टोऽविवृणः । यत एव तत्तस्मान् । कश्यः कृतीकर्तव्योऽयं देहः ।
कस्य, साधोः सिद्धिमाधकेनेत्यर्थः । केन, विधिना सहेमनाविधानेन ।
शोष्यश्च योग्यविरेचनश्लिकर्मादिना निष्काशितजडरमलः कर्तव्यः । क्व,
तदीप्सया समाधिवाञ्छया ॥ २१ ॥

कषायकर्शनं विना कायकर्शनस्य नैष्कस्यं समर्थयने—

सल्लेखनाऽसंलिखतः कषायान्निष्फला तनोः ।

कायोऽजडदण्डयितुं कषायानेव दण्ड्यते ॥ २२ ॥

टीका—भवति । काऽमी, महेश्वरना कृतीकरणं । कस्यास्तनोः शरीरस्य ।
किञ्चिद्विष्टा, निष्फला । किं कुर्वन्, असंलिखतः कृत्तानकुर्वन्ः साधोः ।
कान्, कषायान् शोधयन् । यतो दण्ड्यते परिकृश्यते । कोऽमी, कायः कौ-
जडः दुर्ध । किं कर्तुं, दण्डयितुं निगृहीतुं । कान्, कषायानेव न रमन्त-
दिधान् ॥ २२ ॥

आहारसमनसो कषायदुर्जयं च प्रकाश्य भेदज्ञानव्याधेनृणां त्रयवारमा-

श्रेण्योपदान्धैः मायेण कषायाः सन्ति दुर्भयाः ।

ये तु स्याद्धान्तरज्ञानात्तान् जयन्ति जयन्ति ते ॥ २३ ॥

टीका—सन्नि भवन्ति । के, कथायाः । किंविशिष्टा, दुर्ज्ञेयाः जेनुमशास्त्रायाः ।
 केरुण्योमर्शार्थे अन्धस्य आहारस्य मद्-धीवता आहारकृतो मनोदुर्ब इत्यर्थः ।
 अन्धोमर्शेन अन्धा स्वपरतत्त्वज्ञानविकल्पा अन्धोमर्शान्धार्मैः । केन, प्रायेण
 बाहुज्येन । कदाचिद्वदुपयोगार्थस्य कथाया जीवन्ते हापेयमर्थमेतत् । ये
 तु ये पुररा पुनस्तान् कथायान् जयन्ति । कस्मात्स्वाहागन्तरज्ञानात् स्व
 आत्मा भद्रं देह म स्वाहा स्वाहागे स्वाहायोरन्तरं भेद स्वाहागन्तर तस्य
 ज्ञानमहमन्यो देहोऽस्य इति बोधस्तस्मान् ते पुररा जयन्ति सर्वोत्कर्षेण
 वर्तन्ते । जगदुपरि स्फुरन्तीत्यर्थः ॥ २३ ॥

एवं देहाहातायाम् विधात्वेदान्तीर्माहितस्यागेन शशामममापये धरं
 प्रेरयन्नाह—

गहनं न तनोर्हानं पुंसः किन्त्वत्र सैवमः ।

योगानुवृत्तेर्ष्यावर्ष्य तदान्माऽऽत्मनि युज्यताम् ॥ २४ ॥

टीका—न भवति । किं तद्, हानं त्यजनं । कस्यततो शरीरस्य ।
 द्विविशिष्ट, गहनं कष्टं दुष्करमित्यर्थः । कस्य, पुंसः पुरुषस्य । काश्चिश्चि-
 स्त्वीभिरपि शिवाश्चिकोभ्यर्तौ शिवाभ्याम् शरीरस्यजनस्य दृश्यमानत्वात् ।
 किं तु भवति । कोऽर्मा, सैवम । किंविशिष्टो, गहनः । क, अत्र तनुहाने
 क्रियमाणे । यत् एवं तत्तस्माद्युगतां समार्थीयतां क्षपकेण । कोऽप्यात्मा
 कस्मिन्नात्मनि । किं कृत्वा, व्यावर्त्य निवर्त्ये । कस्या, योगानुवृत्तेः मनो-
 वाक्यायध्यायाराधनायाम् । भावतो विजनिजस्यापारेषु मनोवाक्यायान्
 प्रवर्त्येत्यर्थः ॥ २४ ॥

यनिद्वयस्य समाधिभरणत्वाविशेषमभिधत्ते—

श्रावकः श्रमणो वाऽन्ते कृत्वा योग्यां स्थिराशयः ।

शुद्धस्वात्परतः प्राणान् मुक्त्वा स्यादुदितोदितः ॥ २५ ॥

टीका—श्रावक धमणो वा स्यात् । किंविशिष्ट, उदितोदितः विविधा-
 युताभ्युदयानुभवपूर्वकानि धेयमभाभवन्त् । किं कृत्वा, मुक्त्वा त्यक्त्वा ।
 कान्, प्राणान् । कथम्भूत. सत्, शुद्धस्वात्परत निर्मलनिजचिद्रूपलीनः ।
 कथम्भूतो भूत्वा, स्थिराशय. निश्चलचित्तः । क, अन्ते प्रत्याप्तये मरणे ।

किं कृत्वा, कृत्वा । की, योग्या प्रायार्थीत्यादिना प्रवर्गेण वक्ष्यमाणं परि-
कर्म ॥ २५ ॥

निर्यापकवलाज्ञाधितात्मनः समाधिमरणेऽन्तरायाभावं इति—

समाधिमाधनचणे गणेशे च गणे च न ।

दुर्देवेनापि मुकरः प्रत्यूहो भावितात्मनः ॥ २६ ॥

टीका—न भवति । कोऽमौ, प्रत्यूहो विग्रहः । किंविशिष्टः, मुकरः मुक्तेन
कर्तुं शक्यः । केन, दुर्देवेन प्राकृताशुभकर्मणा । किं पुनः प्रतिपक्षादिन्यपि-
शब्दार्थः । कस्य, भावितात्मन भावितात्मानं समाधेश्चालयितुं दुर्देवमपि न
शक्नोतीत्यर्थः । क्व सति, गणेशे निर्यापकाचार्ये च । गणे च सत्त्वे । किंवि-
शिष्टे, समाधिमाधनचणे समाधे रत्नत्रयैकाग्रतायाः साधनं सम्पादनं तेन
वित्ते अनेकश क्षयकाणां समाधिमाधनेन प्रसिद्ध इत्यर्थः ॥ २६ ॥

श्लोकद्वयेन समाधिमरणमाहात्म्यं स्तुवन्नाह—

भ्राम्जन्तुनाऽमुनाऽनन्ताः प्राप्तास्तद्भवमृत्यवः ।

समाधिपुण्यो न परं परमश्चरमक्षणः ॥ २७ ॥

टीका—प्राप्ता । के, तद्भवमृत्यवः भवान्तरप्राप्तेरनन्तगोपक्षिष्टपूर्वभववि-
गमनं तद्भवमरणमाप्त्यायतं । कियन्तोऽनन्ताः । केन, अमुना संसारिणा ।
जन्तुना जीवेन । कथं, प्राक् इति पूर्वं । परं केवलं न प्राप्तः । कोऽमौ, चर-
मक्षण भवपर्यायविगमान्त्यसमयः । किंविशिष्टः, समाधिपुण्य रत्नत्रयैका-
ग्रतया पवित्रः । संसारकारणकर्मनिर्मूलनसमर्थत्वात्परमः । इतरमयंक्षणेभ्य
उत्कृष्टश्च ॥ २७ ॥

परं शंसन्ति माहात्म्यं सर्वज्ञाश्चरमक्षणे ।

यास्मिन्समाहिता भव्या भङ्गन्ति भवपञ्जरम् ॥ २८ ॥

टीका—परमुत्कृष्टं । माहात्म्यं महिमानं । सर्वज्ञा शंसन्ति स्तुवन्ति ।
क्व, चरमक्षणे । यस्मिन् यत्र चरमक्षणे । समाहिता समाधिं गता भव्या ।
भङ्गन्ति विषटयन्ति । किं तत्र, भवपञ्जरं भव संसार पञ्जरमिव शुक्रादि-
पक्षिण इव जीवस्य पारतन्त्यनिमित्तत्वात् ॥ २८ ॥

क्षमणकरणाकरणयोः फलमाह—

तीर्णो भवार्णवस्तैर्ये क्षाम्यन्ति क्षमयन्ति च ।

क्षाम्यन्ति न क्षमयतां ये ते दीर्घाजवञ्जवाः ॥ ३२ ॥

टीका—सैः पुग्भिः । तीर्णो लङ्घितः । कोऽयौ, भवार्णवः संमाराण्डिः । ये किं, ये क्षाम्यन्ति विराधकाय क्षमां कुर्वन्ति । ये च क्षमयन्ति विराधं क्षमां कारयन्ति । ये पुनः न क्षाम्यन्ति । केषां क्षमयतां क्षमां कारयतां । ते भवन्ति । किंविशिष्टा, दीर्घाजवञ्जवाः चिरसमाराः ॥ ३२ ॥

क्षपकस्यालोचनाविधिमाह—

योग्यायां वसतां काले स्वागः सर्वे स मूरये ।

निवेद्य शोधितस्तेन निःशल्यो विहरेत्पथि ॥ ३३ ॥

टीका—विहरेत् प्रवर्त्तत । कोऽयौ, स- क्षपकः । इ, पथि स्तनप्रये । किंविशिष्टः सन्, निःशल्यो मायादिशल्यरहितः । कथम्भूतो भूत्वा, शोधितः प्रतिक्षमणेन प्रायश्चित्तादिविधिना निष्कामिनशोषः । केन, तेन कर्त्तव्यः । किं कृत्वा, निवेद्य आलोच्य । किं तस्वागः आगमनो प्रतादावलीचारः । किंविशिष्टं, सर्वं । कर्म, मूरये नियांपकायायां । इ, वसतां स्थाने । किंविशिष्टायां, योग्यायां आलोचनोचितायां । तथा कालेऽपि योग्ये ॥ ३३ ॥

संस्तरारोहणविधिमाह—

विशुद्धिमुधया सिक्तः स यथोक्तं समाधये ।

प्रांगुंदग्वा शिरः कृत्वा स्वस्थः संस्तरमाश्रयेत् ॥ ३४ ॥

टीका—आश्रयेत् आरोहयेत् । कं, संस्तरं । किंविशिष्टं, यथोक्तं वेद प्रकरणागमे कथितं । कर्म, समाधये समाधिनिमित्तं । किंविशिष्टं सन्, स्वस्थः निष्कांशोपः । किं कृत्वा, कृत्वा । किं लङ्घितः शीर्षं । इ, प्राङ् पूर्वं स्यां दिशि । उदग्वा उत्तरस्यां । कथम्भूतो भूत्वा, गिणो निर्वापितः । कथा, विशुद्धिमुधया विशुद्धिर्मन-शरीरैर्मद्वयं प्रायश्चित्तविधानं वा गीढ सुधा भमृत्तं तथा ॥ ३४ ॥

टीका—तेन महाभयेन । किमलम्बपूर्वमनादिकालमप्राप्तं सम्पन्नत्वसह-
चारि महाभ्युदयादिकं न लब्धं ? तन्मवै प्राप्तमित्यर्थः । येन जीवितं समा-
धिना रत्नप्रयत्नाप्रतया त्यक्तं । किं कृत्वा, पञ्चधा पञ्चनकारो बुद्धिः पञ्चप्रकारं
च विवेकमाप्य प्राप्य ॥ ४१ ॥

बहिरंगान्तरंगविषयभेदापञ्चविधां बुद्धिमाह—

दृश्यापध्यालोचनान्नवैयावृत्येषु पञ्चधा ।

बुद्धिः स्यात् दृष्टिधीवृत्तविनयावश्यकेषु वा ॥ ४२ ॥

टीका—स्यादसौ बुद्धिः । कतिधा, पञ्चधा । केषु, दृश्यादिषु विषयेषु ।
तत्र दृश्या धर्मनिस्तरा । उपधिः संयमसाधनं । आलोचना गुरवे दोषविवे-
दनं । अन्नं अनुविधाहाराः । ध्यापध्यात्वं परिचारकः क्रियमाणं ध्यात्तदना-
दिकं । तेषु पञ्चसु बुद्धिः प्राणेन्द्रियसंयमेन प्रवृत्तिरेवा वाप्या । इयं त्वन्तरङ्गा
पञ्चधा बुद्धिः स्यात् । बाष्पा दृष्ट्यादिषु पञ्चसु । दृष्टौ दर्शने धियां ज्ञाने,
वृत्ते चरित्ते, विनये प्रधये, आवश्यके सामयिकादिपट्काचरणे च निरतिचार-
तया प्रवृत्तिः ॥ ४२ ॥

बुद्धिबन्धनतद्भयेन पञ्चधा विवेकमाह—

विवेकोऽक्षकषायाद्गभक्तोपधिषु पञ्चधा ।

स्याच्छय्योपधिकायान्नवैयावृत्यकरेषु वा ॥ ४३ ॥

टीका—विवेकः आत्मनः पृथग्भावे साध्यवसाय पञ्चधा स्यात् । केषु,
अक्षादिषु विषयेषु । तत्रेन्द्रियेभ्यः कषायेभ्यश्चात्मनः पृथक्चिन्तनं द्विविधो
भावविवेकः । द्रव्यविवेकस्य दारीराहारसंयमोपकरणेभ्यः स्वरय पृथक्चिन्त-
नेन त्रिविधः । तमेव सतान्तरेणाह—वाच्येत्यादि दृश्यादयः प्राग्बहान्पलाः
नेभ्यः पृथक्चिन्तनेन कैश्चिद्भेदकः पञ्चधेः ॥ ४३ ॥

निश्चलस्येत्वयोर्महामतभावनाविशेषमाह—

निर्यापके समर्प्य स्वं भवत्पारोप्य महाग्रतम् ।

निश्चलो भावयेद्द्वयस्त्वनारोपितमेव तत् ॥ ४४ ॥

टीका—मानवेन्द्रो भूयो मनसि प्रणिदृश्यात् । कौऽमी, त्रिद्वेष्यवृत्तम-
 मन्ताद्यादिरिमहः । किं तन्महात्मनः । किं कृत्वा, आगेप्य निर्यादकावर्ष-
 त्तनेनात्मनि स्थापयित्वा । कया, भक्त्या पंचनद्या द्विमादिवित्वा, पंच-
 तस्या समिप्या, त्रितस्या च गुरुया, वनगमितिगुप्तिभिर्गर्पाद्गान्धारं चरि-
 प्रमात्मनि इत्यश्रयाय । किं कृत्वा, समर्थ्य आयत्नं कृत्वा । कं, स्वमात्मनः ।
 कश्चिन्, निर्यापके संसारात्निर्याग्नं क्षणकं प्रयोजयतीति निर्यापकं पद्विश-
 द्रुणोपेतो धर्मोचार्थमस्मिन् । कया, भक्त्या शुभकृत्या । भक्त्येवम्य संन-
 शक्यत्वापेनोभयत्र संबन्धः । अन्यस्तु मथेः पुनस्तन्महात्मनः भावयेत् ।
 किं विशिष्टमनारोपितमेव सप्रन्थस्य तदारोपणेऽनधिहारात् ॥ ४४ ॥

अतिचारपञ्चपरिहारेण सहेतव्यविधिना संस्तरन्धस्य प्रवृत्तिमुपदिशति-

जीवितमरणाशंसे सुहृदनुरागं सुखानुबन्धमजन् ।

स निधानं सैस्तरगश्चरेच्च सहेतव्यविधिना ॥ ४५ ॥

टीका—न केवलमारोपितमनारोपितं वा महाव्रतं संस्तरगो भावयेच्चरेच्च
 चेष्टेत । केन, सहेतव्यविधिना जन्ममृत्युव्रतात्का इत्यादिना प्रबन्धेन प्रसु-
 चेत । किं कुर्वन्, अजन् शिषन् निराकुर्वन्नित्यर्थः । के, जीवितमरणाशंसं
 जीविताकांक्षा मरणाकांक्षा च । तथा सुहृदनुरागं मित्रानुरागं । तथा सुखा-
 नुबन्धं । किं विशिष्टं, सनिदानं निदानेन सह । पञ्चम निदानमप्यत्रचित्यर्थः ।
 इतो विशेषेण्यथार्थः प्रकाश्यते । तत्र जीविताशंसो शरीरमिदमवश्यदेवं
 जलबुद्बुदवदनित्यमित्यादिकमस्मरतोऽस्यावस्थानं कथं स्यादित्यादरः । पूजा-
 विशेषदर्शनात्प्रभूतपरिचारावलोकनान्मूर्खलोकस्थाध्वजाच्चैव हि मन्थते
 प्रत्याख्यातचतुर्विधाहारस्यापि मे जीवितमेव श्रेयः । यत् एवविधा मनुदेते-
 नेयं विभूतिर्वर्तत इत्याकांक्षेति यावत् । मरणाशंसो रोगोपद्रवापुलकया
 प्राप्तजीवनसंक्षेपस्य मरणं प्रति चित्तप्रणिधानं । यदा न कश्चित् प्रतिपन्नानं
 प्रति सपर्यया आद्रियते, न च कश्चित् स्थापते, तदा तस्य यदि शीघ्रं श्रीयेय
 तदा भद्रकं स्यादित्येवंविधपरिणामोत्पत्तिर्वा । सुहृदनुरागो बाल्ये सहर्षो-
 शुक्लीडनादि ध्यसने सहायस्वमुत्सवे सम्भ्रम इत्येवमादेश्च मित्रसुकृतस्यानु-
 स्मरणं । बाल्याद्यवस्थासहक्रीडितमित्तानुस्मरणं वा । सुखानुबन्ध एवं मया
 मुक्तमेवं शायितमेवं क्रीडितमित्येवमादि प्रीतिविशेषं प्रति स्मृतिसमन्वाहारः ।

निदानमस्मात्तपमः सुदुश्चराजग्मान्तरे इन्द्रक्षत्रवर्ती धरणेऽर्जो वा स्यामह-
मित्येवमाद्यनागताभ्युदयाकांक्षा ॥ ४५ ॥

एवं संस्तरारुडस्य क्षपकस्य निर्घापहाचार्य एतत्कृत्वेदं कुर्यादित्याह—

यतीन्निपुञ्ज्य तत्कृत्ये यथाई गुणवत्तमान् ।

सूरिस्तं भूरि संस्कुर्यात् स द्वार्याणां महाक्रतुः ॥४६॥

टीका—संस्कुर्यात् रत्नत्रयसंस्कारयुतं कुर्यात् । सोऽर्जो, सूरि । क, सं-
क्षपकं । क्यं, भूरि बहु । किं कृत्वा, निपुञ्ज्य अधिहृत्य । कान्, यतीन्
साधून् । क, तत्कृत्ये आराधकस्यामर्शनादिशरीरकार्ये विकथानिवारणे धर्म-
कथायां भक्त्यानतस्पर्शाधनमलोत्पन्ननादां च । कथं, यथाई यथायोग्यं ।
किंविशिष्टान्, गुणवत्तमान् मोक्षकारणगुणातिशयशालिनः । हि यस्मान् क्षप-
कस्यभाषिमाधनविधिरार्याणां यतीनां महाक्रतुः परमयज्ञः स्यात् ॥ ४६ ॥

क्षपकस्याहाराविशेषप्रकाशानां भोजनान्यापित्तिपेधार्थमाह—

योग्यं विचित्रमाहारं प्रकाशयेष्टं तमाशयेत् ।

तत्रासजन्तमज्ञानाज्ज्ञानाख्यानैर्निवर्तयेत् ॥ ४७ ॥

टीका—आशयेद्भोजयेत्सूरिः । कं, क्षपक । कं, इष्टं किंचित्सर्वं वा क्षपके-
णाकाशयमाणमाहारं । किं कृत्वा, प्रकाश्य दर्शयित्वा कमाहारं । किंचिदष्ट,
योग्यं कल्प्यं । पुनः किंचिदष्टं, विचित्रं नानाप्रकारं कश्चिदि भोजयित्वासात्
दृष्ट्वा तत्रं प्राशस्य किं मर्मभिरिति प्राशयेत्तस्यः संदेगपरो भवति । कश्चिच्च
किमपि भुङ्क्त्वा अपरस्य मर्मे भुङ्क्त्वा तथा भवति । कश्चित्तु तान्नाशयत् तत्र-
सारान्तिपरो भवति, चित्रमाहोहनीयकर्मविलासनादी । तत्र चेटनया भोजय-
माने भोजने अज्ञानाकारवाक्यबोधोपादायप्रगतमात्मिः कुर्वन्त । क्षपकं निवर्त-
येत् ततो विरमयेत्सूरि । कर्मानात्म्यानिर्बोधप्रचोदकप्रतिद्वेषात्प्राप्त्यात् ॥ ४७ ॥

अवधिः भोजनहाराविशेषपृष्टिमितिपेधपुरस्सरं तत्परिहारकप्रमाह—

भो निर्जिताक्ष विज्ञानपरमार्थ महायशः ।

किमथ मनिभान्तीमे णलाः स्वहितास्त्रव ॥ ४८ ॥

टीका—भो महो । विविताप्र विःसंगतीरुतदृष्टिः । भो विद्वान्
 मायं भवन्त्याधारागतया विविताविशेषव्यवस्थुत्तम् । भो महावजः मरु-
 दिरुपकविश्वरुद्धं भारावकराज । भव स्वयति । इमे मात्रतनवनापु-
 कल्पिता पुत्रला मूर्तेवदापाः । किं नय प्रणिमान्ति प्रविभाषन्ते । विवि-
 ताः, गदिता भाग्यत उपकारकाः । किञ्चन्दः प्रथे विनके आधे वा
 ॥ ४८ ॥

किं कोऽपि पुत्रलः सोऽस्ति यो भुञ्ज्या नोज्झितस्त्वया ।
 न चैप मूर्तोऽमूर्तेस्ते कथमप्युपयुज्यते ॥ ४९ ॥

टीका—किमस्ति । कोऽसौ, सः कोऽपि कश्चिन्पुत्रलो यो नोज्झितो न
 मरुत्स्त्वया । किं कृत्वा, भुञ्ज्या अनादिकाले इन्द्रियद्रव्यालिकाभिरुपयुज्य
 न च नैव । एव पुत्रलो मूर्तो रूपादिमानमूर्ते रूपादिरहितस्य ते तव कथ-
 मपि केनापि प्रकारेणोपयुज्यते उपकरोति । गगनस्यैव सर्वतत्कृतोपकाराणो-
 रत्वात् ॥ ४९ ॥

केवलं करणरेनमलं क्षुभन्मवान् ।

स्वभावमेवेष्टमिदं भुञ्जेऽहमिति मन्यते ॥ ५० ॥

टीका—केवलं परं मन्यते प्रतिपद्यते । कोऽसौ, मवान् । किं इष्टमभिरु-
 चितमिदं पुरोवर्ति वञ्चहं भुञ्जे अनुभवामीत्येतत् । किं कुर्वन्क्षुभवत्
 सुज्ञान । कं, स्वभावमेव आत्मपरिणाममेव वस्तुतस्तस्यैवात्मना भाग्यत्वात् ।
 किं कृत्वा, अलं विषयीकृत्य । कमेन पुत्रलं । कैः, करजे क्षुभुरादीन्द्रियैः ॥ ५० ॥

तदिदानीमिमां भ्रान्तिमभ्याजोन्विपतीं हृदि ।

स एष समयो यत्र जाग्रति स्वहिते युधाः ॥ ५१ ॥

टीका—तत्तस्मात्कारणान् । अभ्याज निवारय त्वं । कामिमां प्रनीयमानो
 भ्रान्तिं अभोग्ये पुत्रले भोग्यवुद्धिं । किं कुर्वतीमुष्मिपतीमुद्रयोन्मुखीभवन्तीं ।
 क, हृदि हृदये अन्तर्धेतमि । कदा, इदानीमद्य । यतो वर्तते । कोऽसावेवोऽ-
 यं । स समयः कालः । यत्र किं, यत्र यस्मिज्जाग्रति सावधाना भवन्ति ।
 के, युधाः दृष्टतावो । क, स्वहिते ॥ ५१ ॥

अन्योऽहं पुद्गलश्चान्य इत्येकान्तेन चिन्तय ।

येनापास्य परद्रव्यग्रहवेशं स्वमाविशेः ॥ ५२ ॥

टीका—अहमस्मि । किंविशिष्टोऽयं पुद्गलादिव । पुद्गलश्चाग्निः । किंविशिष्टोऽयं । मत्तो भिन्न इत्येकदेशान्तेन सर्वथा चिन्तय भावय त्व । येनात्मपुद्गलयो नृपकावचित्तनेन परद्रव्यग्रहवेशमनामद्रव्यनिर्दग्धोपयोगमपास्य त्यक्त्वा । स्वमात्मद्रव्यं स्वमाविशोरपवुर्त्तिषाः ॥ ५२ ॥

कापि चेतुद्रले सक्तो ध्रियेयास्तद्ध्रुवं चरः ।

तं क्रमीभूय मुस्वाद्भुविर्भटासक्तभिक्षुवत् ॥ ५३ ॥

टीका—कापि क्वचिद्भोजनाद्युपयोगिनि पुद्गले । सक्त आसक्तः सन् ध्रियेया प्राणात्प्रेम्भवं चेतसतो भुव निमित्तं चरेभक्षयेभक्षयिष्यमि त्वं । कं, त पुद्गलं । किं कृत्वा, क्रमीभूय तत्रैव सुद्रवन्मुभूत्वा स्वमात्माप । किंवा, मुस्वाद्भित्यादि । मुस्वाद्भुनि रमनेन्द्रियानिगृह्णिकारिणि धिर्भटे कलविशेने आसक्तो भिक्षुः संन्यासोऽमुस्त संवती यथा ॥ ५३ ॥

किं चाद्गस्योपकार्यं न न चैतत्तत्प्रतीच्छति ।

तच्छिन्वि तृष्णां भिन्धि स्रं देहाद्भिन्धि दुराश्रवम् ॥ ५४ ॥

टीका—किं च अन्यधिकं चोच्यते त्वां प्रति । भवति । किं तद्वन्न भोग्य-द्रव्यं । किंविशिष्टमुपकारि उपकारकं । कस्याङ्गस्य पारीरस्य । मूर्तेन मूर्त-स्यैवोपकार्यं दर्शनात् । न च त्वत् । एतद्गं । तद्वन्न प्रतीच्छति उपकारक-त्वेन शृङ्गानि । तत्तत्प्रतीच्छति नाशय त्वं । कां, मृगां अत्रे चाच्छानुबन्धं । तथा भिन्धि भेदन भावय त्वं । कं, स्वमात्मानं । कस्मादेहान् । तथा रन्धि प्रविशदान त्वं । कं, दुराश्रवं पापकर्मान्बन्धनकारणम् ॥ ५४ ॥

इत्थं पथ्यमथासारं विवृष्णीकृत्य तं क्रमान् ।

त्याजयित्वाऽशनं मूरिः स्निग्धपानं विवर्धयेत् ॥ ५५ ॥

टीका—विवर्धयेन्नरिपूर्णं दद्यात् मूरिः । किं तत्, स्निग्धपानं दुग्धादि । किं कृत्वा, त्याजयित्वा परिहार्यं । किं तदशनं कवलाहारः । कस्मात्क्रमान्

कमेण शनैः शनै । किं कृत्वा, वितृष्णीकृत्य अग्रे निकृतेष्टे कृत्वा । कं, तं क्षपकं । पथ्यप्रथामारहितप्रकाशधारासम्पत्तिः । कथमित्यमनेन प्रकारेण ॥५५॥

पानं पोढा घनं लेपि ससिक्थं सविपर्ययम् ।

प्रयोज्य हापयित्वा तन् खरपानं च पूरयेत् ॥ ५६ ॥

टीका—पूरयेद्विषयेत्सूरिः । किं तन्खरपानं प्रथमं शुद्धकाजिकादिरूपं पश्चाच्च शुद्धपानीयरूपं । किं कृत्वा, प्रयोज्य परिचारकैर्हापयित्वा । हापयित्वा च त्याजयित्वा क्षपकेण । किं मन्थानं पेयद्रव्यं । कतिधा, पोढा पदप्रकारं । तदेवाङ्घनमित्यादिना । घनं बहुलं द्रव्यादि । सविपर्ययमितिवचनादुक्तं त्रिदिकारि-फलरममौर्वारकोष्णजलादि । लेपि यद्ब्रह्मणतले लिम्पति तद्विपरीतमलेपि । समिक्थं मिक्थमहित पयादि तद्विपरीतममिक्थं मण्णकादि ॥ ५६ ॥

इत्थं च निर्यापकाचार्यः क्षपकं शिक्षयेदिति पद्भिः श्लोकैराह—

शिक्षयेद्येति तं सेयमन्त्या सल्लेखनेयेते ।

अतीचारपिशाचेभ्यो रक्षनामतिदुर्लभाम् ॥ ५७ ॥

टीका—शिक्षयेद्ये मूरिरनुशिक्षयार्त्तं क्षपकं । इति वक्ष्यमाणेन प्रकारेण अयं पूर्वोक्तश्च । इति चशब्दी तुल्यकक्षतां शीलयन् । खरपानं पूरयेद्ये तमिति शिक्षयेद्येति सम्बन्धः । तदेव शिक्षणमाह-सेयमित्यादि । हे भावं गुणैर्गुण-वद्विष्णुभ्राथीयमाणा सा परमागमे प्रसिद्धा इयं वनने । काश्मी, सल्लेखना । द्विविदिष्टा, अन्त्या मरणाग्निह्वी । कस्य, ते तव । तद्ब्रह्म पालय स्वमेती । केभ्य, अतीचारपिशाचेभ्य अतीचारा जीवितार्थमाद्य, प्राणुत्पन्न एव विशाखादिउद्ग प्राण्य प्रभविष्णुत्वात् । किंविदिष्टामेतामतिदुर्लभां भावंपार-रमप्राप्तपूर्वत्वादित्यन्तं प्राणुमशाशवां ॥ ५७ ॥

वमेगानिचारपञ्चपरिहारं शिक्षयन्नाह—

मनिपत्तां सजन्नस्यां मा शंम स्यात्सु जीवितम् ।

घ्नान्त्या रम्यं वदिवेत्तु दाम्यः को नाऽऽपुराशिषा ॥५८॥

टीका—मा शम् मा वाष्टम् एवं । किं मनीषितं । किंविदिष्टं, स्यात्सु स्थितम् । किं वदितुं, मन्त्रं भाषणो भवन् । कल्याणवती इत्यमरात्

प्रतिपत्तौ आषायांदिभिः क्रियमाणे परिषयांदिषीं, महर्दिके पुरपेभ
 गौरवाद्वादिके । अयोवपत्तिमाह—यतो भवति किं तद्दिव्यं तु बाह्यविषयजातं ।
 द्विविधं, स्वमात्मनः प्रीणन । कथा, भ्रान्त्या भ्रमेण । कथं हास्यं हस-
 नीयो लौकिकपरिक्षणाणां न भवति । कथा, आयुराशिया जीवित मे भूया-
 श्चियासांसया । न एष जीवितासांसाण्योऽतीचारः पुनरन्योपपत्तिविशेषेण
 स्वाद्यतपोपदिष्टः । एषमुत्तरेऽपि ॥ ५८ ॥

परिहासभयादाशु मरणे या मति कृधाः ।
 दुःखं सोढा निहन्त्यहो ब्रह्म हन्ति सुमूर्षुकः ॥ ५९ ॥

टीका—या कृधा या बुद्धत्वं । कां, मति इच्छां । क, आशु मरणे शीघ्रं
 जीवितच्छेदे । कस्मात्पर्यापदभयात् दुःसहशुषादिवेदनाभीत्या । यतो निह-
 न्ति निहन्तारत्वं क्षयपति, विराकान्तश्चात्कर्मणो । कोऽर्था, दुःखं बाधां सोढा
 साधुत्वेन सहेतापरिणामलक्षणं महमानः । किं तद्दहः पुराश्रितपापं । तथा
 हति दिनरित । कोऽर्था, सुमूर्षुकं कुत्सितविधिना मर्तुमिच्छन् । किं तद्ब्रह्म
 ज्ञानं मोक्षं वा । आत्मघाततो दीर्घतंसारो भवतीत्यर्थ ॥ ५९ ॥

सहपांगुर्क्रीडितेन स्वं सख्या माऽनुरजय ।
 ईदृशैर्बहुना भुक्तमोहदुर्ललितैरलम् ॥ ६० ॥

टीका—माऽनुरजय मा स्नेहय मा प्रीणय वा त्व । कं, स्वमात्मानं ।
 केन, सख्या मित्रेण । द्विविधं, सहपांगुर्क्रीडितेन बाल्यावस्थायां सह
 मिलित्वा पांगुना रजया प्रीडित प्रीडितं येन स तयोक्त । अतो स्वात्तर्तना-
 यमाह—अलं यथासं । तत्र परलोकोद्यतस्य । कैरीरतोवविधैर्मिथानुरागस्मर-
 तमायैः परिणामैः । द्विविधं बहुसोऽनेकसो भुक्तं नुभूतपूर्वैः । पुन द्विवि-
 दैर्बहुदुर्ललितमोहनोपमैस्त्रिपाकजन्यदुरूपवसायै ॥ ६० ॥

मा समन्वाहर भीतिविशिष्टं कुत्रचित्स्मृतिम् ।
 वासितोऽक्षमुखैरेव धम्भमीति भवे भवी ॥ ६१ ॥

टीका—मा समन्वाहर माऽनुबन्धिनीं बुद्ध त्वमुत्पद्यमानामेव निवन्त्ये-
 । कां, स्मृतिं केतोर्बुद्धि । क, कुत्रचित् चतुरादीनामन्यतमं वानुभूत-

माने विषये पूर्वं प्रवृत्ते प्रीतिविशिष्टे प्रमोदानिश्चये, इत्थं मया रम्यकान्धिन्या-
दिकर्माक्षितमित्यमालिंगितमित्यादिरूपेण मा स्मृतिसमन्वाहारं कुर्वन्नेत्यर्थः ।
यतो बभ्रमीति कुटिलं पर्यटति कष्टं परिवर्तते । कोऽसौ, भवी जीव । क,
भवे आर्जावर्जाविभावे । किंविशिष्टः सन्, वासितो दृढाहितसंस्कारः । कै-
श्चसुखैरिन्द्रियसुखैरेव नात्मज्ञानसंस्कारैः ॥ ६१ ॥

मा कांक्षीर्भाविभोगादीन् रोगादीनिव दुःखदान् ।
वृणीते कालकूटं हि कः प्रसाद्येष्टदेवताम् ॥ ६२ ॥

टीका—मा कांक्षामपोमाहात्म्यादिना ममैते भूयासुरिति नाऽभिलषत्वं ।
कान्, भाविभोगादीन् भाविनो भोगानिष्टविषयान् । आदिशब्देन चासौष-
यादीन् । किंविशिष्टान्, दुःखदान् दुरस्तदुःखदायकान् । कानिव, रोगादीनिव
ज्वरादिध्यापीष्टवियोगप्रभृतीन् यथा । हि यस्मात् क. कश्चिन् वृणीते प्रार्थयते ।
किं तत्कालकूटं सद्यः प्राणहरं विषं । किं कृत्वा, प्रसाद्य परदानोन्मुखी
कृत्वा । कामिष्टदेवतामभिमतार्थप्रमादनममर्थां देवीं देवं वा ॥ ६२ ॥

क्षपकस्य चतुर्विधाहारमन्यामविधिं श्लोकद्वयेनाह—

इति व्रतशिरोरत्नं कृतसंस्कारमुद्ग्रहन् ।

खरपानक्रमत्यागात् प्रापेऽयमुपवेक्ष्यति ॥ ६३ ॥

एवं निवेद्य संघाय मूरिणा निपुणेक्षिणा ।

सोऽनुज्ञातोऽखिलाहारं यावज्जीवं त्यजेन् त्रिधा ॥ ६४ ॥ पुनर्न ।

टीका—अथेन कोऽसौ, क्षपकः । क्रमविलाहारं चतुर्विधमपि भोजनं ।
कथं, त्रिधा मनोवाक्यैः । किमन्कालं, यावज्जीवं । किं कुर्वन्, उद्ग्रहन्
उद्ग्रहं धारयन् । किं नद्, व्रतशिरोरत्नं सहेत्वनो । तस्याप्य सर्वप्रज्ञानां साध-
न्यसंपादकत्वेनोपरि ध्यातमानं वाचस्पृशामग्निरिवाभरणानां । किंविशिष्टं, कृपण-
स्कारं आहितानिश्चयं । कथमित्यनेन प्रतिपत्तौ सत्प्रवृत्त्यामित्यादिसम्बोधोक्तप्रका-
रेण । किंविशिष्टं, सखिभिलाहारं स त्यजेन्, अनुज्ञातोऽनुमतः । केन, मूरिणा
निर्यापकाचार्येण । किंविशिष्टं, निपुणेक्षिणा निपुणं मूर्ध्नि इवाधिदेशादिव-
त्त्वमिच्छते वसन्तर्भाङ्गमिति निपुणेक्षिणेन, इवाधिदेशकालगतसाम्यव्यव-
हारेण ।

रापहृद्यमन्वमंवेगवैराभ्यादीनां सूक्ष्मेक्षिकया विचारणेनेत्यर्थः । किं कृत्वा,
निवेद्य ज्ञापयित्वा । करमं, संघाय चानुर्वर्ण्यधमजगजाय । कथमेवं । अथ
क्षपक उपवेश्यति निश्चलं स्थायत्यति दृष्टप्रतिज्ञो भवित्यर्थात्प्रथमः । अ, प्राये
चतुर्विधाहारमभ्यासे । कम्मात्परपानकमत्यागान् परपानस्य शुद्धोदकमात्रो
पयोगस्य क्रमेण घनै घनैरभ्यासः प्रत्यागदानं तन्मात्र ॥ अत्रार्थं विधिराया-
द्वयेन—“ त्यद्यति सर्वाहारं । चावऽग्रीवं निरम्बराग्निविधम् । निर्यापकसूरि-
पर' सङ्घाय निवेद्येदेवम् ॥ ३ ॥ क्षपयति य क्षपकोऽग्रीं विष्ट तस्येति
सैवमधमस्य । द्वाविनस्यं भविता सङ्घायसथेषु सर्वेषु ” ॥ ६३।६४ ॥

पृथमनिघासेन परिपहृत्वाधाक्षमं प्रति चतुर्विधाहारप्रत्यागदानमुपरिदृष्टे-
दानीमतथाभूतस्य क्षपकस्य पानीयमात्रविकल्पनपूर्वकं त्रिविधप्रत्यागदान-
मुपरिदृष्टोऽचतुर्विधप्रत्यागदानावसरनिरूपणार्थमाह—

व्याध्याद्यपेक्षयाऽम्भो वा समाध्यर्थं विकल्पयन् ।

भृशं शक्तिक्षये जयात्तद्व्यासन्नसृष्ट्युक्तः ॥ ६५ ॥

टीका—वा अध्याद्यपेक्षया गुरनियोगेन पेथतया प्रतिजानीत क्षपक ।
किं तदम्भ. पानीयं । विमर्षं, समाध्यर्थं । कथा, व्याध्याद्यपेक्षया यदि
वैतिको व्याधिर्वा प्रीत्यादि- कालो वा मत्तपलादिर्देहो वा वैलिकी मृ-
निर्वा अन्यदुग्धेवंविधं मृत्पापरिपहोक्षेकात्तद्व्यासन्नं वा भवेत् तदा सुर्व-
जया पानीयमुपयोक्षेपेऽहमिति प्रत्यागदानं प्रतिपद्येतेत्यर्थं । भृशमन्वर्थे
दानिभये कल्पादौ पुनरावकस्युक्तं प्रत्यागदानकरण क्षपकस्यदुग्धेऽम्भोऽपि
अद्यान् प्रत्यागद्यायात् ॥ ६५ ॥

तत्कालोचितं क्षपकोवकारि सूर्यायावश्यवर्णावमाह—

तदाऽत्विष्ठो षणिमूर्त्वाहितक्षमणो गणः ।

तस्याविप्रसमाधानमित्यर्थं तथाचनूत्सृष्टिम् ॥ ६६ ॥

टीका—तदा तस्मिन्काले तद्यान्पूर्वम् । कोऽम्भावत्किञ्च. सरो रज्ज
सङ्घः । वा, तन्सृष्टि वाच्योऽर्थः । कर्षे, अविप्रसमाधानमित्यर्थः । अथ
तस्य प्रत्यागदानचतुर्विधमन्वर्थ क्षपकस्य, क्षपकायोपयतो वा सुर्व-
मिष्टानु चाराधनेत्येवमर्थः । किंविष्टः सन्, षणिमूर्त्वाहितक्षमक. कर्षितो
१५

मह्यचारिणो मुखेन प्राहितो लापितो यथाकथञ्चिन्कृतानपराधान् मम कूर्पं क्षमध्वमहं च भवत्कृतौस्तान् क्षम्ये इति क्षमणं यः स तपोष्ठः । एतच्च परं निवेद्य संघायेति प्रागुक्तमेव विशेष्य पुनरुक्तम् ॥ ६६ ॥

एवमारथनापताकाग्रहणोधनस्य क्षपकस्य निर्यापकाः किं कुर्युरित्याह—

ततो निर्यापकः कर्णे जपं प्रायोपवेशिनः ।

दद्युः संसारभयदं प्रीणयन्तो वचोऽमृतैः ॥ ६७ ॥

टीका—ततो यथोक्तकरणीयकारणानन्तरं । दद्युः सम्पादयेयुः । के, निर्यापकाः समाधिविधायिनो मुनयः । कं, जपं । किंविशिष्टं, संसारभयं संसारभयं संवेगमुपलक्षणाभिर्वेदं च ददानं । कः, कर्णे धृतिमार्गं । कस्य, प्रायोपवेशिन मन्त्यासिनः । किं कुर्वन्तः, प्रीणयन्त सन्तर्पयन्तः । केवंचोऽमृतैः पीयूषसमैर्वाक्यैः ॥ ६७ ॥

अथातो निर्यापकाचार्यकायां क्षपकस्य महतीमनुशिष्टिमुत्तरत्र प्ररूपे-
नोपदिशति—

मिध्यात्वं वम सम्यक्त्वं भजोर्जय जिनादिषु ।

भक्तिं भावनमस्कारे रमस्व ज्ञानमाविश ॥ ६८ ॥

टीका—भो भाराधकराज वम नि शेषय त्वं । किं तन्मिध्यात्वं निरती-
ताभिनियेश । तथा भज भावय त्वं । किं तत्सम्यक्त्वं तत्पार्थभ्रह्मणं ।
तथा ऊर्जय बालयती जीवन्ती वा कुरु त्वं । की, भक्ति । केयु, जिनादिषु
अर्हदादिषु परमेष्ठिषु तत्क्षेत्रेषु व्यवहारनिश्चयस्यये च । तथा रमस्व इति
कुरु त्व भावनमस्कारे अर्हदादिगुणानां मानुरागानुष्पाने । तथा आविश उप-
युज्य त्व । किं तत्, ज्ञानं बाह्यमाप्साभिकं च तत्परोपयम् ॥ ६८ ॥

महाग्रनानि रसार्थः कथायान् जय यन्त्रय ।

भशाणि पश्य चाग्मानमारमनाऽऽमनि मुक्तये ॥ ६९ ॥

टीका—तथा रस बालय त्व । कानि, महाग्रनानि । तथा जय विगुण-
त्व । कान्, कथायान् श्लोधादीन् । कथमुच्चैरुच्यते, तत्रवे मुक्ता वाचं १
१५५५ । तथा अन्वय निश्चयनिश्चयेषु प्रवर्तमानादि त्वं निरतिव । कां

अध्यायि शृङ्गाणादीनि । तथा चक्षुः अक्षयोक्तत्वे । क्रमात्मानं । केन,
 भाग्यना चक्षुः । अ, भाग्यनि चक्षुःमन् । चक्षुः, सुप्तत्वे भोक्षाय न मन्वत्-
 सुप्ताय ॥ ६९ ॥

मिथ्यात्वात्प्रायासहेतुत्वं भोक्तृत्वेन स्पष्टवति—

अधोमध्योर्ध्वलोकेषु नाभूमास्ति न भावि वा ।

तद्दुःखं यन्न दीयेत मिथ्यात्वेन महारिणा ॥ ७० ॥

टीका—तद् दुःखमर्धलोके मेरोरथ मनुष्य भूमिषु, मध्यलोके जम्बूद्वी-
 पार्श्वरथभूमणमनुद्राग्रे त्रिषोऽलोके, ऊर्ध्वलोके मेरुशूलिकाम्बुजप्रभृति
 तनुवातवलयपर्यन्ते । नाभूत् न भूत् । भावि न भवति । न भावि वा न
 वा भवति । यन्न दीयेत् न मन्वत्तेन जीवत् । केन, मिथ्यात्वेन ।
 किञ्चिदिष्टेन, महारिणा परमशत्रूणा, तस्मिन् मत्वेव बाह्याभ्यन्तरपशूनाम-
 पकारकापोपपत्तेः ॥ ७० ॥

सहस्रधीर्भाषयन्भूयो मिथ्यात्वे वन्दकाहितम् ।

धनदत्तमभाषां द्राक्स्फुटिताक्षीऽन्नमद्भवम् ॥ ७१ ॥

टीका—अन्नमन् चर्षति स्म । केऽर्षी, सहस्रधीर्धनदत्तनृत्तिमर्षी । कं,
 अर्षं संघारं । धीर्धनमारोऽभूदिष्यर्थः । कथम्भूतो भूत्वा, द्राक् स्फुटितः
 झटिति स्फुटितश्चतुः । कर्षी, धनदत्तमभाषा धनदत्तरथ स्वस्वामिनः परि-
 यति । किं कुर्वन्, भाषयन् अध्यात्ममध्यस्थम् । किं तन्मिथ्यात्वं । किञ्चि-
 दिष्टं, भूयो वन्दकेन पुनरारोपितं । इयमभ्यासं सर्वोः कथा कथाकेशादि-
 नास्तेषु द्रष्टव्याः संघारं तत्रमयादिह मोक्षः ॥ ७१ ॥

सहस्रध्वस्योपकारकत्वं श्रीकडूयेनाह—

अधोमध्योर्ध्वलोकेषु नाभूमास्ति न भावि वा ।

नत्सुखं यन्न दीयेत सम्पत्त्वेन सुवन्धुना ॥ ७२ ॥

टीका—अभ्यासि पूर्ववदाख्या सुवन्धुत्वं पुनः सम्पत्त्वरथ सर्वत्र सर्वदा
 सर्वेषामुपकारकत्वाभ्यस्तविनिश्चयनिश्चयकावाचं निषेधम् ॥ ७२ ॥

प्रन्हासितकुटम्बद्वयभ्रायुःस्थितिरैकया ।

दृग्विशुद्ध्याऽपि भविता श्रेणिकः किल तीर्थकृत् ॥७३॥

टीका—किल एवं हागमे श्रूयते श्रेणिको नाम मगधमहामंडलेपरो भविता भविष्यति । किंविशिष्टः, तीर्थकृत् धर्मतीर्थकरः । कया, दृग्विशुद्ध्या । किंविशिष्टया, एकया अगहायया विनयमग्न्यज्ञतादितीर्थकरश्चकारणान्तररहितया । अपिर्विस्मये । किंविशिष्टः सन्, प्रेत्यादि शब्दे सप्तमनरकभूमावायुषो भवधारणकारणकर्मणः स्थितिः कालावधारणेन बन्धः श्भायुः स्थितिः कुटम्बा तीर्थमिष्यात्वपरिणामेन यद्वा आत्मसात्कृता इवभ्रायु स्थितिः कुटम्बद्वयभ्रायु स्थितिः प्रन्हामिता त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमपरिमाणादपकृत्य रत्नप्रभायां चनुरर्शातिवर्षसहस्रपरिमाणा कृता कुटम्बद्वया श्भायुः स्थितिरस्य । एकयाऽपि दृग्विशुद्ध्या स तथोक्त ॥ ७३ ॥

अर्हन्नक्तेर्माहात्म्यं द्वाभ्यामाह—

एकैवास्तु जिने भक्तिः किमन्यैः स्वेष्टसाधनैः ।

या दोग्धि कामानुच्छिद्य सद्योऽपायानशेषतः ॥ ७४॥

टीका—भो सुविहित साधो । अस्तु भवतु । काऽनौ, भक्तिर्भावमिश्रुद् आन्तरोऽनुराग । क, जिने भगवदहं देवे । किंविशिष्टा, एकैव अमर्शैव । किं कार्यं । कै, स्वेष्टसाधनै स्वामिमतायंसिच्छुपायैः । किंविशिष्टैरन्यैर्विन- भक्तिव्यतिरिक्तैः । सर्वंपुरुषार्थसाधनानां तथा विना तदाभासावनिश्चयान् । या किं, या दोग्धि प्रपूरयति । कान्, कामान् मनोरथान् । किं कृत्वा, उच्छिद्य निरस्य । कानपायान्, अभ्युदयानिःश्रेयसभ्रंशिनोऽपायान् । कथमनोरथ सर्वतः सर्वान्वा । कथं, सद्यः स्वाविर्भावानन्तरमेव ॥ ७४ ॥

वासुपूज्याय नम इत्युक्त्वा तत्संसदं गतः ।

द्विदेवारब्धविज्ञोऽभूत् पद्मः शक्रार्चितो गणी ॥ ७५ ॥

टीका—अभूम्यपद्मः । कोऽर्था, पद्म. पद्मरथो नाम मिथिलाधिपतिः । किंविशिष्टो, गर्गा गणधरदेव । किंविशिष्टः सन्, शक्रार्चितः इत्युक्तप्रार्ति- हायं । पुन किंविशिष्टः सन्, द्विदेवारब्धविज्ञः द्वाभ्या देवाभ्यां धन्यनर- विधानुलोमचराभ्यामारब्धा कर्तुमुपक्रान्ता विज्ञाः कावक्रैकारवकृत्तमर्षमः

गोप्यहृत्प्रभृतयोऽप्याशुवा समवसरणमनाग्नतावा परम म तथोक्त । कर्म-
भूतो भूवा, गत. प्राप्त । की, तापेयसं वासुदयमवसरणं । किं हृत्वा,
रत्नवा उच्यते ॥ ७५ ॥

एकोऽप्यहंकारधेद्विसेन्मरणे मनः ।

सम्पादाभ्युदयं मुक्तिश्चियमुत्कथयति द्रुतम् ॥ ७६ ॥

टीका—वेद्यदि । विसेन् भावरूपतया स्वाप्नुयात् । कोऽमत्वेकोऽपि
केवलोऽपि अहंनो भगवन्नां समरकारः प्रणामः । किंम्यनश्चितं । क, मरणे
प्राणाद्यागलभजे । तदा द्रुतं हासिमुत्कथयत्युक्तवति । की, मुक्तिश्चिय मोक्ष-
कामी । अनन्तरभवेपु द्वियिभवेपु वा परमपद् सम्पाद्यन्तीत्यर्थः । किं हृत्वा,
सम्पाद्य सम्पूर्णं प्रापत्य । कर्मभ्युदय महर्दिम् ॥ ७६ ॥

स णमो अरहंताणमित्युच्चारणतन्परः ।

गोपः सुदर्शनीभूय सुभगाहः शिवं गतः ॥ ७७ ॥

टीका—गत. । कोऽमी, भागमे प्रविद्ध सुभगाहः सुभगो नाम गोपो
गोपालः । किं तच्छिवं परममुक्तिः । किं हृत्वा, सुदर्शनीभूय वृषभदासधे-
द्वियुधः सुदर्शनाख्य मुक्त्वा सुभग्यरूपश्च भूवा । द्विविधित् सन्, णमो
अरहताणमित्येतत्साहंकारस्थोच्चारणे सहाये तत्पररूपविहरणदेकाग्रमना
इत्यर्थः ॥ ७७ ॥

ज्ञानोपयोगमाहात्म्यं त्रिभिर्होकराह—

स्वाध्यायादि यथाशक्ति भक्तिपीनमनाश्वरन् ।

तत्कालिकाद्भुतफलाद्दुर्दके तर्कमस्यति ॥ ७८ ॥

टीका—भस्यति श्लिषति निवारयतीत्यर्थः । कोऽसी, पुरत्यः । कं, तर्कं
विकल्पं स्वभावरूपं विमर्शनाद्यर्थः । कस्मिन्निवश्ये, दुर्दके उत्तरकले स्वाध्या-
याद्यनुष्ठानस्याप्यमागमे यद्द्रुतं फलमुक्तं तस्मै भविष्यति म वेति सन्देहं ।
कर्मज्ञानतत्कालिकाद्भुतफलात् त्रियमाणत्वाध्यायाद्याद्यत्तत्तमयमेवासागभा-
वयेष्टमाप्यात् एतेनादृष्टकामागमवस्यापि निश्चेतुं शक्यत्वात् । किं कुर्वन्, चरन्
अनुनिष्टन् । किं तत्स्वाध्यायादि स्वाध्यायं कन्दनां प्रतिक्रमणादिकमपि

मुनीनां नित्यमाचरणं । कथं, यथाशक्ति अनिगूहितबलवीर्यं यथा भवति ।
किंविशिष्टं सन्, भक्तिपीतमना भक्त्या पीतं स्वान्तं पीतमनुजितं वा मन-
श्चित्तं वरय स तथोक्तः ॥ ७८ ॥

शूले प्रोतो महामन्त्रं घनदत्तार्पितं स्मरन् ।

दृढशूर्पो मृतोऽभ्येत्य सौधर्मात्तमुपाकरोत् ॥ ७९ ॥

टीका—भक्तिनिर्भयमुपाकरोत् स्वस्वामिनृपतिस्कार्यमाणोपमर्गनिराकरण
पूर्वकसङ्कारकरणेनोपाकृतवान् । कोऽर्मा, दृढशूर्पो नाम घोरः । कं, तं घन
दत्तश्रेष्ठिनं । किं कृत्वा, अभ्येत्य आगत्य । कस्मान्मौत्पमोत् सौधर्मकस्यादि-
मानान् । सौधर्मे महद्विक्रदेवत्वं प्राप्त इत्यर्थादापञ्चमत्र बोध्यं । कथाभूतः
सन्, मृतः । किं कुर्वन्, स्मरन् चिन्तयन् । कं, महामन्त्रं पञ्चनमरकात् तत्-
मुच्यन्तनरयोग्यं दृष्ट्वाध्यायन्वान् । किंविशिष्टं, घनदत्तार्पितं घनदत्तः स्वैव
धेहिना दौकितं । किंविशिष्टं स्थितः, शूले प्रोतः शूलिकायामारोपितः ॥ ७९ ॥

सण्डश्लोकैस्त्रिभिः कुर्वन् स्वाध्यायादि स्वपंचुर्तः ।

मुनिनिन्द्यात्समौद्योऽपि यमः सप्तार्द्धिभूरभूत् ॥ ८० ॥

टीका—अभूत् । कोऽर्मा, यम यमो नाम राजा, राजवं त्वत्त्वा प्रवर्तिन ।
किंविशिष्टः, सप्तार्द्धिभू । कुर्वन् तथो वि य रिद्धी विद्वज्जतिद्धी तदेव भोग्यदिवा ।
रमबन्धप्रवर्त्तना वि य रिद्धीभो मन्त्र पञ्चमना ॥ इत्यामां सतामायुद्धीनां भू-
र्यात सप्तार्द्धिप्राप्तोऽभूद्व्यर्थः । किंविशिष्टोऽपि, मुनिनिन्द्यात्समौद्योःपि
मुनिनिन्द्या प्राप्समुदभाषोऽपि । किं कुर्वन् न तथा अभूत्, कुर्वन् । किं तत्
स्वाध्यायादि । कं, सप्तश्लोकैः । किंविशिष्टं, स्वपंचुर्तं स्वपञ्चम-
निर्मितं । भक्तिनिर्भयः । तद्यथा—“ कश्चिन् पुण्यं स्वैवपि रोगरता । सर्वं
पश्येति आदिदं ॥ १ ॥ अगम्य किं कलौ कदा मुषी इत्यं कुर्विवा दिने । अके
क्येऽ इहा गिया ॥ २ ॥ अग्रा दुर्गे दि भय दिवारीदिगतामयं मुष्ट ॥ ४० ॥

अर्द्धिमादिमयोमहात्म्यं शास्त्रमाम्-

अर्द्धिमावन्त्यदि दृढ भजसो जायते कति ।

यस्त्वद्यर्द्धिनामर्द्धिं न मर्धाः शिष्ये क्तः ॥ ८१ ॥

अजैर्यष्टव्यमित्यत्र धान्यैस्त्रैवापिकैरिति ।

व्याख्यां छागैरिति परावर्त्यागात्तरकं वसुः ॥ ८४ ॥

टीका—भगान् गतः । कोऽमी, यमुनांम राजा । किं तन्नरकं । किं कृत्वा, परावर्त्ये अन्यथा कृत्वा । कां, धान्यैस्त्रैवापिकैरिति व्याख्यां । कथं, परावर्त्ये छागैरिति । क, अजैर्यष्टव्यमित्यत्र परमागमे वाच्ये । अथमर्थः । न जायंत इत्यत्रा वर्षप्रयवृत्तयो मीहयस्त्रैर्यष्टव्यं क्षाण्णिकरूपैः कृत्वा कृत्वा कर्त्तव्यं क्षीरकंदवाचायैरिदं व्याख्यानं परावर्त्ये अजैरजात्प्रजैर्यष्टव्यं इत्युक्त्याप्यो विधिर्विधातव्य इत्यन्यथा कृत्वा पर्वतनारदविम्बादे यमुराज अथमगमदित्यर्थः ॥ अजैर्होतव्यमिति कथिष्याठः ॥ ८४ ॥

स्तेयानुभावं द्वाभ्यामाह—

आस्तां स्तेयमभिध्याऽपि विध्याप्याऽग्निरिव स्वया ।

हरन् परस्वं तदमून् जिहीर्षन् स्वं दिनस्ति हि ॥ ८५ ॥

टीका—भो. समाधिमरणार्थिन् । आस्तां तिष्ठन् । किं तन्कथनेनेत्यर्थं । किं तन्, स्तेयं परधनापहरण । विध्याप्या रामवित्तस्या स्वया । काऽमाभ-
मिध्याऽपि परधनेच्छाऽपि । क इवाग्निरिव अग्निर्वैषा तापहेतुत्वात् । हि यस्मान् दिनस्ति हस्ति । कोऽमी, पुरुषः । कं, स्वमात्मानं । किं जिहीर्षन्, जिहीर्षन् हर्षमिच्छन् । कान्, तदमून् परमाणान् । किं कुर्यन्, हरन् अरण्ये गृह्यन् । किं तन्, परस्वं परद्रव्यं । अथमत्राभिप्रायः—परधने गुणान् परा-
णोपपातैश्छा अत्रयं भाविनी, परतिपाया च आत्मनो हिमा परार्थेन-
स्त्वस्या एव हिमात्त्वान् । भावहिमावामेव हि मन्वो द्रव्यहिमा दुरात्मनेणा-
रन्तु-मालक्षणं स्वकर्त्तं प्रवच्छतीति ॥ ८५ ॥

रात्रौ मृपिन्या कौशार्थीं दिवा पञ्चनपधरन् ।

गिरयस्थस्तापमोऽप्योऽगान् तत्प्राञ्चनदूर्ध्वनिः ॥ ८६ ॥

टीका—अथोऽगात्तरकं गतः । कोऽमी, तापमो भोगिष्ठ । किं विदित्वा-
मन्, तत्प्राञ्चनदूर्ध्वनि तत्प्रयोगेन प्रवर्तिनप्रवृत्तीप्रवधानाविरमण । किं कुर्यन्, गिरयस्थ परभूमिं न गृह्णातीति अथमात्रे शिष्ये शिष्यः । पञ्चन-

विषयैपिता स्वर्गादिविषयेष्वभिलाषः । तत्र द्वयोरपि ग्रन्थयोर्निर्मोहो
निर्मूर्च्छः साधुरर्थतः परमार्थेन निर्ग्रन्थो निष्परिमहो भवति । तथा शिवपुरे
निर्वाणनगरे पाण्ड्यो निर्लेखं प्रस्थाप्यी स्यात् निर्ग्रन्थस्यैव मोक्षमार्गैऽविच्छिन्नं
प्रस्थातुं समर्थत्वात् ॥ ८९ ॥

कपायेन्द्रियकृतापायाननुस्मारयद्वाह--

कपायेन्द्रियतन्त्राणां तत्तादृग्दुःखभागिताम् ।

परामृशन्मास्म भवः शंसितव्रत तद्दशः ॥ ९० ॥

टीका--भोः शंसितानि महद्भिरपि स्तुतानि प्रतानि यस्य स शंसितव्रत
मा स्म भव मा भूस्यं । किं विशिष्टस्तद्दशः कपायेन्द्रियपरतन्त्रः । किं
कुर्वन्, परमृशन् चिन्तयन् । कौ, तत्तादृग्दुःखभागिता मा पद्याप्याये निर्दिष्टा
सादृगनग्न्यसाधारणी दुःखभागिता ह्येकानुभूतिरता । केपो, कपायेन्द्रियेषु
आयत्तानां तदभिभूतानामिग्न्यर्थः ॥ ९० ॥

एवं व्यवहाराधनानिष्ठतां विधाप्य निश्चयाराधनामुपदिशति--

भ्रुतस्कन्धस्य वाक्यं वा पदं वाऽक्षरमेव वा ।

यत्किञ्चिद्रोचते तत्रालम्ब्य चित्तलयं नय ॥ ९१ ॥

टीका--अहो व्यवहाराधनापरिणत आराधकरात् । यत्किञ्चिच्चिकित्सयि
रोचते तुभ्यं रश्चिमुत्पाद्यति च । किं तद्वाक्यं वा वाक्यमाख्याभिकं वा,
शमो अर्हताणमित्यादिकं पदं वा, अर्हमित्यादिकमक्षरमेव वा भ ति भा उ
सा इत्यादीनामेकतमं । कस्य सम्बन्धि, भ्रुतस्कन्धस्य भ्रुतस्याङ्गविवरण
आचाराङ्गादिद्वाद्वाक्यविकल्पस्य अङ्गवाङ्मस्य च सामायिकादिभेदस्य प्रकीर्णका-
ल्पस्य स्कन्धः सङ्घातस्तस्य ग्रन्थे यत्किञ्चिद्वाक्यादिकमिश्रं क्षीणताने-
रनवानुरागं जनयति । तत्र इष्टे वाक्यादीनामन्यतमे आलम्ब्य भागवत
विरत भवतः प्रमाणं भ्रुतस्कन्धवाक्यादीनां प्रयाणामपि भक्त्या भाष्यमा-
नानां परमार्थाराधनामाधनतामर्थाभिर्निर्णयान् । अक्षरमेवेत्यत्र एव वाङ्म
स्वयोरप्यवस्थापकः ॥ ९१ ॥

शुद्धं श्रुतेन स्यात्मानं गृहीत्यार्ष्यं स्वसंविदा ।

भाषयेत्सल्लयापास्तचिन्तो मृत्यैहि निर्दृष्टिम् ॥ ९२ ॥

टीका—इं भाष्ये आराधनात्पर । इति शब्दत्वं । की, निर्द्वि युति । किं कृत्वा, कृत्वा प्राणात् विद्याय । अथभूतो भूत्वा, तत्तदापारतन्त्रिणः तत्र सुखात्वा मति लय क्षेत्रगतद्वयतन्त्र्यर्थाः भाष्येन अपाङ्गा विराहता चित्ता संवत्स्रिषिं वा ममो शब्द न लभोत् । किं कुर्वन्, मावयन् । कं, शुद्धं राग-द्वेषमोहरतिनं कृत्वा-मानं निश्चिद्व्यपं । कथा, स्वसंविदा स्वसंवेदनेन । किं कृत्वा, कृत्वा विद्याय । वेन, धर्मेन 'एगो मे समर्था आदा' इत्यादिभूतज्ञानेन । मन्वेदीत्यत्र भोमाहोतिव्यनेन परस्वरूपं । इत्तं च क्षेत्रप्राप्ते द्वे ज्ञानस्ये । "आराधनोपयुक्तः सन् सम्यक्कार्यं विधाप च । इत्थंवाग्निभवात् गत्वा प्रदानि परिनिर्द्विगिम्" ॥ १२ ॥

उक्तमेवायं परमार्थसंन्यासोपदेशज्ञानेन समर्पयते—

संन्यासो निश्चयेनोक्तः स हि निश्चयवादिभिः ।

यः स्वस्वभावे विन्यासो निर्विकल्पस्य योगिनः ॥ १३ ॥

टीका—हि स्वसाक्षिभयवादिभिर्भ्यवहारतत्प्रायेभ्यनिश्चयतत्प्रयोगवपुर्-सुरिभिर्निश्चयेन परमार्थेन न संन्यास उक्तः सुमुमुक्षुणात्मने प्ररुपित । यः किं, यो विन्यासः विधिपूर्वकमात्मन रथापनं । क, स्वस्वभावे शुद्धविदानस्य-स्ये स्वात्मनि । कस्य, योगिनः समाधिमत । किंवितिष्टस्य, निर्विकल्पस्य अन्तर्द्वेषसंपुनोऽप्रेक्षाजालनिष्कान्तस्य ॥ १३ ॥

परीपहादिना विक्षिप्यमाणचित्तस्य क्षयकस्य निर्यापकाचार्यं किं कुर्वानित्याह—

परीपहोऽथवा कश्चिद्रूपसर्गो यदा मनः ।

क्षयकस्य क्षिपेज्ज्ञानसारैः मत्याहरेत्तदा ॥ १४ ॥

टीका—यदा यस्मिन्काले क्षिपेत्तत्र तत्र भ्रमयेत् । कोऽर्गो, कश्चिन् कोऽपि शुभादीनामन्यतमः । परीपहोऽथवा कश्चिद्वेत्तनहृतादीनामन्यतम उपसर्गो वा । किं तन्मनः । करय, आराधकस्य । तदा मत्याहरेत् इत्यावनेयेत् शुद्ध-स्वामीन्मुखं तत्कुर्वानित्याहः । किं, ज्ञानसारैः भूतजातरहस्योपदेशैः ॥ १४ ॥

ज्ञानसारैरित्येतन् प्रपञ्चयितुमुक्तप्रसङ्गमाह —

दुःखाग्निकीलैराभीलैर्नरकादिगतिष्वहो ।

तप्तस्त्वमङ्गसंयोगात् ज्ञानामृतसरोऽविशन् ॥ ९५ ॥

टीका—अहो भावकप्रवेक तप्तः सन्तसस्त्वं । कैटुः, खाग्निकीलैः शारीरमा-
नसाशान्तदहनज्वालाभिः । किंविशिष्टः, आभीलैः कष्टैः प्रतिकर्तुमशक्यै-
रित्यर्थः । कामु, नरकादिगतिषु नारकतिर्यग्दमनुप्यदेवभवप्रहणेणु । कर्मा-
दंगसंयोगात् शरीरमङ्गेषान्, शरीरमात्मबुद्ध्याप्यवस्यसिष्यर्थः । किं कुर्वन्-
अविशन् अमविशन् अनवगाहमानः । किं तन्, ज्ञानामृतमरः अग्न्यन्तरीर-
मन्वोऽहमित्यादिभेदोपलम्भपीयूषतडागम् ॥ ९५ ॥

इदानीमुपलब्धात्मदेहभेदाय साधुभिः ।

सदाऽनुगृह्यमाणाय दुःखं ते मभवेत्कथम् ॥ ९६ ॥

टीका—इदानीं सम्प्रति । कथं मभवेत् । किं तन्, दुःखं । कामं, ते
मुख्य । केनाऽपि प्रकारेण स्वामभिभवितुं परिग्रहादिदुःखं न शक्नुयादित्यर्थः ।
किंविशिष्टाय ते, उपलब्धात्मदेहभेदाय निश्चितस्वात्मशरीरव्यतिरेकाय ।
पुनः किंविशिष्टाय, अनुगृह्यमाणाय उपक्रियमाणाय । कैः, साधुभिः संवतैः ।
कथं, मदा नित्यम् ॥ ९६ ॥

दुःखं सहकल्पयन्ते ते समारोप्य वपुर्जटाः ।

स्वतां वपुः पृथक्कृत्य भेदज्ञाः सुखमासते ॥ ९७ ॥

टीका—सहकल्पयन्ति ममेदमिति व्यवस्यन्ति । के, ते जटाः बहिरात्मानः ।
किं तन्, दुःखं अहं दुःखवानस्मीति प्रतिपद्यन् इत्यर्थः । किं कृत्वा, समा-
रोप्य सम्मुखं योजयित्वा । किं तद्वपुः शरीरं । क, स्वं आत्मनि स्वोद-
े स्वात्मतया निश्चिन्त्येत्यर्थः । भेदज्ञा आत्मशरीरविवेकविद् । वपुःतामने
तिष्ठति । कथं, मुखं स्वात्मदर्शनोत्थमानन्दमनुभववन्नीःवर्थः । किं कृत्वा,
पृथक्कृत्य भेदेनाप्यवनाप्य । किं तद्वपुः । कर्मात्मनः शरीरमात्मनो विभ-
क्तिश्चिन्त्य । तद्भेदभावना यथा—न मे मुखं कुर्वां भीतिर्न मे स्वादि कुर्वी
व्यथा । नाहं बालो न कुर्वीःहं न पुत्र्यानि पुत्र्ये ॥ त्रीचोऽस्य पुत्र्य-
व्यथ इत्यादि ॥ ९७ ॥

शिष्टे, पातिते । कैर्वायुभिः । क, उपरि उपरिष्टात् । किं कृत्वा, मंत्रोन्मम
स्मादितस्ततः क्षोभयित्वा मंगल्य ॥ १०१ ॥

मनुष्यकृतोपसर्गमहनोपाख्यानमिदम्—

न्यस्य भूपाधियाञ्जेषु सन्तप्ता लोहशृङ्खलाः ।

द्विपक्ष्यैः कीलितपदाः सिद्धा ध्यानेन पाण्डवाः ॥ १०२ ॥

टीका—सिद्धाः परममुक्तिं गताः । के, ते पाण्डवाः । माश्राद्युपिष्टिरभीम-
सेनार्जुनाश्वयः सिद्धाः । नकुलमहर्देवी स्वमाश्रान् सर्वार्यमिष्ट्यादिजन्मवः
व्यवधानान् । केन, ध्यानेन शुद्धस्वात्मप्रमंल्यानेन । किंविशिष्टाः संत,
कीलितपदा लोहकीलकैर्भूम्या मह यंत्रितपादाः । के, द्विपक्ष्यैः द्विर्वा
कौरवाणां पक्षे भवैः तद्भार्गवनेयादिभिः । किं कृत्वा, न्यस्य निक्षिप्य । काः,
लोहशृङ्खलाः । किंविशिष्टाः, तप्ताः ज्वलग्ज्वालीकृताः । केषु, अङ्गेषु पाण्डवानां
कण्ठादिप्रदेशेषु । कया, भूपाधिया भूषणकल्पनया । युष्मान् हेमाभरणानी-
मानि परिदापयाम इति कथयित्वेत्यर्थं ॥ १०२ ॥

तिर्यक्कृतोपसर्गमहनोदाहरणमिदम्—

शिरीषसुकुमाराङ्गः स्वाद्यमानोऽतिनिर्दयम् ।

सृगाल्या सुकुमारोऽमून् विससर्ज न सत्पथम् ॥ १०३ ॥

टीका—विससर्ज त्यक्तवान् । कोऽर्मी, सुकुमार. सुकुमारस्वामी । कान्,
असून् प्राणान् न पुन सत्पथं शुद्धस्वात्मध्यानरूपं सिद्धुपायं विससर्ज ।
किं क्रियमाणः, स्वाद्यमान भक्ष्यमाणः । कया, सृगाल्या जम्बुकक्षिया ।
कथमतिनिर्दयं प्रकामनिष्कृप । किंविशिष्टः सन्, शिरीषसुकुमाराङ्गः शिरी-
षकुमुमसमानकोमलकायः ॥ १०३ ॥

सुरकृतोपसर्गमहने निर्दशनमिदम्—

तीव्रदुःखरतिक्रुद्धभूतारब्धरितस्ततः ।

भङ्गेषु मुनिषु प्राणानौज्झद्विद्युच्चरः स्वयुक् ॥ १०४ ॥

टीका—भोग्शरयजति स्म । कोऽसौ, विद्युच्चरः । कान्, प्राणान् । किंवि-
शिष्टः सन्, स्वयुक् आत्मानं समादधानः । केषु सन्तु, मुनिषु तपोधनेषु ।

टीका--किं च उपदिश्यते सद्गुरुभिरमौ । इक् दृष्टिः । किंविशिष्टा, आज्ञसी पारमार्थिकी । किं, श्रद्धा अभिनिवेशः । कथं, भवति । कोऽमौ, स्वामैव न परात्मा । किंविशिष्टः, शुद्धो द्रव्यभावकर्मरहितः । पुनः किंविशिष्टः, प्रमदवपुरानन्दरूपः । किंविशिष्टो मन्व्युपादयो मुमुक्षुणामुपेयः । इत्येवंरूपा श्रद्धैव निश्चयसम्यक्त्वमाख्यायते । तथा संविदांजमी निश्चयज्ञानं सदगुरोभरपदिश्यते । किमनुभवनमनुभूतिः । कस्य, तस्यैव शुद्धप्रमदवपुस्त्वेनोपादीयमानस्य स्वात्मन एव । कथं, पृथक् भेदेन । कस्माद्विभवादेकायवाह्यानस्यान् । कया, स्वानुभूत्या स्वयंविद्या । तथा सद्गुरोभिराज्ञमी चर्या निश्चयचारित्रं चोपदिश्यते । किमचरिथनिरनस्थानं । कस्य, स्वस्वात्मनः । क, तत्रैव तथाप्रतीयमानेऽनुभूयमाने स्वात्मन्येव । क सति, मनस्यन्तःकरणे । किंविशिष्टे, इत्ते गते प्राप्ते । क, एयं तन्मर्याभावं । क, तत्रैव । कया, अत्यन्ततृप्या अतिमाशुर्वतृप्येन । उक्तं च—दर्शनमात्मविनिश्चितिरात्मपरिज्ञानमिष्यते बोधः । स्थितिरात्मनि चारित्रं कुत एतेभ्यो भवति बन्धः ॥ १ ॥ तन्मर्यं तेन निश्चयरक्षणयेण निवृत्तं तदात्मकं स्वात्मानं, परमं शुद्धं परमप्रकल्पशुद्धिप्राप्तं । हे भेदरक्षत्रयपर व्यवहाररक्षणयप्रधान आराधकोत्तम विद्धि जानीहि संवेदय त्वं ॥ १०७ ॥

सुहुरिच्छामणुशोऽपि प्रणिहत्य श्रुतपरां श्रुतद्रव्ये ।

स्वात्मानि यदि निर्विघ्नं प्रतपसि तदासि ध्रुवं तपसि ॥१०८॥

टीका—तथा यदि चेत् प्रतपसि दीप्यसे त्वं । क, स्वात्मानि । कथं, निर्विघ्नं निष्प्रत्यूहं । किं कृत्वा, प्रणिहत्य प्रकर्षेण नियतं हत्वा । कां, इच्छां कोशरी । क, परद्रव्ये पुत्रलार्दी । किंविशिष्टामणुशोऽपि स्वल्पामपि । किंविशिष्टसन्, सुहुरसकृत् श्रुतपरः श्रुतज्ञानभावनापरिणतो भक्तितन्वर्थः । तदा ध्रुवं निश्चितं तपसि अप्याहत् स्फुरामि त्वं । क, तपसि तप मष्टौ साशान्मोशोपाये । आभ्यां निश्चयाराधनात्पानुर्विध्यमुपदिष्टं प्रतिपत्तव्यं ॥ १०८ ॥

इदानीं व्यवहारेतराराधनासाध्यमानपरमानन्दलाभाविष्करणलक्षणनाशीवांद्दानेन क्षणकं निर्मापकाचार्यः प्रोक्तासयज्ञाह—

नैराश्व्यारब्धनैःसंग्यासिद्धसाम्यपरिग्रहः ।

निरुपाधिसमाधिस्थः पिवानन्दंसुधारसम् ॥ १०९ ॥

टीका—भो सुविहित जितोरग्न । पिब उपयुक्तं त्वं । कमानन्दसुधारम् प्रमोर्षापूपानिर्वायं । किञ्चिदिष्टं मन्, निरुपाधिसमाधिस्थः निरुपाधि-निर्विशेषो ष्यात्पुद्धान्धेषाविकल्पशून्य समाधिवर्षो निरुपाधिसमाधिस्तत्र स्थित । कथंभूतो भूत्वा, जगत्प्रेत्यादि । नैराशयेन जीवितधनाद्याकांक्षानि-ग्रहेणारब्धमुपकान्त नैरसंगं बहिरङ्गान्तरङ्गपरिमहनिष्कान्तत्वं तेन सिद्धो निष्पन्न साम्यपरिग्रह परममामादिकस्वीकारो यस्य स तपोः ॥ १०९ ॥

सांप्रतमध्यायाधिभोगेषुपमगृह्णन्पाराधकस्याराधनासहितमरणकलवि-
सेपमुपदिशति—

संलिख्येति वपुःकपायवदलङ्कर्मणिर्निर्यापक-

न्यस्तात्मा धमणस्तदेव कलयंङ्गिग तदीयं पर ।

सद्रवत्रयभावनापरिणतः प्राणान् शिवाशाधर-

स्त्यक्त्वापञ्चनमस्क्रियास्मृति शिबी स्यादष्टजन्मान्तरे ॥११०॥

टीका—शिवो ष्यादशिव शिवः सम्पद्यते परममुक्तो भवेदित्यर्थः । कोऽसौ, शिवाशाधर । मोक्षार्थाभिलाषभृन्मुमुक्षुरित्यर्थः । किं कृत्वा, यस्त्वा । कान्, प्राणान् । किञ्चिदिष्टं मन्, सदित्यादि । सत्या यथागुणस्थानं सम्भव-
त्या रग्नत्रयभाषतया निश्चयस्तत्रयाम्प्रायेण परिणतो योगी चरममयवर्तनी समुच्छिन्नक्रियाप्रतिपानिशुलकप्यानाम्दः । किं कुर्वन्, कलयन् धारयन् । किं तद्विद्म जिनरूपतां । कि, तदेव पूर्णगृहीतमौर्गिकमेव । किमान्वोऽसौ, धमण भवण इति व्यपदेशभाक् । कथंभूतो भूत्वा, अलंकर्मणिर्निर्या-
पकपक्षतात्मा कर्मणे ग्रहणव्यात्मवाराणंविनिस्तारणलक्षणाय अलं समर्थोऽलंकर्मणि निर्वापको ध्वजहारेण सुस्थिताचार्यो निश्चयेन तु शुद्धस्वात्मानुभू-
तिपरिणामेऽनुस्र आत्मैव तस्यैव तु अहमेव आत्मयो निष्कामकचोवपत्ते ।
यदाह—स्वस्मिन्स्वद्विष्ठाविष्ठादधीष्टजापकरवतः । स्वयं हितप्रयोजनत्वा-
दात्मैव गुरुतामत्र ॥ १ ॥ अलंकर्मणिर्भ्यामी निर्वापकश्च अलंकर्मणिर्निर्या-
पकश्च स्वस्तो निश्चितः समर्थश्च आत्मा येन स तपोः । किं कृत्वा, संलिख्य सुम्यक् कृत्वा कृत्य । कि तद्रूपं शरीरं । किं वन्, कपायवन् कपायात् शरीरं च बाह्याभ्यन्तरतपोऽनित्यं कथंभवेवमुक्तप्रकारेण । तदुत्कृष्टाराधनापत्ते
श्यान्वान् ॥ मय्यमाराधनापक्षे संप्रति श्यालयापत्ते—धमणोऽवगार । शिवा-

शाधरो मुमुक्षुः सन् तदेव लिङ्गमाचेलक्ष्यादिषुर्विकल्पं कलयन् सत्यां समी-
चीनायां संवरसहभाविपापकर्मनिर्जराममर्षायां स्तनत्रयभावनयां सन्वयदसं-
नादिरत्नत्रयाभ्यामे परिणत उपयुक्त सन् प्राणोत्स्यक्या शिरी स्यात् शिव-
मंत्रेन्द्रादिपदप्राप्तिलक्षणोऽभ्युदयः । शिवमस्यास्तीति शिवो अग्रे आदेरित्यनेन
मस्वर्यायां अः प्रत्ययः । शेषं पूर्ववद्भाष्येयं ॥ ऐदंयुगीनारेक्षया जपम्याराध-
नापञ्चे तदेवेयं व्याख्येयं—अमगः प्राग्भ्याख्यातार्थेऽपिपगविनिष्टः पंचनम-
रिक्त्रयायां पंचनमस्कारे स्मृति चिन्ता उच्चारणं यत्र तत्पंचनमरिक्त्रयास्मृति
यथा भययेवं प्राणोत्स्यक्या शिरी स्यात् । क, अष्टजन्मांतरे अष्टादी भवती
मध्ये उत्कृष्टमध्यमजपन्याराधनानुभवाद्गत्र विभागः कर्तव्यः । तथा ह्यामः ।
कालाहं अहिङ्ग स्थित्तुं अट्टकम्मसंखनयं । केवलनाशरहागा केदं
मिज्जंति संमि भवे ॥ १ ॥ आराहिङ्ग केदं चउत्तविहाराहणावि जं मारं ।
उत्तरियमेसपुणो मग्गद्विजिवामिणो होंति ॥ २ ॥ जेगि होज जग्गो चउ-
त्तविहाराहणा हु भविषाणं । मत्तदुभवे संतुं ते चिय पायंति निष्वाणं ॥ ३ ॥
अपि च—येऽपि जपन्या तेजोलेख्यामाराधनामुपनयंति । तेऽपि च सीधमी-
द्विषु भवंति देवाः सुकल्पस्याः ॥ १ ॥ अथवा—ध्यानाभ्यासप्रकरणे सुर-
न्मोहस्य योगिन । चरमांगस्य मुनिः स्यात्तद्देवाभ्यस्य च क्रमात् ॥ १ ॥
तथाह्यचरमांगस्य ध्यानमध्यस्थत. सदा । निजरा संवरश्च स्यामकलागुर्भ
कर्मणो ॥ २ ॥ भावयंति च पुण्यानि प्रसुराणि प्रतिक्षणं । यैर्महत्त्रिंशद्वेण
त्रिदशः कल्पवायिषु ॥ ३ ॥ तत्र सर्वेन्द्रियाहर्षाद् सतत. प्राणन परे ।
मुत्पासुते पितृभ्रातृन् मुषिरं सुरसंविन ॥ ४ ॥ ततोऽपनीये सर्वेऽपि चउत्त
लादिसंपद । चिरं भुक्त्वा स्वयं मुक्त्वा दीप्ता दीगच्छीं धित ॥ ५ ॥ यत्र
काय म हि ध्यात्वा सुकृतान् अनुविधे । विष्वाष्ट च कर्माणि भवते मोक्ष
संपदम् ॥ ६ ॥ तदेतत्पंचनमसंघारिण प्रति कल्पमुपरिहं, तदिपरात् प्रति
पुनरिदमुपरिदिवते । तदीयं पर इत्यस्य इत्याख्यानेन—यः भावकोऽभ्यो वा
सदृष्टिगर्हाय अमगसंवेदि तिम कलयन् पंचनमरिक्त्रयास्मृति प्राणोत्स्यक्या
शिरी स्यादिति संवेधः । इतरे पूर्ववत् यथास्त विद्वान्ये स्यात्तदेयं । यत्र
स्वामी-व्यगानदायनामपि कृत्वा कृत्वायोग्यागमनि वाचना । पंचनमस्कारम
मात्मन्नु ज्ञेयमर्षेयमेव ॥ इति अष्टम् ॥ ११० ॥

इत्याशापरविरचितयोः श्रीमहासंयुक्तनामः श्रीमहासंयुक्तः

अभ्युदयविद्वान् इत्याशासंयुक्तः श्रीमहासंयुक्तः

अष्टमः अध्यायः ॥ ६ ॥

ग्रन्थकर्तुः प्रशस्तिः ।

श्रीमानस्ति सपादलक्षविषयः शाकंभरीभूषण-
स्तत्र श्रीरतिधाम मण्डलकरं नामास्ति दुर्गं महत् ।
श्रीरत्न्यामुदपादि तत्र विमलव्याघ्रेशालान्वया-
च्छ्रीसहस्रणतो जिनेन्द्रममयश्रद्धालुराशाधरः ॥ १ ॥

श्रीमान् विवर्गमपनिपुणः । शाकभरी लक्षणाकरविशेषः । श्रीरतिधाम
मन्मथीशान्महं श्रीरत्न्या रत्नानि कविमानु मन्मथ उदपादि उपपन्न ॥ १ ॥

सरस्वत्यामिवात्मानं सरस्वत्यामजीजनत् ।

यः पुत्रं छाहदं गुण्यं रञ्जितार्जुनभूषतिम् ॥ २ ॥

व्याघ्रेशालवरवंशसरोजहंसः

काव्यामृताधरसपानमुत्सगात्र ।

सहस्रणस्य तनयां नयविश्वचक्षु-

राशाधरो विजयतां कलिकालिद्रामः ॥ ३ ॥

इत्युदयसेनमुनिना कविमुद्दिशः योऽभिनन्दितः प्रीत्या ।

प्रजापुञ्जोऽसीति च योऽभिमतो मदनकीर्तिपति-

पतिना ॥ ४ ॥ (सुम्न)

श्लेच्छंशेन सपादलक्षविषये व्याप्तं सुहृत्सहस्रि-

श्रामाद्दिन्ध्यनरेन्द्रदोःपरिमलस्फूर्जेष्विबर्गोऽञ्जसि ।

माप्तो मालवमण्डले बहुपरीवारः पुरीमावसन्

यो धारापपटाञ्जिनमभिनिवाकशास्त्रे महाधीरतः ॥ ५ ॥

श्लेच्छंशेन मादिबुद्धान्पुरवराश्रमः । सुहृत्सहस्रि सरस्वत्याशः । शो-
परिमलः परिमलो लक्षणावृत्तया चन बाहुवल्गातिशय इत्यर्थः । भोजः उन्मादो-
ऽस्य सारो वा । जिनप्रमिनिवाकशास्त्रे जैत्रप्रमाणताका श्रीनेन्द्रवाकरणे च ।
महाधीरतः वादिशास्त्रनिर्दिष्टधीमद्वरमेवतिशयापिर्दिष्टमहाधीरताम् ॥ ५ ॥

आशापरत्वं मयि विद्धि मिद्धं निसर्गमोन्दर्यमनर्गमार्य ।
सरस्वतीपुत्रतया यदेतदर्थे परं वाच्यमयः प्रपञ्चः ॥ ६ ॥

अत्र परं मयी मग्गनीपुत्रतया निसर्गमोन्दर्यं प्रकृत्या महोदरम् ॥ ६ ॥

इत्युपश्रुतिको विद्वद्विलहणेन कवीशिना ।

श्रीविन्ध्यभूपतिमहासन्धिविग्रहिकेण यः ॥ ७ ॥

इति उपसंज्ञितः शंभोःनोपगुणः । श्रीविन्ध्यभूपति- विजयवर्मा नाम
मालयाधिपतिः ॥ ७ ॥

श्रीमदर्जुनभूपालराज्यं श्रावकसंकुले ।

जिनधर्मोदयार्थं यो नलकच्छपुरेष्वसन् ॥ ८ ॥

यो द्राग्व्याकरणाब्धिपारमनयच्छुभ्रूपमाणान्न कान्

सत्तर्के परमास्यमाप्य न यतः प्रत्यर्थिनः केऽक्षिपन् ।

चेरुः केऽस्खलितं न येन जिनवाग्दीपं पथि ग्राहिताः

पीत्वा काव्यसुधां यतश्च रसिकेष्व्वापुः प्रतिष्ठां न के ॥ ९ ॥

कान्, पंडितदेवचंद्रादीन् प्रत्यर्थिनः प्रतिवादिन् । के, चादीन्द्रविशाल-
कीर्त्यादयः अक्षिपन् जयंति स्म । चेरुः प्रवृत्ताः । के, महारकदेवविनयभद्रादयः ।
अस्खलितं निरतिचारं । जिनवाक् अहंश्रवचने । पथि मोक्षमार्गं ग्राहिताः
स्वीकारिताः । रसिकेषु सहृदयविदग्धेषु मये । आपुः प्राप्ताः । के, बालमर-
स्वतीमहाकविमद्रनादयः ॥ ९ ॥

स्याद्वादविद्याविशदप्रसादः ममेयरत्नाकरनामधेयः ।

तर्कप्रबन्धो निरवद्यविद्यापीयूषपूरो वहति स्म यस्मात् ॥ १० ॥

सिध्यद्दकं भरतेश्वराभ्युदयसत्काव्यं निबन्धोज्ज्वलं

यस्त्रैविद्यकवीन्द्रमोहनमयं स्वश्रेयसेऽरीरचत् ।

योऽर्हद्वाक्यरसं निबन्धरुचिरं शास्त्रं च धर्मावृत्तं

निर्माय न्यदधान्मुमुक्षुविदुषामानन्दसान्द्रे हृदि ॥ ११ ॥

सिध्यकं सिद्धिः सिद्धिशब्दोऽकश्चिन्हं सर्गप्राप्तवृत्तेषु यस्य तत् । निबन्धो-
ज्ज्वल स्वयंकृतनिबन्धनेन स्फुटप्रतिभासं । अरीरचत् रचयति स्म । अर्हद्वाक्य-

मन्थकर्तुः प्रशस्तिः ।

रसं त्रिजागमनिर्वासभूतं निबन्धपरिचरं । स्वयंहृतज्ञानदीपिकाण्यपत्रिक
रमणीयं धर्माभूतं धर्माभूताख्यं न्यदध्यात् स्थापयति स्म ॥ ११ ॥

आयुर्वेदाविदाभिष्टां व्यक्तं बाग्भटसंहिताम् ।
अष्टाहृदयोद्योतं निबन्धमसृजत् यः ॥ १२ ॥

अपुं षट्ठीकर्तुं । बाग्भटसंहितां अष्टाहृदयनाम्नी ॥ १२ ॥

यो भूलाराधनेष्टोपदेशादिषु निबन्धनम् ।
व्ययत्तामरकोशे च क्रियाकलापमुज्जगां ॥ १३ ॥

आदि आराधनाम्नारभूपालकनुचिन्तितस्त्वनाथ्यं । वरजगां उगृह्य
हृतवान् ॥ १३ ॥

रौद्रस्य व्यधात्काज्यालङ्कारस्य निबन्धनम् ।
सहस्रनामस्त्वबनं सनिबन्धं च योऽहृताम् ॥ १४ ॥

रौद्रस्य रूद्राचार्यहृतम् । अहंतां अनंतजिज्ञानां ॥ १४ ॥

सनिबन्धं यश्च जिनयज्ञकल्पमरीरचत् ।
त्रिषष्टिस्मृतिशास्त्रं यो निबन्धालंकृतं व्यधात् ॥ १५ ॥

सनिबन्धं स्वयंहृतेन जिनयज्ञकल्पदीपकारटीमनिबन्धेन गहितं जिनयज्ञकल्प
जिनयज्ञकल्पाख्यं जिनप्रतिष्ठाशास्त्रं मरीरचत् निर्मितवान् । त्रिषष्टिस्मृतिशास्त्र
आर्यमहापुराणशास्त्रोद्गतत्रिषष्टिशास्त्राकापुराण्यहृतगोचरं त्रिषष्टिस्मृतिशास्त्रं संक्षि-
प्तशास्त्रं । निबन्धालंकृतं स्वयंहृतनिबन्धेन भूयिनं ॥ १५ ॥

अहंमहाभिषेकाचार्याविधिं मोहतमोरविम् ।
चक्रे नित्यमहोद्योतं स्नानशास्त्रं जिनेशिनाम् ॥ १६ ॥

नित्यमहोद्योतं नित्यमहोद्योताख्यं ॥ १६ ॥

रत्नत्रयविधानस्य पूजामाहात्म्यवर्णनम् ।

रत्नत्रयविधानाख्यं शास्त्रं वितनुते स्म यः ॥ १७ ॥

सोऽहमाशापरो रम्यामेतां टीकां व्यरीरचम् ।

धर्माभूतोक्तसागारधर्माष्टाध्यायगोचराम् ॥ १८ ॥

धर्माभूतोक्त. स्वहृतधर्माभूताख्यशास्त्रे निगदिता ॥ १८ ॥

प्रमारवंशवार्थीन्दुदेवपालनृपात्मजे ।

श्रीमज्जैतुगिदेवेजसिस्थेम्नाऽवन्तीमवत्यलम् ॥ १९ ॥

अमिस्थेष्वा न्दग्जलेन अवति रक्षति मति ॥ १९ ॥

नलकच्छपुरे श्रीमन्नेमिचैत्यालयेजसिधन् ।

टीकेयं भव्यकुमुदचन्द्रिकेत्युदिता बुधैः ॥ २० ॥

असिधन् मिद्धा ॥ २० ॥

पण्णवद्वेकसंख्यानविक्रमाद्भ्रसमात्यये ।

सप्तम्यामसिते पौपे सिद्धेयं नन्दताचिरम् ॥ २१ ॥

समाः संवम्भराः १२९६ वर्षे पौपे सप्तमीदिने शुक्रदिने इत्यर्थः ॥ २१ ॥

श्रीमान् श्रेष्ठिसमुद्भरस्य तनयः श्रीपौरपाटान्वय-

व्यामेन्दुः सुकृतेन नन्दतु महीचन्द्रोदभ्यर्षनान् ।

चक्रे श्रावकधर्मदीपकमिमं ग्रन्थं बुधाशाधरो

ग्रन्थस्यास्य च लेखतोऽपि विदधे येनादिमः पुस्तकः ॥२२॥

अलमतिप्रमद्रेन ॥ २२ ॥

यावत्तिष्ठति शासनं जिनपनेश्छिन्दानमन्तस्तमो

यावद्यार्कनिशाकर्ता प्रकुरुतः पुसां दशामुत्सवम् ।

नावत्तिष्ठतु धर्ममूरिभिरियं व्याख्यायमानाऽनिशं

भव्यानां पुरतोऽथ देशविरताचारप्रचारोद्भरा ॥ २३ ॥

ग्रन्थमन्वया ।

अनुष्टुप्छन्दसां पञ्चशताश्राणि सतां मता ।

महाम्नाष्यस्य चन्वारि ग्रन्थस्य प्रमितिः क्लिष्ट ॥ २४ ॥

अष्टाश्रितां ग्रन्थप्रमितां ४,५०० श्लोकं अथनु श्लोकश्रावणोः ॥ २४ ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः

स्वर्गीय सेठ माणिकचन्द हीराचन्दजी जे. पी. के.
स्मारक फंडमें ।

चन्दा देनेवालोंकी सूची ।

[जिन नामोंके साथ चिन्ह लगा है, उनका चन्दा
वसूल नहीं हुआ है ।]

- १००१) श्रीमान् सेठ हुकमचन्दजी दानवीर
५०१) गुरुमुखराय मुत्तानन्दजी
२५१) गुरुमुखराय निहालचन्दजी
२५१) नाथारंगजी गांधी
२०१) अनूपचन्द माणिकचन्दजी
१०१) प्रेमचन्द मोतीचन्दजी
१०१) हीराचन्द नेमचन्दजी, मोग्गपुर
१०१) रेवचन्द धनजी, मुंजोत्रीवाला, मोग्गपुर
१०१) *श्रीकाभाई किरानदास
१०१) सूरजमल लच्छुभाई जवेरी
५१) सुनीलाल प्रेमचन्द जरीवाला
५१) प्रेमचन्ददास नागपतदास, बोरमर्वा
५१) टाकुरदास भगवानदास जीहरी
५१) रेवाभाकर जगजीवनदास जीहरी
५१) लच्छुभाई लक्ष्मीचन्द श्रीवर्मा
५१) *भागमलजी प्रभुरपालजी
५१) पदमचन्दजी भूगमल
५१) कादाभाई प्रेमचन्द जवेरी
५१) देवजी रायमी
५१) टीमी जयचन्द मानचन्द पूनावाला
२५) उगमलाल धनजी, भावनगरवाला

५
 भाषिकचन्द्रदिगम्बर-मैनग्रन्थमालाकी
 नियमावली ।

१. इस ग्रन्थमालामें केवल दिगम्बर जैन सम्प्रदायके संस्कृत व प्राकृत भाषाके प्राचीन ग्रन्थ प्रकाशित होंगे । यदि कमेंट उचित समझेगी तो कर्मा कोई देशभाषाका महारक्षण ग्रन्थ भी प्रकाशित कर सकेगी ।
२. इसमें जितने ग्रन्थ प्रकाशित होंगे उनका मूल्य लागत मात्र रक्त्वा जायगा । लगतमें ग्रन्थ सम्पादन कराई, संशोधन कराई, छपाई, बँधवाई आदिके सिवाय आफिस खर्च, व्याज और कर्माशन भी शामिल समझा जायगा ।
३. यदि कोई धर्मात्मा किसी ग्रन्थकी तैयार कराईमें जो खर्च पड़ा है वह, अथवा उसका तीन चतुर्थांश, सहायतामें देंगे तो उनके नामका स्मरणपत्र और यदि वे चाहेंगे तो उनका फोटो भी उस ग्रन्थकी समाप्त प्रतियोंमें लगा दिया जायगा । जो महाशय इससे कम सहायता करेंगे उनका भी नाम आदि कथायोग्य छपवा दिया जायगा ।
४. यदि सहायता करनेवाले महाशय चाहेंगे तो उनकी इच्छा-नुसार कुछ प्रतियाँ जिनकी सहायता सहायताके मूल्यसे अधिक न होगी मुफ्तमें वितरण करनेके लिए दे दी जायगी ।
५. इसमें ग्रन्थमालाकी कमेंटद्वारा चुने हुए ग्रन्थ ही प्रकाशित होंगे । पत्रव्यवहार करनेका पता—

नाथूराम मेर्मा,
 होराबाग, पो० गिरगांव; काश्रदं ।

माणिकचन्द-दिगम्बर-जेनग्रन्थ- माला समिति ।

(प्रबन्धकारिणी ममांक सभ्य)

१. रायबहादुर सेठ स्वरूपचन्द हुकुमचन्द ।
 २. " " " तिलोकचन्द कल्याणमल ।
 ३. " " " ओंकारजी कस्तूरचन्द ।
 ४. सेठ गुरुमुखरायजी सुम्बानन्द ।
 ५. हीराचन्द नेमीचन्द आ० मजिस्ट्रेट ।
 ६. मि.लल्लूभाई प्रेमचन्द परीम्ब एल.सी.ई. ।
 ७. सेठ ठाकुरदास भगवानदास जौहरी ।
 ८. ब्रह्मचारी शतिलप्रशादजी ।
 ९. पं० धन्नालालजी काशलीवाल ।
 १०. पं० तृषचन्दजी शास्त्री ।
 ११. नाथूराम प्रेमी (मंत्री) ।
-

